

# COVID-19 Sürecinde Eğitim

Uzaktan Öğrenme,  
Sorunlar ve  
Çözüm Önerileri



| tedmem



tedmem

# COVID-19 Sürecinde Eğitim

## Uzaktan Öğrenme, Sorunlar ve Çözüm Önerileri

**Editör**

Emin Karip

**Yazarlar**

Derya Şahin İpek, Gamze Çetinkaya Aydın, Kübra Çelikdemir,  
Nilgün Demirci Celep, Sabiha Sunar

Analiz Dizisi: 7

Ağustos, 2020

# COVID-19 Sürecinde Eğitim: Uzaktan Öğrenme, Sorunlar ve Çözüm Önerileri

**Yayıncı:** Türk Eğitim Derneği (TED)

**Sertifika No:** 15859

**Adres:** Kocatepe Mah. Kızılırmak Cad. No: 8, 06640, Çankaya/Ankara

**Tel:** (+90 312) 418 06 14 / **Faks:** (+90 312) 417 53 65

**Web:** www.ted.org.tr / **E-posta:** info@ted.org.tr

**ISBN:** 978-605-67125-7-9

**Telif Hakkı:** Türk Eğitim Derneği, 2020. Türk Eğitim Derneği izni olmaksızın yayının tümünün veya bir kısmının elektronik veya mekanik (fotokopi, kayıt ve bilgi depolama, vd.) yollarla basımı, yayını, çoğaltılması veya dağıtımını yapılamaz. Kaynak göstermek suretiyle alıntı yapılabilir.

**Önerilen Atıf:** TEDMEM. (2020). *COVID-19 sürecinde eğitim: Uzaktan öğrenme, sorunlar ve çözüm önerileri* (TEDMEM Analiz Dizisi 7). Ankara: Türk Eğitim Derneği Yayınları.

**Editör:** Emin Karip

**Yazarlar:** Derya Şahin İpek, Gamze Çetinkaya Aydın, Kübra Çelikkemir, Nilgün Demirci Celep, Sabiha Sunar

**Dizgi ve Tasarım:** Hüseyin Körpeoğlu

**Kapak Fotoğraf:** freepik.com

**Baskı:** İşkur Matbaacılık Kağıtçılık Sanayi ve Tic. Ltd. Şti.

**Sertifika No:** 19371

**Adres:** İvedik OSB Ağaç İşleri Sanayi Sitesi 1370 İnci Cad. No: 5 Yenimahalle / Ankara

**Telefon:** (+90 312) 394 52 62 | **Faks:** (+90 312) 394 62 30

**Web:** www.iskurmatbaa.com.tr | **E-Posta:** iskur@iskurmatbaa.com.tr

Bu rapor, yazarların araştırmaları ve analizleri sonucunda oluşturulmuştur. Türk Eğitim Derneği'nin resmi görüşünü yansıtmaz.

Türk Eğitim Derneği'nin düşünce kuruluşu TEDMEM, 2012 yılında eğitim konularıyla ve politikalarıyla ilgilenmek üzere kurulmuştur. TEDMEM'in kuruluş amacı çocuklarımızın mutlu olacağı bir eğitim sistemi inşasına hizmet etmektir. TEDMEM; kanıta dayalı verilerle yenilikçi ve işe yarayan eğitim politikaları geliştirilmesine ve uygulanmasına katkı sağlamakta ve bu suretle "eğitimin vazgeçilmezliği" algısını toplumda güçlendirmek için çalışmaktadır. Karar alıcılar, yöneticiler, öğretmenler, eğitim kuruluşları, sivil toplum temsilcileri, akademisyenler ve diğer paydaşlar arasında bir köprü görevi gören TEDMEM; Türk eğitim sisteminin kalitesinin geliştirilmesine katkı sağlamayı amaçlayan yayınlar hazırlamakta ve etkinlikler düzenlemektedir.

[www.tedmem.org](http://www.tedmem.org)

SUNUŞ .....	v
ÖNSÖZ .....	ix
YÖNETİCİ ÖZETİ .....	xv
<b>BÖLÜM 1: KAVRAMSAL ÇERÇEVE VE TEORİK ARKAPLAN .....</b>	<b>1</b>
1. Uzaktan Öğrenme ve Kullanılan Araçların Etkililiği .....	4
2. Öğretimin Kesintiye Uğraması Sebebiyle Oluşan Öğrenme Kayıpları .....	13
3. COVID-19 ve Karma Öğrenme .....	25
<b>BÖLÜM 2: KÜRESEL ÖLÇEKTE ÖĞRENMENİN SÜRDÜRÜLMESİ İÇİN ALINAN TEDBİRLER .....</b>	<b>35</b>
1. Çeşitli Ülkelerde K-12 Düzeyinde Öğrenmenin Sürdürülmesine Yönelik Alınan Tedbirler .....	38
2. Çeşitli Ülkelerde Mesleki ve Teknik Eğitimde Öğrenmenin Sürdürülmesine Yönelik Alınan Tedbirler .....	48
3. Çeşitli Ülkelerde Yükseköğretim Düzeyinde Öğrenmenin Sürdürülmesine Yönelik Alınan Tedbirler .....	53
<b>BÖLÜM 3: COVID-19 SÜRECİNDE K-12 DÜZEYİNDE GELİŞMELER, SORUNLAR VE ÇÖZÜM ÖNERİLERİ .....</b>	<b>59</b>
1. Salgın Sürecinde K-12 Düzeyinde Gelişmeler .....	61
2. Temel Eğitim ve Ortaöğretimde Salgın Sürecinde Karşılaşılan Sorunlar ve Çözüm Önerileri .....	68
<b>BÖLÜM 4: COVID-19 SÜRECİNDE MESLEKİ VE TEKNİK EĞİTİM KAPSAMINDA GELİŞMELER, SORUNLAR VE ÇÖZÜM ÖNERİLERİ .....</b>	<b>87</b>
1. Salgın Sürecinde Mesleki ve Teknik Eğitim Düzeyinde Gelişmeler .....	89
2. Mesleki ve Teknik Eğitimde Salgın Sürecinde Karşılaşılan Sorunlar ve Çözüm Önerileri .....	91
<b>BÖLÜM 5: COVID-19 SÜRECİNDE YÜKSEKÖĞRETİM DÜZEYİNDE GELİŞMELER, SORUNLAR VE ÇÖZÜM ÖNERİLERİ .....</b>	<b>101</b>
1. Salgın Sürecinde Yükseköğretim Düzeyinde Gelişmeler .....	103
2. Yükseköğretimde Salgın Sürecinde Karşılaşılan Sorunlar ve Çözüm Önerileri .....	107
<b>BÖLÜM 6: 2020-2021 EĞİTİM ÖĞRETİM YILI: ÇOCUKLARIMIZIN SAĞLIĞINI DA GELECEĞİNİ DE KORUMALIYIZ .....</b>	<b>125</b>
1. Her Türlü Karar ve Tedbirde Öncelik İnsan Sağlığı Olmalıdır .....	127
2. Okulların Kapalı Kaldığı Süre Arttıkça Öğrenme Eksiklerinin ve Kayıplarının Telafisi Güçleşiyor ..	128
3. Çocukların Sağlığını ve Geleceğini Korumak için Okulların Yeniden Açılmasında Seçeneklerimiz ..	129
4. Okulların Yeniden Açılmasında Yönetişim, Karar ve Finansman .....	130
5. Hayatta Olan Her Eğitimcinin Bugüne Kadar Gördüğü En Zorlu Eğitim Öğretim Yılında Öğretme ve Öğrenme .....	134
6. Cevap Bekleyen Sorular .....	140
<b>KAYNAKÇA .....</b>	<b>143</b>



# SUNUŞ

---



tedmem



## SUNUŞ

Türk Eğitim Derneği, 90 yılı aşkın süredir toplumun ortak paydası olan eğitim alanında gelişmeleri takip ederek eğitim sistemimizin geliştirilmesine katkı sunmayı amaç edinmiştir. Bu amaç doğrultusunda düşünce kuruluşumuz TEDMEM, tüm dünyayı etkisi altına alan COVID-19 salgınının başladığı günden itibaren ulusal ve uluslararası eğitim gündemini yakından takip etmiş ve küresel olarak ilk kez karşılaşılan bu krizin eğitime yansımalarını inceleyen bir rapor hazırlamıştır.

Raporda, COVID-19 salgınında eğitim sistemlerinin salgına yönelik tepkileri izlenmiş, salgının sebep olduğu sorunlara dikkat çekilerek çözüm önerileri sunulmuştur. Sunulan tüm önerilerde eğitim paydaşlarının sağlığı önceliklendirilerek eğitim öğretimin böylesine bir krizde sürdürülebilirliği odağa alınmıştır. Ulusal ve uluslararası pek çok kaynak, yapılan değerlendirmelerin zeminini oluşturmuştur.

Yoğun ve titiz bir çalışmanın eseri olan bu raporda emeği geçen tüm uzmanlarımıza teşekkürlerimizi sunuyoruz.

Ülkemizdeki tüm çocukların her koşulda daha adil ve nitelikli eğitim fırsatlarına ulaşmasını kolaylaştırmak amacıyla gerçekleştirdiğimiz bu çalışmanın karar alıcılara ve tüm paydaşlara faydalı olmasını umuyoruz.

Türk Eğitim Derneği olarak, bundan sonra da yapacağımız çalışmalarla, çocuklarımızı umut dolu, aydınlık bir geleceğe taşımak için çaba göstermeye devam edeceğiz.

**Selçuk PEHLİVANOĐLU**  
**Türk Eğitim Derneği Genel Başkanı**





# ÖNSÖZ

---



tedmem



## ÖNSÖZ

Değerli eğitimciler ve saygıdeğer paydaşlarımız;

COVID-19 salgını sebebiyle 2019-2020 eğitim öğretim yılının ikinci yarısında 194 ülkede okullar ülke genelinde kapatıldı. Türkiye’de de Mart ayının ikinci haftasında okullarda eğitime ara verildi. Okullarda eğitime ara verilmesinin hemen ardından acil olarak uzaktan öğrenme araçları ve imkanları kullanılarak öğrenmenin sürekliliği sağlanmaya çalışıldı. Ülke genelinde tüm kurumların altyapı ve imkânları salgının önlenmesi, salgın devam ederken öğrenme kayıplarının asgari düzeye indirilmesi ve öğrenmenin sürekliliğinin sağlanması için seferber edildi. Salgın sürecinde TEDMEM olarak dünyadaki gelişmeleri, sorunları ve çözümleri izleyerek değerlendirmeler yaptık. Bu süreçte alınacak kararlara ve yapılacak çalışmalara katkı sağlamak amacıyla değerlendirme ve önerilerimizi eğitimcilerin ve kamuoyunun bilgilerine sunduk. Eleştiri, görüş ve önerilerimizi salgın sürecinde öğrencilerin, ebeveynlerin ve öğretmenlerin iyi olma haline katkıda bulunmayı önceleyerek sunmaya özen gösterdik. TEDMEM ekibi olarak, bu duyarlılık ve özenle hazırladığımız “COVID-19 Sürecinde Eğitim: Uzaktan Öğrenme, Sorunlar ve Çözüm Önerileri” raporu ile 2020-2021 eğitim öğretim yılında eğitim öğretimin daha verimli ve etkili bir şekilde gerçekleştirilmesi; okulların güvenli bir şekilde açılması, öğrenme kayıplarının ve öğrenme eksiklerinin telafisi sürecine katkı sağlamayı amaçladık.

Bu raporun baskı aşamasında 2020-2021 eğitim öğretim yılının uzaktan öğrenme araçlarıyla öğretim yapılarak başlayacağı, 21 Eylül 2020 tarihi itibarıyla durumun gözden geçirileceği, okulların kontrollü şekilde yeniden açılmasında sınıf seviyeleri ve benzeri önceliklendirmelere göre kademeli bir yeniden açılış stratejisi izleneceği açıklaması geldi. Bu açıklama ile raporda ifade ettiğimiz “çocuklarımızın sağlığı ile geleceğini birlikte korumak”; çocuklarımızın sağlığını korumak için tüm tedbirleri alarak okulları güvenli bir şekilde açabilmek, salgının yayılmasını önlemek ve aynı zamanda öğrenmelerini, sosyal ve duygusal gelişimlerini de sürdürebilmelerini sağlamaya odaklı bir yaklaşımın benimsendiğini gördük. Çocuklarımızın güvenli bir şekilde öğretmenleriyle, akranlarıyla buluşarak, öğrenme serüvenlerine okulda devam edebilecekleri günü heyecanla bekliyoruz.

TEDMEM olarak bu raporda öncelikle çeşitli uzaktan öğrenme araç ve uygulamalarının etkililiği, okulların kapalı kalmasının öğrenme kayıpları ve öğrenme eksikleri oluşmasında etkileri, salgın sürecinde karma bir öğretim modelinin nasıl uygulanabileceği konularını, alandaki mevcut araştırma verileri ile birlikte güncel uygulamaları da irdeleyerek ele aldık. İzleyen bölümlerde COVID-19 salgını sürecinde ilköğretim, ortaöğretim, mesleki ve teknik eğitim ile yükseköğretimde süreçte alınan kararlar, sürecin yönetimi, uygulamalar ile bu süreçte ortaya çıkan sorunları belirleyerek bu sorunlara yönelik çözüm önerilerini sunduk. Son olarak daha önceki bölümlerde paylaşılan olgu, görüş, değerlendirme ve önerilerden hareketle 2020-2021 eğitim öğretim yılında okulların güvenli bir şekilde açılabilmesi ve öğrenmenin sürdürülebilmesi için somut öneriler oluşturduk ve cevaplanması gereken sorulara dikkat çektik.

2020-2021 eğitim öğretim yılına başlarken salgın süreci devam ediyor. Önümüzdeki günlerde toplum olarak salgını önlemeye yönelik tedbirlere ne ölçüde riayet edeceğimiz salgının seyrini; çocuklarımızın sağlığı ve geleceği için okulları kontrollü olarak, güvenli bir şekilde ne zaman ve nasıl açabileceğimizi belirleyecek. Çocuklarımızın sağlığı ve geleceği için hep birlikte temizlik, hijyen ve kişisel koruyucu önlemler ve sosyal mesafeyi koruma konularında daha duyarlı davranmayı, kurallara uymayı bir yurttaşlık görevi olarak görüyoruz. Yetişkinlerin özensiz ve sorumsuz davranışlarının bedelini çocuklarımıza ödetmeye hiç kimsenin hakkı olmadığını düşünüyoruz. COVID-19 Sürecinde Eğitim: Uzaktan Öğrenme, Sorunlar ve Çözüm Önerileri raporunu sizlerle paylaşırken 2020-2021 eğitim öğretim yılının yeni bir başlangıç, sağlıklı yeniden okullarda öğrenmeye, yol arkadaşlığına devam edebileceğimiz bir öğretim yılı olmasını diliyoruz..

**TEDMEM Ekibi adına**

**Emin Karip**

**TEDMEM Direktörü**





# YÖNETİCİ ÖZETİ

---



tedmem





## YÖNETİCİ ÖZETİ

2020-2021 eğitim öğretim yılı başlarken çocukların ve gençlerin sağlığını ve geleceğini korumak eş zamanlı ve iç içe geçmiş, koordineli ve topyekun mücadele gerektiren bir güçlük. Ülke olarak COVID-19 salgını öncesi fiziki alt yapı, öğretim programları, eğitim içerikleri ve öğretim materyalleri, yönetim ve finansman kapasitesi, temel beceri düzeyinin iyileştirilmesi, eğitimin sosyal, kültürel ve etik çıktılarının iyileştirilmesi gibi temel sorunlar eğitim camiasının gündemini oluştururken, 2020-2021 eğitim öğretim yılı başında gündemimiz okulları açıp açamayacağımız veya güvenli olarak nasıl açabileceğimiz. Sadece Türkiye'nin değil, tüm ülkelerin gündemi okulların güvenli bir şekilde yeniden açılması.

TEDMEM olarak bu raporda öncelikle farklı uzaktan öğrenme araç ve uygulamalarının etkililiği, okulların kapalı kalmasının öğrenme kayıpları ve öğrenme eksikleri oluşmasında etkileri, salgın sürecinde karma bir öğretim modelinin nasıl uygulanabileceği konuları alandaki mevcut araştırma verileri ile birlikte güncel uygulamaları da irdeleyerek ele aldık. İzleyen bölümlerde COVID-19 salgını sürecinde ilköğretim, ortaöğretim, mesleki ve teknik eğitim ile yükseköğretimde süreçte alınan kararlar, sürecin yönetimi, uygulamalar ile bu süreçte ortaya çıkan sorunlar ve bu sorunlara yönelik çözüm önerilerini sunduk. Son olarak daha önceki bölümlerde paylaşılan olgu, görüş, değerlendirme ve önerilerden hareketle 2020-2021 eğitim öğretim yılında okulların güvenli bir şekilde açılabilmesi ve öğrenmenin sürdürülebilmesi için somut öneriler oluşturduk ve cevaplanması gereken sorulara dikkat çektik.

## UZAKTAN ÖĞRENME VE KULLANILAN ARAÇLARIN ETKİLİLİĞİ

Türkiye'de öğrencilerin uzaktan eğitime erişimiyle ilgili veriler uzaktan öğretim araçlarının etkililiği ile birlikte değerlendirildiğinde ciddi sınırlılıklarla karşılaşmaktadır.

Öğrencilerin %60'ı bu süreçte EBA'ya giriş dahi yapmamıştır. Bu öğrencilerin öğrenmelerini nasıl sürdürdüğü, EBA TV'ye erişimlerinin olup olmadığı, EBA TV üzerinden sunulan içeriklerin farklı sınıf seviyelerinde öğrenmeyi ne ölçüde destekleyebildiği, öğrenciler tarafından ne ölçüde izlendiği, ebeveynlerin çocuklarına ne ölçüde öğrenme desteği sağlayabildiği bilinmemektedir.

Uzaktan eğitim sürecinde en yaygın erişim imkanı sunan EBA TV ağırlıklı olarak kullanılmıştır. Televizyonla uzaktan eğitimde öğretmen-öğrenci etkileşiminin olmadığı, öğrencinin tepkilerinin izlenmesinin ve dönüt sağlanmasının mümkün olmadığı dikkate alındığında, TV yayınlarının özellikle akademik başarı düzeyi düşük, kendi kendine öğrenme becerileri yeterince gelişmemiş öğrencilerin öğrenmesinde ciddi boyutta yetersiz kalması muhtemeldir.

Ebeveynlerin eğitim ve birikim olarak çocuklarının öğrenmesine yeterince destek olamadığı koşullarda veya evde öğrencinin bu yayınları izlemesi ve çalışması için uygun bir ortam bulunmadığı koşullarda TV yayınları aracılığıyla uzaktan öğrenmenin etkisi oldukça sınırlı olacaktır.

### ÖĞRETİMİN KESİNTİYE UĞRAMASI SEBEBİYLE OLUŞAN ÖĞRENME KAYIPLARI

COVID-19 salgını nedeniyle okulların kapalı kaldığı sürelerin uzaması okulların eşitsizlikleri azaltıcı, telafi edici rolünü kesintiye uğratmıştır. Bu durumun telafisi yapılmaz ise hem okullaşma hem de öğrenme olumsuz etkilenecektir.

Buna göre öğrenmeye göre uyarlanmış eğitim süreleri 0,3 ila 0,9 yıl düşecektir. Bu durum hem okulların kapalı olması dolayısıyla öğrenilmesi gerekenlerin öğrenilememesi hem de var olan öğrenmenin unutulması sonucu oluşacaktır. Ayrıca, okul terkleri özellikle dezavantajlı öğrenciler için artacaktır. Tüm bunlar sonucunda oluşan öğrenme kayıpları ise hem bireysel hem de toplumsal anlamda gelir kaybına sebep olacaktır. Bireysel anlamda çalışma hayatı boyunca toplamda 6.500 ile 26.000 \$ arasında değişen kayıp yaşanması tahmin edilmektedir. Bugün öğrenci olan nüfusun tamamı düşünüldüğünde küresel olarak kayıp orta düzey senaryoda 10 trilyon doları bulacaktır. Bu miktar, hükümetlerin bu öğrencilerin temel eğitimi için ayırdıkları eğitim finansmanının %16'sının kaybolması demektir.

Bu süreçte dezavantajlı öğrenciler aleyhine öğrenme farkının açılmasını önlemek için politika yapıcılar, öğretmenler ve ailelerin okullar yeniden açıldığında öğrencileri desteklemeye hazır olması gerekmektedir.

Türkiye’de Bakanlık tarafından telafi eğitimlerine ilişkin yasal zemin hazırlanarak telafi eğitimlerin yıl boyunca devam etmesi kararlaştırılmıştır. Ancak öğrenme kayıpları öğrencilerin sosyo-ekonomik durumu, ulaşabildiği uzaktan eğitim imkanları, devam ettiği okul türü, kademe, evdeki

kaynaklar gibi pek çok bileşene göre değişiklik gösterebilmektedir. Dolayısıyla okullar yeniden açıldığında ilk olarak bu farklılıklar dikkate alınarak okulların kapalı olması sebebiyle oluşan öğrenme kayıplarının tespit edilmesi için bir ölçme ve değerlendirme yapılması gerekmektedir.

### COVID-19 VE KARMA ÖĞRENME

COVID-19 krizi okulun sağladığı fiziksel alanın öneminin yanı sıra eğitimin gerçekleştiği tek yerin okul olmadığı gerçeğini de gün yüzüne çıkardı.

Eğitim sistemleri COVID-19 krizine uzaktan eğitim ile acil durum müdahalesinde bulunurken, aslında bir yandan da sistemin iyileşmesi, esnekliği ve yeniden yapılandırılması için geleceğe dönük tohumlar atıldı.

Bugün uzaktan eğitim ile öğrencilerin okul dışında da öğrenmelerini sağlamak ve sürdürmek için alınan kararlar ve yapılan yatırımların öğrenmenin gerçekleştiği mekân ve zamanı okulda ve okul dışında olmak üzere harmanlayacağı bir normal oluşturması bekleniyor. Dolayısıyla ülkeler yeni bir kriz ihtimaline karşı hazırlıklı olabilmek için eğitimin her zaman her yerde olabilmesi esnekliğini de göz önünde bulundurarak yüz yüze eğitim ile uzaktan eğitimi harmanlayan karma öğrenme modelleri üzerinde durmaya başladı.

En yalın tanımıyla yüz yüze öğrenme ile çevrimiçi öğrenme deneyiminin bir bileşimi olan karma öğrenme ile derslerin bir kısmının uzaktan öğrenme yoluyla verilmesi okulda bulunan öğrenci sayısını azaltarak okulun ve sınıfın fiziki kapasite yetersizliği için bir çözüm üretilebilir. Öğrencilerin gruplara ayrılması yoluyla, bir kısmı okulda bir kısmı uzaktan eğitim alacak şekilde dönüşümlü bir modele geçilerek okulların kapasite sorunu sosyal mesafe çerçevesinde çözümlenebilir.

## KÜRESEL ÖLÇEKTE ÖĞRENMENİN SÜRDÜRÜLMESİ İÇİN ALINAN TEDBİRLER

K-12, mesleki ve teknik eğitim ve yükseköğretim düzeyinde öğrenmenin sürdürülmesi için her ülke kendi imkânları dâhilinde çeşitli tedbirler almıştır. Bu süreçte alınan bazı kararlar tedbirlerin daha kapsayıcı, daha nitelikli ve daha uygulanabilir olmasını sağlamıştır. Her bir alt bölüm için bu kararlardan öne çıkanlar aşağıdaki tabloda verilmiştir:

### K-12:

- Erişim engeli bulunan öğrenciler tespit edilerek, gerekli teknolojik cihazın ve internet bağlantısının sağlanması
- Daha çok öğrenciye erişim için TV kanalları üzerinden yayın yapılması, TV erişimi dahi olmayan öğrencilere basılı kaynakların ulaştırılması
- Özel eğitime ihtiyaç duyan öğrenciler için planlamalar yapılması
- Öğrenme kaynaklarının oluşturulması aşamasında proaktif davranılarak çeşitli kurumlarla işbirliği yapılması ve var olan kaynakların değerlendirilmesi
- Uzaktan öğrenme planlarının oluşturulması ve bu planların kamuoyu ile paylaşılması
- Öğrencilerin, ebeveynlerin ve okulda çalışan tüm personelin (öğretmen, yönetici, bilişim personeli, hemşire vb.), görev ve sorumluluklarının tanımlanması
- Farklı eğitim kademeleri için farklı programların oluşturulması ve öğrenciler için günlük veya haftalık çalışma çizelgelerinin paylaşılması

### Mesleki ve Teknik Eğitim

- Teorik derslerin uzaktan eğitim yoluyla sürdürülmesi
- İşyerlerindeki beceri eğitimlerinin gerekli önlemler alınarak mümkün olduğunca devam etmesi; devam etmenin mümkün olmadığı durumda ertelenmesi/telafi edilmesi
- Çıraklık ve staj eğitimi kapsamındaki öğrencilerin ekonomik olarak desteklenmesi

### Yükseköğretim

- Hem uzaktan öğretim sürecinin yönetilmesi hem de devam edecek kampüs faaliyetlerinin yürütülmesi için üniversitelerde destek merkezlerinin kurulması, planlamalar yapılması, yönergeler hazırlanması ve paylaşılması
- Dijital alt yapının güçlendirilmesi, etkili bir iletişim ağının kurulması
- Erişim engeli bulunan öğrenciler tespit edilerek, gerekli teknolojik cihazın ve internet bağlantısının sağlanması
- Öğretim üyelerine hem uzaktan öğretim hem de ölçme-değerlendirme konusunda rehberlik yapılması
- Uygun koşullar oluşturularak laboratuvar, klinik çalışma ve uygulama eğitimlerinin devamının sağlanması

# TÜRKİYE'DE COVID-19 SÜRECİNDE K-12 DÜZEYİNDE GELİŞMELER, SORUNLAR VE ÇÖZÜM ÖNERİLERİ

Öne çıkan gelişmeler, sorunlar ve çözüm önerileri aşağıdaki tabloda verilmiştir:

### Gelişmeler:

- 23 Mart'ta uzaktan eğitim süreci başladı.
- Uzaktan eğitim sürecinde ilk olarak K-12 dersleri TRT-EBA TV üzerinden yayınlanmaya başlandı. Daha sonra EBA internet uygulaması üzerinden çeşitli eğitim içerikleri erişime açıldı; ardından LGS ve YKS'ye hazırlanan öğrenciler için canlı derslere başlandı.
- 1 Haziran'dan itibaren Özel Öğretim Kurumları Genel Müdürlüğüne bağlı özel okul öncesi eğitim kurumlarında eğitime ve yaz okulu adı altında yapılan sosyal ve kültürel etkinliklere başlandı.
- 19 Haziran'da eğitim öğretim yılı sona erdi.
- 27 Haziran'da TRT EBA TV'de 28 Ağustos'a kadar sürecek yaz okulu programları başlatıldı.
- Özel okullarda telafi eğitimleri ve uyum programlarının 15 Ağustos'tan itibaren başlatılabileceği duyuruldu.
- 2020-2021 eğitim öğretim yılı çalışma takvimi açıklandı: 31 Ağustos 2020'de okullar açılacak, 18 Haziran 2021'de sona erecektir.
- 7 Haziran 2020'de yapılması planlanan LGS, 20 Haziran 2020 tarihinde yapıldı. Sınavın kapsamı yalnızca birinci dönem konuları ile sınırlı tutuldu.
- Salgının öğrenciler ve aileler üzerindeki psiko-sosyal etkilerini en aza indirmek ve onlara destek olmak amacıyla çeşitli yayınlar, uygulamalar hayata geçirildi.

### Sorunlar:

- Yönetişim Boyutu: Okulların kapalı olduğu süreçte etkili bir karar modelinin eksikliği sorunlara yol açmıştır. İlgili tarafların görev, yetki ve sorumluluklarındaki belirsizlikler uygulamada sorunlara neden olmuştur.
- Uzaktan eğitim süreci: İnternete erişim ve teknolojik imkânlardaki yetersizlikler uzaktan öğrenmenin etkililiğini olumsuz etkilemiştir. Okulların kapalı olduğu süre uzadıkça öğrenme kaybı da artmıştır. Öğrenme güçlüğü olan öğrenciler ve engelli öğrencilerin uzaktan öğrenmesinde sorunlar yaşanmıştır.
- Okulların yeniden açılması süreci: Planlamalarda sürecin lojistik boyutunda sosyal mesafenin korunması ve hijyen kurallarının uygulanması ile ilgili tedbirlerin uygulanabilirliği noktalarında sorunlar yaşanacağı tahmin edilmektedir.

### Çözüm önerileri:

- Yönetişim Boyutu: Karar modeli ve farklı yönetim düzeylerinde yetki ve sorumlulukların tanımlandığı bir çerçeve oluşturulmalıdır.
- Uzaktan eğitim süreci: Öğrenme kayıpları ve öğrenme eksikleri tespit edilmeli; telafi için ulusal, bölgesel/yerel ve okullar düzeyinde planlama yapılmalıdır. Dezavantajlı öğrenciler ve özel eğitime ihtiyaç duyan öğrencileri destekleyecek farklı kaynak ve telafi süreçleri oluşturulmalıdır.
- Okulların yeniden açılması süreci: Okullarda sosyal mesafenin korunması ve hijyen koşullarının oluşturulmasına yönelik tedbirler alınmalı; gerekli ek maliyet, insan kaynağı ve altyapı düzenlemesi sağlanmalıdır.

## TÜRKİYE'DE COVID-19 SÜRECİNDE MESLEKİ VE TEKNİK EĞİTİM KAPSAMINDA GELİŞMELER, SORUNLAR VE ÇÖZÜM ÖNERİLERİ

Öne çıkan gelişmeler, sorunlar ve çözüm önerileri aşağıdaki tabloda verilmiştir:

### Gelişmeler:

- Mesleki ve teknik ortaöğretim kurumlarında öğrenim gören öğrenciler için işletmelerde gerekli tedbirler alınarak ve belirtilen şartların sağlanması halinde sınırlı sayıda öğrencinin, dönüşümlü olarak beceri eğitimi veya staja devamının mümkün olabileceğine ilişkin düzenleme yapıldı.
- Öğrencilik hakları devam eden öğrenci/çırak öğrencilerin SGK prim ödemelerinin Bakanlıkça ödenmeye devam edileceği ifade edildi.
- İşletmelerde mesleki eğitim gören öğrenciler için beceri sınavının yapılamaması durumunda veya işletmelere devam etmenin mümkün olmadığı durumda birinci dönem başarı puanı değerlendirme puanı olarak kullanıldı.
- Okulların kapalı olduğu dönemde bazı mesleki ve teknik eğitim kurumlarında maske, kimyasal malzeme, solunum cihazı, tek kullanımlık koruyucu önlük gibi hayati önem kazanan malzemelerin üretimi gerçekleştirildi.

### Sorunlar:

- Mesleki ve teknik eğitim kurumları COVID-19 salgını ile mücadele için hayati önem kazanan malzeme üretiminde etkin bir rol alırken, öğrencilerin mesleki becerilerinin uzaktan öğrenme yoluyla geliştirilmesinde zorluklar yaşanmıştır.
- Öğrenciler uygulama eğitimlerini tamamlayamadan bir üst sınıfa geçmiş ya da mezun sayılmıştır.
- Beceri eğitimi kapsamındaki çırak/stajyer öğrencilerden bir kısmı işyerlerine gidememeleri nedeniyle ekonomik olarak olumsuz etkilenmiştir.

### Çözüm önerileri:

- Mesleki ve teknik eğitimin teorik ve pratik boyutunda telafi süreçleri bütüncül bir bakışla planlanmalıdır.
- Mesleki becerilerin geliştirilmesine yönelik alternatif uzaktan öğrenme çözümleri oluşturulmalıdır.
- Salgının ekonomik etkileri nedeniyle faaliyetlerine devam edemeyen ya da sınırlı şekilde devam edebilen işletmelerde çalışan çıraklarla ilgili destek mekanizmaları güçlendirilmelidir.
- Yeterliklerin ve becerilerin değerlendirilmesinde hem kullanılan yöntem ve araçlar hem de sürecin yönetimi konularında farklı seçeneklere imkân tanıyacak şekilde esneklik sağlanmalıdır.

# TÜRKİYE'DE COVID-19 SÜRECİNDE YÜKSEKÖĞRETİM DÜZEYİNDE GELİŞMELER, SORUNLAR VE ÇÖZÜM ÖNERİLERİ

Öne çıkan gelişmeler, sorunlar ve çözüm önerileri aşağıdaki tabloda verilmiştir:

### Gelişmeler:

- Yükseköğretim kurumlarında 23 Mart 2020 tarihi itibarıyla uzaktan eğitime başlandı. 26 Mart'ta bahar döneminde yüz yüze eğitim yapılmayacağı açıklandı. 5 Mayıs'ta 15 Haziran 2020 tarihi itibarıyla üniversitelerde akademik takvime dönüleceği açıklandı. 27 Mayıs'ta dijital ortamda gerçekleştirilecek sınavların temel ilkeleri açıklandı.
- YÖK Dersleri Platformu tüm öğrencilerin erişimine açıldı ve bu platformu kullanmaları için öğrencilere ücretsiz 6 GB'lık "uzaktan eğitim destek" kotası verildi.
- 2019-2020 eğitim öğretim yılı bahar dönemi ile sınırlı olarak tüm öğrencilere kayıt dondurma hakkı tanındı, tez aşamasındaki lisansüstü öğrencilere ise ek süre verildi.
- YKS'nin kapsamı, süresi, tarihi ve yerleştirme için gerekli baraj puanında değişiklik yapıldı.
- Mezuniyet aşamasında olan öğrencilere uygulama eğitimlerini uzaktan eğitim yoluyla tamamlama hakkı verildi. Kararın uygulaması üniversitelere bırakıldı.

### Sorunlar:

- Yükseköğretimde eğitimin sürekliliğinin sağlanması sürecinde yönetim boyutunda sorunlar yaşanmıştır.
- İnternete erişim ve teknolojik imkânlardaki yetersizlikler uzaktan öğrenmenin etkililiğini olumsuz etkilemiştir.
- Üniversitelerin dijital alt yapı, kapasite ve deneyimleri uzaktan öğretim sürecine uyumda farklılık göstermiştir.
- Uzaktan öğrenmenin etkililiği ile ilgili belirsizlikler söz konusudur.
- Uygulama eğitimleri, laboratuvar çalışmaları ve uygulamaya dayalı araştırmalar sektöre uğramıştır.
- Öğretim elemanlarının uzaktan eğitim sağlama yeterlikleri öğretimin niteliğini etkilemiştir.
- 2020-2021 eğitim öğretim yılında eğitim öğretimin sürdürülmesine yönelik belirsizlikler devam etmektedir. Bu belirsizliklerin hem kısa hem de uzun vadede öğrenci ve personel hareketliliğinde ve üniversitelerin finansmanında sıkıntılar oluşturması beklenmektedir.

### Çözüm önerileri:

- Süreçte alınan kararların rasyonelliği, yerindeliği ve zamanlamasının iyileştirilmesi için kurumlar arası iletişim ve istişareyi esas alan bir karar modeli oluşturulmalıdır.
- Yükseköğretimde tüm ihtimaller düşünülerek kısa ve uzun vadeli eylem planları oluşturmalı; ilgili planlamalarda özellikle dezavantajlı öğrenciler ve yabancı öğrenciler gibi kayıt yaptırmama/yenilememe riski daha yüksek olan öğrenciler odağa alınmalıdır.
- Üniversitelerde teknolojik hazırbulunuşluk, içerik hazırbulunuşluğu, pedagojik hazırbulunuşluk ve izleme ve değerlendirme hazırbulunuşluğu sağlanmalıdır.
- Bu süreçte oluşan öğrenme kayıpları tespit edilerek gerekli müdahalelerin yapılabilmesi için program özelinde analizler yapılmalıdır.
- Uygulama eğitimlerinin yaz döneminde ve sonrasında hangi şartlar altında verileceği belirlenmeli, işletmelerde ve üniversite kampüslerinde hangi tedbirlerin alınacağı konusunda detaylı stratejiler belirlenmelidir.
- Uygulama eğitimlerini uzaktan eğitimle tamamlamak zorunda kalanların hangi kritik mesleki becerilerin eğitimini alamadıklarının tespiti yapılmalı, bunlar için mesleğe başlamadan önce destek eğitimleri verilmeli ve buna yönelik planlamalar yapılmalıdır.

## 2020-2021 EĞİTİM ÖĞRETİM YILI: ÇOCUKLARIMIZIN SAĞLIĞINI DA GELECEĞİNİ DE KORUMALIYIZ

Her türlü karar ve tedbirde öncelik insan sağlığı olmalı, öğrencilerin ve toplumun sağlığını korumak için her türlü tedbir alınmalıdır. Okulların açılmasında kısa vadede COVID-19 salgını ile ilgili sağlık risklerine dikkat çekilirken, sağlık otoriteleri okulların kapalı kalmasının da orta ve uzun vadede hareket kısıtlılığı ve sosyal izolasyona bağlı olarak sağlık sorunlarına neden olacağı konusunda uyarılarda bulunmaktadır.

COVID-19 salgını ile ilgili gelişmeler, hangi sağlık tedbirlerinin alınacağı ve okulların açılması halinde oluşacak sağlık riskleri kadar okulların kapalı kalması halinde hareket kısıtlılığı ve sosyal izolasyon kaynaklı sağlık sorunları konusunda Sağlık Bakanlığı, Bilimsel Danışma Kurulu tarafından yapılan değerlendirmeler ve tavsiyeler dikkate alınmalıdır. Ayrıca bu konuda UNICEF, Dünya Sağlık Örgütü, ABD Hastalıkları Kontrol ve Önleme Merkezi, Avrupa Hastalıkları Önleme ve Kontrol Merkezi gibi kurumlar tarafından COVID-19'un öğrencilere bulaşma ve öğrenciler tarafından taşınma/bulaştırılma riskleri hakkında sağladığı güncel bilgiler takip edilmeli ve kamuoyu ile paylaşılmalıdır.

Okulların açılması veya kapatılması kararında “bireylerin sağlığını ve yaşamlarını korumak” ile “bireylerin geleceğini korumak” arasındaki hassas dengenin gözetilmesi gerekir. Okulların kapalı kaldığı süre uzadıkça öğrenme eksikleri ve kayıpları sistemin telafi süreçlerini yönetme kapasitesinin sınırlarını aşarak, bir kuşağın kalıcı olarak sosyal, duygusal ve ekonomik kayıplarının oluşması ile sonuçlanacaktır.

2020 yılı Ağustos ayı başı itibariyle salgının görünümü, salgının önümüzdeki aylardaki seyrinin bizi iki seçenekle sınırladığını gösteriyor:

- (1) Okullar ülke genelinde kapalı kalarak uzaktan öğrenme araçlarıyla eğitim öğretimin sürdürülmesi.
- (2) Okulların kontrollü olarak açılması.

**Okulların ülke genelinde kapalı kalması** sağlık açısından da eğitim öğretim açısından da en kötü senaryo olarak değerlendirilmektedir. Şu ana kadar uluslararası alanda yapılan açıklamalar okulların kapalı kalması değil, kontrollü olarak açılmasına odaklanmış gözüküyor. Ancak öğrenme kayıpları ve öğrenme eksikleri ile ilgili değerlendirmelerde çeşitli uluslararası kuruluşlar okulların kapalı kalması halinde ilk senaryoyu birinci yarıyıl sonuna kadar kapalı kalması, ikinci senaryoyu ise 2021 yılı Eylül ayına kadar kapalı kalması şeklinde ele almaktadır.

**Okulların kontrollü olarak açılması** kendi içinde pek çok farklı uygulama seçeneklerinin değerlendirilmesini gerektirmektedir. Okulların kontrollü olarak açılmasında;

- Vaka sayısının çok düşük olduğu veya pozitif vaka olmayan yerleşim yerlerinde okulların tam zamanlı olarak açılması,
- Okulda öğrenci yoğunluğunun ve şube başına düşen öğrenci sayısının görece az olduğu okulların tam zamanlı olarak açılması,
- Okulların haftada altı iş günü açık olması, öğrencilerin iki gruba bölünerek dönüşümlü olarak okula üçer gün gelmeleri,
- Öğrencilerin okula gelmediği günlerde uzaktan öğrenme araçları ile öğretime devam etmeleri,
- Yüz yüze öğretim süresinin ilkökul öğrencileri için mümkün olduğunca artırılması, uygulamaların eğitim kademeleri itibariyle farklılaştırılması,



- Salgın devam ettiği sürece temel becerilere odaklanılması, öğrenme kayıpları ve eksiklerini asgari düzeye indirebilmek için haftalık ders çizelgelerinde yer alan derslerin tamamını kapsamak yerine bir kısmının yüz yüze eğitim yoluyla verilmesi,
- Derslerin sayısında ve haftalık sürelerinde yüz yüze eğitim imkanları ve uzaktan öğrenmede kısıtlılıklar dikkate alınarak değişiklik yapılması,

gibi uygulamalar değerlendirilebilir.

Okulların kontrollü olarak yeniden açılmasında; karar modeli ve karar parametreleri, hangi aralıklarla veya hangi koşullarda kararların revize edileceği, salgın koşullarının yarattığı ek finansman ihtiyacı ve bu finansmanın nasıl temin edileceğinin planlanması okulların yeniden açılması sürecinin yönetiminde öncelikle ele alınması gereken bileşenlerdir. Bazı tahminlere göre okulların salgın koşullarında açılması bir önceki öğretim yılına yaklaşık %20'lik bir ek maliyet oluşturacaktır.

Okulların açılması halinde çocuklar görece düşük riske sahip olsa da risk altında olacaklar. Dünya Sağlık Örgütü tarafından 2020 yılı Ağustos ayı başı itibarıyla sağlanan veriler bu tarihe kadar rapor edilmiş vakaların %1 ile %3 arasında bir oranının 18 yaş altı kişilerden oluştuğunu göstermektedir. Oysa küresel ölçekte 18 yaş altı nüfus, toplam nüfusun %29'unu oluşturmaktadır. Bu nedenle gerekli koruyucu tedbirlerin alınması ve güvenli işleyiş protokol ve prosedürlerinin oluşturulmasına ihtiyaç vardır.

Okulların açılması riskler taşımakla birlikte okulların kapalı kalmasının neden olduğu kayıplar bireylerin ve toplumun geleceğini etkileyecek nitelik ve boyutlardadır. Bu kayıplar şöyle özetlenebilir:

- Öğrencilerde telafi edilmesi oldukça güç öğrenme kayıpları ve eksikleri oluşması ve okulların kapalı olduğu süre uzadıkça kayıpların artması.
- Öğrenme kayıplarının dezavantajlı öğrencilerde daha fazla olması.
- Öğrencilerin sosyal ve duygusal gelişiminin olumsuz etkilenmesi.
- Beslenme ve davranış sorunlarının oluşması.
- Öğrencilerin fiziksel olarak hareketsiz kalmaları sebebiyle orta ve uzun vadede sağlık sorunları ortaya çıkması.
- Temel becerilerde oluşan eksikliklerin ve yetersizliklerin toplum ve ekonomi için uzun vadede ciddi kayıplara neden olması.

Ayrıca okulların daha uzun süre kapalı kalması halinde öğrenme eksiklerinin daha da artması ve bu eksiklerin okulların farklı sürelerde kapalı kalma senaryolarına göre bireylerin çalışma hayatları süresince yıllık ortalama 355\$ ile 1.408\$ arası gelir kayıplarına neden olacağı hesaplanmıştır. Bu kayıplar dikkate alındığında okulların çocukların bilişsel, duyuşsal ve fiziksel gelişimini desteklemek için kontrollü ve güvenli bir şekilde açılması düşünülebilir. Okulların kontrollü olarak yeniden açılması veya kapalı kalması halinde; eğitim öğretim süreçleri, ölçme ve değerlendirme, kavram öğretim modelinin uygulanış şekli, eğitim öğretimde dersler, ders saatleri, kazanımlar gibi konularda öncelikler, karar süreçleri, okulların güvenli bir şekilde işleyişi için protokoller ve prosedürlerle ilgili ayrıntıların oluşturulması için cevaplanması gereken pek çok soru bulunmaktadır. Bu soruların cevaplarının merkezi yönetim tarafından oluşturulması salgın sürecinde öğrenmenin sürekliliği için önemli görülmektedir.

Bu sorular şu şekilde özetlenebilir:

- 1) Toplumsal yaşamda kısıtlamaların önemli bir kısmının kontrollü olarak kaldırılması ile birlikte çocukların toplumsal yaşam içinde de belirli bir ölçüde salgın riski altında oldukları dikkate alındığında, çocuklar açısından günlük yaşam risklerini diğer kurum ve kuruluşların açık olması risklerine oranla daha fazla artırmadan okulların güvenli bir şekilde açılmasının koşulları nelerdir?
- 2) Okulların kapalı kaldığı dönemde ne ölçüde öğrenme kaybı ve öğrenme eksiği oluştu? Öğrencilerin sosyal, duygusal ve davranış gelişimleri okulların kapalı kalmasından nasıl etkilendi?
- 3) Okullar yeniden açılacak mı? Okullar kontrollü bir şekilde açılacaksa hangi koşullarda açılacak? Okulların açılması konusu hangi aralıklarla değerlendirilecek, kamuoyu bir sonraki değerlendirmenin zamanı için nasıl bir beklenti içinde olmalı?
- 4) Okulların kapalı kalmaya devam etmesi halinde, geçen yılki acil durum tedbirlerinden farklı olarak;
  - Hangi eğitim kademesinde ne tür uzaktan öğrenme uygulamaları gerçekleştirilecek?
  - Ne kadar öğrenciye hangi uzaktan öğrenme araçları ve yollarıyla erişilecek?
  - Hangi eğitim öğretim uygulamaları uzaktan öğretim uygulamaları ile gerçekleştirilecek? Uzaktan öğretim ile gerçekleştirilemeyecek faaliyetler, verilemeyecek kazanımlar konusunda nasıl bir yol izlenecek? Uzaktan öğretim yoluyla gerçekleştirilemeyecek faaliyetler ertelenecek mi, kontrollü olarak yüz yüze mi verilecek?
- Ölçme ve değerlendirme süreçlerinde nasıl bir yol izlenecek? Salgının devamı halinde not verme, sınıf geçme, beceri eğitimlerinde becerilerin edinilme düzeyinin belirlenmesinde nasıl bir yol izlenecek?
- 5) Okullar kontrollü olarak yeniden açıldığında;
  - Hangi dersler ve faaliyetler öncelikli olarak yüz yüze gerçekleştirilecek?
  - Alan taassubu ve norm kadro gibi kaygı ve kısıtlardan bağımsız olarak öğrencilerin öğrenme ve iyi olma halini önceleyerek okulda geçirilecek süre kısıtlılıkları içinde hangi dersler öncelikli olarak işlenmeye başlanacak? Ders saatleri nasıl uyarlanacak? Hangi dersler veya faaliyetler ertelenebilecek veya bunlara kontrollü yeniden açılma sürecinde tamamıyla ara mı verilecek?
  - Karma öğretim modeli uygulandığında evde, uzaktan öğrenme araçları ile öğrenme hangi ders/kazanımları kapsayacak? Bunların izleme ve değerlendirme süreçleri nasıl gerçekleştirilecek?
  - Okullarda karar süreçlerinin, iletişim süreçlerinin ve alınacak koruyucu tedbirler ile günlük işleyişin ayrıntıları neler olacak?

Okullar 2020-2021 güz dönemiyle birlikte kontrollü olarak açılın ya da ileri bir tarihe ertelensin, COVID-19 salgını sürecinde öğrenmenin sürdürülebilmesi, öğretme ve öğrenme sürecinin asgari sağlık riskleri ile yürütülebilmesi yukarıdaki soruların cevaplarının bilinirliğini, en azından geçici ve güncel cevapların oluşturulmasını sağlamaya bağlı olacaktır.



## BÖLÜM 1

---

# Kavramsal Çerçeve ve Teorik Arkaplan



tedmem



## GİRİŞ

2020 yılı Ocak ayında Çin'in Wuhan eyaletinde başlayan COVID-19 kısa sürede neredeyse tüm dünyaya yayılarak küresel bir salgına dönüştü. Eğitim sistemlerini de etkisi altına alan salgın nedeniyle Nisan ayının başında okul öncesinden yükseköğretime 194 ülkede okullar kapatıldı ve yaklaşık 1,5 milyar öğrenci bu durumdan etkilendi. Türkiye dâhil dünyanın pek çok ülkesinde okul öncesinden yükseköğretime kadar üç aydan daha uzun süre yüz yüze eğitime ara verildi ve okulların güz döneminde açılması kararlaştırıldı.

Küresel olarak ilk kez karşılaştığımız bu durum ülkeleri kriz durumuna geçirdi. Öğrencilerin okul dışında kaldıkları sürelerin giderek uzaması öğrenme kayıplarına ilişkin endişelere yol açtı. Bu durum ülkeleri öğretimin sürdürülmesi ve olası öğrenme kayıplarının önüne geçilmesi için acil tedbirler almaya mecbur bıraktı. Ülkeler kendi teknolojik altyapıları ve imkânları dâhilinde öğrenme kayıplarının azaltılması ve öğrenme eksiklerinin giderilmesi için çeşitli uzaktan öğrenme uygulamalarına başvurdu. Okulların yeniden açılmasına yönelik planlar yapılırken hem salgının gidişatının belirsizliğini koruması hem de yeni bir kriz ihtimaline karşı hazırlıklı olmak amacıyla uzaktan öğrenme ile yüz yüze

öğrenmenin harmanlanacağı senaryolar üzerinde durulmaya başlandı.

COVID-19 salgını ile karşı karşıya kalan eğitim sistemleri bir yandan bugüne yönelik acil durum tedbirleri almış, bir yandan da geleceğe yönelik çözüm önerileri üretmek zorunda kalmıştır. Eğitim sistemlerinin COVID-19 kapsamında aldıkları tedbirler ve çözüm önerileri genel olarak uzaktan öğrenmenin nasıl daha etkili olabileceği, olası öğrenme kayıplarının nasıl telafi edileceği ve gelecekte hem okulda hem okul dışında öğrenme esnekliğine sahip öğrenme yaklaşımlarından nasıl faydalanacağı çerçevesinde ele alınmıştır. Bu kapsamda söz konusu tedbir ve çözüm önerilerini değerlendirmeden önce (1) uzaktan öğrenme uygulamaları, (2) öğrenme kayıpları, (3) uzaktan öğrenme ile yüz yüze öğrenmenin harmanlandığı karma öğrenme yaklaşımının teorik arka planına bakmak faydalı olacaktır. Bu amaçla aşağıda, ilk olarak uzaktan öğrenme uygulamalarının ve kullanılan araçların etkililiği, ardından öğretimin kesintiye uğraması sebebiyle oluşan öğrenme kayıpları ve telafisi, son olarak ise COVID-19 salgını ile yeniden gündeme gelen karma öğrenme yaklaşımına ilişkin detaylı bilgiye yer verilmektedir.

## 1. UZAKTAN ÖĞRENME VE KULLANILAN ARAÇLARIN ETKİLİLİĞİ

COVID-19 salgını nedeniyle okulların kapanmasının ardından ülkelerin çoğunda öğrencilerin eğitim ve öğretim süreçlerinden bütünüyle kopmaması için internet, televizyon ve/veya radyo gibi iletişim araçları kullanılarak çeşitli uzaktan öğrenme uygulamaları hayata geçirilmiştir. UNESCO tarafından 61 ülkenin katılımıyla gerçekleştirilen araştırmaya göre ülkelerin çoğunluğunda (%82) uzaktan öğrenme sürecinde televizyon, radyo gibi geleneksel iletişim araçlarını kullanılırken, aynı zamanda internet tabanlı uygulamalar da kullanılmaktadır.<sup>1</sup> Benzer şekilde Türkiye’de de geleneksel iletişim araçları ve internet araçları bir arada kullanılmakta, uzaktan öğrenme ulusal uzaktan öğrenme platformu Eğitim Bilişim Ağı (EBA) ve televizyon kanalları aracılığıyla sürdürülmektedir.

Farklı iletişim araçlarının bir arada kullanılması öğrenciler için teknolojik imkânların farklılığının yarattığı eşitsizlikleri bir nebze de olsa dengeleyebilir. Özellikle teknolojik araçlara erişimi olmayan öğrencilerin de sürece dâhil olabilmesi için geleneksel iletişim araçlarının kullanılması büyük önem taşımaktadır. Ancak COVID-19 salgını sürecinde uygulamaya konulan farklı uzaktan öğrenme tedbirlerinin sonuçlarını değerlendirmek henüz mümkün olmadığı için bu süreçte kullanılan araçların etkililiğini kıyaslamak da mümkün değildir.<sup>2</sup> Bununla birlikte, uzaktan öğrenme uygulamalarına ve kullanılan araçların etkililiğine ilişkin daha önce yapılan araştırmaların sonuçları bu süreçte atılacak adımlarla ve bu deneyimi iyileştirmek için yapılması gerekenlerle ilgili fikir verebilir.

Bu bölümde COVID-19 salgını nedeniyle pek çok ülkede hayata geçirilen uzaktan öğrenme uygulamalarının ve kullanılan araçların (radyo, televizyon ve çevrim içi öğrenme) etkililiğine yönelik araştırma sonuçları ve görüşler

derlenmiştir. Ayrıca uzaktan öğrenme ve yüz yüze öğrenme yaklaşımları karşılaştırılmıştır. Son olarak, Türkiye’deki öğrencilerin teknolojik araçlara erişim durumuna ilişkin veriler paylaşılmıştır.

### Uzaktan öğrenmenin etkililiği

Uzaktan öğrenme öğrencilerin ve öğretmenlerin fiziksel olarak bir arada bulunmadığı, öğretim etkinliklerinin çeşitli iletişim araçları aracılığıyla yürütüldüğü durumların bütününe kapsamaktadır. Uzaktan öğrenme sürecinde hangi teknoloji kullanılırsa kullanılsın, bu deneyimin her öğrenci için adil ve etkili olabilmesi için uzaktan öğrenme sürecinden önce dört boyutta hazırbulunuşluğun sağlanması gerekmektedir. UNESCO bu boyutları şu şekilde açıklamaktadır:<sup>3</sup>

1. Teknolojik hazırbulunuşluk; *teknolojik araçların varlığı ve kullanım durumu*. Hem uzaktan öğrenme için kullanılan teknolojik araçların (çevrim içi öğrenme ortamları, televizyon ve radyo yayınları vs.) içerikleri öğrencilere ulaştırma kapasitesini hem de hane düzeyinde elektrik, telefon, radyo, dijital araçlar, internet gibi teknolojilere erişimi kapsamaktadır.
2. İçerik hazırbulunuşluğu; *yeni öğrenme ortamlarına ve iletişim araçlarına uyarlanabilir içeriğin varlığı*. Ulusal öğretim programıyla uyumlu; televizyon, radyo, çevrim içi platformlar ve/veya evde öğretim için kullanılan basılı materyaller aracılığıyla aktarılmaya uygun öğrenme ve öğretim materyallerinin tüm sınıf düzeyleri ve dersler için varlığını kapsamaktadır.
3. Pedagojik hazırbulunuşluk; *öğretmenlerin, ebeveynlerin ve çocuğun bakımından sorumlu kişilerin uzaktan öğrenmeye geçiş için hazırlıklı ve yeterli olması*. Hem öğretmenlerin uzaktan öğrenme süreçlerini tasarlayabilmek ve

yürütebilmek için hazır olmasını hem de ebeveynlerin veya çocuğun bakımından sorumlu kişilerin ev temelli uzaktan öğrenmeye destek olabilmek için uygun ve yeterli olmasını kapsamaktadır.

4. İzleme ve değerlendirme hazırbulunuşluğu; *izleme ve değerlendirme sistemlerinin yeni yaklaşımların etkililiğini değerlendirebilecek uyumluluğa ve deneyime sahip olması*. Uzaktan öğrenme süreçlerinin izlenmesini, derslere erişimin ve katılımın takip edilmesini, öğrenme çıktılarının değerlendirilmesini ve uzun vadeli hedeflere ulaşmak için tasarlanan acil uzaktan öğrenme müdahalelerinin sürdürülebilirliğinin sağlanmasını kapsamaktadır.

COVID-19 salgını nedeniyle ülkelerin aniden geçmek durumunda kaldığı uzaktan öğrenme sürecinde bu hazırlıkların yeterli düzeyde sağlanabilmesi ne yazık ki pek çok ülke için mümkün olamamıştır. Ülkeler çok hızlı bir biçimde tedbirler almak ve çeşitli uzaktan öğrenme uygulamalarını hayata geçirmek durumunda kalmıştır. Hali hazırda iyi geliştirilmiş bir uzaktan öğrenme platformu ve içeriği bulunan ülkeler bu sürece görece avantajla başlamış olsalar bile, öğrencilerin, öğretmenlerin ve velilerin yeterli teknolojik ve pedagojik hazırbulunuşluğa sahip olmamaları nedeniyle pek çok ülkede özellikle başlangıç aşamasında bir takım aksaklıklar yaşanmıştır. Kimi kaynaklar yeterli hazırlık yapılamadan başlayan bu uzaktan öğrenme deneyiminin arzu edilen şekilde sonuç vermeyeceğini ve başarısız olacağını savunsa da kimi kaynaklar zorunluluktan ortaya çıkan bu uzaktan öğrenme deneyimi sonucunda yeni ve etkili bir hibrit eğitim modelinin ortaya çıkabileceğini iddia etmektedir.<sup>4</sup> Salgının kontrol altına alınmasından sonra gelecek olan “yeni normal” dönemde uzaktan öğrenme uygulamalarının kullanımının ne ölçüde ve ne şekilde devam edeceği büyük ölçüde bu süreçteki deneyimlerden elde edilecek verilere ve deneyimlerden çıkarılacak derslere göre şekillenecektir.

Uzaktan öğrenme uygulamalarının tarihi 1800’lü yıllara kadar dayanmaktadır. Posta yoluyla öğretimle başlayan süreç radyo ve televizyon gibi iletişim araçlarının icadından sonra bu araçlarla sürdürülmüş, internetin keşfinden ve yaygınlaşmasından sonra ise yepyeni bir boyut kazanmıştır.<sup>5</sup> Yıllar boyunca uzaktan öğrenme uygulamalarının etkililiğini, hangi uygulamaların ne ölçüde başarılı olduğunu değerlendiren pek çok çalışma yapılmıştır. Uzaktan öğrenme uygulamalarının etkililiğinin araştırıldığı 60 meta-analiz çalışmasının sonuçlarını bir araya getiren bir çalışmaya göre etkili bir uzaktan öğrenme süreci için beş temel noktaya dikkat edilmesi gerekmektedir.<sup>6</sup>

1. Uzaktan öğrenme içeriğinin ve öğretimin niteliği, içeriğin hangi araçla ve ne şekilde ulaştırıldığından daha önemlidir.
2. Öğrencilerin teknolojik araçlara erişimi -özellikle dezavantajlı öğrenciler için- etkili bir uzaktan öğrenme süreci için şarttır. Ayrıca, öğrenci ve öğretmenlere teknolojik araçların kullanımıyla ilgili destek sağlanmalıdır.
3. Öğrenciler arası etkileşim motivasyonu artırabilir ve öğrenme çıktılarında gelişme sağlayabilir. Öğrenciler arası etkileşim farklı yaş gruplarında farklı sonuçlar verebilmektedir, bu nedenle yaş grubuna uygun etkileşim uygulamaları seçilmelidir.
4. Öğrencilerin bağımsız çalışmalarının desteklenmesi öğrenme çıktılarında gelişme sağlayabilir. Özellikle dezavantajlı öğrenciler bağımsız çalışmalar yaptıkları süreçte daha fazla desteğe ihtiyaç duymaktadır.
5. Farklı dersler ve içerikler farklı uzaktan öğretim yaklaşımları gerektirebilir. Yaş grubuna göre hangi konu/alan için ne tür etkinliklerin kullanılması gerektiğinin belirlenmesi sürecinde öğretmenlere destek olunmalıdır.



Buna göre, uzaktan öğrenme sürecinde kullanılan araçlardan ziyade öğrencilerin bu araçlara ve bu araçlar aracılığıyla sunulacak nitelikli içeriğe erişiminin sağlanması etkili bir uzaktan öğrenme süreci için temel koşuldur. Öğrencilerin yaş grubuna ve öğretilmesi hedeflenen konuya bağlı olarak farklı iletişim araçları ve/veya öğretim yaklaşımları kullanılabilir. Basılı öğretim materyalleri, radyo, televizyon, bilgisayar, internet veya bu araçların bir arada kullanıldığı yaklaşımların tamamı iyi kurgulandığı ve yaş grubuna uygun nitelikli içerikler hazırlandığı müddetçe uzaktan öğrenme sürecinde etkili sonuçlar verebilir. Uzaktan öğrenme sürecinde kullanılacak geleneksel iletişim araçları (radyo ve televizyon) ile çevrim içi öğrenme araçlarının etkililiğine ilişkin önceki araştırmalara dayanan görüşler ve bulgular ilgili alt başlıklar altında özetlenmiştir.

### **Radyo**

İletişimin çoğunlukla dijital araçlarla yürütüldüğü günümüzde bile, radyo diğer medya araçlarına kıyasla daha çok insana erişme fırsatı sunmaktadır.<sup>7</sup> Bu nedenle, COVID-19 salgını nedeniyle mecbur kaldığımız bu uzaktan öğrenme sürecinde özellikle televizyon ve internet erişimi bulunmayan öğrencilere erişebilmek için radyo aracılığıyla eğitsel yayın yapılabilir. Üstelik radyo kullanımı öğrencilerin, öğretmenlerin ve ebeveynlerin çeşitli ve karmaşık teknolojik becerilere sahip olmasını gerektirmediğinden oldukça geniş bir kitleye, sağlıklı bir biçimde ulaşılabilmesini sağlayabilir. Uzaktan öğrenme için, eğer hâlihazırda ülkenin radyo aracılığıyla öğretim yapmaya uygun içeriği yoksa içerik hazırlama maliyeti yüksek olabilir ve yoğun bir çalışma gerektirebilir; ancak içerik hazırlama sürecinden sonraki yayın ve erişim maliyeti oldukça düşük olacaktır.<sup>8</sup>

Yapılan araştırmalar, öğrencilerin ve öğretmenlerin çeşitli sorulara yanıt verdiği ve etkinliklere katıldığı etkileşimli radyo öğretim programlarının

öğrencilerin öğrenmesine olumlu etkileri olduğunu göstermektedir. Etkileşimli radyo öğretim programları genellikle üç aşamadan oluşur: öncelikle öğrencilere kavram açıklanır, daha sonra radyo oyuncularını (öğretmen) kavramın uygulamalarını anlatır ve son olarak öğrencilere evde yapılabilecek etkinlik önerileri sunulur. Ayrıca dersler içinde öğretmen ve velilere öğrencinin sunulan konuyu öğrenmesi için nasıl yönlendirilmesi gerektiğiyle ilgili tavsiyeler verilir.<sup>9</sup> Bu programlar radyo aracılığıyla aktarıldığı için teknik olarak karşılıklı bir etkileşim sağlamamaktadır. Ancak program içinde öğrencileri çeşitli etkinlikleri yapmaları, sorulara cevap vermeleri, deney yapmaları için yönlendirerek ve öğrencilere bunları yapmaları için süre tanıyarak öğrencilerin yalnızca dinleyici olarak değil, aktif katılımcı olarak da sürece dâhil olması hedeflenmektedir. Bu programların çıkış noktası ve hedefi yalnızca öğretime erişimi artırmak değil; aynı zamanda öğretimin niteliğini iyileştirmektir.<sup>10</sup>

Etkileşimli radyo öğretim programları özellikle öğrencilerin ve okulların çoğunun teknolojik araçlara erişiminin oldukça sınırlı olduğu gelişmekte olan pek çok ülkede (Honduras, Nikaragua, Papua Yeni Gine, Liberya, Somali, Güney Afrika, Hindistan vd.) hem sınıf ortamındaki öğretimi desteklemek amacıyla hem de uzaktan öğrenme aracı olarak etkin bir biçimde kullanılmaktadır.<sup>11</sup> Etkileşimli radyo öğretim programlarının ders, yaş grubu ve öğrencilerin yaşadığı bölgeden bağımsız olarak öğrenmeyi desteklediği çeşitli araştırmalarla ortaya konmuştur.<sup>12</sup> Öte yandan, öğretim programlarının ne kadarının radyo programlarına aktarılabilmesiyle ve öğrencilerin bir gün içinde etkileşimli radyo programları aracılığıyla ne kadar süre boyunca etkili bir öğretim alabileceğiyle ilgili yeterli veri bulunmamaktadır.<sup>13</sup> Ancak bu kriz sürecinde hayata geçirilen uzaktan öğrenme uygulamalarının öncelikli hedefi tüm öğretim programının uzaktan öğrenme yoluyla öğrencilere yoğun bir biçimde aktarılması değil; öğrencilerin öğretim süreçlerinden bütünüyle kopmasının

engellenmesi olduğu için sınırlı bir öğretim içeriği radyo aracılığıyla yayınlanabilir. Özellikle teknolojik araçlara erişim imkânı bulunmayan veya sınırlı olan öğrencilere ulaşabilmek için etkileşimli radyo öğretim programlarını kullanmak teknolojik imkân farklılıklarının yarattığı eşitsizlikleri engellemek adına etkili bir çözüm yolu olabilir.

Türkiye’de radyonun öğretim amacıyla kullanımının ilk örneği kırsal kesimde yaşayan kişileri mevsimlik tarımla ilgili bilgilendirmeyi hedefleyen, 1941 yılında yayınlanan “Ziraat Takvimi” programıdır. 1950’li yıllarda da benzer içerikteki yayınlar sürdürülmüştür. Daha sonra 1962 yılında “Radyo ile Eğitim Ünitesi” kurulmuş, 1964 yılında radyo ile planlı bir şekilde yapılan eğitsel yayınlar başlamıştır. 1974 yılında TRT ve Millî Eğitim Bakanlığı işbirliğiyle örgün eğitimi destekleme amacıyla “Okul Radyosu” ve “Yabancı Dil Dersleri” programları hazırlanmıştır. 1980’li ve 1990’lı yıllarda “Okul Radyosu” aracılığıyla hem örgün eğitim desteklenmiş hem de yaygın eğitim imkânı sunulmuştur.<sup>14</sup> COVID-19 salgını sürecinde Türkiye’de uzaktan öğrenme televizyon ve EBA aracılığıyla sürdürülmekte, radyo bu amaçla kullanılmamaktadır.

### Televizyon

Televizyon yüksek nitelikli öğretmenlerin derslerini çok fazla ilave eğitime ve hazırlığa ihtiyaç duymadan kaydedip yaymanın en hızlı yoludur. Ayrıca evde kalan öğrencilere bu dersleri kaydederek ya da tekrar yayınları izleyerek tekrar yapma ve öğrendiklerini gözden geçirme şansı sunmaktadır. Radyo kullanımına benzer şekilde eğer ülkenin televizyon aracılığıyla uzaktan öğretim yapmaya uygun içeriği yoksa içerik hazırlama, kaydetme ve düzenleme maliyeti yüksek olabilir ve yoğun bir çalışma gerektirebilir; ancak hazırlık aşamasından sonraki yayın ve erişim maliyeti görece düşük olacaktır.<sup>15</sup> Türkiye dâhil dünya genelinde pek çok ülkede, okulların COVID-19

salgını nedeniyle kapatıldığı bu dönemde televizyon yayınları uzaktan öğrenme için yaygın bir biçimde kullanılmaktadır.

Televizyon yayınları özellikle düşük ve orta gelirli bazı ülkelerde (Brezilya, Çin, Etiyopya, Hindistan, Gana vd.) uzaktan öğretim amacıyla uzun yıllardır kullanılmaktadır. Türkiye’de de 1983 yılından beri televizyon aracılığıyla açık öğretim fakültesi dersleri yayınlanmaktadır. Ayrıca 2011 yılında kurulan TRT Okul kanalında çeşitli yaş gruplarına yönelik eğitim ve kültür programları yer almaktadır. Eğitsel televizyonun COVID-19 salgını öncesinde de etkin bir biçimde kullanıldığı öne çıkan ülkelerden bir diğeri de Meksika’dır. Özellikle kırsal ve dezavantajlı bölgelerde yaşayan ortaöğretim düzeyindeki öğrencilerin eğitime erişimini sağlamak için 1968 yılında eğitim televizyonu ağı “Televisión Educativa” kurulmuştur. Kurulduğu günden bu yana “Televisión Educativa” ağının etkililiğini değerlendiren pek çok çalışma yapılmış; bu çalışmaların sonuçları okul dışında kalan çocuklara erişmede ve bu çocukların öğrenme çıktılarının gelişmesinde televizyon üzerinden yayınlanan öğretim programlarının oldukça etkili olduğunu göstermiştir.<sup>16</sup>

Eğitsel televizyon programları içinde dünya çapında en çok bilinen ve pek çok ülkede yıllarca yayınlanan programlardan biri de Susam Sokağı’dır. Bu programın etkililiği yıllar boyunca pek çok bilimsel çalışmayla araştırılmış, programın özellikle küçük yaş gruplarında öğrenme çıktılarını olumlu etkilediği, bilişsel ve sosyal gelişimi desteklediği tutarlı bir biçimde ortaya konulmuştur.<sup>17</sup> Susam Sokağı ve benzeri eğitsel televizyon programlarının özellikle okul öncesi dönemdeki ve ilkokulun ilk yıllarındaki çocuklarda okuryazarlık becerilerini geliştirdiği, öğrenme ve gelişime önemli katkılar sağladığı bilinmektedir.<sup>18</sup> Bu nedenle, nitelikli içerik hazırlandığı müddetçe eğitsel televizyon yayınlarının uzaktan öğrenme sürecinde kullanılması hem çok sayıda öğrenciye ulaşmaya

imkân vermesi bakımından hem de öğrenmeye sağlayabileceği olumlu katkılar bakımından oldukça avantajlı olabilir.

Türkiye de eğitsel televizyon yayıncılığı konusunda deneyimli bir ülkedir. 1973 yılında kurulan Eskişehir İktisadi ve Ticari İlimler Akademisi'nde (günümüzdeki adıyla Anadolu Üniversitesi) Televizyon ve Eğitim Enstitüsü kurulmuştur. Bu enstitüde o yıllarda başlayan çalışmalar daha sonraki uzaktan öğrenme uygulamalarının temelini oluşturmuştur. 70'li yıllarda yükseköğretime erişimi bulunmayan kişiler için yaygın eğitim programları yayınlanmıştır. Daha sonra 80'li yıllarda açıköğretim fakültesi, 90'lı yıllarda açıköğretim lisesi kurulmuş ve televizyon yayınları bu uzaktan öğrenme süreçlerinde etkin olarak kullanılmıştır.<sup>19</sup> COVID-19 salgını nedeniyle başlayan bu uzaktan öğrenme sürecinde de Türkiye'de TRT işbirliğiyle EBA TV yayınları çok hızlı bir biçimde başlatılmıştır. 23 Mart'tan itibaren her sınıf seviyesine ve yaş grubuna uygun yayınlar yapılmaktadır. 17 Nisan itibarıyla özel eğitim öğrencilerine yönelik içerikler de (ders anlatım videoları, aile eğitim uygulama videoları vb.) yine EBA TV aracılığıyla yayınlanmaya başlamıştır.<sup>20</sup>

Televizyon, radyo ile kıyaslandığında görsel öğeler kullanılabilirdiği için daha zengin bir uzaktan öğrenme içeriği sunulmasını sağlayabilir. Ancak tıpkı radyo gibi televizyon da karşılıklı etkileşime izin vermeyen bir medya aracıdır. Bu nedenle, televizyon aracılığıyla aktarılacak öğretim içeriği ve öğrencilerin edinebileceği kazanımlar sınırlı olacaktır.

### Çevrim içi öğrenme

Çevrim içi öğrenme öğrencilerin internet temelli uygulamaları ve bilgisayar, tablet, akıllı telefon gibi araçları kullanarak öğretim aldığı durumların tamamını kapsamaktadır. Çevrim içi öğrenme için “kendi hızında” ve “öğretmen rehberliğinde” olmak üzere iki temel yaklaşım bulunmaktadır.

Kendi hızında çevrim içi öğrenmede öğrenciler internet üzerinde kendilerine sunulan içeriği kendi belirledikleri programa göre kullanarak, kendi belirledikleri öğrenme hedefleri doğrultusunda ilerlemektedir. Öğretmen rehberliğinde yürütülen çevrim içi öğrenmede ise öğrenciler belirli bir öğretim programını öğretmenin belirlediği programa ve sıraya göre takip etmektedir. Çevrim içi öğrenme ayrıca eş zamanlı ya da farklı zamanlı olarak yürütülebilir. Eş zamanlı çevrim içi öğrenmede öğrenciler ve öğretmen aynı anda aynı çevrim içi ortamda bulunur. Sohbet programı, video konferans, canlı ders, uygulama paylaşma vb. araçlar eş zamanlı çevrim içi öğrenme için kullanılabilir. Farklı zamanlı çevrim içi öğrenme ise öğretmen ve öğrencinin aynı anda aynı ortamda bulunmasını gerektirmez. Önceden kaydedilmiş ve/veya hazırlanmış içerikleri öğrenciler farklı zamanlarda kullanabilir.<sup>21</sup>

Eş zamanlı ya da farklı zamanlı; kendi hızında veya öğretmen rehberliğinde olması farketmeksizin çevrim içi öğrenmede kullanılacak çeşitli içerik türleri bulunmaktadır. Bunlar etkileşimli ve etkileşimsiz olarak iki ana başlıkta toplanabilir. Etkileşimsiz içerikler dosya, sunum, video, ses kaydı gibi öğrencilerin yalnızca okuyucu, dinleyici ve/veya izleyici rolünü üstlenebildiği öğrenme içerikleridir. Bu tür içerikler kısa sürede hazırlanabilir ancak öğrencilerle etkileşim sağlanamaz. Etkileşimli içeriklerde ise öğrencilerin hazırlanan ekranlar arasında ilerleyebilmesi için çeşitli sorulara yanıt vermesi ve/veya görevleri yerine getirmesi gerekmektedir. Ayrıca öğrenciler eylemlerinin karşılığında dönüt alabilmektedir. Animasyon, simülasyon, etkileşimli çevrim içi ders, canlı ders gibi içeriklerde öğrenciler aktif katılımcı olarak rol oynamaktadır.

Teknolojik gelişmelerle birlikte özellikle yükseköğretimde çevrim içi öğrenme yaklaşımları uzaktan eğitim amacıyla daha sık kullanılmaya başlanmış, çevrim içi yüksek lisans ve lisans programlarının sayısı oldukça artmıştır. Çevrim içi

öğrenme yalnızca uzaktan eğitimde değil örgün eğitimde de kullanılmaktadır. Sınıf içi öğretimle birlikte çevrim içi öğrenme uygulamalarının kullanılmasının öğrenci öğrenmesi üzerinde oldukça etkili olduğunu gösteren pek çok araştırma bulunmaktadır. Yapılan bazı araştırmalar, çevrim içi öğrenmenin öğrenme kazanımları açısından yüz yüze eğitimle benzer sonuçlar verdiğini göstermektedir. Ayrıca çevrim içi öğrenme etkinlikleri işbirlikçi olduğu ve öğretmen rehberliğinde yürütüldüğü takdirde etkileri daha da artmaktadır.<sup>22</sup>

Çevrim içi öğrenmenin etkililiği yaş gruplarına göre değişmektedir. Büyük yaş gruplarında olumlu sonuçlar gözlemlenirken, küçük yaş grupları daha yapılandırılmış bir öğretime ve daha fazla rehberliğe ihtiyaç duymaktadır.<sup>23</sup> İlköğretim öğrencileri için televizyon ve radyo kullanımının daha uygun olduğu, ortaöğretim ve yükseköğretim öğrencileri için ise çevrim içi öğrenme uygulamalarının daha etkili olduğu düşünülmektedir.<sup>24</sup> Ayrıca çevrim içi öğrenme içeriklerinin hazırlanması ve etkili bir biçimde uygulanabilmesi hem öğrenciler hem öğretmenler hem de uzaktan öğrenme sürecinde evde öğrencilere destek olan ebeveynler için uzun ve zahmetli bir hazırlık süreci gerektirmektedir. Bu nedenle, özellikle öğrencilerin çoğunun evde yeterli teknolojik imkânlara sahip olmadığı; öğretmen, öğrenci ve velilerin teknolojik araçları kullanma becerilerinin sınırlı olduğu; hali hazırda kullanılan, herkesin aşına olduğu, yeterli içeriğin bulunduğu bir çevrim içi öğrenme platformunun bulunmadığı kurumlarda/ülkelerde çok hızlı bir biçimde çevrim içi öğrenme uygulamalarına geçmeye çalışmak kısa vadede çok olumlu sonuçlar vermeyecektir.

Çevrim içi öğrenmenin etkili olabilmesi için hem sunulan öğretim içeriğinin niteliği hem de öğretmenin çevrim içi öğrenmeyi destekleyebilecek yeterliklere sahip olması büyük önem taşımaktadır. Öğretmenlerin de bu sürece hazırlıksız yakalandığı ve pek çoğunun etkili çevrim içi öğrenme etkinlikleri

hazırlamak konusunda deneyimi olmadığı göz önünde bulundurulduğunda bu süreçte hayat geçirilecek çevrim içi öğrenme uygulamalarının iyi kurgulanmış bir çevrim içi öğrenme deneyimi kadar etkili olması beklenemez. Ancak yine de salgın nedeniyle okulundan uzakta kalan öğrencilerin arkadaşlarıyla ve öğretmenleriyle iletişimlerinin kopmaması, birbirlerine destek olabilmeleri adına şartların uygun olduğu durumlarda çevrim içi öğrenme platformları kullanılabilir.

Türkiye’de 2012 yılında kurulan EBA platformu COVID-19 salgını öncesinde de kullanılmaktaydı. Her sınıf seviyesine ve yaş gurubuna uygun, öğretim programlarıyla uyumlu etkileşimli ve etkileşimsiz pek çok içeriğin olduğu, öğrencilerin ve öğretmenlerin iletişim kurabildiği, öğretmenlerin içerik ve ödevleri öğrencileriyle paylaşabildiği platform ani gelişen bu uzaktan öğrenme sürecinde oldukça işe yarar hale gelmiştir. Her ne kadar her öğrenci EBA platformundan yararlanamasa da böyle bir platformun varlığı Türkiye’nin çok hızlı bir biçimde uzaktan öğrenme uygulamalarını başlatabilmesini sağlamıştır.

Çevrim içi öğrenme araçları ve platformları radyo ve televizyona kıyasla çok daha fazla özellik sunmakta ve öğrenci-öğrenci, öğrenci-öğretmen arası iletişime izin verebilmektedir. İyi yapılandırılmış ve hazırlanmış çevrim içi öğrenme uygulamaları yüz yüze öğrenmeye benzer sonuçlar verebiliyor olsa da salgın koşullarında, yeterli hazırlık yapılamadan hayata geçirilen çevrim içi öğrenme uygulamalarının sınıf içi öğrenmenin yerini tutması beklenemez. Her ne kadar yüz yüze öğretimin sürdürülemediği bu koşullarda çevrim içi öğrenme etkinlikleri oldukça iyi bir alternatif olsa da bu araçlara erişebilen öğrenci sayısının oldukça sınırlı olduğu da unutulmamalıdır. Ayrıca salgın nedeniyle okulda tamamlanamayan öğretim programının tamamının çevrim içi öğrenme araçları kullanılarak aktarılamayacağı, bu süreçte bir takım öğrenme kayıpları yaşanmasının kaçınılmaz olacağı

kabul edilmelidir. İçinde bulunduğumuz bu zor ve stresli dönemde, öğretimi sürdürme çabaları öğrenci ve öğretmenler için yeni bir stres kaynağı haline getirilmemelidir; öğrenci ve öğretmenlere bu süreci kendi ihtiyaçlarına göre şekillendirebilme esnekliği tanınmalıdır.

## Uzaktan öğrenme ve yüz yüze öğrenme

Uzaktan öğrenme ve yüz yüze öğrenmenin en temel farkı öğrenci ve öğretmenlerin fiziksel olarak bir arada bulunup bulunmaması durumudur. Uzaktan öğrenme eş zamanlı ya da farklı zamanlı olarak yürütülebilir; öğrenciler kendi çalışma programlarını düzenleyebilir, dersleri kendi hızlarına göre takip edebilir. Yüz yüze öğrenmede ise tüm öğrenciler ve öğretmenler okul içinde ortak bir çalışma programına göre hareket etmek durumundadır. Son olarak, 1800'lü yıllarda mektupla başlayan uzaktan öğrenme süreci artık neredeyse bütünüyle teknolojik araçlara bağımlı hale gelmiştir. Yüz yüze öğrenmede ise teknolojik araçlar sınıf içinde ve sınıf dışında öğretim etkinliklerini güçlendirme amacıyla isteğe bağlı olarak kullanılabilir, zorunlu değildir.

Normal şartlar altında yapılan araştırmalar uzaktan öğrenmenin öğrenci çıktılarında olumlu etkileri olabildiğini, geleneksel öğretimle kıyaslandığında eşit derecede veya daha etkili bir öğrenme ile sonuçlanabildiğini de göstermektedir.<sup>25</sup> Kimi araştırmalar ise tam aksine uzaktan öğrenmenin yüz yüze öğrenmeye kıyasla daha etkisiz olduğunu, uzaktan öğretim alan öğrencilerin yüz yüze öğrenmeyi tercih ettiğini göstermektedir.<sup>26</sup> Bu nedenle, uzaktan öğrenme yüz yüze öğrenmeye kıyasla daha iyidir ya da daha kötüdür diye bir genellemeye varmak doğru olmayacaktır. Ayrıca bu araştırmaların farklı bağlamlarda, farklı öğrenme içerikleri, bilgi ve beceriler için, farklı öğrencilerle, farklı öğretmenlerle ve farklı uygulamalarla gerçekleştirildiği göz önünde bulundurulmalıdır.

Uzaktan öğrenmenin etkililiği kullanılan teknolojiye, içeriğe, kazandırılması hedeflenen bilgi ve becerilerin niteliğine, öğretim yöntemlerine ve öğrencilerin hazırbulunuşluk düzeylerine göre değişebilir.

Geçmişte yapılan araştırmalar iyi planlanmış ve hazırlanmış uzaktan öğrenme müdahalelerinin etkilerini test etmektedir. Dolayısıyla, küresel bir salgın nedeniyle çok kısa sürede kurgulanmış uzaktan öğrenme süreçlerinin etkililiği hakkında doğru bir fikir vermesi de güçtür. Benzer şekilde teknolojik araçlar için de birinin diğerine kıyasla uzaktan öğrenme için daha etkili olduğunu söylemek mümkün değildir. Farklı iletişim araçlarının farklı üstünlükleri ve zayıflıkları vardır. Doğru kullanıldığı, nitelikli içerikler hazırlandığı, öğretmen ve öğrenciler gerekli yeterliklere sahip olduğu ve tüm öğrencilerin erişimi sağlanabildiği müddetçe, tüm teknolojik araçlar uzaktan öğrenme sürecinde etkili sonuçlar elde edilmesine katkı sağlayabilir. Bu süreçte önemli olan tüm öğrencilere erişebilmek ve farklı yaş gruplarına uygun içerikler sunabilmek adına farklı teknolojik araçların ve yaklaşımların bir arada kullanılmasıdır.

## Türkiye’de öğrencilerin teknolojik araçlara erişimi

COVID-19 salgını sonucunda ortaya çıkan uzaktan öğrenme sürecinin öğrenciler açısından ne kadar verimli geçebileceğinin en önemli belirleyicilerinden biri de öğrencilerin evlerinde sahip olduğu teknolojik imkânlardır. Evinde bilgisayar, internet, akıllı telefon gibi teknolojik araçlara erişimi olmayan öğrencilerin bu süreçte daha dezavantajlı durumda olduğu aşikârdır. Hazırlanan uzaktan öğretim içerikleri ne kadar nitelikli olursa olsun, eğer öğrencilerin tamamının bu içeriklere ulaşma şansı yoksa uzaktan öğretimin etkisi sınırlı olacaktır. Bu nedenle, uzaktan öğrenme için kullanılacak iletişim araçlarının

çeşitlendirilmesi ve her kesimden öğrencinin içeriklere ulaşmasının sağlanması büyük önem taşımaktadır.

Türkiye'deki öğrencilerin teknolojik araçlara ve uzaktan öğrenme uygulamalarına erişim durumuna ilişkin elimizde net veriler bulunmamaktadır. Bununla birlikte, Millî Eğitim Bakanlığı Yenilik ve Eğitim Teknolojileri Genel Müdürlüğü verilerine göre 23 Mart - 19 Haziran 2020 tarihleri arasında EBA'yı toplam 7.383.213 öğrenci, 1.030.516 öğretmen aktif olarak kullanmış, toplam 5.954.174 canlı ders yapılmıştır.<sup>27</sup> Millî Eğitim Bakanlığı 2018-2019 örgün eğitim istatistiklerine göre geçtiğimiz yıl Türkiye'deki toplam öğrenci sayısı (okul öncesi, ilkokul, ortaokul ve ortaöğretim) yaklaşık 18 milyondur.<sup>28</sup> Bu yıl da öğrenci sayısının benzer büyüklükte olduğu varsayılacak olursa, uzaktan öğrenme sürecinde öğrencilerin %60'ının EBA'ya hiç giriş yapmadığı tahmin edilmektedir. Ancak bu durumun yalnızca öğrencilerin teknolojik imkânsızlıklarından kaynaklandığını iddia etmek de mümkün değildir; alternatif uzaktan öğrenme platformlarının kullanılması, EBA TV yayınlarının tercih edilmesi, kişisel sebepler, motivasyon eksikliği, salgın sürecinden kaynaklanan stres ve kaygılar gibi farklı nedenler bu sayıyı etkileyebilir.

Her ne kadar öğrencilerin teknolojik araçlara erişimiyle ilgili net veriler bulunmasa da *TÜİK Hanehalkı Bilişim Teknolojileri Kullanım Araştırması* sonuçları ülke genelinde teknolojik araçlara erişimle ilgili fikir sahibi olmak için kullanılabilir. TÜİK verilerine göre, Türkiye'de hanelerde

- internet erişimi bulunma oranı %88,3;
- masaüstü bilgisayar bulunma oranı %17,6;
- taşınabilir bilgisayar (dizüstü, netbook) bulunma oranı %37,9
- tablet bilgisayar bulunma oranı %26,7;

- cep telefonu (akıllı telefon dâhil) buluma oranı ise %98,7'dir.<sup>29</sup>

Bu verilere göre, Türkiye'de yaklaşık her 10 haneden birinde internet bağlantısı bulunmamaktadır. Masaüstü bilgisayar, taşınabilir bilgisayar veya tablet bulunan hane oranları da oldukça düşüktür; bir hanenin internet erişimi bulursa dahi uzaktan öğretim içeriklerini verimli kullanmak için gerekli olan teknolojik araçlar bulunmuyor olabilir. Diğer bir deyişle, hanedeki internet erişimi yalnızca cep telefonu üzerinden sağlanıyorsa hem internet kapasitesi hem de kullanılan telefonların özellikleri etkili bir uzaktan öğrenme süreci için yeterli olmayabilir. Ancak bu veriler Türkiye'deki tüm haneleri -içinde öğrenci olsun ya da olmasın- kapsamaktadır; bu nedenle öğrencilerin sahip olduğu teknolojik imkânlarla dair net bir çıkarım yapmak doğru olmayacaktır. Evde internet erişimi bulunmakla birlikte, bu erişimin ebeveynler veya hanedeki başka bir bireyin akıllı telefonu üzerinden sağlanıyor olması gibi durumlarda, internet erişiminin öğrenci tarafından kullanılabilmesi mümkün olmayabilir. Öğrencilerin evlerinde bulunan imkânlarla yönelik daha net bir fikir sahibi olmak için PISA 2018 araştırmasının sonuçları kullanılabilir (Tablo 1.1). Türkiye'de 15 yaş grubundaki öğrencileri temsilen toplam 6.890 öğrencinin katıldığı araştırmanın sonuçlarına göre, Türkiye'de evinde internet bağlantısı bulunmayan öğrenci oranı %24,1, okul çalışmaları için kullanabileceği bir bilgisayar olmayan öğrenci oranı ise %33,3'tür. Ayrıca, araştırmaya katılan öğrencilerin %13,0'ü evlerinde ders çalışmak için sessiz bir yer olmadığını ifade etmiştir. Evinde hiç televizyon bulunmayan öğrenci oranı ise %0,8'dir.

TABLO 1.1

### PISA 2018 Sonuçlarına Göre Türkiye’de 15 Yaşındaki Öğrencilerin Evlerinde Bulunan İmkanlar

	Evinde bulunan öğrenci oranı	Soruya yanıt veren toplam öğrenci sayısı
Çalışma masası	89,6	6807
Kendinize ait oda	74,6	6798
Çalışmak için sessiz bir yer	87,0	6792
Okul çalışmalarını için kullanabileceğiniz bir bilgisayar	66,7	6795
Eğitim yazılımı	45,5	6581
İnternet bağlantısı	75,9	6800
Okul çalışmalarını için kaynak kitaplar	88,1	6776
Televizyon (en az bir tane)	99,2	6830
İnternet erişimi olan cep telefonu (en az bir tane)	97,1	6783
Bilgisayar (en az bir tane)	71,1	6815
Tablet bilgisayar (en az bir tane)	53,7	6814

Kaynak: PISA 2018 veritabanında<sup>30</sup> sunulan SPSS dosyaları kullanılarak TEDMEM tarafından hesaplanmıştır.

#### Sonuç olarak;

Her ne kadar eldeki veriler Türkiye’deki tüm öğrencilere dair net bir şeyler söylemek için yeterli olmasa da uzaktan öğrenme sürecinin her öğrenci için eşit derecede etkili olmayacağını söylemek için yeterlidir. Bu noktada, Türkiye’de tüm uzaktan öğrenme sürecinin internet tabanlı olmaması, ağırlıklı olarak EBA TV’nin kullanılması olumlu bir uygulamadır. Bilgisayar, tablet, akıllı telefon, internet bağlantısı gibi teknolojik araçlara erişimi olmayan öğrenciler de EBA TV yayınlarını

takip ederek uzaktan öğrenme sürecine dâhil olabilmektedir.

Ancak Türkiye’de öğrencilerin uzaktan eğitime erişimiyle ilgili veriler uzaktan öğretim araçlarının etkililiği ile birlikte değerlendirildiğinde ciddi sınırlılıklarla karşılaşmaktadır. Öğrencilerin %60’ının bu süreçte EBA’ya giriş dahi yapmadığı dikkate alındığında bu öğrencilerin öğrenmelerini nasıl sürdürdüğü, EBA TV’ye erişimlerinin olup olmadığı, EBA TV üzerinden sunulan içeriklerin farklı sınıf seviyelerinde öğrenmeyi ne ölçüde destekleyebildiği, öğrenciler tarafından ne ölçüde izlendiği, ebeveynlerin çocuklarına ne ölçüde öğrenme desteği sağlayabildiği bilinmemektedir. Uzaktan eğitim sürecinde en yaygın erişim imkânı sunan EBA TV’nin ağırlıklı olarak kullanılması noktasında öğretmen-öğrenci etkileşiminin olmadığı, öğrencinin tepkilerinin izlenmesinin ve dönüt sağlanmasının mümkün olmadığı dikkate alındığında, TV yayınlarının özellikle akademik başarı düzeyi düşük, kendi kendine öğrenme becerileri yeterince gelişmemiş öğrencilerin öğrenmesinde ciddi boyutta yetersiz kalması muhtemeldir. Ebeveynlerin eğitim ve birikim olarak çocuklarının öğrenmesine yeterince destek olamadığı koşullarda veya evde öğrencinin bu yayınları izlemesi ve çalışması için uygun bir ortam bulunmadığı koşullarda TV yayınları aracılığıyla uzaktan öğrenmenin etkisi oldukça sınırlı olacaktır.

Teknolojik araçlara erişimin dışında öğrencinin ev ortamı, ailesinden bu süreçte gördüğü destek miktarı, salgın sürecinden kaynaklı yaşadığı stres ve kaygı gibi diğer faktörler de uzaktan öğrenme sürecinin verimliliğini etkilemektedir. Bu nedenle, salgın sonrasında yapılacak telafi eğitimlerinin, yeni normal sürecindeki eğitim öğretimin okulların kapalı olduğu dönemde yaşanacak öğrenme kayıplarının farklı düzeylerde olacağı ön kabulüyle planlanması ve sürecin yarattığı etkilerin göz önünde bulundurulması gerekmektedir.

## 2. ÖĞRETİMİN KESİNTİYE UĞRAMASI SEBEBİYLE OLUŞAN ÖĞRENME KAYIPLARI

COVID-19 salgını nedeniyle dünya genelinde pek çok ülke ve bölgede okulların yeniden açılacağı tarihin belirsizliğini koruması ve öğrencilerin okul dışında kaldıkları sürelerin giderek uzaması muhtemel öğrenme kayıplarına ilişkin endişelere yol açmaktadır.

Eğitim sistemleri bu eşi görülmemiş zamanlarda öğrencilerin, okulların ve ailelerin ihtiyaçlarını karşılamak için çaba göstermektedir. COVID-19 salgın sürecinde öğrenmenin sürekliliğinin sağlanması için Türkiye dâhil pek çok ülkede uzaktan öğrenmeye yönelik çeşitli çalışmalar yürütülmektedir. Ancak eğitim sistemlerinin yüz yüze eğitim yapmak üzerine yapılandırılmış olması pek çok ülkeyi uzaktan öğrenme çalışmalarının öğrenme/öğretme süreçlerinde kaybedilen zamanı tam olarak telafi edemeyeceği, buna karşın öğrenme kayıplarını azaltmaya yardımcı olabileceği görüşünde birleştirmektedir.<sup>31</sup> Diğer taraftan, uzaktan öğrenmeye yönelik kaynaklara erişimi sınırlı olan ya da hiç olmayan sosyo-ekonomik olarak dezavantajlı öğrencilerin okulların kapanmasından daha fazla etkilenmesinden endişe edilmektedir.<sup>32</sup>

COVID-19 salgını nedeniyle okulların kapalı olduğu süre boyunca öğrenmenin sürdürülmesine yönelik çalışmaların farklı özelliklere sahip öğrencilerin kazanımları ya da öğrenme kayıpları üzerinde ne denli etkili olduğuna ilişkin yargıya varmak güçtür. Ancak hava koşulları, doğa olayları ya da yaz tatili gibi okulların tüm öğrenciler için kapalı olduğu zaman dilimlerindeki öğrenme kayıplarına ilişkin araştırmalar bu süreçte okulların kapalı olmasının öğrenciler üzerindeki potansiyel etkilerini anlamada ve gerekli tedbirlerin alınmasında yol gösterici olabilir. Bu bölümde planlanmamış okul kapanışları ve yaz tatili nedeniyle öğretimin kesintiye uğraması sonucu oluşan öğrenme kayıpları ve bu durumun farklı özelliklere sahip

öğrenciler üzerindeki etkisi COVID-19 salgın süreci bağlamında ele alınmaktadır.

### Planlanmamış okul kapanışları nedeniyle oluşan öğrenme kayıpları

Dünya genelinde her yıl hava koşulları, doğa olayları, güvenlik gibi gerekçelerle belirli sürelerle okulların kapatıldığı ve bu süreçte öğretimin kesintiye uğradığı örnekler görülmektedir. 2019 yılında ABD'nin Kaliforniya eyaletinde özellikle yangınlar ve hava ile ilgili diğer olaylar nedeniyle 10-14 gün arası okullar kapatılmış ve yaklaşık 1,2 milyon K-12 öğrencisi okulların kapanmasından etkilenmiştir. Pakistan'da 2005 yılında yaşanan deprem nedeniyle yaklaşık üç ay okullar kapalı kalmıştır.<sup>33</sup> ABD'nin Maryland eyaletinde 1994-2005 yılları arasında hava koşulları nedeniyle okullar her yıl ortalama bir hafta kapatılmıştır.

Okulların çeşitli nedenlerle kapatılması ve öğretime ara verilmesinin yarattığı en büyük endişe öğrencilerde öğrenme kaybına neden olması olasılığıdır. Bu kapsamda araştırmalar öğrenme kayıplarını belirlemek için planlanmamış okul kapanışlarının öğrenci performansı üzerindeki etkisine odaklanmaktadır. Okul takviminde planlanmamış okul kapanışlarının öğrenci başarısı üzerindeki etkisini inceleyen çalışmalar daha çok olumsuz hava koşullarını ele almakta ve farklı bulgular ortaya koymaktadır. Örneğin; ABD'nin Maryland eyaletinde 1994-2005 yılları arasında hava koşulları nedeniyle okulların ortalama bir hafta kapalı kalmasının öğrencilerin eyalet sınavlarından elde ettikleri performansı olumsuz etkilediği bulunmuştur.<sup>34</sup> Buna karşın ABD'nin Massachusetts eyaletinde gerçekleştirilen başka bir çalışma kar yağışı nedeniyle okulların kapalı olduğu sürelerin öğrenci başarısı üzerinde çok az etkisi olduğunu ortaya koymaktadır.<sup>35</sup> Bireysel öğrenci devamsızlıkları ile karşılaştırıldığında hava koşulları



nedeniyle okulların kapanmasının öğrenci başarısı üzerindeki etkileri ihmal edilebilir düzeydedir. Bu durumun okulların kapalı kaldığı günlerde tüm öğrenciler için kaybolan sürenin telafisinin daha kolay planlanabilmesi fakat bireysel devamsızlıklar nedeniyle sınıf içinde öğrencilerin hazır bulunuşluk düzeylerinin farklılaşması nedeniyle öğretimin planlanmasının daha zor olmasından ya da bireysel devamsızlıklarda kayıpların telafi edilmemesinden kaynaklandığı ifade edilmiştir

Hava koşulları gibi önceden planlanmamış nedenlerle okulların kapanmasından kaynaklı öğrenme kayıpları başta okulların kapalı kaldığı gün sayısı olmak üzere konu, sınıf seviyesi gibi değişkenlere göre farklılaşmaktadır. Hava koşulları nedeniyle okulların kapalı olduğu günlerin sayısı ülkeler ve yıllar bazında farklılık göstermektedir. Örneğin; ABD'nin Kaliforniya eyaletinde 2002-2019 yılları arasında hava koşulları ve doğa olayları nedeniyle eyalet genelindeki okullar toplam 8.370 gün\* kapanmıştır.<sup>36</sup> Bu süre 2018-2019 eğitim öğretim yılında 4.898 gün iken 2012-2013 eğitim öğretim yılında yalnızca 195 gündür.

Önceden planlanmamış nedenlerle bir okul yılında eğitime bir ya da iki gün ara verilmesi durumunda öğretmenler kaybedilen sürenin telafisini daha kolay yapabilir ve dolayısıyla bu durum öğrenci performansını etkilemeyebilir. Ancak öğrencilerin daha uzun süreler okuldan uzak kalmasının öğrenme üzerindeki etkilerinin daha fazla olması muhtemeldir. Eğitime verilen ara uzadıkça öğrencilerin konuları/kavramları unutmaya olasıdır. Bu durum öğrencilerin okula döndüklerinde büyük ölçüde önceki öğrenmelerini yeniden gözden geçirmelerini gerektirmektedir. Marcotte ve Helmelt (2008) tarafından gerçekleştirilen çalışma, kar yağışı nedeniyle okulların 11-12 gün kapalı olması durumunda kaybedilen her bir gün için %0,4 oranında daha

\* Okulların kapalı olduğu toplam gün sayısı, her bir okulda eğitime ara verilen gün sayısının toplamını temsil etmektedir.

az öğrencinin okuma alanında yeterli performans sergileyeceğini ortaya koymaktadır. Okulların kapalı olma süresi uzadıkça özellikle matematik alanında öğrenme kayıpları artmaktadır. Buna göre, matematik alanında okulların kapalı olduğu gün sayısı 3-5 gün arasında ise her bir gün için %0,25; 12 gün ve üzerinde ise her bir gün için %0,5 oranında daha az öğrenci eyalet değerlendirmesini geçebilecektir. Bununla birlikte öğretimin kesintiye uğraması, ilkökul 3. sınıf öğrencilerini 5. ve 8. sınıf öğrencilerinden daha fazla etkilemektedir. Hava durumu nedeniyle okulların kapalı olduğu sürelerin 10 günü aştığı yıllarda diğer yıllara oranla %5 oranında daha az 3. sınıf öğrencisinin okuma ve matematik sınavlarından geçebileceği tahmin edilmektedir.

Araştırmalar olumsuz hava koşulları nedeniyle yıl içinde okulların kapalı olduğu okul günü sayısının sınırlı olduğunu ve ortalama 2-5 gün arasında değiştiğini göstermektedir.<sup>37</sup> COVID-19 salgını nedeniyle dünya genelindeki ülke ve bölgelerde okulların kapalı kalma süresi bu rakamların çok üstündedir. Çin'de 21 Şubat 2020 tarihinde ülke genelinde okullar kapatılmış ve Haziran ayı itibarıyla bazı eyaletlerde hala açılmamıştır. ABD'nin bazı eyaletleri, Kanada, İtalya, İspanya, İngiltere gibi pek çok ülkede COVID-19 tedbirleri kapsamında üç aydan uzun süredir yüz yüze eğitim yapılamamaktadır. Bugüne kadar dünya genelinde okulların kapalı kalma süresinin uzunluğu dikkate alındığında, öğrencilerin daha uzun süre okuldan uzak kaldığı yaz tatillerinin öğrencilerin kazanımları ya da öğrenme kayıplarına etkisinin incelendiği çalışmalara bakmakta fayda olacağı düşünülmektedir.

### Yaz dönemi öğrenme kayıpları

COVID-19 salgını nedeniyle beklenmedik bir şekilde okulların uzun süre kapatılması okul günü sayısı ya da yaz tatilleri gibi okul içinde ve dışında geçirilen zamanın öğrenme üzerindeki etkisinin

yeniden değerlendirilmesine neden olmuştur. Okul günü sayısı, yaz tatili süreleri ve akademik takvim açısından ülkeler arasında farklılıklar bulunmaktadır. Almanya, Hollanda, İngiltere gibi ülkelerde yaz tatili 6 hafta iken, İtalya ve Bulgaristan'da yaz tatili süreleri daha uzun olup 11-13 hafta arasında değişmektedir. Türkiye'de 2019 yılına kadar 13 hafta olan yaz tatili süresi 2019 yılı itibarıyla 11 hafta olarak düzenlenmiştir.<sup>38</sup> Bu farklılıklara karşın okullar için en uzun tatil döneminin yaz dönemi olması bütün ülkelerde ortakır.<sup>39</sup>

Öğrencilerin bir ay ve daha uzun süre okuldan uzak kaldıkları yaz tatillerinin planlanmış dahi olsa öğrenciler için olumsuz etkileri mevcuttur. Öğretimin bir aydan uzun süre kesintiye uğradığı bu sürelerde öğrenciler "yaz dönemi öğrenme kaybı" yaşamaktadır. Yaz dönemi öğrenme kayıpları öğrencilerin performansını olumsuz etkilemekte, özellikle okuma ve matematik alanlarındaki performanslarını düşürebilmektedir.<sup>40</sup> ABD'de 2008-2012 yılları arasında 2-9. sınıflardaki yaklaşık 500 bin öğrenciden elde edilen veriler öğrencilerin yaz dönemi boyunca hem matematik hem de okuma alanında bir okul yılında elde ettikleri kazanımların ortalama %25-30'unu kaybettiğini göstermektedir.<sup>41</sup> Benzer şekilde Türkiye'de gerçekleştirilen bir çalışma ilkokul 4. sınıf öğrencilerinin yaz döneminde matematik ve Türkçe derslerinde anlamlı şekilde öğrenme kaybı yaşadıklarını ortaya koymaktadır.<sup>42</sup> NECTL (National Education Commission on Time and Learning) raporunda yaz tatillerinin öğrenci öğrenmelerini olumsuz etkilemesine gerekçe olarak öğrenmenin sürekli olduğu durumlarda öğrencilerin daha iyi öğrendikleri gösterilmektedir. Uzun yaz tatilleri öğrenmenin ritmini kırarak sürekliliğini bozmakta ve unutmaya yol açmaktadır. Bu durum, sonbaharda öğrenciler okula döndüklerinde önceki öğrenmelerini büyük ölçüde gözden geçirmelerini gerektirmektedir.<sup>43</sup>

Öğrenme kaybının yaşandığı alan, sınıf seviyesine göre farklılık göstermektedir. İlkokulun ilk yıllarında daha çok okuma ve yazma alanlarında kayıplar yaşanırken, ileri seviyelerde matematik alanında öğrenme kaybı yaşanması daha muhtemel hale gelmektedir. Kuzeybatı Değerlendirme Derneği (NWEA) tarafından gerçekleştirilen çalışma yaz döneminde 3-8. sınıf öğrencilerinin sınıf seviyesi arttıkça her yıl elde ettikleri kazanımların yaklaşık %20-50'sini kaybettiğini göstermektedir.<sup>44</sup> Buna göre yedinci sınıfı takip eden yaz dönemi boyunca öğrencilerin okumada ortalama %36, matematikte ise %50 öğrenme kaybı yaşadığı belirlenmiştir.

Yaz aylarında gerçekleşen öğrenme kayıplarına yönelik 39 farklı çalışmanın incelendiği bir meta analiz araştırması yaz döneminde oluşması muhtemel öğrenme kayıplarına ilişkin bazı tartışmalar olsa da araştırmaların genel olarak şu üç ortak sonucu içerdiğini ortaya koymaktadır;<sup>45</sup>

- Yaz aylarında gerçekleşen öğrenme kayıpları öğrencilerin ortalama olarak bir aylık öğretim süresi kadar geriye düşmesine sebep olmaktadır.
- Yaz aylarında matematik becerilerindeki öğrenme kaybı okumadan daha fazladır.
- Öğrenme kayıpları genel olarak sınıf seviyesi yükseldikçe artmaktadır.

Bu bulguların yanı sıra yaz dönemi öğrenme kayıpları öğrencilerin özelliklerine göre farklılaşmakta, özellikle sosyo-ekonomik olarak dezavantajlı ailelerden gelen çocuklar için daha büyük risk taşımaktadır. Yaz dönemi öğrenme kayıpları farklı sosyo-ekonomik düzeye sahip öğrenciler arasındaki başarı farkının temel etkenlerinden biri olarak kabul edilmektedir.<sup>46</sup> Bu kabule göre, sosyo-ekonomik olarak dezavantajlı öğrenciler daha az kaynağa erişim, aileleriyle daha az etkileşimde bulunma ya da daha uzun süre televizyon izleme gibi nedenlerle yaz tatili

boyunca daha fazla öğrenme kaybına uğramakta ve avantajlı öğrenciler ile aralarındaki performans farkı açılmaktadır.<sup>47</sup>

Yaz tatili ve öğrenme kayıplarına yönelik en uzun dönemli çalışmalardan olan Başlangıç Okulu Çalışması (Beginning School Study; BSS) dezavantajlı okullardaki öğrenciler ile avantajlı öğrenciler arasındaki performans farkının yaz tatillerinde arttığına, okul süresi boyunca artış yaşanmadığına dikkat çekmektedir.<sup>48</sup> Öğrencilerin ilkokula başladıkları yıl, sosyo-ekonomik olarak dezavantajlı okullardaki öğrencilerin test sonuçlarının diğer öğrencilerden 16 puan daha az olduğu bulunmuştur. Öğrenciler 8. sınıfın sonuna geldiğinde ise dezavantajlı okullardaki öğrenciler aleyhine aradaki fark 56 puana ulaşmıştır. Buna göre, 8. sınıfta sosyo-ekonomik olarak dezavantajlı ve avantajlı öğrenciler arasında oluşan performans farkının %66'dan fazlasının yaz dönemi öğrenme kaybindan kaynaklandığı bulunmuştur. Bin okuldan yaklaşık 20 bin anaokulu öğrencisinin katıldığı 1998- 1999 Erken Çocukluk Boylamsal Çalışması da (Early Childhood Longitudinal Study) anaokulu ve 1. sınıf sonundaki yaz tatillerinde sosyo-ekonomik olarak dezavantajlı öğrencilerinin daha fazla öğrenme kaybı yaşadığını desteklemektedir.<sup>49</sup>

Sosyo-ekonomik düzeye göre yaz dönemi öğrenme kayıplarının incelendiği çalışmalar konu alanına göre farklı sonuçlar ortaya koymaktadır. Örneğin; Entwistle ve Alexander (1992) ilkokul öğrencilerinin yaz döneminde matematik alanında yaşadıkları öğrenme kayıplarının ailelerin sosyo-ekonomik düzeyi ile ilişkili olduğunu bulmuştur.<sup>50</sup> Buna göre, ilkokulun ilk yıllarında matematik öğrenimi çoğunlukla okulda gerçekleştiğinden, öğrencilerin okuldan uzak kaldıkları yaz tatilleri özellikle sosyal ve ekonomik destekten yoksun dezavantajlı çocuklar için matematik becerilerinin geriye gitmesine neden olmaktadır.

Sosyo-ekonomik düzeye göre yaz dönemi öğrenme kayıplarının incelendiği başka bir araştırmada ise matematikte yaşanan öğrenme kaybı sosyo-ekonomik düzeyden bağımsız tüm öğrencilerde benzer düzeylerde iken, dezavantajlı ailelerden gelen öğrencilerin yaz döneminde okuma becerilerindeki kaybın diğer öğrencilerden daha fazla olduğu bulunmuştur.<sup>51</sup> Yaz döneminde özellikle dezavantajlı öğrencilerin yaşadığı okuma becerilerindeki kayıplar, dezavantajlı ailelerin çocuklarının okuma becerilerini destekleyecek ve geliştirecek kaynaklardan yoksun olmaları veya yeterli kaynağa sahip olmamalarından kaynaklanmaktadır.<sup>52</sup> Dolayısıyla sosyo-ekonomik olarak dezavantajlı çocuklar için yaz dönemi öğrenme kayıpları ilkokulun başından itibaren okuma alanında başlamakta, ilerleyen yıllarda artarak devam etmektedir. Diğer taraftan yaz döneminde sosyo-ekonomik olarak avantajlı ailelerden gelen öğrencilerin daha fazla kaynağa, doğru teknolojiye ve daha nitelikli yaz okulu programlarına ulaşma olasılıkları daha yüksektir. Bununla birlikte anne-babanın eğitim durumu arttıkça öğrenciler yaz döneminde ortalamaya göre daha fazla kazanım elde etmektedir.<sup>53</sup> Eğitim düzeyi yüksek aileler çocuklarıyla nitelikli zaman geçirme ve etkileşimde bulunma konusunda daha etkili olmakta ve böylece öğrenme kayıplarını azaltabilmektedir. Bu durum benzer imkânlardan nispeten yoksun olan dezavantajlı öğrenciler aleyhine performans farkının artmasına neden olmaktadır.

Öğrencilerin yaz tatillerindeki zaman geçirme biçimleri yaz dönemi öğrenme kayıpları üzerinde önemli bir etken olarak değerlendirilebilir. Bu noktada, yaz okulu programları yaz dönemi öğrenme kayıplarının ve sosyo-ekonomik olarak dezavantajlı ve avantajlı ailelerden gelen öğrenciler arasındaki performans farkının artışı önlemek amacıyla bir alternatif olarak görülmektedir. Bazı

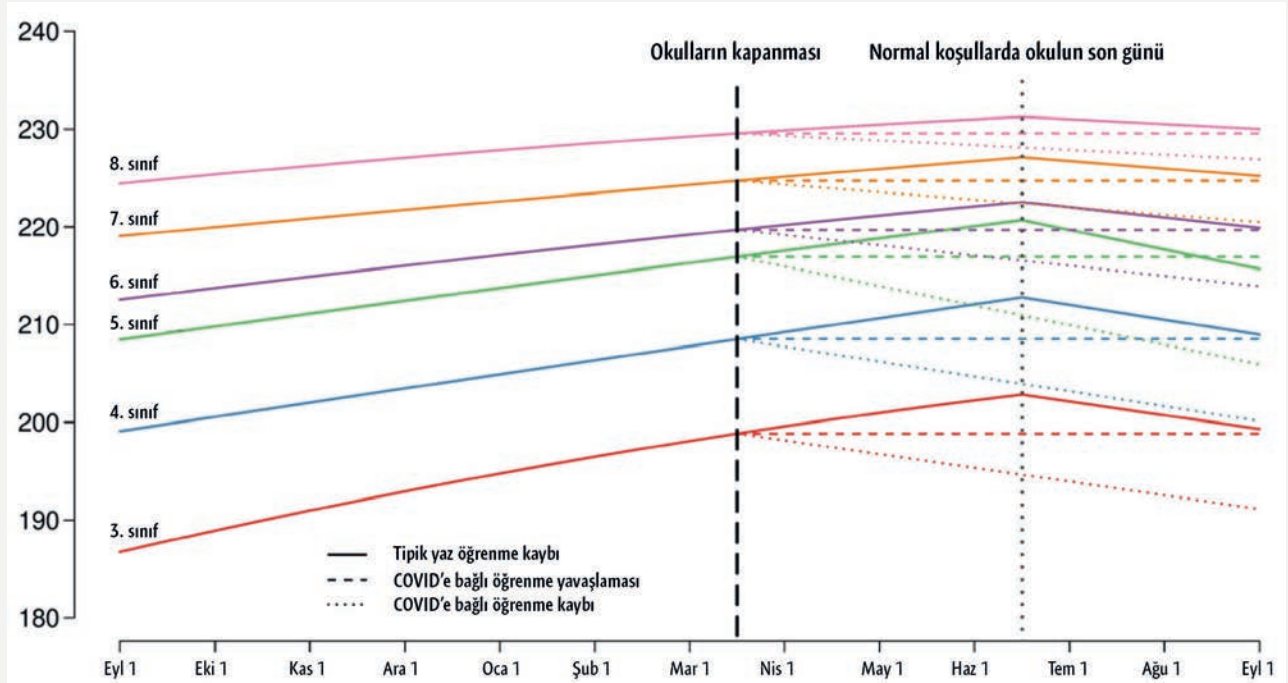
çalışmalar sosyo-ekonomik olarak dezavantajlı öğrencilerin yaz tatili programlarından daha fazla fayda sağladığını gösterse de<sup>54</sup> yaz okulları her zaman dezavantajlı çocukların daha fazla fayda sağlayacağı şekilde sonuç vermemektedir. Sosyo-ekonomik olarak dezavantajlı ve avantajlı öğrencilerin ulaşabildiği yaz okulları arasında kaynak ve öğretmen niteliğinin farklılaşması öğrenciler arası performans farkını artırma riskine yol açmaktadır.<sup>55</sup> Diğer taraftan sosyo-ekonomik olarak dezavantajlı ilkökul öğrencileri için ailelerine yaz boyunca gönderilen etkinlik önerilerini içeren kısa mesajların dahi özellikle okuma alanında etkili olduğuna dair kanıtlar mevcuttur. Tüm bu bulgular, öğrencilerin yaz tatillerindeki zaman geçirme biçimlerinin yaz dönemi öğrenme kayıpları üzerinde önemli bir etken olduğunu göstermektedir.

## COVID-19 salgınının yol açacağı öğrenme kaybına yönelik projeksiyonlar

Yaz dönemi öğrenme kayıplarına yönelik literatürün, COVID-19 salgını nedeniyle okulların uzun süreli kapanmasının öğrencilerin performansı üzerindeki potansiyel etkilerini anlamada ve buna yönelik tedbir almada yol gösterici olabileceği düşünülmektedir. Bu amaçla ABD’de 2017-2018 eğitim öğretim yılında 5 milyondan fazla 3-8. sınıf öğrencisine uygulanan bir değerlendirmeye ait veriler kullanılarak okullar yeniden açıldığında karşılaşılabilecek muhtemel iki senaryoya ait projeksiyonlar gerçekleştirilmiştir.<sup>56</sup>

**GRAFİK 1.1**

### Farklı Sınıf Düzeyleri İçin Okuma Performansı Projeksiyonu

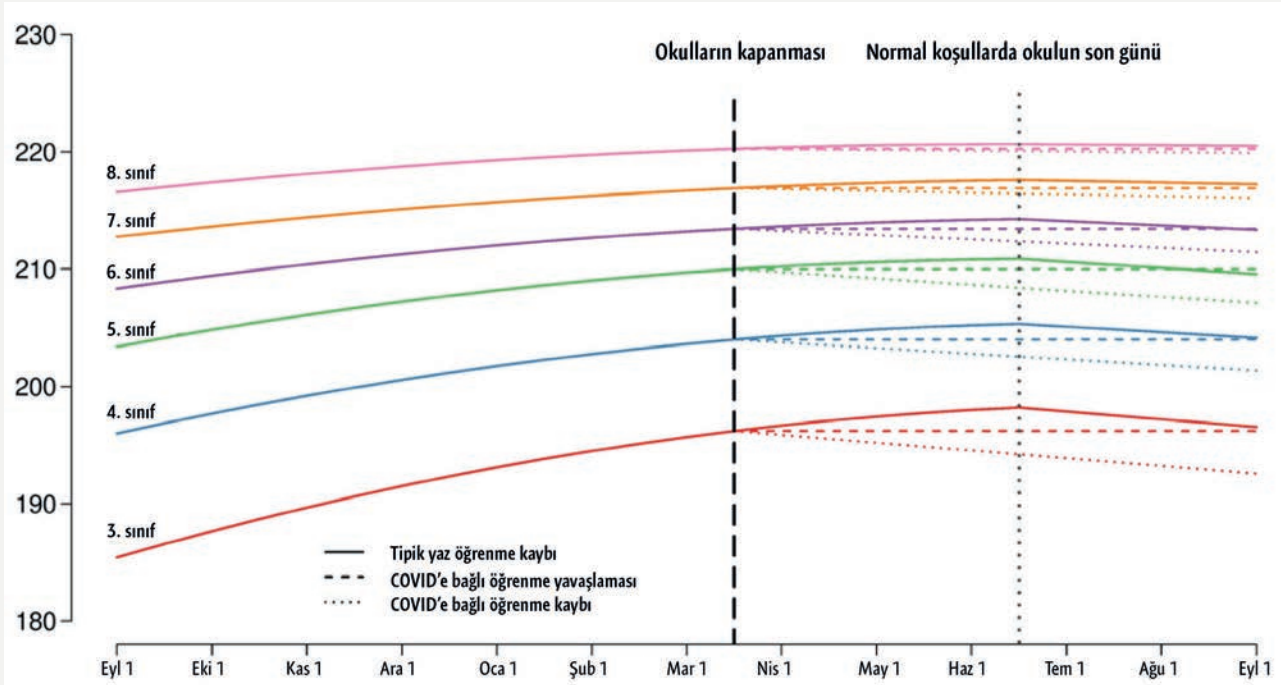


Birinci senaryoya göre, COVID-19 salgını sürecinde öğrencilerin yaz dönemindeki gibi öğrenme kaybı yaşadıkları kabul edilmiştir. İkinci senaryoda ise öğrencilerin okullar açıldığında, okulların kapandığı tarihteki akademik başarılarını korudukları varsayılmıştır. Birinci COVID-19 projeksiyonu öğrencilerin

2020 sonbaharında tipik bir okul yılına kıyasla okuma alanında yaklaşık %30'luk bir öğrenme kaybı yaşayacağını öngörmektedir (Grafik 1.1). Matematikte ise %50'den fazla öğrenme kaybı yaşanacağı ve bazı sınıflarda neredeyse 1 yıllık öğrenme kaybı olacağı tahmin edilmektedir (Grafik 1.2).

GRAFİK 1.2

### Farklı Sınıf Düzeyleri İçin Matematik Performansı Projeksiyonu



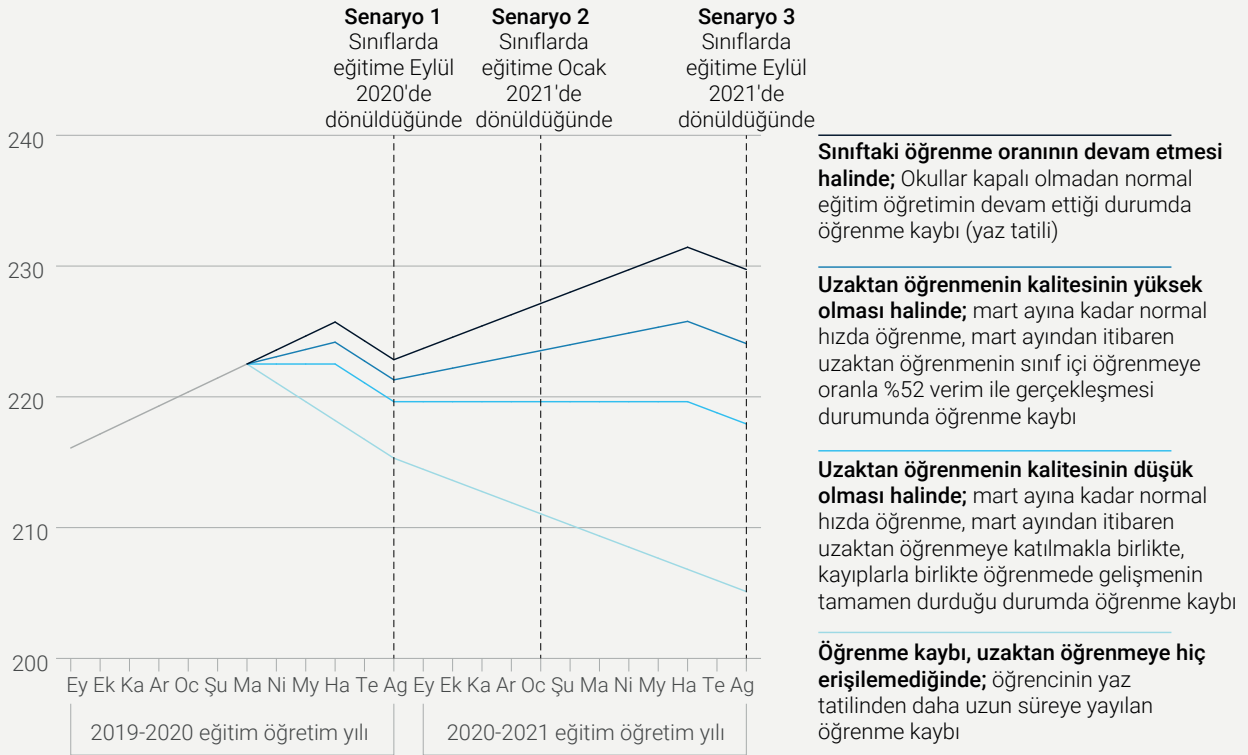
Bu projeksiyonlar, önceki yıllardaki yaz dönemi öğrenme kayıplarına ait gerçek verilere dayanmaktadır. Ancak olağan bir yaz tatilinden farklı olarak COVID-19 salgınının yarattığı olağanüstü durum nedeniyle okulların kapanmasının öğrenciler üzerinde stres, travma, kaynak kaybı gibi farklı etkilerinin de olması muhtemeldir. Bununla birlikte daha varlıklı ailelerden gelen öğrencilerin sahip oldukları

ekonomik, sosyal, kültürel imkânlar dikkate alındığında dezavantajlı ailelerden gelen öğrencilere kıyasla bu süreci daha kolay atlama olasılıkları yüksektir.

McKinsey tarafından gerçekleştirilen bir başka projeksiyon çalışmasında üç farklı senaryoya göre analizler gerçekleştirilmiştir.<sup>57</sup> Buna göre okulların Eylül 2020'de, Ocak 2021'de ya da Eylül

2021'de açılması halinde öğrencilerin matematik performanslarına ilişkin çıkarımlara yer verilmiştir. Araştırma sonuçları uzaktan öğrenmenin kısmen de olsa öğrenme kayıplarını azaltmada destek olabileceğini göstermektedir (Grafik 1.3). Ancak

en iyimser senaryoda bile (okulların Eylül 2020'de açılması halinde) uzaktan öğrenmeye erişimin mümkün olmaması veya uzaktan öğrenmenin veriminin düşük olması halinde ciddi bir öğrenme kaybı olduğu görülmektedir.

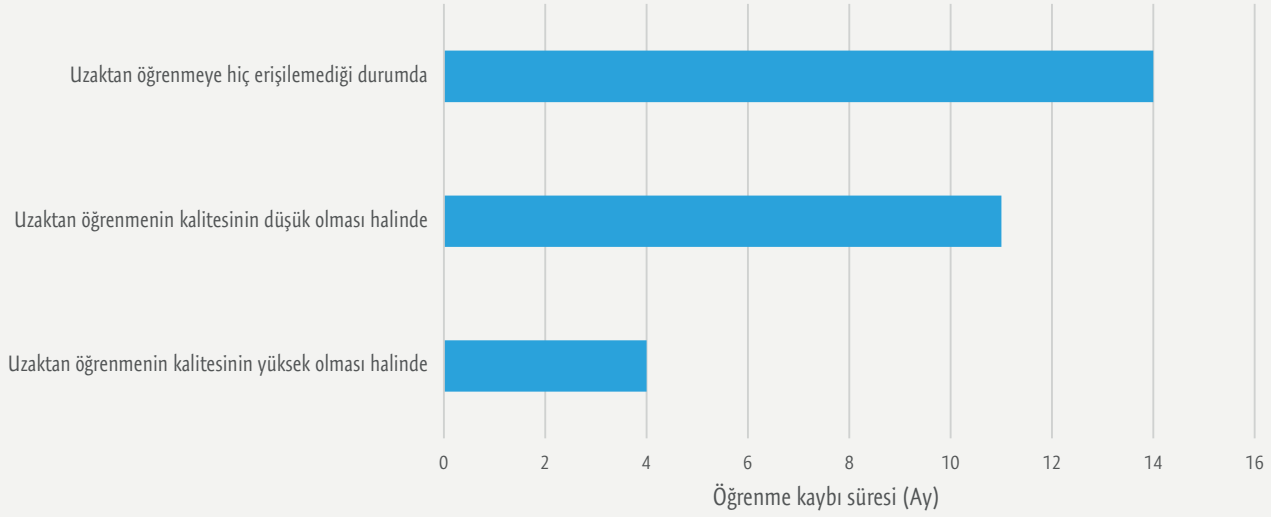
**GRAFİK 1.3****Altıncı Sınıf Matematik Performansı Projeksiyonu**

Okulların Ocak 2021'de açıldığı durumda öğrencilerin bu zamana kadar nitelikli uzaktan öğretim aldıklarında 3-4 ay, düşük nitelikte uzaktan öğretim aldıklarında 11-12 ay, uzaktan eğitime

hiç erişemedikleri durumda ise 12-14 ay arasında öğrenme kaybı yaşayacakları öngörülmektedir (Grafik 1.4).

**GRAFİK 1.4**

### Okulların Ocak 2021'de Açıldığı Senaryoya Göre Öğrenme Kaybı (Ay)



Bununla birlikte araştırmada öğrenme kayıplarının ve öğrenme eksiklerinin telafi edilmemesinin bireylerin yaşamında olduğu kadar ülke ekonomisinde de kalıcı zararlar oluşturabileceğine dikkat çekilmektedir. Öğrenme kaybının; yüksek kaliteli uzaktan öğrenmeye veya çalışacak sessiz bir alan, kişiye ait cihazlar, yüksek hızlı internet ve ebeveynin akademik gözetimi gibi elverişli bir öğrenme ortamına erişme olasılığının daha düşük olması nedeniyle sosyo-ekonomik olarak dezavantajlı öğrenciler arasında daha yüksek olması beklenmektedir.

Dünya Bankası tarafından COVID-19 nedeniyle okulların kapatılmasının hem kısa hem de uzun vadede okullaşma ve öğrenme üzerindeki potansiyel etkilerini inceleyen başka bir projeksiyon gerçekleştirilmiştir.<sup>58</sup> İyimser, orta ve kötümser olmak üzere üç olası senaryo dikkate alınarak

gerçekleştirilen çalışmada senaryolar şu şekilde tanımlanmıştır;

- İyimser: okullar 10 aylık bir okul yılının sadece 3 ayı kapalı kalmış; hükümetler tarafından uygulanan telafi programlarının (uzaktan öğrenme dâhil) etkinliği yüksektir.
- Orta düzey- okullar 5 ay kapalı kalmış; telafi programları orta düzeyde etkilidir.
- Kötümser - okullar 7 ay kapalı kalmış; telafi programlarının etkinliği düşüktür.

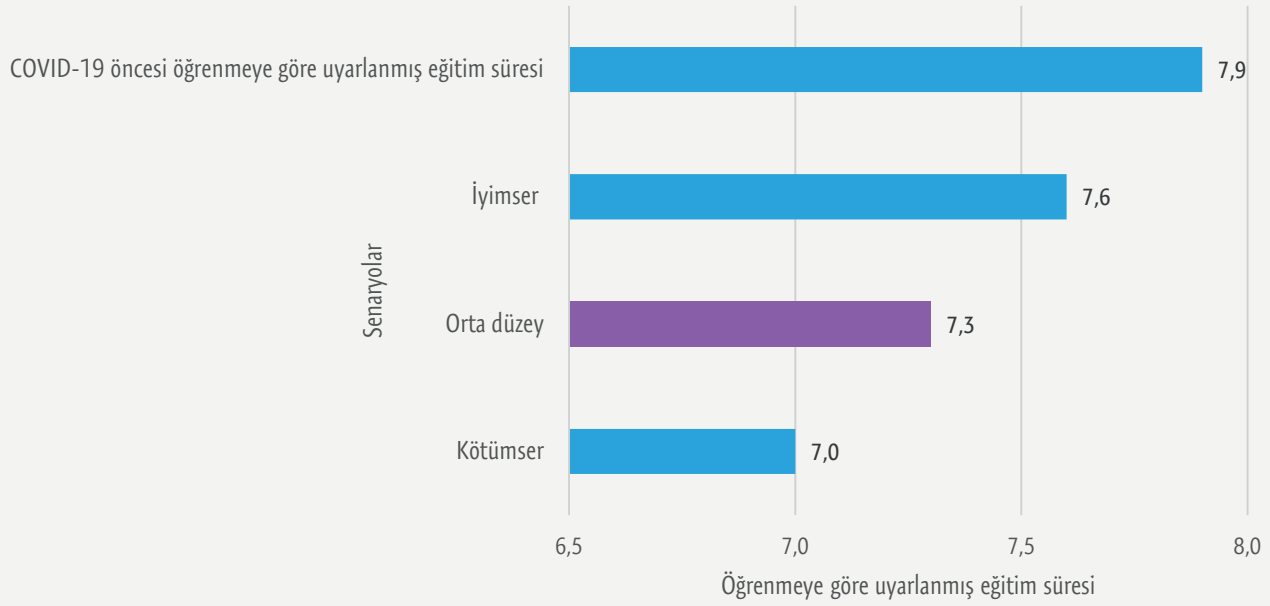
Yapılan analizlerde ülkelerin (157 ülke) insan sermayesi endeks değerleri, öğrenmeye göre uyarlanmış eğitim süreleri ve beklenen eğitim getirileri dikkate alınmış, ayrıca küresel büyüme projeksiyonları kullanılmıştır. Analiz sonuçları aşağıdaki gibi özetlenmiştir.

**COVID-19 nedeniyle öğrenmeye göre uyarlanmış eğitim süresi tüm senaryolarda düşecektir.** İnsan Sermayesi Endeks değeri hesaplamalarına göre küresel düzeyde öğrenciler ortalama 11,2 yıl eğitim almaktadır. Ancak bu süre öğrenmeye göre uyarlandığında 7,9 yıla eş değer olduğu

görülmüştür. Yapılan analizlere göre bu süre, orta düzey senaryoda 7,3 yıla düşecektir; bu da 0,6 yıllık bir öğrenme kaybı anlamına gelir. Öğrenme kaybı iyimser senaryoda 0,3 yıl; kötümser senaryoda ise 0,9 yıldır (Grafik 1.5).

**GRAFİK 1.5**

### Farklı Senaryolar İçin Öğrenmeye Göre Uyarlanmış Eğitim Süreleri (Yıl)



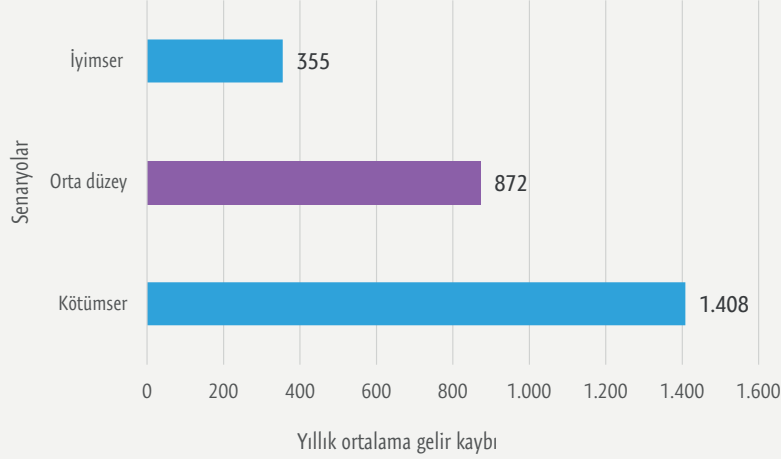
**COVID-19 nedeniyle yaklaşık 6,8 milyon öğrencinin okulu terk edeceği tahmin edilmektedir.** Bu terklerin %60'ını 12 ile 17 yaş arasındaki öğrenciler oluşturacaktır. Beklenen gelir şoku okul terklerinin başlıca sebebi olacaktır. Küresel düzeyde sadece gençler için Gayri Safi Yurtiçi Hasılanın (GSYH) %4 oranında daralması ve okul dışında kalan nüfusun %2 oranında artması beklenmektedir.

**COVID-19 nedeniyle yaşanan öğrenme kaybı gelecekte gelir kaybına yol açacaktır.** Günümüzde ortalama başarı gösteren bir öğrenci farklı senaryolara bağlı olarak profesyonel hayatında yıllık ortalama 355 \$, 872 \$ ve 1.408 \$ gelir kaybı yaşayacaktır (Grafik 1.6). Bu değerler bireyin çalışma hayatının tamamı dikkate alındığında yaklaşık olarak 6.500 ile 26.000\$ arasında değişen kayıp anlamına gelmektedir.



GRAFİK 1.6

## Farklı Senaryolar İçin Yıllık Ortalama Gelir Kayıpları (\$)

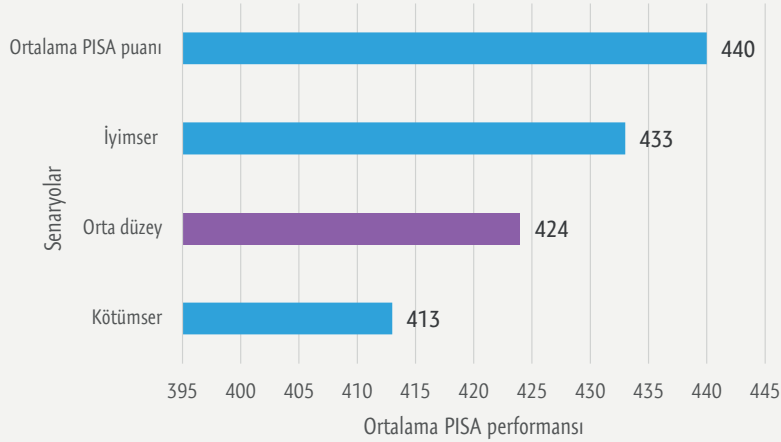


**COVID-19 nedeniyle okulların kapalı olması öğrencilerin PISA performanslarını düşürecektir.** Okulların 5 ay kapalı kaldığının dikkate alındığı senaryoda (orta düzey), ortalama bir öğrencinin

PISA performansı yaklaşık 16 puan düşecektir. İyimser senaryoda bu düşüş 7 puan; kötümser senaryoda ise 27 puandır (Grafik 1.7).

GRAFİK 1.7

## Farklı Senaryolar İçin Ortalama Bir Öğrencinin PISA Performansları



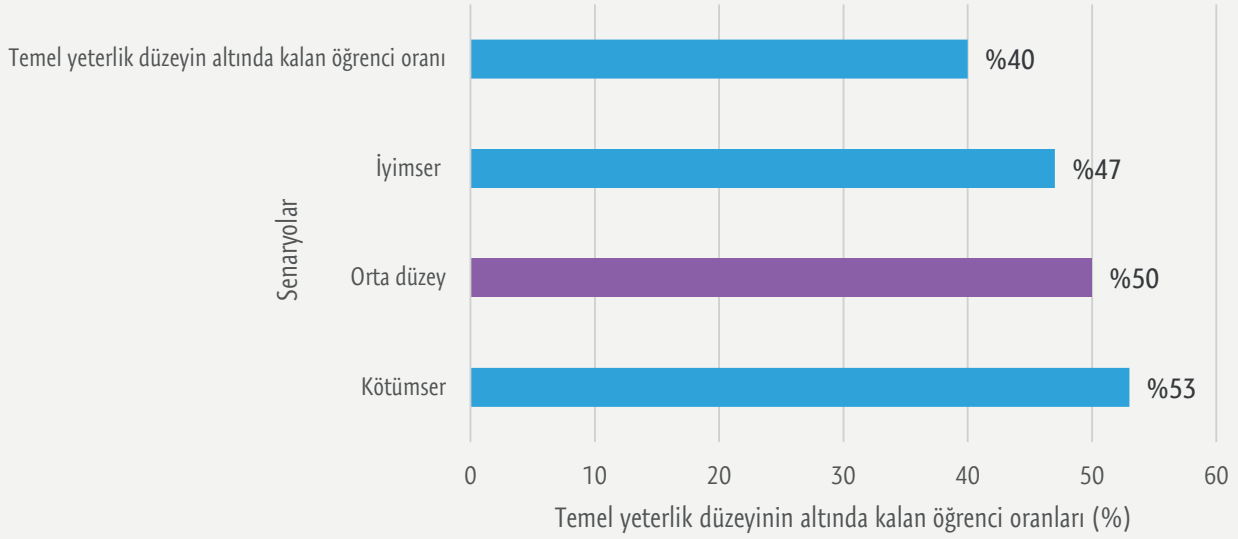
Not: Ortalama PISA puanı (440) 92 ülkenin güncel PISA puanlarının ortalaması alınarak World Bank tarafından hesaplanmıştır.

**COVID-19 nedeniyle okulların kapalı olması PISA'da temel yeterlik düzeyinin altında kalan öğrenci oranını artıracaktır.** Temel yeterlik

düzeinin altında kalan öğrenci oranı %10 puan artacaktır. Bu artış iyimser senaryoda %7; kötümser senaryoda ise %13 puandır (Grafik 1.8).

**GRAFİK 1.8**

### Farklı Senaryolar İçin Temel Yeterlik Düzeyinin Altında Kalan Öğrenci Oranları (%)



Not: Temel yeterlik düzeyinin altında kalan öğrenci oranı (%40) 92 ülkenin güncel PISA sonuçlarının ortalaması alınarak World Bank tarafından hesaplanmıştır.

Sonuç olarak, COVID-19 nedeniyle okulların kapatılmasının telafisi yapılmaz ise hem okullaşma hem de öğrenme olumsuz etkilenecektir. Öğrenmeye göre uyarlanmış eğitim süreleri 0,3 ila 0,9 yıl düşecektir. Bu durum hem okulların kapalı olması dolayısıyla öğrenilmesi gerekenlerin öğrenilememesi hem de var olan öğrenmenin unutulması sonucu oluşacaktır. Ayrıca, okul terkleri özellikle dezavantajlı öğrenciler için artacaktır. Tüm bunlar sonucunda oluşan öğrenme kayıpları ise hem bireysel hem de toplumsal anlamda gelir kaybına sebep olacaktır. Bireysel anlamda toplamda 6.500 \$ ile 26.000 \$ arasında değişen kayıp yaşanacaktır. Bugün öğrenci olan yaş grubunun tamamı düşünüldüğünde küresel olarak kayıp orta düzey senaryoda 10 trilyon doları bulacaktır. Bu miktar, hükümetlerin bu yaş grubundaki öğrencilerin temel eğitimi için ayırdıkları eğitim finansmanının %16'sının kaybolması demektir.

COVID-19 dolayısıyla okulların kapatılmasının potansiyel etkilerinin değerlendirildiği tüm senaryolar, etkili bir telafi programı uygulanmadığı takdirde öğrenme yoksulluğunun 2030 yılına kadar yarıya indirilmesi hedefine ulaşılamayacağına işaret etmektedir. Bu durumda öğrenme krizi daha da büyük bir sorun olacaktır. Ayrıca, sosyo-ekonomik olarak dezavantajlı öğrenciler, kız çocukları, etnik azınlıklar ve engelli öğrenciler için bu etkilerin daha da derinleşeceği tahmin edilmektedir.

### Öğrenme kayıplarının telafisi için neler yapılabilir?

COVID-19 salgını nedeniyle okulların kapalı kaldığı sürelerin uzaması okulların örtük olarak eşitsizlikleri azaltıcı, telafi edici rolünün kesintiye uğramasına yol açmaktadır. Bu süreçte dezavantajlı öğrenciler aleyhine öğrenme farkının açılmasını

önlemek için politika yapıcılar, öğretmenler ve ailelerin okullar yeniden açıldığında birçoğu geride kalacak öğrencileri desteklemeye hazır olması gerekmektedir. Türkiye’de Bakanlık tarafından telafi eğitimlerine ilişkin yasal zemin hazırlanarak telafi eğitimlerin yıl boyunca devam etmesi kararlaştırılmıştır. Ancak öğrenme kayıpları öğrencilerin sosyo-ekonomik durumu, devam ettiği okul türü, kademe, evdeki kaynaklar gibi pek çok bileşene göre değişiklik gösterebilmektedir. Dolayısıyla okullar yeniden açıldığında ilk olarak bu farklılıklar dikkate alınarak okulların kapalı olması sebebiyle oluşan öğrenme kayıplarının tespit edilmesi için bir ölçme ve değerlendirme yapılması gerekmektedir.

Aşağıda öğrenme kayıplarının telafisi için alınacak önlemler genel bir çerçevede sunulmuştur.<sup>59</sup> Türkiye ve dünya için daha detaylı değerlendirme ve öneriler bu raporun 3. bölümünde “Uzaktan Eğitim ile ilgili Çözüm Önerileri” başlığı altında yer almaktadır.

**Politika yapıcılar, öğretmenler ve aileler öğretim kesintiye uğradığı zamanlarda özellikle matematik alanında öğrencilere destek sağlamak için çalışmalıdır.** Yaz dönemleri başta olmak üzere okulların kapalı olduğu dönemlerde en fazla öğrenme kaybı göstermesi muhtemel öğrencilere odaklanarak, bu öğrencilerin akademik olarak başarılı olmalarına yardımcı olmak için ailelerine yeterli kaynak ve destek sağlanmalıdır. Bu süreçte, tüm öğrencilerin ve ailelerin gerekli eğitime, eğitim materyaline ve desteğe erişmesini sağlamak öğrenciler arası öğrenme uçurumunun açılmaması için önemlidir. Öncelikle internet ve teknolojiye daha fazla erişim sağlayarak dijital uçurumun kapatılması gibi en acil durumların ele alınması gerekmektedir. Bir sonraki aşamada okul liderleri ve eğitimciler erişim, özel eğitim ihtiyaçları gibi zorlukları ele almalıdır.

**Eğitimcilerin öğretim programlarını yeniden gözden geçirmek ve öğrencilere gerekli akademik desteği sağlamak için değerlendirme verilerine ihtiyacı olacaktır.** Doğru, geçerli ve güvenilir değerlendirme verileri, öğretimin kesintiye uğradığı ve belirsizliğin hâkim olduğu zamanlarında değerli bilgiler sağlayabilir. Ancak öğretmenlerin, okul liderlerinin ve ailelerin bu kriz sırasında veya uzaktan öğrenme sürecinde dikkatlerini değerlendirme verilerine odaklanmasını beklemek gerçekçi olmayabilir.

ABD’de salgın nedeniyle okulların kapanmasının ardından akademisyenler ve politika yapıcılar 2020 baharındaki öğrenci değerlendirme verilerinin hesap verebilirlik amacıyla kullanılmasını tartıştılar. Bu noktada, neredeyse ABD’deki tüm eyaletler bahar dönemindeki standart testlerin iptali için başvuruda bulundu. Ancak bu verilerin eksikliği öğrenciler ve özellikle yeterli hizmet almayan dezavantajlı kesim için COVID-19 krizinin anlaşılmasını ve ele alınmasını zorlaştırabilir. Söz konusu değerlendirme verilerine ihtiyaç olduğu çoğunluk tarafından kabul edilse de hızla değişen bağlam bu verilerin ne zaman ve nasıl toplanacağını ve yorumlanacağını belirlemeyi zorlaştırmaktadır. Bu verilerin en iyi şekilde nasıl toplanacağı ve yorumlanacağını belirlemek için paydaşlar arasında işbirliğine ihtiyaç vardır.

**Araştırmacılar, politika yapıcılar ve okullar öğrenim kaybının telafisi sürecinde potansiyel politikaları ve uygulamaları anlamak için birlikte çalışmalıdır.** Yaz dönemi öğrenme kaybı verileri, okulların kapanmasının öğrenci öğrenmesi üzerindeki etkisinin analizi için bir başlangıç noktası olarak ele alınabilir. Okullar, öğretmenler ve aileler bu kriz sırasında çocukları akademik olarak desteklemek için pek çok yola başvurmuştur. Bu süreçte tüm paydaşların işbirliği içinde çalışması daha büyük örneklem genellenebilecek öğrenme kaybı modellerinin belirlenmesine ve iyileştirme için gerekli potansiyel politikaları tanımlayabilmelerine olanak sağlayabilir.

### 3. COVID-19 VE KARMA ÖĞRENME

Yüz yüze eğitime zorunlu olarak ara verilen COVID-19 kriz dönemi, eğitim sistemlerinin uzaktan eğitimi “can simidi” olarak kullanması ile karşılık buldu. Ülkeler öğretimin sürekliliğini sağlamak için internet, televizyon ve/veya radyo gibi teknolojileri kullanarak çeşitli uzaktan eğitim uygulamalarına başvurdu. Böylece uzaktan eğitim küresel çapta daha önce hiç kullanılmadığı ölçüde kullanılmaya başladı.

Bugünlerde bir yandan okullarda ve sınıflardaki fiziki kapasitenin diğer yandan COVID-19 salgını sırasında uzaktan eğitim ile yapılan acil durum müdahalesinin öğrenmenin geleceğini nasıl etkileyeceği ve eğitim sistemlerini nasıl şekillendirileceği üzerinde duruluyor. Çünkü COVID-19 krizi okulun sağladığı fiziksel alanın öneminin yanı sıra eğitimin gerçekleştiği tek yerin okul olmadığı gerçeğini de gün yüzüne çıkardı.

Eğitim sistemleri COVID-19 krizine uzaktan eğitim ile acil durum müdahalesinde bulunurken, aslında bir yandan da sistemin iyileşmesi, esnekliği ve yeniden yapılandırılması için geleceğe dönük tohumlar atıldı. Bugün uzaktan eğitim ile öğrencilerin okul dışında da öğrenmelerini sağlamak ve sürdürmek için alınan kararlar ve yapılan yatırımların öğrenmenin gerçekleştiği mekân ve zamanı okulda ve okul dışında olmak üzere harmanlayacağı bir normal oluşturması bekleniyor. Ülkeler yeni bir kriz ihtimaline karşı hazırlıklı olabilmek için eğitimin her zaman her yerde olabilmesi esnekliğini de göz önünde bulundurarak yüz yüze eğitim ile uzaktan eğitimi harmanlama planları yapmaya başladı. Bu çalışmada COVID-19 ile yeniden gündeme gelen yüz yüze öğrenme ve teknoloji tabanlı öğrenme yöntemlerinin birleştirilmesiyle ortaya çıkan literatürde karma, harmanlanmış ya da hibrit gibi isimler alan öğretim yöntemine mercek tutularak, karma öğrenme yönteminin ne olduğu, nasıl

uygulanacağı ve COVID-19 krizi ile yeniden ele alınış biçimine yer verilmiştir.

#### Karma öğrenme nedir?

Verimli ve etkili bir öğrenme ortamı oluşturmak için farklı öğrenme yöntemlerinin karma olarak kullanılması uzun yıllar boyunca adı konulmadan okullarda değişik şekillerde uygulanan bir yöntemdir. Ancak öğretim yöntemlerinin teknoloji ile birlikte karma olarak kullanılması 2000’li yıllarda ortaya çıkmıştır. **Teknolojinin hızla ilerlemesi ve internetin de yaygınlaşmasıyla 2000’li yılların başında elektronik öğrenme (e-öğrenme) ortamları ile yüz yüze öğrenme ortamlarının karıştırılarak kullanılması “karma öğrenme” (blended learning) olarak adlandırılmaya başlamıştır.** Amerikan Eğitim ve Gelişim Derneği, 2003 yılında karma öğrenmeyi bilgi dağıtım endüstrisinde ortaya çıkan ilk 10 eğilimden biri olarak tanımlamıştır.<sup>60</sup> İlk olarak üniversitelerde öğrenmeyi daha etkili kılabilmek amacıyla yüz yüze öğrenme ve çevrim içi öğrenme ortamlarının bir arada kullanılması yoluyla uygulanmıştır.<sup>61</sup> Uluslararası kaynaklarda “blended, mixed ve hybrid learning” olarak geçerken; ulusal araştırmalarda karma ve harmanlanmış öğrenme olarak kullanılmaktadır.

Karma öğrenme uygulama amacına bağlı olarak literatürde farklı şekillerde tanımlanmıştır. Singh ve Reed (2001) karma öğrenmeyi öğrenme çıktılarının yanı sıra programın maliyeti ve harcanan zamanı optimize eden bir öğrenme programı olarak ele almıştır.<sup>62</sup> Buna göre; karma öğrenme, “doğru” öğrenme teknolojilerini “doğru” öğrenme stilleri ile eşleştirerek “doğru” becerileri “doğru” kişiye “doğru” zamanda aktarma işidir.

\*\* Bu araştırmada ulusal literatürdeki yaygınlığı ve daha kolay ifade edilmesi nedeniyle “karma öğrenme” kavramı tercih edilmiştir.

Driscoll (2002), karma öğrenmeyi dört farklı kavramla ilişkili olarak açıklamaktadır:<sup>63</sup>

1. Bir öğretim hedefine ulaşmak için web tabanlı teknoloji yöntemlerinin (sanal sınıflar, kendi kendine öğrenme, işbirlikçi öğrenme, video, ses ve metin akışı) birleştirilerek veya karıştırılarak kullanılması.
2. Eğitim teknolojisi kullanarak ya da kullanmadan en uygun öğrenme çıktısını üretmek için çeşitli pedagojik yaklaşımların (yapılandırıcılık, davranışçılık) birleştirilerek kullanılması.
3. Her türlü eğitim teknolojisinin (video, CD-ROM, web tabanlı öğrenme) öğretmen liderliğindeki yüz yüze öğrenme ile birleştirilerek kullanılması.
4. Eğitim ve çalışma yaşantısının uyumlu bir karmasını yaratmak için eğitim teknolojisi ile gerçek iş görevlerinin karıştırılarak veya birleştirilerek kullanılması.

Thorne (2003) ise karma öğrenmeyi “uzaktan öğrenmenin sunduğu yenilikçi ve teknolojik ilerlemeleri geleneksel öğrenmedeki etkileşim ve katılımı birleştirerek öğrenme ve gelişmeyi bireylerin ihtiyaçlarına göre uyarlamaların bir yolu olarak tanımlamaktadır.<sup>64</sup>

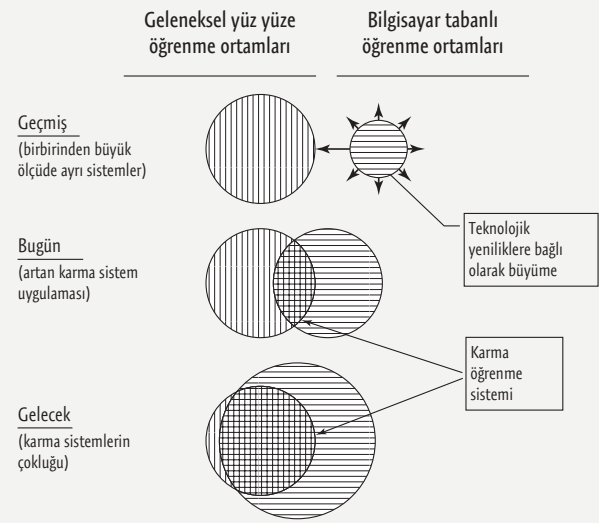
Graham (2005)’a göre karma öğrenme yüz yüze ve bilgisayar tabanlı öğrenmenin bir bileşimidir ve bu iki yöntemin bir noktada birleşmesi ile ortaya çıkmıştır.<sup>65</sup> Bu tanıma göre, geçmişte bir yanda yüzyıllardır devam eden geleneksel yüz yüze öğrenme ortamları, diğer yanda teknolojinin gelişimi ile artan iletişim ve etkileşim olanaklarının olduğu bilgisayar tabanlı öğrenme ortamları farklı araç ve yöntemleri kullandıkları ve farklı kitlelerin ihtiyaçlarını karşıladıkları için büyük ölçüde ayrı kalmıştır (Şekil 1.1).

Geleneksel yüz yüze öğrenme canlı ve senkron, öğretmen merkezli bir ortamda kişiden kişiye

etkileşim ile gerçekleşiyordu. Uzaktan eğitim sistemleri ise öğrenme materyalleri yardımıyla, kendi kendine öğrenme ve asenkron bir ortamda öğrenmeyi vurguluyordu. Mevcut araçlar, her ortamda kullanılacak öğretim yöntemlerinin doğası üzerinde büyük ölçüde kısıtlamalar getiriyordu. Elektronik ortamda eşzamanlı veya aslına uygun etkileşimlerin olması mümkün değildi. Bu kısıtlamalar nedeniyle e-öğrenme ortamları insan-materyal etkileşimlerine önem verirken yüz yüze öğrenme ortamları insan-insan etkileşimine öncelik verme eğilimindeydi. Son yarım yüzyılda yeni dijital teknolojilerin ortaya çıkması, bu dijital öğrenme teknolojilerinin yaygın olarak benimsenmesi ve kullanılabilirliği, bilgisayar tabanlı öğrenme öğelerinin geleneksel yüz yüze öğrenme deneyimi ile entegrasyon düzeyinin artmasına yol açmıştır. Böylece, insandan insana etkileşime ve bu etkileşimlere aracılık etmek için senkronize ve aslına uygun teknolojilerin artan kullanımına daha fazla önem verilmeye başlanmıştır. İki yöntemin kesişimi ile de karma öğrenme sistemleri ortaya çıkmıştır.<sup>66</sup>

ŞEKİL 1.1

### Karma Öğrenme Sistemlerinin Ortaya Çıkışı



Söz konusu tanımların yanı sıra son yıllarda dijital teknolojilerin çeşitliliğindeki artış ile karma öğrenme ve hibrit öğrenmenin farklı olduğunun altını çizen yeni yaklaşımlar da ortaya çıkmıştır. Bu yaklaşımlardan birine göre karma öğrenme, sınıf içinde gerçekleşen yüz yüze eğitimi, farklı zamanlarda sınıf dışında gerçekleşen e-öğrenme ve çevrim içi öğrenme ile birleştirme işidir. Diğer taraftan hibrit öğrenme, eş zamanlı sanal öğretim çözümleri yoluyla uzaktan ve yüz yüze öğretim yönteminin bileşimidir. Hibrit öğrenme bu yönüyle öğretmen ve diğer öğrencilerin sınıfta gerçekte varmış gibi iletişim kurmalarına izin vermektedir.<sup>67</sup>

Burada ele alınan tanımlar literatürdeki mevcut tanımların tamamını kapsamamakla birlikte araştırmacılar tarafından karma öğrenmenin nasıl ele alındığına ilişkin bir arka plan sunmaktadır. Bu doğrultuda karma öğrenmenin hem basit hem de karmaşık bir pedagojik yaklaşım olduğu söylenebilir. Literatürde kullanılan en yaygın ve en yalın tanımı; **yüz yüze öğrenme ile çevrim içi öğrenme deneyiminin bir bileşimidir.**<sup>68</sup> Senkron ve asenkron öğrenme etkinliklerinin güçlü yönlerini birleştirmektedir. Aynı zamanda, neredeyse sınırsız tasarım olanakları ve birçok bağlamda uygulama güçlüğü dolayısıyla karmaşıktır. Karma öğrenmenin doğasında çevrim içi içeriklerin ne kadar yer tutması gerektiği kesin ve net değildir.<sup>69</sup> Dolayısıyla her bir karma öğrenme ortamı tasarımı birbirinden farklıdır. Bu da karma öğrenmenin belirli bir ölçüde karmaşıklığını ortaya koymaktadır.

Karma öğrenme bugün nasıl tanımlanırsa tanımlansın özellikle COVID-19 salgın süreci gelecekte yüz yüze ve e-öğrenme sistemlerinin bir arada kullanılmasına yönelik eğilimin artacağını göstermiştir. Bu nedenle hem yüz yüze hem de e-öğrenme öğeleri içeren etkili karma öğrenme ortamlarının nasıl oluşturulacağını anlamamız zorunlu hale gelmiştir.

## Neden karma öğrenme?

Karma öğrenmenin temel amacı, teknolojinin ve dijital kaynakların faydalarını en üst düzeye çıkarmak, öğretimin öğrencilerin ihtiyaçlarına göre farklılaşmasını sağlamak ve sınıf etkileşimini teşvik etmektir.<sup>70</sup> Bu pedagojik yaklaşım hem yüz yüze hem de e-öğrenme ortamlarının en etkili öğelerini birleştirmesi bakımından her iki yaklaşımın tekil halinden üstün yönler sunmaktadır. Bir yandan e-öğrenme ortamında zaman ve mekân bağımsız çalışabilme ve kendi hızında ilerleme fırsatı sunarken diğer yandan yüz yüze öğrenme ortamında öğrenci-öğrenci ve öğrenci-öğretmen etkileşimleri ile birbirinden öğrenme ve öğrenme çıktılarını gözden geçirme olanağı sağlar. Bu yönüyle karma öğrenmenin öğrenci, öğretmen ve kurumsal düzeyde sağladığı faydalar Tablo 1.2'de özetlenmiştir.

Karma öğrenmenin en temel avantajları şu şekilde sıralanabilir: (1) pedagojik zenginlik (2) bilgiye kolay erişim (3) sosyal etkileşim (4) kişisel öğrenme yöntemi (5) düşük maliyet ve (6) güncelleme kolaylığı.<sup>71</sup> Bu noktada uygulayıcılar ya da öğrencilerin kendilerine soracağı neden karma öğrenme sorusunu şu şekillerde yanıtlamak mümkündür;<sup>72</sup>

- Karma öğrenme birden fazla öğrenme yaklaşımının ve öğrenme teknolojilerin kullanılması, böylece bilgiye ulaşma yollarının çeşitlendirilmesi ve web destekli kaynaklar yoluyla da öğrenmeye olanak sağlaması bakımından öğretimi zenginleştirmektedir.
- Karma öğrenme zaman ve mekân sınırları olmaksızın, öğrenci-öğrenci ve öğrenci-öğretmen arası iletişim ve etkileşimi artırmaya olanak sağlamaktadır.
- Karma öğrenme aktif öğrenmeyi destekleyerek öğrencinin kendi hızında ilerlemesi ve kendi öğrenmelerini düzenleyebilmesini kolaylaştırmaktadır.

- Karma öğrenme, daha düşük maliyetle, daha kolay güncellenme seçeneği ile ve daha kısa sürede küresel olarak geniş bir kitleye ulaşma fırsatı sunar.

TABLO 1.2

## Karma Öğrenmenin Öğrenci, Öğretmen ve Kurumsal Düzeyde Faydaları

Öğrenci	Öğretmen	Kurumsal
Kendi hızında ilerleme	Öğrencilere daha fazla zaman ayırma	Azalan maliyetler
Öğrenme ortamında esneklik ve kolaylık	Öğrenme ortamında esneklik ve kolaylık	Öğrenme düzeyinde ve başarıda artış
Daha fazla akran etkileşimi	Öğrenci katılımını artırarak etkileşimli öğrenme ortamı sağlama	Daha az program iptali ve çakışma

Bugün eğitim sistemleri COVID-19 krizi ile başa çıkabilmek için karma öğrenmenin hem okulda hem zaman ve mekân sınırlarını ortadan kaldırarak okul dışında öğrenmeyi sürdürme esnekliğine odaklanıyor. Bu noktada karma öğrenmenin sağladığı tüm bu faydaların farklı öğrenme ortamlarının güçlü ve etkili yönleri birleştirilerek tasarlanmış bir öğrenme ortamında geçerli olacağı gözden kaçırılmamalıdır. Ayrıca karma öğrenmenin başarılı bir şekilde kullanılması ve uygulanması için hangi yöntem ve tekniklerin hangi oranda karıştırılacağı da önemli bir etmendir. Bunun için uygulayıcılar ilk olarak ele alınacak içeriğe, ardından bu içeriğin hangi kısımlarının yüz yüze hangi kısımlarının e-öğrenme desteği ile gerçekleşeceğine ve hangi e-öğrenme teknolojilerinin kullanılması gerektiğine karar vermelidir. Bir sonraki başlık altında karma öğrenmenin nasıl uygulanacağı ayrıntılı olarak ele alınmaktadır.

## Karma öğrenme uygulama modelleri

Karma öğrenmenin uygulanmasının tek bir yolu olmadığı gibi öğrenmeyi daha etkili ve hedef odaklı hale getirmek için uygulamalar sırasında yüz yüze ve e-öğrenme teknolojileri belirli

oranlarda kullanılmaktadır. Kimi derslerde yüz yüze öğrenme yöntemleri daha yoğun kullanılırken kiminde e-öğrenme teknolojilerine daha fazla yer verilmekte kiminde ise her iki yöntem benzer oranlarda kullanılmaktadır.<sup>73</sup> Literatürde herhangi bir dersin karma olarak tanımlanabilmesi için çevrim içi verilen ders içeriğinin %30-80 arasında olması gerektiği vurgulanmaktadır.<sup>74</sup> Bu değerlerin altındaki oranlar geleneksel öğrenme, üstündeki oranlar ise çevrim içi öğrenme olarak kavramsallaştırılmaktadır. Karma öğrenme için yaygın olarak kullanılan üç model uygulanmaktadır. Bu modeller şöyledir;<sup>75</sup>

- Kendi kendine öğrenme ve öğretmen veya mentor desteği ile öğrenmeyi birleştiren *beceri odaklı öğrenme*.
- Belirli davranışları geliştirmek için çeşitli olayları ve web tabanlı öğrenme araçlarını harmanlayan *tutum/davranış odaklı öğrenme*.
- İşyeri yeterliliklerini geliştirmek için bilgi yönetimi kaynakları ve mentorluk ile performans destek araçlarını harmanlayan *yeterlilik odaklı öğrenme*.

Her bir modelin temel özelliği ve hangi durumlarda kullanılacağı Tablo 1.3'te özetlenmiştir.

TABLO 1.3

**Karma Öğrenme Modelleri**

	Neden?	Nasıl?
<b>Beceri odaklı öğrenme modeli</b>	<ul style="list-style-type: none"> <li>Belirli bilgi ve becerileri öğrenmek, öğretmen, mentor veya akranlardan düzenli geri bildirim ve destek almayı gerektirir.</li> </ul>	<ul style="list-style-type: none"> <li>Kendi kendine öğrenmeyi içeren ancak bir programa bağlı grup öğrenme planı oluşturma.</li> <li>Öğretmen liderliğinde dersin çerçevesine yönelik kendi kendine öğrenme materyali oluşturma.</li> <li>Senkronize çevrim içi öğrenme laboratuvarları veya geleneksel bir sınıf ortamı aracılığıyla prosedürleri ve süreçleri gösterme.</li> <li>E-posta desteği sağlama.</li> <li>Uzun vadeli projeler tasarlama.</li> </ul>
<b>Tutum/davranış odaklı öğrenme modeli</b>	<ul style="list-style-type: none"> <li>Yeni tutum ve davranışlar geliştirmeyle ilgili içerikler.</li> <li>Akranlar arası etkileşim ve risksiz bir ortam.</li> </ul>	<ul style="list-style-type: none"> <li>Senkronize Web tabanlı toplantılar düzenleme (Webinars).</li> <li>Grup projeleri belirleme (çevrimdışı tamamlanacak).</li> <li>Canlandırma (role-playing) simülasyonları yürütme.</li> </ul>
<b>Yeterlilik odaklı öğrenme modeli</b>	<ul style="list-style-type: none"> <li>Yazılı olmayan bilgilere ulaşmak ve aktarmak için işteki uzmanlarla etkileşime girme ve gözleme.</li> </ul>	<ul style="list-style-type: none"> <li>Mentor tayin etme.</li> <li>Bilgi havuzu oluşturma.</li> </ul>

Kaynak: Valithan, P. (2002).

**Beceri odaklı karma öğrenmede**, öğretmen dersin temel konularına ilişkin yüz yüze öğrenmenin yanı sıra web tabanlı içerikler, elektronik kitaplar, e-posta ya da tartışma forumları gibi e-öğrenme araçlarını da kullanır. Böylece kendi kendine öğrenme ortamı ile yüz yüze öğrenme ortamının harmanlandığı bir öğrenme ortamı oluşturularak belirli bir öğrenme alanı için beceri geliştirmek mümkün olur. Valithan (2002) bu öğrenme modelini kimyasal bir reaksiyona benzetmektedir. Bu benzetime göre, öğretmen kimyasal reaksiyonun yani öğrenmenin gerçekleşmesinde bir nevi kolaylaştırıcı olan katalizör görevi üstlenmektedir.

**Tutum/davranış odaklı karma öğrenme**, geleneksel sınıf içi yüz yüze öğrenmeyi çevrim içi işbirlikçi öğrenme etkinlikleriyle harmanlama esasına dayanmaktadır. Kimi zaman öğrenilecek içeriğin doğası ve istenen tutum ve davranışı

geliştirmek için yüz yüze eğitimin yanı sıra teknoloji etkin işbirlikçi etkinliklerin de öğrenme ortamına dâhil edilmesi gerekmektedir. Bu modelin, özellikle öğrencilerin risksiz bir ortamda yeni davranışlar denemelerini gerektiren durumlarda kullanılması önerilmektedir. Örneğin performans değerlendirmesi veya müşteri ile pazarlık yapma rolünü gerektiren sosyal beceri derslerinde, tutum/davranış odaklı bir yaklaşım kullanılabilir. Tutum/davranış odaklı karma öğrenme planlanırken, webinarlar, grup projeleri ya da canlandırma etkinlikleri sürece dâhil edilmelidir. Son olarak **yeterlilik odaklı karma öğrenme** modeli bireylerin hızlı karar alma yeterliklerini geliştirmek amacıyla kullanılmaktadır. Bu model, öğrencilerin karar alma süreçleri için bir alan uzmanını gözlemleyerek ve onunla etkileşimde bulunarak öğrenmeleri esasına dayanmaktadır. Böylece yazılı olmayan bilgilerin aktarılması kolaylaşmaktadır.



Karma öğrenmenin ne amaçla ve nasıl uygulanacağına karar vermek için uygulama modellerinin yanı sıra karma öğrenmenin gerçekleşeceği öğretim seviyeleri de dikkate alınmalıdır. Karma öğrenme **etkinlik seviyesi, ders seviyesi, program seviyesi ve kurumsal seviye** olmak üzere dört ayrı seviyede gerçekleşebilir.<sup>76</sup> Bu dört seviyede yöntemlerin karışma oranları farklı olup; karma öğrenmenin doğası öğrenci ve öğretmen tarafından belirlenir. Kurumsal ve program seviyelerinde hangi yöntemin ağır basacağı genellikle öğrencinin takdirine bırakılırken, ders ve etkinlik seviyesinde öğretmenlerin liderlik etme olasılığı daha yüksektir. Özellikle ders seviyesinde karma öğrenme en sık başvurulan karma öğrenme düzeylerinden biridir. Bir dersin parçası olarak farklı yüz yüze ve e-öğrenme etkinliklerinin bir kombinasyonunu içerir. Etkinlik seviyesinde karma öğrenmede bir öğrenme etkinliği hem yüz yüze hem de bilgisayar tabanlı öğeleri içermektedir. Program seviyesinde karma öğrenmeye çoğunlukla yükseköğretimde başvurulmakla birlikte, katılımcıların yüz yüze dersler ve çevrim içi dersler arasında bir karışım seçtiği veya ikisi arasındaki kombinasyonun program tarafından sunulduğu bir modeli içermektedir. Kurumsal düzeyde karma öğrenme ise yükseköğretimin yanı sıra pek çok kurum tarafından tercih edilmektedir. IBM, Sun Microsystems gibi kuruluşlar kurumsal karma öğrenme yöntemi uygulamaktadır. Bunun yanı sıra örneğin Phoenix Üniversitesi'nde öğrencilerle dersin başında ve sonunda yüz yüze etkinlikler gerçekleştirilirken diğer zamanlarda çevrim içi etkinliklerin kullanıldığı kurumsal bir model uygulanmaktadır.

Hedef kitle ve öğrenme hedefleri göz önünde bulundurularak yukarıdaki karma öğrenme

modellerinden hangisinin uygulanacağına karar verilebilir. Bu şekilde oluşturulan karma öğrenme ortamlarının her biri diğerinden farklı olacaktır. Her bir karma öğrenme ortamının başarısı farklı öğrenme ortamlarının güçlü yönlerini bir araya getirmesi, öğrencilerin öğrenme sürecine nasıl dâhil oldukları ve her bir farklı ortamda bilginin nasıl kullanıldığına bağlı olarak değişecektir.<sup>77</sup> Ülkeler gelecek için yüz yüze ve uzaktan öğrenmeyi harmanlama planları yaparken bu modeller yol gösterici olabilir.

### COVID-19 sürecinde karma öğrenmeye yeniden bakış

Karma öğrenme yeni bir yaklaşım olmamasına karşın COVID-19 salgınının ortaya çıkışı ile eğitim sistemlerinde çokça konuşulmaya başladı. Ülkeler okulları yeniden açmaya hazırlanırken özellikle sosyal mesafeyi sağlamak amacıyla karma öğrenme ortamlarını eğitim-öğretim süreçlerinin bir parçası haline getirmek üzere planlar yapmaya başladı.

Okulları Ağustos ayında açmayı planlayan İskoçya, yakınlarda yayımladığı Strateji Belgesinde okullar yeniden açıldığında ilk aşamada, okulda ve evde öğrenmenin karma bir modelini uygulamayı planladığına yer verdi.<sup>78</sup> Salgının seyrine göre evde eğitim oranının aşamalı olarak azaltılması öngörülmüyor. Ağustos sonunda okulların açılacağı Amerika'nın Michigan eyaletinde bazı okullar yüz yüze ve sanal öğrenme ortamının harmanlanacağı bir öğrenme ortamına hazırlanıyor.<sup>79</sup> Bu süreçte öğrencilerin %25-50'sinin haftada bir ya da iki gün yüz yüze öğrenme diğer günlerde ise çevrim içi öğrenme süreçlerine dâhil olmaları planlanıyor. Dallas'ta okulların açılmasına yönelik üç farklı senaryodan en olası olan senaryonun karma

öğrenme seçeneği olduğu konuşuluyor. Buna göre öğrencilerin haftanın belirli günlerinde kampüste olmaları, diğer günlerde evde çevrim içi bileşenlerle öğrenmeleri öngörülüyor.

Kaliforniya Eğitim Bölümü okullar yeniden açıldığında okullarda uygulanması muhtemel karma öğrenmeyi içeren detaylı dört senaryo üzerinde duruyor. İlk senaryoya göre; öğrenciler, sınıf düzeylerine göre haftada iki gün yüz yüze eğitim alacaklar. Örneğin, Pazartesi ve Çarşamba anaokulundan üçüncü sınıfa, Salı ve Perşembe dördüncü sınıfa kadar eğitim verilecek. Diğer günlerde öğrenciler çevrim içi, yüz yüze veya küçük gruplarla yapılabilecek “zenginleştirme” etkinlikleri üzerinde çalışacaklar. Cuma günleri ise tüm öğrenciler uzaktan öğrenmeye katılacak. İkinci senaryoda, öğrencilerin yarısı haftanın dört günü diğer yarısı diğer haftanın dört günü tam gün okula gelirken okula gelmeyen öğrencilerin aynı zaman diliminde uzaktan öğrenmeye katılması öngörülüyor. Üçüncü senaryo, eğitimin hedefli ve verimli olması ve sağlık ve güvenlik riskinin azaltılması için birden fazla sınıf düzeyinde aynı öğretmenle eğitim görmelerini içeriyor. Son senaryoda ise sınıf düzeylerine göre derslerin başlangıç ve bitiş saatlerini farklılaştırmak, birden fazla öğle yemeği saati düzenlemek yer alıyor.

Denver’da karma öğrenme ile öğrenci ve personelin dönüşümlü olarak okula gelmesi planlanıyor. Diğer eyaletlerden farklı olarak çocuklarının yüz yüze derslere katılmasını istemeyen aileler için sadece uzaktan eğitimin bir seçenek olmasına yönelik hazırlıklar yapılıyor. Massachusetts İlk ve Orta Öğretim Bölümü, okullar açıldığında uygulanmak üzere yüz yüze ve uzaktan öğrenmenin karma bir modelini öneriyor. Sınıf büyüklüğünü azaltmak

için daha küçük öğrenci gruplarının tek bir öğretmenle devam etmesi öneriliyor. Okulların ayrı ayrı öğrenci gruplarını tek bir öğretmenle izole etmesi ve grupların diğer öğrenciler veya personel ile karışmaması gerektiği ayrıca grupların 10 öğrenciyle sınırlı olması ve her sınıfta öğrenciler ve personel dâhil en fazla 12 kişi bulunması gerektiği vurgulanıyor.

Tüm bu planlamalar öğrenciler Eylül’de okula döndüklerinde COVID-19’a yönelik önleyici tedbirler kapsamında yüz yüze öğrenmenin e-öğrenme ortamlarının esnekliği ile harmanlanacağı yeni bir öğrenme ortamı ile karşılaşacaklarını gösteriyor. Ülkeler karma öğrenme ile esas olarak sosyal ve fiziksel mesafenin korunması için öğrenme ortamlarındaki öğrenci sayısının azaltılmasını amaçlıyor. Yakın zamanda Türkiye’de de Millî Eğitim Bakanı tarafından yapılan açıklamada ikinci bir dalga ihtimaline karşı birçok senaryoya göre hazırlık yapıldığı belirtildi.<sup>80</sup> Öğrencilerin okula dönüşümlü gelmesi, uzaktan öğrenme seçeneği gibi karma öğrenmeyi işaret eden senaryolar üzerine çalışıldığı belirtilse de bu senaryoların detayları paylaşılmadı. Bu noktada Bakanlığın en kısa sürede yerel düzeyde ve okul düzeyinde planlama için rehberlik ve yönlendirme sağlayacak bir kılavuz oluşturması ve gerekli koordinasyonu sağlaması beklenmektedir.

Okulların açılmasına yönelik planlama yapılırken, okullarını salgın sırasında açan ülkelerin sosyal mesafe ve hijyen önlemleri gibi eğitim öğretim ortamını düzenlemeye yönelik aldıkları tedbirler dikkate alınabilir. Ayrıca, devlet okullarındaki okul ve şube bazındaki öğrenci sayıları ve okulların fiziki kapasite yetersizlikleri göz önünde bulundurulmalıdır. Türkiye’de okullar arası

fiziki şartların birbirinden oldukça farklı olduğu dikkate alındığında okullarda sosyal mesafenin sağlanabilmesi için alınacak önlemlerin okula özgü olması gerekmektedir. Bu noktada kısa vadede okullarda ek fiziki mekân ve derslik oluşturma imkânı bulunmadığından sosyal mesafenin korunması için karma öğrenme yöntemi iyi bir alternatif olarak değerlendirilebilir. Karma öğrenme ile derslerin bir kısmının uzaktan öğrenme yoluyla verilmesi okulda bulunan öğrenci sayısını azaltarak okulun ve sınıfın fiziki kapasite yetersizliği için bir çözüm üretilebilir. Öğrencilerin gruplara ayrılması yoluyla, bir kısmı okulda bir kısmı uzaktan eğitim alacak şekilde dönüşümlü bir modele geçilerek okulların kapasite sorunu sosyal mesafe çerçevesinde çözümlenebilir.

COVID-19 sürecinde uzaktan öğrenme kaynakları pek çok öğrenciye öğrenme konusunda yardımcı olsa da özellikle teknoloji tabanlı uzaktan öğrenme kaynaklarına erişimi çok az olan ya da hiç olmayan öğrenciler için ilave dezavantaj yarattığı açıktır. Gelecek için karma öğrenme ortamları planlanırken, bu öğrencilerin COVID-19 salgını süresince yaşadığı zorluklar da göz önünde bulundurularak planlanma yapılmalıdır. Sonuç olarak, COVID-19 salgını sonrasında okul yaşantısının nasıl değişeceğini tahmin etmek zor olsa da salgının birden fazla dalgası olabileceği göz önüne alındığında, eğitimin geleceğine yönelik güçlü stratejiler oluşturmak için mevcut krizden hızlı bir şekilde dersler çıkarmak zorunlu bir hal almış görünmektedir.





## BÖLÜM 2

# Küresel Ölçekte Öğrenmenin Sürdürülmesi için Alınan Tedbirler



tedmem



## GİRİŞ

COVID-19 salgını nedeniyle okullar/üniversiteler kapatılmış; örgün eğitime ara verilmiştir. 2020 yılının ilk aylarında birkaç ülke ile başlayan bu süreç, Nisan ortasına gelindiğinde dünya genelinde okul öncesinden yükseköğretime kadar öğrencilerin en az %90'ını etkilemiştir. Ülkelerin/bölgelerin/üniversitelerin bağlamı ve olanakları farklı olduğundan öğrenmenin sürdürülmesi için alınan tedbirler de çeşitlilik göstermiştir. Bilişim altyapısı en gelişmiş ülkeler için dahi okul öncesinden yükseköğretime tüm öğrencilerin etkilendiği bir kriz ortamında bu süreci yönetmek ve öğrenmenin sürekliliğini sağlamak oldukça güç olmuştur. Nitekim altyapısı elvermeyen ve/veya eşitsizlikler dolayısıyla tüm öğrencilere erişimin mümkün olmadığı ülkelerde bu güçlük daha da artmıştır. Yine de pek çok ülke bu güçlükleri aşmak, öğrencilerini ve eğitim personelinin desteklemek için tüm gücüyle çalışarak çeşitli yollarla uzaktan öğretim yapmıştır. Bazı ülkeler salgının seyrine göre okullarını tekrar açsa da, pek çok ülkede 2019-2020 eğitim öğretim yılı uzaktan öğretim yoluyla tamamlanmıştır. Dünya Bankası, OECD ve UNESCO gibi uluslararası kuruluşlar ise dünyanın neresinde hangi tedbirlerin alındığını neredeyse günü güne rapor ederek, deneyimlerin paylaşılmasına destek olmuştur.

Bu bölümde, 2019-2020 eğitim öğretim yılı bahar dönemi ile sınırlı kalmak üzere küresel ölçekte öğrenmenin sürdürülmesi için alınan tedbirlere yer verilmiştir. Tedbirler (1) K-12, (2) Mesleki ve teknik eğitim, (3) Yükseköğretim olmak üzere üç alt başlıkta incelenmiştir. Her alt başlık için çeşitli ülke örneklerine yer verilmiştir. Bu ülkelerin seçilmesinde iki temel kriter yer almaktadır. Kriterlerden ilki paylaşılan bilgilerin İngilizce olmasıdır. Farklı dillerde paylaşımında bulunan ülkeler kapsam dışında tutulmuştur. İkinci kriter ise, alınan tedbirlerin detaylı bir tasnifinin sunulmasıdır. Böylelikle, sürecin yönetilmesinde öne çıkan tedbirlerle ilgili yorum yapılabilmiştir. Ülke örnekleri alınan tedbirlerin niteliği ve kapsamından bağımsız olarak alfabetik olarak sıralanmıştır.

Tedbirlere yönelik bilgiler, ülkelerin eğitim bakanlığı web sayfaları, okulların/üniversitelerin web sayfaları ve COVID-19'un eğitime yansımalarını inceleyen uluslararası kurumların raporları ile sınırlıdır. Ülkelerin COVID-19 tedbirleri zamanla değişkenlik gösterdiği için, öğrenmenin sürdürülmesine yönelik alınan tedbirler de süreç içinde değişkenlik göstermiştir. Bu sebeple, aşağıdaki bölümlerde verilen ülke uygulamalarının ilgili raporların veya web sitelerinde yayımlanan bilgilendirmelerin yayım tarihi itibarıyla geçerli olduğu unutulmamalıdır.



## 1. ÇEŞİTLİ ÜLKELERDE K-12 DÜZEYİNDE ÖĞRENMENİN SÜRDÜRÜLMESİNE YÖNELİK ALINAN TEDBİRLER

Bu bölümde çeşitli ülkelerde (Amerika Birleşik Devletleri, Estonya, Hırvatistan, İspanya, İtalya ve Kanada-Ontario) K-12 düzeyinde öğrenmenin sürdürülmesine yönelik alınan tedbirlere yer verilmiştir. Ülkelerin uzaktan öğrenme tedbirlerinin detaylı bir tasnifi sunulmuş, uzaktan öğrenme programlarının kapsamı, içeriği ve nasıl düzenlendiği hakkında uygulama örnekleri verilmiştir.

### Amerika Birleşik Devletleri

COVID-19 salgınının en çok etkilediği ülkelerden biri olan Amerika Birleşik Devletleri'nde, 15 Mayıs 2020 tarihi itibarıyla K-12 düzeyinde toplam 55 milyon öğrencinin okulların kapatılmasından etkilendiği ifade edilmiştir.<sup>81</sup> Pek çok eyalet tarafından okulların dönem sonuna kadar kapalı olacağı ve bu süreçte öğrenmenin sürdürüleceği duyurulmuştur.

Eyalet yetkilileri tarafından ilgili okul bölgelerinden ve charter okullarının kendilerinden uzaktan öğrenme planını oluşturması istenmiştir. Bu planlar oluşturulurken eyalet özelinde bazı kurallar tanımlanmış veya planların yapım sürecinde dikkat edilmesi gereken bazı yönergeler yayımlanmıştır. Örneğin Delaware eyaletinde planlar oluşturulurken, yıllık toplam eğitim sürelerini (K11 düzeyindeki öğrenciler için 1060 saat, 12. sınıf öğrencileri için 1032 saat, öğretmenler için 188 gün) dikkate alarak plan oluşturulmaları istenmiştir.<sup>82</sup>

İlgili yönergeler veya belirli kurallara göre yapılan planlar sadece yetkili kişiler arasında değil, öğrenci ve velilerle de açık bir şekilde paylaşılmıştır. Böylelikle öğrenci ve veliler için olası belirsizliklerin önüne geçilmiştir. Eyaletlerin ve okul bölgelerinin eğitim sayfalarında ilgili okul bölgelerine ait planları incelemek mümkündür. Bu planlardan bazıları daha örtük olsa da pek çoğu oldukça kapsamlı ve detaylı hazırlanmıştır.

Oldukça detaylı bir şekilde paylaşılan planlarda öne çıkan unsurlardan biri, okulda çalışan neredeyse herkesin görev ve sorumluluklarının tanımlanmasıdır. Örneğin, Nebraska eyaletinde yer alan Laurel-Concord-Coleridge School'da yalnızca öğretmen ve okul yöneticilerinin değil, okuldaki teknik elemanın dahi süreçteki görev ve sorumlukları belirtilmiştir.<sup>83</sup> Ayrıca, öğrenci ve velilerden beklentilerin ne olduğu da tanımlanmıştır.

Öğrenme planlarında farklı kademeler için öneri niteliğinde günlük programlar paylaşılmıştır. Bu programlar eyaletten eyalete farklılık gösterebilmektedir. Örneğin, Florida eyaletinde yer alan Collier okul bölgesinde K-2 düzeyi için 3 saat, 3-5. sınıflar için 4 saat, ortaokul ve lise için 4,5 saat öğrenme süresi planlanırken,<sup>84</sup> bu süreler Delaware eyaletinde yer alan Brandywine Okul Bölgesi'nin planında K-2 düzeyinde 45 dakika, 3-5. sınıflar için 60-90 dakika, ortaokul ve lisede ise 3 saat olarak önerilmiştir.<sup>85</sup> Bu süreler dikkate alınarak örnek günlük rutin programlar hazırlanmıştır. Aşağıda Brandywine Okul Bölgesi'ne ait günlük program örneğine yer verilmiştir (Tablo 2.1).

**TABLO 2.1****Günlük Program Örneği (Brandywine Okul Bölgesi-ABD)**

Saat	Önerilen öğrenci etkinliği
8.00	Uyanma, kahvaltı, diş fırçalama vs.
9.00	Egzersiz ve aile zamanı
9.30-11.00	Ders zamanı <ul style="list-style-type: none"> <li>• K-2 düzeyi: 20-25 dk (10-15 dakikada bir kalkıp hareket edilmeli)</li> <li>• 3-5. sınıflar: 30-45 dk (10-15 dakikada bir kalkıp hareket edilmeli)</li> <li>• Ortaokul ve lise: 1,5 saat (15-30 dakikada bir kalkıp hareket edilmeli)</li> </ul>
11.00	Ara öğün ve ufak esneme hareketleri
11.30-12.00	Yaratıcı zaman (yemek pişirme, el sanatları, lego, resim, müzik, dans)
12.00	Günlük işler
12.30	Öğle yemeği ve hareket (yürüme, egzersiz)
13.00	Sessizlik (kitap okuma, uzanma)
13.30-15.00	Ders zamanı <ul style="list-style-type: none"> <li>• K-2 düzeyi: 20-25 dk (10-15 dakikada bir kalkıp hareket edilmeli)</li> <li>• 3-5. sınıflar: 30-45 dk (10-15 dakikada bir kalkıp hareket edilmeli)</li> <li>• Ortaokul ve lise: 1,5 saat (15-30 dakikada bir kalkıp hareket edilmeli)</li> </ul>
15.00	Ara öğün ve ufak esneme hareketleri
15.30-16.30	Temiz hava
17.00	Akşam yemeği
18.00-20.00	Serbest zaman (aile oyunları, TV)


Kaynak: <https://www.brandywineschools.org/site/handlers/filedownload.ashx?moduleinstanceid=11647&dataid=13636&FileName=Brandywine%20Remote%20Learning%20Plan.pdf>

Ayrıca, öğrencilere yönelik hazırlanan programlarda kademeler özelinde hangi derslerin yürütüleceği ve bu derslerde kullanılacak temel öğrenme kaynaklarının ve hangi materyallerin ek kaynaklar

olarak kullanılabileceğini belirten tablolar hazırlanmıştır. Şekil 2.1'de Florida eyaletine bağlı Miami Dade okul bölgesinde yer alan okullar için hazırlanmış örnek bir tabloya yer verilmiştir.<sup>86</sup>

ŞEKİL 2.1

Öğrenme Kaynakları (Miami Dade Okul Bölgesi-ABD)



		Temel Kaynaklar						Ek Kaynaklar																
		i-Ready (Standard and Modified)	Edgenuity	iCivics (Grades 3,4,5)	Gizmos, ExploreLearning	National Geographic for Kids (K-2)	Unique Learning System (Modified Only)	Achieve3000 (ESOL Level 2-4)	Audible	Discovery Education Streaming Plus (Standard and Modified)	Everfi	FloridaStudents.org, CPALMS (Standard and Modified)	Gizmos, ExploreLearning	iCivics (Grade 7)	Imagine Learning (ESOL Level 1)	Learning A-Z (Modified Only)	i-Ready (Standard and Modified)	Khan Academy	Math Nation	myON (Standard and Modified)	NBC Learn (Standard and Modified)	Power My Learning	Reading Plus	Reflex, ExploreLearning
K-5	Dil Sanatları / Okuma	●					▲			● ▲									● ▲		● ▲	●		
	Matematik	●			●		▲			● ▲											● ▲	●		●
	Fen Bilimleri				●		▲			● ▲		● ▲				▲					● ▲	●		
	Sosyal Bilimler			●		●	▲			● ▲											● ▲	●		
6-8	Dil Sanatları / Okuma	▲	●				▲	●		● ▲				●		● ▲	● ▲		● ▲		● ▲	●		
	Matematik	▲	●				▲			● ▲			●			● ▲	●	●			● ▲	●		●
	Fen Bilimleri		●				▲			● ▲		● ▲	●		▲						● ▲	●		
	Sosyal Bilimler		●				▲			● ▲	●	● ▲		●							● ▲	●		
9-12	Dil Sanatları / Okuma	▲	●				▲	●	●	● ▲				●		▲		●			● ▲		●	
	Matematik	▲	●				▲			● ▲			●					●	●		● ▲			
	Fen Bilimleri		●				▲			● ▲		● ▲	●		▲						● ▲	●		
	Sosyal Bilimler		●				▲			● ▲	●	● ▲									● ▲			

● Standart Öğretim Programı  
▲ Özel Eğitim Öğrencileri için Uyarlanmış Öğretim Programı

Öğrencilerin dijital kaynaklara erişmesi için pek çok eyalette ve okul bölgesinde öğrencilere mobil cihaz temini ve internet erişimi için çalışmalar yürütülmüştür. Bununla birlikte, basılı kaynaklar üzerinden de öğrenmenin sürekliliği sağlanmaya çalışılmıştır. Özellikle sosyo-ekonomik olarak dezavantajlı öğrencilerin çoğunluğu oluşturduğu ve hali hazırda öğrencilere sunulan yemek yardımlarının salgın sürecinde de devam ettirildiği okullarda, basılı kaynaklardan yararlanılmıştır.

Örneğin, Maryland eyaletinde yer alan Prince George okul bölgesinde, yemek yardımı ile birlikte basılı kaynaklar da dağıtılmaktadır.<sup>87</sup>

Estonya

Estonya Eğitim Bakanlığı ülkede ilk virüs vakasının görüldüğü Şubat ayının son günleri itibarıyla okullar, öğrenciler ve veliler için bilgilendirmeler yayınlamaya başlamıştır.<sup>88</sup> 1 Mart 2020 tarihinde riskli bölgelerden seyahat eden ya da seyahat eden

kişi ile teması bulunan öğrencilerin iki hafta süreyle evde kalmaları istenmiştir. Ardından 6 Mart tarihinde Bakanlık virüsün yayılmasını önlemek amacıyla, geçici olarak yüz yüze eğitime ara verilmesi ve bu kapsamda okulların çalışmalarını yeniden düzenlemeye hazırlıklı olmaları yönünde açıklamada bulunmuştur.

13 Mart tarihinde ise salgının seyri dikkate alınarak Bakanlar Kurulu tarafından anaokulları hariç tüm Estonya eğitim kurumlarının 16 Mart itibarıyla kapanmasına ve uzaktan öğrenmeye geçilmesine karar verilmiştir.

Bu karar kapsamındaki açıklamalar şöyledir:

- Durum her iki haftada bir yeniden değerlendirilecek ve bu değerlendirmeye bağlı olarak gerektiğinde uzaktan öğrenme süresi uzatılabilecektir.
- Anaokulları başlangıçta çalışmaya devam edecek, kapatılmaları konusunda duruma göre karar verilecektir.
- Öğretmenlerin öncelikli olarak evden çalışmaları önerilse de okullarında uygun koşullar sağlandığı sürece çalışmaya devam edeceklerdir.
- Ayrıca bahar dönemi gerçekleşmesi planlanan tüm sosyal kültürel etkinlikler ve okullar arası yarışmalar da iptal edilmiştir.

17 Mart tarihinde yapılan açıklamayla yerel yönetimlere ve anaokullarına sağlık önlemlerini ve tedbirleri artırmaları ve faaliyetlerini açıklanan temel prensipler çerçevesinde yeniden düzenlemeleri için talimat gönderildiği ifade edilmiştir. Bu açıklamada anaokullarının olabildiğince açık kalması gerektiği ifade edilmiştir. Yerel yönetimlerin ise gerektiğinde hayati bir konumda çalışan ebeveynlere (örneğin polis, kurtarma, ilaç, vb.) ve devletin sürdürülebilir işleyişi için gerekli kurumlarda (örneğin kamu hizmetleri

ve sosyal hizmetler, gıda endüstrisi, bakkal vb.) çalışan ebeveynlere 7/24 anaokulu ve bakım hizmetleri sağlamaları gerektiği iletilmiştir. Bu hizmetin sağlanması için en geç 20 Mart'a kadar düzenlemelerin yapılması gerektiği bildirilmiştir.

Estonya'da eğitim sisteminde salgın öncesinde de teknoloji entegrasyonu yoğun bir öğrenme süreci yürütülmekteydi. Estonya Eğitim Bakanlığı Genel Sekreteri ülkede sağlanmış olan teknoloji yoğun öğrenme sürecine ilişkin "Estonya böyle bir krize 25 yıldır hazırlanmaktaydı" açıklamasında bulunmuştur. Devlet destekli iki kuruluş olan *Innova Foundation* ve *Information Technology Foundation for Education (HITSA)* dijital eğitim içeriklerinin organize edilmesini ve düzenlenmesini sağlamaktadır. Bu dijital eğitim araçları okul öncesinden yükseköğretime kadar her yaş grubunu ve birçok öğrenme alanını kapsamaktadır. 20.000'den fazla içeriğin bulunduğu *e-Schoolbag* Estonya'da uzaktan öğrenme sürecinde birincil kaynak olarak kullanılmaktadır. Öğretmenler, alan uzmanları, üniversiteler ve özel yayıncılar *e-Schoolbag* platformunda içerik paylaşabilirken, bu platformdaki içeriklerin niteliği alan uzmanlarından oluşan gruplar tarafından değerlendirilmektedir.

Estonya'da eğitimde teknoloji entegrasyonu konusunda, bütün okullarda internet erişimi sağlanmıştır, öğretmenlerin ve öğrencilerin dijital okuryazarlıklarının geliştirilmesi ve öğretim programın destekleyecek dijital içeriklerin oluşturulması ve niteliğinin geliştirilmesi odağında çalışmalar yürütülmektedir. 2015 yılı itibarıyla bütün basılı test kitaplarının ve çalışma kitaplarının dijital olarak erişime açık olmasıyla ilgili bir yasa yürürlüğe konmuştur. Bu içeriklerin bazıları için ücret gerekebilirken bazı içerikler ücretsiz olarak *e-Schoolbag* platformundan erişilebilmektedir. Önemli yayın kuruluşları zorunlu eğitim çağındaki öğrenciler ve öğretmenlerden dijital içerikler için ücret talep etmemektedir.<sup>89</sup>

*Innove Foundation* ve *HITSA* tarafından çevrim içi öğrenme içerikleri Estonya eğitim teknolojisi sektörü tarafından geliştirilen içerikler de dâhil olmak üzere derse, konuya, amaca ve kademeye göre listelenmiştir. Bu listelenen içeriklerin bir kısmı uzaktan eğitim başlar başlamaz paylaşılırken bir kısmı da uzaktan öğrenme sürecinde ihtiyaca göre paylaşılmıştır. Dolayısıyla bu süreçte yeni platformlar ve içerikler oluşturmaktansa öğrencilere ve öğretmenlere zaten alışkın oldukları hazır eğitim platformları ve içerikleri sunulmuştur.

Uzaktan öğrenmenin yönetimini sağlamak üzere çoğu okul 2002 yılında geliştirilmiş olan *e-school* çevrim içi platformu kullanmaktadır. Salgın öncesinde de *e-school* platformunun okullar tarafından günlük kullanım yüzdesi %85'e ulaşmaktadır. Ülkede yüz yüze eğitime ara verilen dönemde uzaktan öğrenme sürecine kolay uyum sağlanmasının bir sebebi olarak *e-School* platformunun yüksek oranda kullanımı gösterilmektedir.

Uzaktan öğrenme sürecinde Eğitim Bakanlığı tarafından öğretmenlere sayısal değerlendirmelerden kaçınmaları, sözel geri bildirimler yoluyla öğrencinin öğrenme motivasyonunu sağlamaları önerisi yapılmıştır. Ayrıca Bakanlığın web sitesinden öğretmenlere, öğrencilere ve velilere yönelik öneriler içeren rehber dokümanlar paylaşılmıştır. Özel eğitim ihtiyacı olan öğrencilere yönelik kapsayıcı uzaktan öğrenme ve gelişim takibine yönelik olarak özel eğitim öğretmenleri, konuşma terapistleri, psikologlar, sosyal pedagoglar ve öğretmenlerin okulların ve rehberlik servislerinin işbirliğinde süreçte görev aldığı açıklanmıştır. Bunun yanı sıra, Estonya hükümeti tarafından özel öğretim kurumlarına sürdürülebilirliklerini ve bu kriz sürecinden en az zararlı çıkabilmelerini sağlamak üzere destek bütçesi açıklanmıştır.<sup>90</sup>

Sınavlar ve değerlendirme süreci ile ilgili olarak, temel eğitim ve ortaöğretim kademeleri için sınavlar ve mezuniyet koşullarının düzenlenmesine imkân tanıyan kanun değişikliği gerçekleştirilerek bu olağanüstü dönemde öğrencilerin değerlendirilmesi sürecinin daha esnek hale getirilmesi sağlanmıştır. Bu kapsamda yapılan değişiklik, final sınavlarının tarihlerinin yeniden düzenlenmesi, ihtiyaca ve değişen duruma göre mezuniyet şartlarına ilişkin kararların alınmasını içermektedir. 2019-2020 eğitim öğretim yılı bahar dönemi sonunda temel eğitim bitirme sınavlarının yapılmayacağı, lise bitirme sınavlarına ise isteğe bağlı olarak girilebileceği, zorunlu olmadığı açıklanmıştır. Buna göre öğrenci, okul notlarının belirli kriterleri karşılaması koşuluyla ulusal bitirme sınavına girmeden liseden mezun olabilecektir. 2020-2021 yılı ilk döneminde ek sınavlar yapılarak öğrencilerden bahar dönemi sınavlarına giremeyenler ve önceki sınav sonucundan memnun olmayanların bu sınavlara tekrar girebilmesi mümkün olacaktır.

9 Nisan 2020 tarihinde yapılan açıklamayla, 15 Mayıs 2020 tarihinden itibaren bütün eğitim kurumlarında yüz yüze eğitimin kademeli olarak başlatılması ve bitirme sınavlarının uygun koşullar sağlanarak gerçekleştirileceği duyurulmuştur. İlk açıklamada 15 Mayıs itibarıyla bu eğitimin öncelikle sınavlara hazırlanan ve ek desteğe ihtiyaç duyan 9. sınıf öğrencileri ve 12. sınıf mezunları ile uzaktan öğrenme sürecini yürütmekte zorlanan öğrenciler için başlatılacağı yer almıştır. Ancak sonrasında bütün kademeler ve eğitim kurumları için onar kişilik küçük gruplarda ve gerekli tedbirleri alarak eğitim vermek koşuluyla yarı zamanlı yüz yüze eğitimlere başlanabileceği açıklanmıştır. 1 Haziran 2020 itibarıyla eğitim kurumlarının faaliyetlerine ilişkin kısıtlamalar sınıfın doluluk oranının %50'yi geçmeyecek şekilde düzenlenmesi, açık havada 100 kişiye kadar bulunabilmesi kararlaştırılarak hafifletilmiştir.

## Hırvatistan

2017'den beri sadece okulların teknolojik imkânlarla donatılmasını değil öğrencilerin dijital yeterliklerini de geliştirmeyi odağa alan eğitim reformu sayesinde Hırvatistan, COVID-19 döneminde uzaktan eğitim sürecini iyi yöneten ülkelerden biri olmuştur.<sup>91</sup> Hırvatistan, tüm öğrencileri için uzaktan eğitime geçerken iki temel prensibi benimsemiştir: Her öğrencinin içeriklere erişiminin sağlanması ve karşılaşılabilecek tüm problemler için yedek planların oluşturulması. Bu kapsamda öncelikle tüm paydaşların sorumlulukla yerine getirmesi gereken görevler ve gerçekleştirilmesi gereken işbirlikleri tanımlanmıştır. Buna göre okul müdürlerinin bakanlıkla ve birbirleriyle bilgi ve fikir alışverişinde bulunabilmeleri için “sanal müdürler sınıfı” oluşturulmuştur.<sup>92</sup> Ayrıca her okul müdürü, okulu için “sanal öğretmenler odası” oluşturmaktan sorumludur. Bir sonraki aşamada ise her sınıftan sorumlu bir öğretmen, tüm öğrencileri ve branş

öğretmenlerini bir araya getirebilecek “sanal sınıf” oluşturmaktan sorumludur.

Uzaktan öğrenme araçlarını bağımsız olarak kullanamayan ilkökul öğrencileri için televizyon yayınları kullanılırken, daha büyük öğrenciler için hem öğretmenler hem de Bakanlık tarafından 15 dakikalık ders videoları hazırlanmıştır.<sup>93</sup> Bu videolar dönem sonuna kadar kazandırılması hedeflenen tüm kazanımları kapsamakla birlikte sanal sınıfta gerçekleştirilen derslerin ilk bölümüne temel oluşturmaktadır. Okul kademelerine göre öğrencilerin bir günlük önerilen çalışma programları ise şöyledir.<sup>94</sup>

### 1.-4. Sınıf (6-10 yaş)

Bu gruptaki öğrencilerin günlük 5 saatini öğrenmeye ayırması beklenmektedir. Bu süre, normal şartlarda okulda geçirilen 4 saatlik sürenin üzerine ödev ve okul sonrası çalışma için gereken zaman eklenerek belirlenmiştir. Günlük çalışma programı örneği şöyledir:

Saat	Önerilen öğrenci etkinliği	Ebeveynler için öneriler
8:00-11:00	Televizyondaki derse katılım Okuma yapma, kendini sözel ve yazılı ifade etme Hesaplama yapma, matematik problemlerini çözme, modelleme yapma Fiziksel egzersiz Müzik ve sanat eğitimi Her 45 ya da 60 dakikada bir mola	Öğrenciye televizyonu ve gerekli ekipmanı olan, sessiz bir ortam sağlama
11:00-13:00	Öğle yemeği ve dinlenme Aile üyeleriyle etkileşim Oyun	Öğle yemeği hazırlama Çocuklarla konuşma
13:00-15:00	Öğretmen tarafından gönderilen görevleri yapma Elleriyle bir şey yapma Öğrenilen konu hakkında ailesiyle, arkadaşlarıyla konuşma Konuyu televizyon ya da YouTube üzerinden tekrar etme Gerektiğinde her 45 dakikada bir mola	Gerektiğinde işbirliği ve yardım Gerektiğinde öğretmenle ve uzmanlarla işbirliği

**5.-8. Sınıf (11-14 Yaş)**

Bu gruptaki öğrencilerin günde 6 saatlerini öğrenmeye ayırmaları beklenmektedir. Günlük çalışma programı örneği şöyledir:

Saat	Önerilen öğrenci etkinliği	Ebeveynler için öneriler
9:00-12:00	Sanal sınıftaki derse ya da televizyondaki/ web sayfasındaki video derslere katılım İşbirliği yapma, araştırma yapma, sorgulama Okuma yapma, kendini sözel ve yazılı ifade etme Hesaplama yapma, matematik problemlerini çözme, modelleme yapma Fiziksel egzersiz Müzik ve sanat eğitimi Her 45 dakikada bir mola	Öğrenciye televizyonu ve gerekli ekipmanı olan, sessiz bir ortam sağlama
12:00-14:00	Öğle yemeği ve dinlenme Aile üyeleriyle etkileşim Oyun	Öğle yemeği hazırlama ya da öğrenciye nasıl hazırlayacağı konusunda yol gösterme Çocuklarla konuşma
14:00-17:00	Öğretmen tarafından gönderilen görevleri yapma Elleriyle bir şey yapma (deney, model, bitki yetiştirme vs.) Öğrenilen konu hakkında ailesiyle, arkadaşlarıyla konuşma Konu hakkında internetten, ders kitaplarından ya da diğer kitaplardan araştırma yapma Okuma Her 45 dakikada bir mola	Gerektiğinde işbirliği ve yardım Gerektiğinde öğretmenle ve uzmanlarla işbirliği

**Lise (15-18 Yaş)**

Bu gruptaki öğrencilerin günlük 7 saatlerini öğrenmeye ayırmaları beklenmektedir. Günlük çalışma programı örneği şöyledir:

Saat	Önerilen öğrenci etkinliği	Ebeveynler için öneriler
8:00-12:00	Televizyondaki video dersleri takip etme Sanal sınıfta çalışma Her 45 ya da 60 dakikada bir mola Fiziksel egzersiz, okuma, matematik, araştırma vs.	Öğrenciye televizyonu ve gerekli ekipmanı olan, sessiz bir ortam sağlama Gerektiğinde öğretmenlerle ve uzmanlarla işbirliği
12:00-13:00	Öğle yemeği ve dinlenme Aile üyeleriyle etkileşim	Öğle yemeği hazırlama ya da öğrenciye nasıl hazırlayacağı konusunda yol gösterme Çocuklarla konuşma
13:00-16:00	Sanal sınıfta çalışma Öğrenilen konu hakkında ailesiyle, arkadaşlarıyla konuşma Bireysel ya da takımlar halinde problem çözme Elleriyle bir şey yapma Her 45 ya da 60 dakikada bir mola	Gerektiğinde işbirliği ve yardım Gerektiğinde öğretmenle ve uzmanlarla işbirliği

Liseden mezun olacak son sınıf öğrencileri için ise farklı bir çalışma programı önerilmiştir. Bu gruptaki öğrencilerin günde 8 saatlerini öğrenmeye ayırmaları beklenmektedir. Dönüştürülmüş sınıf (flipped classroom) modelinin temel alındığı bu yaklaşımda öğrencilerin kendi öğrenme sorumluluklarını alarak konu hakkında okuma yapmaları, ilgili videoları izlemeleri, bireysel araştırma yapmaları, sanal sınıfta sorular sormaları, problemleri tartışmaları ve görüşlerini kanıtlarla sunmaları istenmektedir.

## İspanya

İspanya Eğitim Bakanlığı tarafından uzaktan eğitim için yeni içerik oluşturmak yerine var olan içeriği kullanmak tercih edilmiştir. Bunun için çeşitli yayıncılar ve hali hazırda YouTube üzerinden veya farklı bir platformdan video dersler paylaşan öğretmenler ellerinde bulunan öğrenme kaynaklarını paylaşmaya davet edilmiştir. Toplanan kaynaklar ilk ve orta dereceli okullar için ayrı ayrı oluşturulan uzman eğitimciler tarafından değerlendirilmiştir. Bu süreçte sadece öğrenme kaynaklarının kullanışlı olup olmaması değil, ulusal öğretim planına uyup uymadığı da kontrol edilmiştir.<sup>95</sup>

Seçilen öğrenme kaynakları öğrenme platformu olan *Aprendo en casa (Learn at home)* üzerinden erişime sunulmuştur. Bu platformda öğrencilerin yaşlarına göre düzenlenmiş indirilebilir dijital öğrenme kaynakları (videolar, oyunlar ve e-materyaller) ve öğretmenler için çeşitli öğretim kaynakları bulunmaktadır. Buradaki içerikler aynı zamanda ulusal bir TV kanalı üzerinden de paylaşılmıştır. TV yayını öğrencilerin yaşlarına göre ayarlanmış bir program çerçevesinde yapılmıştır. Haftanın beş günü (pazartesi-cuma) ilköğretim öğrencileri (6-12 yaş) için günlük üç saat, ortaöğretim öğrencileri için (12-16 yaş) ise günlük

iki saat uzaktan öğretim yapılmıştır. Haftanın her günü belirli bir alana ayrılmış ve o gün sadece o alandan dersler yayınlanmıştır. Matematik, yabancı diller, sosyal bilimler, doğa bilimleri ile sanat ve zanaat ve beden eğitimi ilgili alanlar olarak belirlenmiştir. Ayrıca öğretmenlerin video konferans yoluyla öğrencilerle iletişime geçmeleri istenmiştir. Erişim sıkıntısı yaşayan öğrenciler için hem uygun teknolojik cihaz hem de internet bağlantısı sağlanmıştır.<sup>96</sup>

## İtalya

İtalya'da öğrenmenin sürdürülmesi için pek çok uygulama hayata geçirilmiştir. Bu uygulamalarda "herkes bir araya geliyor" hareketi benimsenmiştir. Eğitim Bakanlığı, eğitime emek veren kurum ve kuruluşlar, okullar ve öğretmenler eğitimin sürdürülmesi için hep birlikte çaba göstermiştir. Eğitim Bakanlığı oluşturduğu web sitesinde yer alan içeriklerle (çeşitli okulların deneyimleri, e-öğrenme platformlarının listesi, özel eğitime ihtiyaç duyan öğrencilere yönelik uygulamaların listesi, multimedya içerikleri ve webinarlar) bu harekete destek vermektedir. Bazı öğretmenler webinarlar veya Facebook gibi sosyal medya platformları üzerinden meslektaşlarına rehberlik etmektedir. Ayrıca çeşitli topluluk, dernek ve enstitüler (*La scuola per la scuola, Next-Level, Institute of Educational Technologies vb.*) paylaştıkları iyi uygulama örnekleri ve verdikleri webinarlar aracılığı ile öğretmenleri desteklemektedir.

Pek çok ülkede olduğu gibi İtalya'da da uzaktan eğitim için gerekli cihazlara ve/veya internete erişimde zorluk yaşayan sosyo-ekonomik açıdan dezavantajlı öğrenciler için çeşitli kampanyalar yürütülmüştür. Örneğin Sicilya'da ilk ve orta düzey okulların her biri düşük gelirli ailelerin çocuklarına tablet, bilgisayar gibi cihaz desteği vermektedir.



## Kanada-Ontario

Ontario'da 12 Mart 2020 itibarıyla okullar kapatılmıştır.<sup>97</sup> Okulların ilk aşamada 6 Nisan'a kadar kapalı olacağı duyurulmuş; bu aşamada K-12 düzeyinde öğrenmenin sürdürülmesi için çevrim içi bir öğrenme platformu (*Ontario.ca/learnathome*) oluşturulmuştur. Bu platformda her sınıf seviyesine uygun içerikler bulunmaktadır. Ortaöğretim öğrencileri için ayrıca çevrim içi dersler düzenlenmiştir.

31 Mart'ta yapılan açıklama ile devlet okullarının kapalı olacağı tarih 4 Mayıs'a kadar, çocuk bakım hizmetleri veren okulların ve özel okulların kapalı olacağı tarih ise 13 Nisan'a kadar uzatılmıştır. Bu süreçte uzaktan öğretimin devam edeceği vurgulanmış ve her öğrencinin gerekli teknolojik cihazının ve ağ bağlantısının olduğundan emin olmak için hükümet tarafından yerel okul kurullarına mevcut bilgisayar ve cihaz envanterini öğrencilerle paylaşma talimatı verilmiştir.

Her öğretmenden kendi öğrencileri için *Learn at Home* platformunda yer alan içeriklerden oluşan haftalık plan oluşturması ve bu planı ailelerle paylaşması beklenmiştir. Bu planlara göre, öğrencilerin minimum çalışma süreleri belirlenmiştir. Buna göre,

- Anaokulu- 3. sınıflar: haftada beş saat (okuryazarlık ve matematik çalışmalarına odaklanma)
- 4-6. sınıflar: haftada beş saat (okuryazarlık, matematik, fen ve sosyal çalışmalara odaklanma)

- 7-8. sınıflar: haftada 10 saat (matematik, okuryazarlık, bilim ve sosyal çalışmalara odaklanma)
- 9-12. sınıflar: okul türüne göre ders başına haftada 1,5 ila 3 saat

çalışma beklenmiştir. Ailelerin bu süreçte çocuklarını teşvik etmelerinin önemi vurgulanmıştır.

28 Nisan'da yapılan açıklama ile devlet okullarının en az 31 Mayıs'a kadar daha kapalı olacağı duyurulmuştur. Yapılan açıklamada o güne kadar okul kurulları tarafından 200.000'den fazla tabletin ve bilgisayarın öğrencilere dağıtıldığı belirtilmiş, ayrıca Apple ile kurulan ortaklık sayesinde 21.000'den fazla da i-pad dağıtımının yapıldığı ifade edilmiştir. Telekomünikasyon firmaları ile kurulan ortaklıklar sayesinde ise ücretsiz veya düşük maliyetli internet erişiminin sağlandığı belirtilmiştir. Bir önceki aşamada açıklanan haftalık çalışma sürelerinin bu aşamada da devam edileceği açıklanırken, yaz döneminde de öğrenmenin sürdürülmesi için çalışmaların yapılacağı belirtilmiştir.

19 Mayıs'ta yapılan açıklamada okulların Haziran sonuna kadar kapalı olacağı belirtilmiştir. İlgili açıklamada ayrıca ailelerin canlı dersler yapılmasına yönelik talepleri vurgulanmış, bu talebe istinaden hükümet tarafından okul kurullarına ve eğitim sektörü ortaklarına bir yazı gönderildiği ifade edilmiştir. Ancak, bu talebin uygulamada nasıl karşılık bulduğuna yönelik bir açıklama yapılmamıştır.

## Sonuç

COVID-19 salgını dolayısıyla okulların kapalı olduğu zaman aralığında öğrenmenin sürdürülmesine yönelik alınan tedbirler ülkeden ülkeye farklılaşmaktadır. Bazı ülkeler internet veya televizyon üzerinden video dersler aracılığıyla kayıtlı dersleri sunarken, bazıları mevcut uzaktan eğitim altyapılarını kullanmıştır. Ayrıca, çeşitli platformlar üzerinden oluşturulan sanal sınıflar ile öğretmenler öğrencileri ile etkileşimli olarak ders işlemiştir. Öğretmenlerin öğrencilerle iletişiminin sürekliliğini sağlayacak iletişim kanalları oluşturularak, bu kanallara ders anlatım videoları yüklenmiş yine bu kanallar üzerinden verilen ödev ve projeler ile öğrencinin takibi yapılmıştır. Çeşitli platformlardaki öğrenme kaynakları (ders anlatımı, animasyonlar, etkileşimler, sınavlar, çeşitli ölçüm araçları vb.) ücretsiz olarak öğrencinin kullanımına sunulmuştur.

Yöntemler benzerlik göstermekle birlikte, bu yöntemlerin uygulanması sırasında alınan kararlar uygulamada çeşitli açılardan kolaylıklar sağlamış ve farklılık yaratmıştır. Bu kararlar/uygulamalar temel olarak şu şekilde özetlenebilir:

- Erişim engeli bulunan öğrenciler tespit edilerek, gerekli teknolojik cihazın ve internet bağlantısının sağlanması
- Daha çok öğrenciye erişim için TV kanalları üzerinden yayın yapılması
- TV kanallarındaki yayınların çevrim içi platformlara da yüklenerek öğrencilere esneklik sağlanması

- TV erişimi dahi olmayan öğrencilere basılı kaynakların ulaştırılması
- Özel eğitime ihtiyaç duyan öğrenciler için planlamalar yapılması
- Öğrenme kaynaklarının oluşturulması aşamasında proaktif davranılarak çeşitli kurumlarla işbirliği yapılması ve var olan kaynakların değerlendirilmesi
- Uzaktan öğrenme planlarının oluşturulması ve bu planların kamuoyu ile paylaşılması
- Öğrencilerin, ebeveynlerin ve okulda çalışan tüm personelin (öğretmen, yönetici, bilişim personeli, hemşire vb.) görev ve sorumluluklarının tanımlanması
- Farklı eğitim kademeleri için farklı programların oluşturulması ve öğrenciler için günlük veya haftalık çalışma çizelgelerinin paylaşılması
- Dersler özelinde temel öğrenme kaynaklarının ve ek kaynakların belirlenmesi, öğretmenler ve öğrencilerle paylaşılması
- Öğretmenler arası işbirliğinin desteklenmesi
- Öğretmenler, öğrenciler ve veliler için rehber dokümanların paylaşılması

Sonuç olarak, bu sürecin tüm ülkeler için bir acil durum uygulaması olduğu unutulmamalıdır. Bundan sonraki dönemler için bu uygulamalardan ders çıkarılmalı; kapsayıcı ve adil bir eğitimin sunulması, öğrenme kayıplarının telafisi/önlenmesi için çaba gösterilmelidir.

## 2. ÇEŞİTLİ ÜLKELERDE MESLEKİ VE TEKNİK EĞİTİMDE ÖĞRENMENİN SÜRDÜRÜLMESİNE YÖNELİK ALINAN TEDBİRLER

COVID-19 salgınının mesleki ve teknik eğitim bağlamında etkilerine yönelik farklı ülkelerde alınan tedbirler, krizin neden olduğu büyük değişikliklere uyum sağlamaya yönelik çalışmalar açısından dikkate değer örnekler sunabilir. Bu başlık altında çeşitli ülkelerdeki (Almanya, Avusturya, Danimarka, Finlandiya, Fransa, Hollanda, İsveç) örnekler incelenerek bu ülkelerin mesleki ve teknik eğitim kapsamında aldıkları tedbirler ve uygulamalar özetlenmiştir.

### Almanya

Almanya'da salgın döneminde mesleki ve teknik eğitimle ilgili düzenlemeler bölgelere göre değişiklik göstermiştir.<sup>98</sup> Eyaletlere göre farklılaşmakla birlikte, büyük çoğunluğu Mart ayı içinde olmak üzere, Mart- Nisan aylarında okullar kapanmıştır. Bayern'de 27 Nisan'da çok küçük gruplarda yüz yüze eğitim yeniden başlatılmış, 11 Mayıs'ta sınava hazırlanan son sınıf düzeyindeki öğrenciler de dâhil edilerek kademeli olarak genişletilmiştir. Ancak bu dönemde okullardaki eğitim programı sınavlara ve okulu bitirme sertifikasını almaya yönelik derslere odaklı olarak yeniden düzenlenmiştir.

Bahar dönemi için performans değerlendirmesine tabi olma zorunluluğu bulunmazken notlarını yükseltmek isteyen öğrenciler değerlendirmeye alınmıştır. Mesleki ve teknik eğitimi tamamlaması beklenen 400.000 öğrencinin gireceği final sınavları tarihleri ileri bir tarihe ertelenmiş; telafi sınavlarının Haziran ayından itibaren yapılması planlanmıştır.

Çıraklık eğitimine yönelik düzenleme yapılarak, çırak öğrencilerin de işçilere tanınan kısa çalışma ödeneği hakkında faydalanması sağlanmıştır. Böylece iş yerleri tarafından çıraklara ücretleri tam ödenirken devlet de iş yerlerine ödeme desteği

sağlamıştır. İş yerlerinin çırakların ve stajyerlerin çalışma koşullarında genel hijyen kurallarını uygulaması zorunlu kılınmıştır.

### Avusturya

16 Mart 2020 itibarıyla mesleki ve teknik eğitim kurumları dâhil tüm eğitim kurumlarında yüz yüze eğitime ara verilmiş ve uzaktan eğitime geçilmiştir. Uzaktan eğitim yönteminin ve tasarımının seçimi okulların kararına bırakılmıştır.<sup>99</sup> Yazılı ödevler ve bireysel beceri temelli çalışmalara ek olarak dijital ve çoklu medya çevrim içi öğrenme hizmetleri yoğunlukla kullanılmıştır. Okullarda mesleki eğitime devam eden öğrencilerin yeterlik ve diploma sınavlarının sadece yazılı sınav olarak Mayıs'ın ikinci yarısından sonra yapılması kararlaştırılmıştır. Buna göre, yazılı sınavla birlikte yapılan sözlü sınavlar iptal edilerek yalnızca değerlendirmesine itiraz eden öğrencilerin talebi halinde bu öğrenciye sözlü sınav yapılması planlanmıştır.

İşyerlerinde beceri eğitimine devam eden öğrencilerden son dönemlerinde olan öğrencilerin eğitimlerini tamamlamasına imkân tanınmıştır. Son sınıf öğrencileri için okulların 4 Mayıs itibarıyla yeniden açılması ve yaz ayları içinde öğrencilerin mezun edilmesi planlanmıştır. Salgın sürecinde ertelenen çıraklık bitirme, ustalık gibi yeterliklere ilişkin sınavlar da 4 Mayıs itibarıyla gerçekleştirilebilmiştir. Staj eğitimleriyle ilgili olarak, Eğitim Bakanlığının zorunlu stajı geçici olarak kaldırmaya yönelik bir planı bulunmazken, tamamlanmayan stajların final sınavlarına girişte olumsuz bir etkisi de yoktur.

İşyeri temelli eğitim kapsamındaki çırak ve stajyer öğrenciler için ise durum sektörlere ve dallara göre farklılık göstermektedir. Turizm ve kişisel

hizmetler sunan bakım ve güzellik hizmetleri gibi sektörlerde işyerlerinin kapanması ve yarı zamanlı çalışma nedeniyle çıraklık eğitimi önemli ölçüde etkilenmiştir. Bazı şirketler ise eğitim atölyeleri ve ev ofis çözümleriyle kısmen eğitimlerini sürdürebilmiştir. 1 Mayıs'ta yürürlüğe giren yasayla 31 Ağustos'a kadar çıraklık eğitimi de kısa çalışma ödeneği kapsamına alınmıştır. Ancak, işletmede işlerin durması durumunda işletme çıraklara tam ücret ödemekte (6 ay için) ve bu ödemeyi devletten geri almaktadır. Ayrıca çıraklar ve çıraklık eğitimi veren kuruluşlar için salgın sürecinde sorularının yanıtlanması amacıyla bir telefon destek hattı kurulmuştur.

## Danimarka

Danimarka'da 16 Mart itibarıyla bütün eğitim kurumlarının kapatılması kararı verilmiştir. Mesleki ve teknik eğitim kapsamında okullarda öğrenim gören öğrencilerin okulları kapanırken, işyerlerindeki stajyer öğrenciler çalışmaya devam etmiştir.<sup>100</sup> 15 Nisan itibarıyla erken çocukluk eğitimi, 5. sınıfa kadar olan temel eğitim, lise son sınıf düzeyindeki öğrencilerden başlamak üzere okullar kademeli olarak açılmıştır. Mesleki ve teknik eğitim kapsamındaki son sınıf öğrencilerinin okullarda yüz yüze eğitime başlaması önceliklendirilmiştir. Mesleki ve teknik eğitim kapsamındaki derslerin öğretimi farklı dijital platformlarda uzaktan eğitim yoluyla sürdürülmüştür. Mesleki ve teknik eğitimde uzaktan eğitim teorik bilgi odağında ele alınmış, bu kapsamdaki bazı dersler basılı materyal ve çevrim içi araçlarla sağlanabilmiştir.

Okulların kapanmasıyla öğrencilerin final sınavları da iptal olmuştur. Ancak okulların bu final sınavlarına ilişkin farklı seçenekleri bulunmaktadır. Buna göre, mesleki ve teknik eğitimin süresi uzatılarak okullar yeniden açıldığında sınavların

yapılması, sağlık önlemleri alınarak çok küçük gruplarda sınavların yapılması, öğrencilerin mezun olmasına üç aydan az bir zaman kalan okullar için okulların değerlendirmelerine bağlı olarak öğrencilerin eğitimleri tamamlanmış kabul edilerek diplomalarının verilmesi seçenekler arasındadır.

## Finlandiya

Finlandiya'da 30 Mart itibarıyla yüz yüze eğitimde eğitim kademelerine göre farklılaşan sınırlamalar getirilmiş ve 13 Mayıs'a kadar eğitim öğretim süreçleri uzaktan eğitim yoluyla sürdürülmüştür.<sup>101</sup> Ancak sonrasında önlemlerin sürdürülmesi kararıyla temel eğitim dışındaki kademeler için uzaktan eğitim süreci dönem sonuna kadar uzatılmıştır. Mesleki ve teknik eğitim kapsamında teorik içerikli derslerin uzaktan eğitim yoluyla sürdürülmesi sağlanmıştır. İşyerlerindeki beceri eğitimlerinin işyerinde uygun ortamın sağlanması şartıyla sürdürülmesine imkân tanınmıştır. Öğrenci için risk oluşturabilecek sektörlerde ise işyeri çalışmalarına bu risk ortadan kalkana kadar ara verilmesi istenmiştir.

Finlandiya'da işyerlerindeki beceri eğitiminin ölçme ve değerlendirmesi bu süreçteki öğrenci performansı değerlendirilerek gerçekleştirilmekte ve bir final sınavı bulunmamaktadır. Salgın sürecinde bütün öğrencilerin gerçek bir iş ortamında performans değerlendirmesi mümkün olmadığı durumda, işyeri eğitimcilerinin bahar dönemi mezun olması beklenen öğrencilere bu konuda öncelik vermesi beklenmiştir. Performans değerlendirmesinin öğrencilerin mesleki becerileri kullanabileceği işyerindeki ortama çok yakın özellikte bir mekânda olması gerekmektedir. Ancak böyle bir ortamın sağlanması mümkün değilse beceri değerlendirmesinin ertelenmesine karar verilmiştir.

### Fransa

Fransa'da eğitim kurumları 16 Mart itibarıyla kapatılırken 11 Mayıs itibarıyla kademeli olarak yeniden açılmıştır.<sup>102</sup> Mesleki ve teknik eğitim de dâhil olmak üzere lise kademesi 2 Haziran'a kadar kapalı kalmıştır. Mesleki ve teknik eğitim kapsamında temel derslerin ve meslek alan derslerinin uzaktan öğrenme yoluyla sürdürülmesine yönelik çevrim içi eğitim platformları sunulmuştur. Genel eğitim platformlarının yanı sıra, mesleki ve teknik eğitim için farklı bir uzaktan eğitim platformu (*ETINCEL*) kullanılmıştır.

Ölçme ve değerlendirme kapsamında, final sınavları iptal edilerek, değerlendirmeler önceki döneme ait notlara ve okul raporuna göre yapılmıştır. Değerlendiriciler öğrencilerin uygulama eğitimi sürecindeki performansını dikkate alarak final notlarına karar vermiştir. Performans değerlendirmesi yapay ortamlarda veya işyerlerinde yapılmıştır.

11 Mayıs itibarıyla gerekli tedbirlerin alınması şartıyla çırakların ve stajyerlerin işyeri eğitimlerine devam etmelerine olanak sağlanmıştır. İşletmelere kısa çalışma ödeneğine başvurma imkânı tanınarak çırakların çalışmaya devam etmelerine yönelik destek verilmiştir. Salgının sektörler ve iş alanları üzerinde ekonomik olarak olumsuz etkilerini hafifletmek amacıyla bölgeler ve devlet işbirliğinde destek fonu oluşturulmuştur.

Fransa'da, 900'den fazla eğitim vereni bir araya getiren Mesleki Eğitim Federasyonu uygulama eğitimlerinin sağlanabilmesi için telafi planı önerisi hazırlamıştır.

### Hollanda

Hollanda'da 15 Mart itibarıyla mesleki ve teknik eğitim veren kurumlar da dâhil olmak üzere bütün kademelerde okullar kapatılmış ve eğitim öğretim süreçleri uzaktan eğitim yoluyla devam etmiştir.<sup>103</sup> Hollanda'nın salgın sürecinde mesleki ve teknik eğitimle ilgili izlediği strateji mümkün olduğunca uzaktan eğitime devam etme ve gerektiğinde karma yöntemi kullanma olarak özetlenebilir. Mesleki ve teknik eğitimin uzaktan sürdürülmesine yönelik öğrencilerin, öğretmenlerin, ailelerin ve işverenlerin faydalanabileceği mesleki eğitim özelinde çevrim içi platform oluşturulmuştur. Mesleki ve teknik eğitim büyük oranda uzaktan eğitim yoluyla sürdürülürken mesleki ve teknik liseler gerekli tedbirleri alarak okula ait alanlarda öğrencilere yüz yüze eğitim verebilmiştir.

İşyerlerindeki beceri eğitimi kapsamında olan çırak ve stajyerler için gerekli önlemler alınarak işyeri eğitimlerine devam edilmiştir. Okullar stajyer öğrencilerin işyerlerindeki beceri eğitimi sürecini uzaktan takip etmiştir. Öğrencilerin işletmelerle olan sözleşmelerinin iptal edilmesi nedeniyle beceri eğitimlerine devam edememeleri durumunda, öğrencilerin değerlendirilmesine ilişkin karar okullara bırakılmıştır. Buna göre okullar önceki döneme ait notları dikkate alarak değerlendirme notu verebileceği gibi, uygulama eğitimini daha sona tamamlamak üzere ertelemeyi de seçebilmiştir.

Mesleki ve teknik okulların 15 Haziran itibarıyla açılmasına izin verilmiştir. Ancak mümkün olduğunca uzaktan eğitimi sürdürmeleri, okullardaki eğitim faaliyetlerinin yalnızca ölçme testleri, uygulama eğitimleri ve dezavantajlı

öğrencilerin küçük gruplardaki eğitimleri ile sınırlı olacak şekilde gerçekleştirilebileceği açıklanmıştır. Okulların ayrıca bu öğrenciler için internet erişimi olan bir işyerine ve bir bilgisayara geçici olarak erişimlerini sağlamaları önerilmiştir.

Mesleki ve teknik eğitim kapsamında son sınıf öğrencilerinin mezun edilmesine yönelik olarak sınavların gerekli önlemler alınarak, yöntem ve takvimi yeniden düzenlenerek yapılmasına karar verilmiştir. Mezuniyet sınavlarında bazı testler çevrim içi testler olarak, sözlü sınavların çevrim içi görüşme yoluyla, beceri sınavları ise işyerleri ortamında yüz yüze gerçekleştirilebilmiştir. Ancak okullara daha hızlı bir değerlendirme süreci tercih ederek de öğrencilerini mezun etme seçeneği tanınmıştır.

Mesleki ve teknik lise mezunlarına bir iki derslerini ve iş yeri bazlı eğitimlerini tamamlamamış olsalar bile meslek yüksekokullarına başvurabilme imkânı verilmiştir. Bu kapsamda lise eğitimlerindeki eksiklikleri tamamlayarak diplomalarını alabilmeleri için süre tanınmıştır. Ayrıca mesleki ve teknik liselerin programlarına kayıt tarihleri ertelenmiştir.

## İsveç

İsveç diğer birçok ülkeden farklı olarak salgın sürecinde eğitim kurumlarının büyük bir kısmının açık kalmasına karar vermiştir.<sup>104</sup> Okul öncesinden liseye kadar (7-15 yaş) eğitim kademelerinde eğitim yüz yüze devam etmiş, yalnızca okulda hastalığın eğitimi engelleyecek düzeyde artmasına bağlı olarak okullar özelinde kapanma ve açılma kararları verilmiştir. Lise ve yükseköğretim kademelerinde eğitim uzaktan eğitim yoluyla sürdürülmüştür. Lise kademesinde uzaktan eğitim uygulansa da öğrenci ve çıraklar iş başı eğitimlerine işletmelerde devam edebilmiştir. Ancak salgının ekonomik etkilerinden dolayı birçok sektörde işletmeler kapatmak veya daha az sayıda stajyer/çırak çalıştırmak durumunda kalmıştır. Ayrıca işyerlerindeki sağlık önlemleri nedeniyle de lise kademesinde öğrencilerin çalışmasına izin verilmemiştir. Bu nedenle staj ve çıraklık imkânlarında azalma görülmüştür. Ayrıca işyeri bazlı eğitimleri gerçekleştirmek için uygun bir işyeri bulunamadığında okullarda küçük gruplarda mesleki becerilere yönelik eğitim sağlanmıştır.

## Sonuç

Çeşitli ülkelerde alınan tedbirler incelendiğinde ülkeler özelinde farklılaşan tedbirler olmakla birlikte; öğrenmenin uzaktan sürdürülmesi, beceri eğitimlerine yönelik ölçme ve değerlendirme yöntemleri ve takviminde esneklik, işbaşı eğitimlerinin mümkün olduğunca devam etmesi, çıraklık ve staj eğitimi kapsamındaki öğrencilerin ekonomik olarak desteklenmesine yönelik eğilimlerin ortaklaştığı görülmektedir. Bu eğilimler genel hatlarıyla aşağıda özetlenmiştir;

- **Öğrenmenin uzaktan sürdürülmesi:** Ülkelerde okulların ve işletmelerin kapalı olduğu ya da sınırlı kapasitede çalıştığı dönemde öğrenmenin devamlılığının sağlanması amacıyla uzaktan eğitim uygulamaları hayata geçirilmiştir. Öğrenmenin sürdürülmesi daha çok teorik dersler odağında ilerlemiştir. Uzaktan eğitim uygulamalarının niteliği ve kapsamı sektöre, okul ve öğretmenlerin dijital yeterliklerine göre farklılık göstermektedir. Uzaktan eğitim uygulamaları öğrenmeyi sürdürmenin yanı sıra öğrencileri, öğretmenler ve işbaşı eğitimcileri/işverenler arasındaki iletişimin sürdürülmesi amacı taşımaktadır.
- **Beceri eğitimlerine yönelik ölçme ve değerlendirme yöntemleri ve takviminde esneklik:** Ülkelerde değerlendirme süreçlerinin esnek ve öğrenciler, eğitimciler ve kurumlar için çoklu seçeneklere imkân tanıyan bir yapıda olduğu görülmektedir. Öğrencilerin

yıl kaybetmemesi ve zamanında mezun olabilmesi için bazı ders ve beceri eğitimlerini tamamlamadıkları durumda mezuniyetlerini sağlamaya yönelik düzenlemeler bulunmakla birlikte bu düzenlemeler çoğunlukla öğrencilerin tamamlamadıkları eğitimlerin telafilerine ilişkin planlamaları esas almaktadır. Değerlendirme süreçlerinin uzaktan ve yüz yüze planlandığı farklı uygulama örnekleri bulunmaktadır.

- **İşyerlerindeki beceri eğitimlerinin mümkün olduğunca devam etmesi:** Ülkelerde iş yerlerindeki beceri eğitimlerinin gerekli önlemler alınarak gerçek çalışma koşullarında sürdürülmesine yönelik kararlar alınmaktadır. En kötü senaryoda salgının ekonomik etkileri nedeniyle kapanan işletmelerde beceri eğitimlerine devam edemeyen öğrenciler için beceri eğitimlerinin ertelenmesi süresinin uzatılması gibi seçenekler planlanmaktadır.
- **Çıraklık ve staj eğitimi kapsamındaki öğrencilerin ekonomik olarak desteklenmesi:** Çıraklık eğitimi kapsamındaki öğrencilerin işletmelerle olan sözleşmelerinin sürdürülmesine yönelik düzenlemeler ve destek paketleri oluşturulmaktadır. Bu kapsamda yaygın olarak yürütülen uygulamalardan biri de çıraklık eğitiminin kısa çalışma ödeneği kapsamına alınması olmuştur. Bunun yanı sıra, ücretlerin belirli oranlarda devlet tarafından karşılanmasına yönelik çalışmalar bulunmaktadır.

### 3. ÇEŞİTLİ ÜLKELERDE YÜKSEKÖĞRETİM DÜZEYİNDE ÖĞRENMENİN SÜRDÜRÜLMESİNE YÖNELİK ALINAN TEDBİRLER

Bu bölümde çeşitli ülkelerdeki (Amerika Birleşik Devletleri, Avustralya, Birleşik Krallık, Çin-Hong Kong, Çek Cumhuriyeti ve Hindistan) belirli üniversitelerde öğrenmenin sürdürülmesine yönelik alınan tedbirlere yer verilmiştir. Üniversitelerin hangi faaliyetlerini uzaktan yönettiği, hangi kampüs faaliyetlerine devam ettiği, hangi araçlar ile uzaktan öğretim yapıldığı ile ölçme ve değerlendirme uygulamaları gibi çeşitli tedbirler hakkında bilgi verilmiştir.

#### Amerika Birleşik Devletleri

Harvard Üniversitesi 23 Mart itibarıyla uzaktan öğretime geçmiştir. İlk etapta bahar dönemi arasında olan öğrencileri kampüse dönmemeleri konusunda uyarılmış, 25 kişiden fazla kişinin bir araya gelmesini gerektiren her türlü faaliyeti iptal etmiştir.<sup>105</sup> Üniversite tüm imkânlarını uzaktan öğretim için seferber etmiş, üniversite bünyesindeki fakülteler programlarının gereksinimleri üzerinden eğitim öğretimin devam edebilmesi için alternatifler geliştirmişlerdir.<sup>106</sup> Klinik ve laboratuvar çalışmalarının ağırlıklı olduğu tıp fakültesi ve diş hekimliği fakülteleri için dahi bahar dönemi süresince sınırlamalar geçerli olmuştur.

Princeton Üniversitesi de 23 Mart itibarıyla tüm eğitim öğretim faaliyetlerini uzaktan gerçekleştirmeye başlamıştır. Öğretim ve sınavlar uzaktan öğretim araçlarıyla devam ederken öğrenciler üzerindeki stresi azaltacak bazı ek tedbirler geliştirilmiştir. Bunların başında notlandırmanın “PDF Yöntemi” (P: Pass, D: dersi geçmek için gereken minimum not, F: Fail) ile yapılması gelmektedir.<sup>107</sup> Buna göre öğrenciler bahar dönemindeki dersler için geçti/kaldı ekseninde bir notlandırmaya tabi tutulacaktır. Tezler ve bireysel çalışma gerektiren ödevler için

ise teslim tarihlerine esneklikler getirilmiştir.

Stanford Üniversitesi virüs nedeniyle uzaktan öğretime geçen ilk üniversitelerden biridir. 9 Mart itibarıyla yüz yüze eğitime ara verilmiş; çevrim içi eğitime geçilmiştir. Bu süreçte web sitesi (*teachanywhere.stanford.edu*) ve uzaktan öğretim ofisi aracılığıyla öğretim elemanlarına çevrim içi öğretim ve sınav yapmaya yönelik rehberlik edilmiştir.<sup>108</sup> Laboratuvar uygulamaları, destek hizmetleri ve genel üniversite işleri gibi kampüs faaliyetlerine hijyen ve sosyal mesafenin sağlanması için hazırlanan yönergelerle bağlı kalarak devam edilmiştir.<sup>109</sup> Lisansüstü öğrenciler ve doktora sonrası araştırmacıların kendisi ve danışmanında hastalık belirtisi olmadığı ve gerekli tedbirler alındığı takdirde araştırmalarını yürütmelerine izin verilmiştir.<sup>110</sup> Süreç içinde hem virüsten korunmak ve psikososyal destek sağlamak için kılavuzlar ve yönergeler yayınlanmış ve sık sık bilgilendirmeler yapılmıştır.<sup>111</sup>

#### Avustralya

Avustralya’daki üniversiteler de hükümet tarafından alınan COVID-19 tedbirleri kapsamında 30 Mart’tan itibaren çevrim içi ve uzaktan öğrenme yöntemlerini uygulamaya başlamıştır. Örneğin, Victorian University her fakülte için çevrim içi sunulan derslerin listesini web sitesinde paylaşmış ve öğrenciler için kapsamlı rehberler hazırlamıştır.<sup>112</sup> Benzer şekilde Federation University de daha önce çevrim içi öğrenme deneyimi olmayan öğrencileri dahi göz önünde bulundurarak evde kullanabilecekleri tüm öğrenme araçları hakkında açıklayıcı metinler paylaşmıştır.<sup>113</sup> Öğrenme yönetim sistemlerine ve idari işlerin dijitalleşmesine yapılan yatırımlar sayesinde, üniversitelerde yüz yüze eğitimden uzaktan eğitime geçiş çok daha kolay olmuştur.



Uzaktan öğretim sürecini yönetmek görece kolay olsa da, uluslararası öğrencilere erişim ve destek büyük bir sorun oluşturmuştur. Avustralya'nın ihracat gelirlerinin ilk sıralarında uluslararası öğrencilerden elde edilen gelir gelmektedir. Ancak ara tatil için ülkelerine dönen 100.00'den fazla öğrenci sınırların kapatılması ile Avustralya'ya dönememiştir. Ayrıca, öğrenci vizesi dolayısıyla haftada 40 saate kadar çalışabilen ve yaşamını bu şekilde idare eden uluslararası öğrenciler, sokağa çıkma yasakları dolayısıyla çalışmamıştır. Avustralya hükümeti tarafından üniversite öğrencilerine bu süreçte maddi destek verilmesine rağmen, uluslararası öğrenciler bu desteğin dışında tutulmuş, zor durumda olan öğrencilerin ülkelerine dönebileceği ifade edilmiştir. Bu yaklaşım pek çok kurum ve eyalet tarafından kınanırken, yardıma ihtiyaç duyan uluslararası öğrenciler için yerel düzeyde yardımlar sunulmuştur.<sup>114</sup>

### Birleşik Krallık

Birleşik Krallık'taki üniversitelerin tamamen uzaktan öğretime geçmeleri hükümetin yönlendirmelerindeki belirsizlikler nedeniyle farklı zamanlarda gerçekleşmiştir. Pek çok üniversite bahar döneminin geri kalanında dersleri ve sınavları çevrim içi gerçekleştirme kararı almıştır. Örneğin, University of York'ta derslerin işlenmesinde önceliği öğretim elemanlarının kaydedip sisteme yüklediği videolar oluşturmaktadır. Sınavlar için ise alternatif ölçme-değerlendirme yöntemleri kullanılmaya başlanmıştır. Bu yöntemler arasında sınavın hedeflediği öğrenme alanını ölçen ama tamamlanması için öğrenciye bir ay süre verilen görevler, öğrencinin her türlü kaynağı kullanarak 24 saat içinde tamamlaması beklenen çevrim içi sınavlar, sunumlar gibi yöntemler yer almaktadır. Bu yöntemler sayesinde planlanan sınav programında ciddi kaymalar yaşanmadan sürecin atlatılması hedeflenmektedir. Ayrıca, değerlendirme ve sınavlar üniversite birinci sınıf öğrencileri için iptal edilmiş, geri kalan tüm öğrenciler için ise

çevrim içi yapılacağı bilgisi paylaşılmıştır. Böylece birinci sınıf öğrencilerinin otomatik olarak ikinci sınıfa geçmelerinin önü açılmıştır. Ancak, öğrenci isterse birinci sınıfı tekrar edebilecektir. Ayrıca bu süreçte gerekli teknolojik donanıma sahip olmayan öğrenciler için üniversite tarafından 400 pounda kadar destek sağlanmaktadır.<sup>115</sup>

Birleşik Krallık'ta bazı üniversitelerin aldığı tedbirler arasında "safety net" ve "no detriment" yaklaşımları dikkat çekmektedir. "Safety net" COVID-19 sebebiyle aldığınız eğitimin ve sınav hazırlığınızın olumsuz etkilenmesinden, değerlendirilme yönteminizin farklı oluşundan ve gerçek yeteneğinizi gösterme olanağı bulamadığınızdan dolayı dezavantajlı duruma düşmemenizin bir yoludur.<sup>116</sup> Bu yaklaşımı benimseyen University of Plymouth, King's College London, University of Liverpool, University of Bristol, University of Greenwich, University of Kent gibi üniversitelerde öğrencilerin dönem sonu notlarının Mart ortasına kadar olan notlarından daha düşük olmayacağı garanti altına alınmıştır. Çevrim içi işlenen dersler ve gerçekleştirilen sınavlar yalnızca öğrencinin ortalamasına olumlu etki yapıyorsa hesaba katılacaktır. University of Essex gibi bazı üniversitelerde ise "safety net", "no detriment" yaklaşımının yalnızca bir ayağını oluşturmaktadır. Bu yaklaşımda öğrencileri dezavantajlı duruma düşüren sebepler araştırılıp öncelikle bunlar üzerinden bir çözüm önerisi geliştirilmeye çalışılmaktadır. Çözüm önerileri arasında öğrencinin sınava yeniden hazırlanması için gerekli zamanın tanınması ve ihtiyaç duyduğu kaynakların sağlanması gibi önlemler yer almaktadır.

Birleşik Krallık'ta yükseköğretimde öne çıkan bir diğer uygulama, tıp fakültelerinin ülkenin COVID-19 ile mücadelesine destek olabilmeleri amacıyla son sınıf öğrencilerini mezun edebilmek için alternatif değerlendirme yöntemlerine başvurmaları olmuştur.<sup>117,118</sup> Örneğin; Imperial College London tıp fakültesinin son sınıfındaki

280 öğrencisi ilk kez “açık kitap” formatında online olarak sınavlara katılmıştır. Öğrencilere bir hasta öyküsü verilerek hastanın klinik muayeneden elde edilen bulguları ve kan testleri gibi bulgular sağlanmıştır. Daha sonra öğrencilerden online olarak üç saat içinde 150 soruya cevap vermeleri istenmiştir. Bu her bir soru için yaklaşık 72 saniye süre anlamına gelmektedir. Tıp fakültesi dekanı tarafından, sınav “açık kitap” formatında olmasına karşın, konuyla ilgili yeterli bilgiye sahip olmadan çevrim içi bilgi arayarak sınavda başarılı olmanın mümkün olmayacağı ifade edilmiştir. Sınavda ayrıca öğrencilerin birbirinden yardım almasının önüne geçmek için her öğrenci için soruların sırası rastgele ayarlanmıştır. Ayrıca sınavdan elde edilen veriler, daha önceki sınavlarla karşılaştırılarak sonuçların paralel olması durumunda tıp öğrencilerini değerlendirme için yeni bir dönem başlayacağı ifade edilmiştir.

### Çin, Hong Kong

Çin 2019 yılı itibarıyla 2.668 kurumu ve yaklaşık 30 milyon öğrencisi ile yükseköğretimde dünyanın en büyük payına sahip ülkedir. Bu büyüklükle, salgın sürecinde uzaktan öğretim sürecini yönetmek pek çok ülke için olduğu gibi Çin için de aşılması gereken bir zorluk olmuştur. Tüm üniversitelerde uzaktan öğretime geçilmiş ve uzaktan öğretim süreci üç temel yolla yürütülmüştür: (1) MOOCs (Massive Open Online Courses – Kitlesel Açık Çevrim içi Dersler), (2) canlı dersler, (3) video dersler. Eğitim teknoloji şirketleri (*Çin Üniversiteleri MOOC platformu, Wisdom Tree, Online School, Rain Classroom, Tencent Class vb.*) bu süreçlerde hem teknik hem de içerik olarak üniversitelere destek vermiştir. Böylelikle, uzaktan öğretimin niteliği üniversitelerin kapasiteleri ile sınırlı kalmamış, daha kapsamlı ve nitelikli içerikler sunulabilmiştir. Uzaktan öğretimin ilk haftasının değerlendirmesi, öğrencilerin %85’inin canlı derslere eriştiğini göstermektedir. İlgili değerlendirmede ayrıca yüz yüze eğitime kıyasla canlı derslerde gözlemlenen

öğrenci öğretim elemanı etkileşiminin çok daha fazla olduğu not edilmiştir.<sup>119</sup>

Hong Kong’daki üniversiteler 2013 yılındaki SARS virüsü ve 2019’da ise hükümet karşıtı protestolar sebebiyle kısa süreli kapatılmış; bu süreçte uzaktan öğretim yapılmıştır. Daha önce bu durum tecrübe edilmiş olmasına rağmen, pek çok öğretim elemanının uzaktan öğretim konusunda yeterli olmadığı belirtilmiş ve COVID-19 sürecinde nitelikli uzaktan öğretim yapmak oldukça zorlu bir süreç olarak nitelendirilmiştir. Hong Kong Üniversitesi, webinarlar ve Whatsapp/Zoom üzerinden erişim sağlanan uzmanlar aracılığı ile hem öğrencilere hem de öğretim elemanlarına uzaktan öğretim yoluyla ihtiyaç duyulan desteği vermeye çalışmıştır. Destekler düzenli olarak güncellenmiş ve bilgilendirme e-postaları gönderilmiştir. Kriz döneminde etkili bir iletişim ağı oluşturulmaya çalışılmıştır. Ayrıca, kampüste yoğunluk oluşturmayan laboratuvar ve stüdyo çalışmalarına devam edilmiş, son sınıf öğrencilerinin kampüse gelerek tamamlamaları gereken eğitimleri için düzenlemeler yapılarak zamanında mezun olmaları sağlanmıştır. Kütüphaneler ve ortak çalışma alanları da gerekli tedbirler alınarak açık tutulmuştur. Böylelikle, evde kendine ait çalışma alanı olmayan pek çok öğrenci için öğrenmeyi sürdürme imkânı tanınmıştır.<sup>120</sup>

### Çek Cumhuriyeti

Çek Cumhuriyeti’nde University of Ostrava’da 13 Mart tarihinde açıklanan ilk tedbirler çerçevesinde öncelikle öğrencilerin her türlü eğitim öğretim faaliyeti için okul binalarında bulunmaları tamamen yasaklanmış, bireysel çalışma ve diğer eğitim süreçleriyle ilgili her ders özelinde öğretim elemanlarının talimatlarına uymaları istenmiştir. Akademisyenler ise öğrencilere bireysel çalışmalarına olanak sağlayacak şekilde materyal sunmaları konusunda görevlendirilmiştir. 22 Nisan’a gelindiğinde son sınıf öğrencileri için

-en fazla beş kişinin katılımı esas olmak üzere-final sınavlarına, tez savunmalarına, laboratuvar ve klinik çalışmalarına izin verilmiştir. Tüm öğrenciler için ise kütüphaneye ve üniversite binalarına girişler, kısa süreli işler için tedbir dâhilinde izin kapsamına alınmıştır. 27 Nisan'da yapılan açıklamayla son sınıflara tanınan haklar tüm öğrenciler için geçerli hale gelmiş, 11 Mayıs'ta yapılan açıklama ile ise tüm öğrencilerin üniversite binalarında bulunmaları en fazla 15 kişinin bir arada olması şartıyla kabul edilmiştir. Laboratuvar dersleri, uygulama gerektiren dersler ve sanat çalışmaları için ise bu şart geçerli değildir; öğrenciler semptomları taşımadığı sürece bu derslere kişi sayısı sınırlaması olmadan ve gerekli tedbirleri alarak katılabilir. Fakülteler sürecin en başından beri hükümet tarafından alınan önlemleri sınıflara ve sınavlara nasıl uygulayacakları konusunda serbest bırakılmışlardır. Diğer yandan University of Ostrava virüsle mücadele kapsamında toplumsal faydayı gözetecek bir işbirliği de gerçekleştirmektedir. Eğitim fakültesi öğrencileri üniversite hastanesinde çalışan doktor ve hemşirelerin okula gidemeyen çocuklarına kendi evlerinde bakım sağlamaktadır.<sup>121</sup>

Çek Cumhuriyeti'nin en köklü üniversitelerinden biri olan Masaryk Üniversitesinde ise bahar dönemi boyunca toplu öğretim içeren her türlü etkinlik iptal edilmiştir. Ancak, klinik uygulamalar ve uygulama gerektiren dersler, sınavlar ve bireysel görüşmeler bu iptal kapsamına alınmamıştır. Hatta klinik uygulamalar ve uygulama gerektiren dersler için öğrenci sayısı sınırlandırılmamıştır. Sınavlar dâhil izin verilen diğer tüm etkinlikler için ise bir arada olabilecek maksimum kişi sayısı 15 olarak belirlenmiştir. Üniversite binalarına

giriş yapmadan önce öğrencilerin hastalığa ilişkin semptomları göstermediklerine dair elektronik bildirim yapmaları gerekmektedir. Süreç boyunca uzaktan öğrenme araçlarının kullanılması önceliklendirilmiştir. Dersin doğasının uzaktan öğretime elverişli olmadığı koşullar için ise 16 Mayıs'tan sonra blok dersler şeklinde telafiler hazırlanacağı bilgisi paylaşılmıştır. Buna rağmen işlenemeyen dersler için öğrencilerin dersi geçtiği kabul edilecek, ancak bu dersler ortalamaya dâhil edilmeyecek ve diplomada bu özel durum belirtilecektir. Her öğrencinin sınavlara girebilmesi için sınavlar 18 Mayıs ve 30 Eylül arasında gerçekleştirilecektir. Güz döneminin 5 Ekim'de başlaması öngörülmektedir.<sup>122</sup>

## Hindistan

Hindistan'da üniversiteler 16 Mart'tan itibaren kapalıdır. 36 milyon üniversite öğrencisini etkileyen bu süreçte merkezi alınan bir kararla (University Grants Commission) akademik yıl yaklaşık üç ay ertelenmiştir. Buna göre normal şartlarda Temmuz ayında başlayan akademik yılın yeni kayıt yaptıran öğrenciler için 1 Eylül'de, devam eden öğrenciler için ise 1 Ağustos'ta başlaması planlanmaktadır. Mezun durumunda olan lisans ve yüksek lisans öğrencilerinin sınavlarının, üniversitelerin altyapısına ve bölgenin COVID-19 görünümüne göre Temmuz ayında çevrim içi yapılabileceği duyurulmuştur. Kayıp zamanın telafisiyle ilgili olarak da çeşitli tedbirler planlama kapsamında ele alınmaktadır. Bu tedbirler arasında üniversitelerin Aralık ayındaki kış tatilinden vazgeçilmesi, haftada altı gün çalışılması, programın dörtte birinin çevrim içi olarak sunulması, lisansüstü öğrencilere en az altı aylık uzatma verilmesi gibi önlemler yer almaktadır.<sup>123</sup>

## Sonuç

COVID-19 salgını dolayısıyla dünyanın pek çok ülkesindeki üniversitelerde yüz yüze eğitime ara verilmiş; öğrenmenin sürdürülmesi için uzaktan öğretim imkânları devreye sokulmuştur. Pek çok ülkede/bölgede erişim, alt yapı ve pedagojik yeterlikler gibi güçlükler söz konusu olsa da senkron ve/veya asenkron olarak gerçekleştirilebilen çeşitli formlardaki uzaktan eğitim yöntemleri kullanılarak 2019-2020 eğitim öğretim yılı tamamlanmıştır. Bu süreçte bazı kampüs faaliyetlerine devam edilmiştir.

Yöntemler benzerlik göstermekle birlikte, bu yöntemlerin uygulanması sırasında alınan kararlar hem öğrenciler için hem de üniversite personeli için farklılık göstermiştir. Bu kararlar/uygulamalar temel olarak şu şekilde özetlenebilir:

- Hem uzaktan öğretim sürecinin yönetilmesi hem de devam edecek kampüs faaliyetlerinin yürütülmesi için üniversitelerde destek merkezlerinin kurulması
- Eğitim teknolojileri alanında hizmet veren kurum ve kuruluşlarla işbirliği yapılarak, dijital alt yapının güçlendirilmesi
- Etkili bir iletişim ağının kurulması, öğrenci ve personelin güncellenen karar ve uygulamalardan haberdar edilmesi
- Devam eden kampüs faaliyetleri için alınacak tedbirlerin belirlenmesi, uygulama yönergelerinin hazırlanması, yönergelerin öğrenciler ve personelle paylaşılması
- Öğretim üyelerine hem uzaktan öğretim hem de ölçme-değerlendirme konusunda rehberlik yapılması
- Uygun koşullar oluşturularak laboratuvar, klinik çalışma ve uygulama eğitimlerinin devamının sağlanması
- Bitirme tezleri ve dönem sonu sınav tarihlerinde esneklik verilmesi
- Çevrim içi değerlendirmelerde öğrencilerin olası mağduriyetini engelleyecek yaklaşımlar benimsenmesi
- Erişim engeli bulunan öğrenciler tespit edilerek, gerekli teknolojik cihazın ve internet bağlantısının sağlanması
- Öğrencilere çevrim içi eğitim konusunda destek verilmesi
- Uluslararası öğrencilerin erişim sorunlarının giderilmesi için çalışmalar yapılması
- Lisansüstü öğrenciler ve doktora sonrası araştırmacılara çalışmalarına devam etme veya erteleme imkânı sunulması

Tüm bunlar üniversite özelinde farklılaşan uygulama ve kararlardır. Ancak bu sürecin tüm üniversiteler için bir acil durum uygulaması olduğu unutulmamalıdır. Bundan sonraki dönemler için bu uygulamalardan ders çıkarılmalı; kapsayıcı ve adil bir eğitimin sunulması, öğrenme kayıplarının telafisi/önlenmesi, araştırmaların ve uygulama eğitimlerinin sürekliliğinin sağlanması için çaba gösterilmelidir.



## BÖLÜM 3

# COVID-19 Sürecinde K-12 Düzeyinde Gelişmeler, Sorunlar ve Çözüm Önerileri

(12 Mart – 3 Temmuz 2020)



tedmem



Bu bölümde Türkiye’de (1) *Salgın Sürecinde K-12 Düzeyinde Gelişmeler* ile (2) *Karşılaşılan Sorunlar ve Çözüm Önerileri* ele alınmıştır.

## 1. SALGIN SÜRECİNDE K-12 DÜZEYİNDE GELİŞMELER\*

Türkiye’de COVID-19 salgını dolayısıyla 12 Mart’ta alınan karar doğrultusunda Millî Eğitim Bakanlığına (MEB) bağlı okullar da dâhil olmak üzere tüm eğitim kurumlarında yüz yüze eğitime ara verilmiştir. Bu tarihten itibaren MEB tarafından alınan kararlar ve uygulamalara yönelik detaylar; salgın sürecinde uzaktan öğrenmenin sürdürülmesine yönelik gelişmeler, LGS kapsamındaki merkezî sınav ve diğer sınavlara ilişkin gelişmeler, öğretmenlerle ilgili gelişmeler ve psiko-sosyal destekler ile ilgili gelişmeler başlıklarında ele alınmış, kronolojik sırayla aşağıda verilmiştir.

### Salgın sürecinde uzaktan öğrenmenin sürdürülmesine yönelik gelişmeler

Türkiye’de 23 Mart 2020 tarihinde uzaktan eğitim süreçleri başlatılmıştır. Uzaktan eğitim sürecinde ilk olarak K-12 dersleri TRT-EBA TV üzerinden yayınlamaya başlamıştır. Daha sonra EBA internet uygulaması üzerinden çeşitli eğitim içerikleri erişime açılmış; ardından LGS ve YKS’ye hazırlanan öğrenciler için canlı derslere başlanmıştır. Uzaktan öğretim süreci 19 Haziran’da sonlandırılmıştır. 27 Haziran’da 28 Ağustos’a kadar sürecek yaz okulu programları başlamıştır. Yapılan son açıklama ile okulların 31 Ağustos’ta açılacağı, 2020-2021 eğitim öğretim yılının 18 Haziran 2021 tarihinde sona ereceği, telafi eğitimlerinin zorunlu olmadığı ve yıl boyunca devam edeceği açıklanmıştır. Salgın sürecinde uzaktan öğrenmenin sürdürülmesine yönelik gelişmelerin detaylarına aşağıda yer verilmiştir:

\* Bu dokümanda sunulan tüm değerlendirmeler ile sorunların tanımı ve ilgili çözüm önerileri, uzaktan eğitim süreçlerinin 19 Haziran 2020 tarihinde tamamlandığı ve okulların 2020-2021 eğitim öğretim yılı birinci dönemi başında açılacağı verili durumu esas alınarak oluşturulmuştur.

12 Mart (2020)	<b>16 Mart’tan 30 Mart’a kadar iki haftalık süreyle okullar tatil edildi:</b> Millî Eğitim Bakanlığı (MEB) 16 Mart’tan 30 Mart’a kadar olan iki haftalık süreyle okulların tatil edildiğini duyurdu. İlgili açıklamada 6-10 Nisan arasında yapılması planlanan bir haftalık ara tatilin öne çekildiği, uzaktan eğitim süreçlerinin 23 Mart Pazartesi gününden itibaren başlayacağı belirtildi. İlk ve orta dereceli okullarda uzaktan eğitim kapsamında Eğitim Bilişim Ağı (EBA) ile internet üzerinden ve TRT ile televizyon ekranları aracılığıyla öğretim kademelerine uygunluğuna bağlı olarak telafi eğitimi desteği sunulacağı açıklandı. <sup>124</sup>
12 Mart	<b>Resmî/özel okul ve kurumlarda öğrenci, öğretmen ve okul yöneticilerinin katılımı ile yapılması planlanan il/ilçe, ulusal ve uluslararası düzeydeki sosyal etkinlikler iptal edildi:</b> Millî Eğitim Bakanlığı Ortaöğretim Genel Müdürlüğü’nün 12.03.2020 tarihli ve 84037561-821.05-E.5339784 sayılı yazısıyla Bakanlığa bağlı resmî/özel okul ve kurumlarda öğrenci, öğretmen ve okul yöneticilerinin katılımı ile yapılması planlanan il/ilçe, ulusal ve uluslararası düzeydeki sosyal etkinlikler koronavirüs tedbirleri kapsamında iptal edildi. Yapılacak sosyal etkinlik müracaatlarına izin verilmemesi gerektiği bildirildi. <sup>125</sup>
13 Mart	<b>Çeşitli kurslar, özel öğretim kursları, rehabilitasyon merkezleri ve sürücü kursu gibi kurumlar 16 Mart-30 Mart arasında iki hafta süreyle tatil edildi:</b> Millî Eğitim Bakanı özel yaygın eğitim kurumu olan çeşitli kurslar, özel öğretim kursları, rehabilitasyon merkezleri ve sürücü kursu gibi kurumların da 16-30 Mart arasında iki hafta süreyle tatil edildiğini açıkladı. <sup>126</sup>
23 Mart	<b>Uzaktan öğrenme televizyon yayınları başladı:</b> EBA TV İlkokul, EBA TV Ortaokul ve EBA TV Lise olmak üzere üç kanal ile uzaktan eğitime başlandı. Yayın akışları eba.gov.tr ana sayfasından ve TRT internet sitesinden günlük ve haftalık olarak sağlanmaya başladı. <sup>127</sup>



23 Mart	<b>Öğrencilere 8 GB ücretsiz internet imkânı sağlandı:</b> Millî Eğitim Bakanı, uzaktan eğitim sürecinde en çok merak edilen sorulara verdiği cevaplardan oluşan bir video paylaştı. Bu kapsamda videoda, okulların açılacağı tarihin Bilim Kurulu verilerine göre kararlaştırılacağı, uzaktan eğitim videolarının tekrarlarının olacağı, interneti olmayanlar da düşünülerek tüm öğrencilere 8 GB ücretsiz internet imkânı sağlandığı, uzaktan eğitimde herhangi bir sınav ve notlandırma olmayacağı gibi bilgiler yer aldı. <sup>128</sup>
25 Mart	<b>Okullar 30 Nisan 2020 tarihine kadar kapatıldı:</b> Millî Eğitim Bakanı, Sağlık Bakanı ile birlikte katıldığı basın toplantısında Bilim Kurulunun önerisiyle okulların 30 Nisan'a kadar kapalı olması ve bu süreçte uzaktan eğitime devam edilmesi kararı alındığını açıkladı. <sup>129</sup>
9 Nisan	<b>Ortaöğretim öğrencilerine yönelik tekrar testleri yayımlanmaya başladı:</b> Farklı tarihlerde ortaöğretime yönelik 9, 10, 11 ve 12. sınıf düzeylerinde birinci dönem konularını kapsayan tekrar testleri yayımlandı. <sup>130</sup>
13 Nisan	<b>Kaynaştırma öğrencileri için video içerikler hazırlandı:</b> İlkokul ve ortaokul düzeyindeki kaynaştırma öğrencilerine yönelik Türkçe, matematik ve hayat bilgisi derslerine ait 30 tane ders anlatım videosu hazırlandığı ve bu videoların 17 Nisan'dan itibaren TRT EBA TV'de yayımlanacağı duyuruldu. <sup>131</sup>
15 Nisan	<b>8. sınıf, lise hazırlık ve 12. sınıf öğrencileri için EBA Canlı Ders uygulaması hizmete açıldı:</b> Millî Eğitim Bakanlığı Yenilik ve Eğitim Teknolojileri Genel Müdürlüğünün 15.04.2020 tarihli ve 70891843-481.05-E.6406175 sayılı yazısıyla 8. sınıf, lise hazırlık ve 12. sınıf öğrencileri için EBA Canlı Ders uygulamasının hizmete açıldığı ve bu sınıf seviyelerinin sanal sınıf ihtiyaçları için sadece EBA Canlı Ders'in kullanılması gerektiği bildirildi. Bunun dışındaki sınıf seviyeleri için alternatif uygulamaların öğrencilerin bilgilerinin korunması ve gizliliğin ihlal edilmemesi şartıyla kullanılabilceği ifade edildi.
16 Nisan	<b>İlköğretim ve ortaöğretimde yaz tatilinde telafi eğitimi yapılabilmesi için yasal düzenleme yapıldı:</b> TBMM'de kabul edilen Yükseköğretim Kanunu ile Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun ile üniversitelerde, ilköğretim ve ortaöğretimde yaz tatilinde telafi eğitimi yapılabilmesi düzenlendi. Telafi Eğitimine ilişkin açıklama yapan Millî Eğitim Bakanı, dönemin bütün bir şekilde tekrarı veya yaz tatilinin ortadan kalkması gibi bir durumun söz konusu olmadığını belirtti. <sup>132</sup>
24 Nisan	<b>"Özelim Eğitimdeyim" adlı mobil uygulama hayata geçirildi:</b> Özel eğitim okullarına ve kaynaştırma eğitimine devam eden tüm öğrenciler ve velileri için geliştirilen "Özelim Eğitimdeyim" adlı mobil uygulama hayata geçirildi. Uygulamada bilişsel, okuma-yazma, matematik, hayat bilgisi, günlük yaşam, iletişim becerileri, sosyal beceriler gibi alanlara yönelik eğitim videoları, tüm özel eğitim ders ve yardımcı kaynak kitapları, etkinlik sayfaları ve takvimi, aile bilgilendirme videoları, bu alanlara yönelik interaktif uygulamalar bulunuyor. <sup>133</sup>
29 Nisan	<b>Okullar 31 Mayıs 2020 tarihine kadar kapatıldı:</b> Millî Eğitim Bakanı, uzaktan eğitimin 31 Mayıs'a kadar devam etmesinin kararlaştırıldığını açıkladı. <sup>134</sup>
2 Mayıs	<b>"EBA Asistan" hizmete sunuldu:</b> EBA kullanıcılarının sorularına yanıt vermek üzere geliştirilen, ilk aşamada Millî Eğitim Bakanlığı uzmanları tarafından belirlenen 10 ana başlıkta en çok sorulan 100'e yakın farklı soruya yanıt verebilen yapay zeka tabanlı "EBA Asistan" hizmete sunuldu. <sup>135</sup>
8 Mayıs	<b>Not verme, sınıf geçme ve mezuniyete ilişkin geçici düzenleme yapıldı:</b> Millî Eğitim Bakanlığı Okul Öncesi Eğitim ve İlköğretim Kurumları Yönetmeliği ile Millî Eğitim Bakanlığı Ortaöğretim Kurumları Yönetmeliğinde değişiklik yapıldı. Olağanüstü durumlarda eğitim ve öğretime ara verilmesi ve bu durumlarda sınıf geçme ve öğrenci başarısının değerlendirilmesine ilişkin düzenlemeler gerçekleştirildi. Yönetmelikte, uzaktan eğitim ve telafi eğitimlerinin puanla değerlendirilmesinin yapılmayacağı, olağanüstü durumlarda eğitime ara verilmesi halinde yılsonu puanının bir dönem puanı ile belirleneceği ve bir dönem puanı ile doğrudan sınıf geçme şartlarını sağlayan öğrencilerin doğrudan bir üst sınıfa geçmiş sayılacağına yer verildi. <sup>136</sup>
28 Mayıs	<b>Hayat boyu öğrenme kapsamında telafi eğitimleri için yönetmelik değişikliği yapıldı:</b> Millî Eğitim Bakanlığı Hayat Boyu Öğrenme Kurumları Yönetmeliğinde değişiklik yapıldı. Değişiklikle birlikte bu kurumlarda görev yapan öğretmenlerin hafta sonu tatili, ara tatil, yarı yıl ve yaz tatillerinde verilen görevleri yerine getirmekle yükümlü olduğu; ilçe, il veya ülke genelinde genel hayatı etkileyen salgın hastalık, doğal afet, elverişsiz hava koşulları gibi nedenlerle eğitim öğretime ara verilmesi halinde eksik kalan öğretimler için telafi eğitimi yapılacağı karara bağlandı. <sup>137</sup>

1 Haziran	<b>Özel Öğretim Kurumları Genel Müdürlüğüne bağlı özel okul öncesi eğitim kurumlarında eğitime ve yaz okulu adı altında yapılan sosyal ve kültürel etkinliklere başlandı:</b> Özel Öğretim Kurumları Genel Müdürlüğüne bağlı özel okul öncesi eğitim kurumları, kurucuları ve öğrenci velilerinin istemeleri halinde eğitime ve yaz okulu adı altında yapılan sosyal ve kültürel etkinliklere 1 Haziran'dan itibaren başlayabileceği duyuruldu. Karara ilişkin 81 ile gönderilen yazıda anaokulu, anasınıfı ve kurslarda uygulanacak hijyen kurallarının detayları da paylaşıldı. <sup>138</sup>
1 Haziran	<b>Özel okullarda telafi eğitiminin başlama tarihi ve süresi duyuruldu:</b> Millî Eğitim Bakanlığı Özel Öğretim Kurumları Genel Müdürlüğü'nün 01.06.2020 tarihli ve 16915068-405.99-E.7291101 sayılı yazısıyla özel okullardaki telafi eğitimine ilişkin detaylar ve kurallar paylaşıldı. Buna göre, yüz yüze telafi eğitimi yapmak isteyen özel okullarda eğitimler maske kullanımına, hijyen ve sosyal mesafenin korunması ile ilgili tedbirlere uyulması şartıyla 15 Ağustos'tan itibaren başlayabileceği ve toplam süresi en az üç hafta olacak şekilde düzenleneceği bildirildi.
1 Haziran	<b>Özel öğretim kursları faaliyetlerine başladı:</b> Millî Eğitim Bakanlığı Özel Öğretim Kurumları Genel Müdürlüğü'nün 01.06.2020 tarihli ve 16915068-410.01-E.7290458 sayılı yazısıyla koronavirüs salgınından korunmak için gerekli kurallara uyulması şartıyla özel öğretim kurslarının 1 Haziran'dan itibaren eğitime başlayabileceği bildirildi.
1 Haziran	<b>Özel eğitim ve rehabilitasyon merkezlerinin faaliyete başlama tarihi duyuruldu:</b> Millî Eğitim Bakanlığı Özel Öğretim Kurumları Genel Müdürlüğü'nün 01.06.2020 tarihli ve 16915068-410.07-E.7290462 sayılı yazısıyla koronavirüs salgınından korunmak için gerekli kurallara uyulması şartıyla özel eğitim ve rehabilitasyon merkezlerinin 15 Haziran'dan itibaren eğitime başlayabileceği bildirildi.
1 Haziran	<b>Resmî okul öncesi eğitim kurumlarına faaliyetlerine başlama izni verildi:</b> Millî Eğitim Bakanlığı Temel Eğitim Genel Müdürlüğü'nün 01.06.2020 tarihli ve 28219185-101.01.01-E.7304609 sayılı yazısıyla tıbbi maske kullanımı, hijyen ve sosyal mesafenin korunması ile ilgili tedbirlere ve belirlenen diğer kurallara uyulması şartıyla; velilerin talebi, yeteri kadar müracaat olması ve il/ ilçe milli eğitim müdürlüklerinin uygun görmesi durumunda özellikle anne babası çalışan çocuklar için resmî okul öncesi eğitim kurumlarının açılacağı bildirildi.
2 Haziran	<b>Özel öğretim kurumları için "yüz yüze telafi eğitimin" detayları paylaşıldı:</b> En erken 15 Ağustos tarihinden başlamak üzere özel okulların yüz yüze telafi, tamamlama ve uyum eğitiminin başlangıç tarihini ve süresini kendilerinin hangi koşullara göre belirleyeceği açıklandı. <sup>139</sup>
3 Haziran	<b>Resmî okullarda telafi eğitiminin başlama tarihi ve süresi duyuruldu:</b> Resmi eğitim ve öğretim kurumları için yüz yüze telafi, tamamlama ve uyum eğitiminin 31 Ağustos günü başlayacağı, üç hafta süreceği ve ders yılının başlamasıyla birlikte destekleme ve yetiştirme kursları aracılığıyla yıl boyu devam edeceği paylaşıldı. <sup>140</sup>
11 Haziran	<b>Özel eğitim kapsamında olağanüstü durumlarda eğitim ve öğretime ara verme, sınıf geçme ve öğrenci başarısının değerlendirilmesine yönelik yönetmelik değişikliği yapıldı:</b> Millî Eğitim Bakanlığı Özel Eğitim Hizmetleri Yönetmeliğinde değişiklik yapıldı. Değişiklikle birlikte ülke genelinde hayatı etkileyen olağan üstü durumlarda özel eğitim kurumlarında öğretime ara verilebileceği, eğitim öğretime ara verilen durumlarda uzaktan eğitim yapılacağı, uzaktan eğitimin ve telafi eğitimlerinin puan ve değerlendirmesinin yapılmayacağı, eğitim ve öğretime ara verilmesi ve sadece bir dönem puanının bulunması durumunda; öğrencilerin yılsonu puanının bir dönem puanı ile belirleneceği ve özel eğitim öğrencilerinin velilerin yazılı talepleri doğrultusunda sınıf tekrarı yapabileceği karara bağlandı. <sup>141</sup>
18 Haziran	<b>31 Ağustos'ta resmî okullarda başlayacak telafi eğitimlerinin zorunlu olmadığı açıklandı:</b> Millî Eğitim Bakanı tarafından telafi eğitiminin zorunlu olmadığı, yıl boyunca öğrencilerin eksiklerinin tespit edilerek telafi eğitimleri içeren bir altyapı kurulduğu açıklandı. <sup>142</sup>
18 Haziran	<b>EBA TV'nin 29 Haziran-28 Ağustos tarihlerinde yayınlara devam edeceği belirtildi:</b> Telafi eğitimlerinin yaz döneminde EBA TV'deki yayınlarla süreceği fakat mantalitesinin değişeceği açıklandı. <sup>135</sup>
19 Haziran	<b>23 Mart- 19 Haziran tarihleri arasındaki uzaktan eğitim istatistikleri açıklandı:</b> 23 Mart'ta başlatılan uzaktan eğitim sürecinde 19 Haziran tarihine kadar EBA'nın 3,1 milyar tıklanma sayısına, EBA mobil uygulamasının 18 milyon 500 bin indirme sayısına ulaştığı, TRT EBA'da 2 bin 516 saat yayın yapıldığı, 7 milyon 383 bin 213 öğrenci ile 1 milyon 30 bin 516 öğretmenin EBA'yı aktif kullandığı, ayrıca EBA canlı sınıf uygulamasında 5 milyon 954 bin 174 canlı ders yapıldığı bilgisi paylaşıldı. <sup>143</sup>

29 Haziran	<b>Yaz okulu programları TRT EBA TV üzerinden başladı:</b> 28 Ağustos'a kadar ilkokul, ortaokul ve lise öğrencileri için TRT-EBA TV üzerinden alan dersleri, tasarım beceri atölyeleri, kültür-sanat kuşakları ve öğretmenler için "öğretmenler odası" adı altında içeriklerin yer aldığı programların devam edeceği açıklandı. <sup>144</sup>
1 Temmuz	<b>Uzaktan eğitim sürecinde öğrencilerin kazanımları edinme sürecinin ölçüleceği duyuruldu:</b> Ortaokul ve lise öğrencilerinin kazanımları edinme düzeylerini tespit amacıyla 1-7 Temmuz arasında "Çevrim içi Kazanım Değerlendirme Uygulaması"nın bilgisayar, tablet ve cep telefonundan üzerinden gerçekleştirileceği duyuruldu. <sup>145</sup>
3 Temmuz	<b>Okulların 31 Ağustos tarihinde açılacağı duyuruldu:</b> Millî Eğitim Bakanlığınca hazırlanan 2020-2021 eğitim ve öğretim yılı takviminde okulların 31 Ağustos 2020'de açılacağı, 18 Haziran 2021'de kapanacağı yer aldı. Birinci dönem ara tatilinin 16-20 Kasım 2020'de, yarıyıl tatilinin 25 Ocak-5 Şubat 2021'de, ikinci dönem ara tatilinin ise 12-16 Nisan 2021'de yapılacağı duyuruldu. <sup>146</sup>

### LGS kapsamındaki merkezî sınav ve diğer sınavlara ilişkin gelişmeler

LGS'nin kapsamı ve tarihinde değişiklikler yapılmıştır. İlk açıklamalarda 7 Haziran 2020'de yapılacak LGS'nin ertelenmeyeceği duyurulsa da nihai olarak merkezi sınavın 20 Haziran 2020 tarihine ertelenmesine karar verilmiştir. Sınavın kapsamı yalnızca birinci dönem konuları ile sınırlı tutulmuş, ayrıca öğrencilerin sınav binalarına kolay ulaşabilmeleri için öğrencilerin kendi okullarında sınava girmeleri kararlaştırılmıştır. Salgın sürecinde LGS kapsamındaki merkezî sınav ve diğer sınavlara ilişkin gelişmelerin detaylarına aşağıda yer verilmiştir:

13 Mart	<b>Açık Öğretim okullarının ikinci dönem sınavları Eylül 2020'ye ertelendi:</b> Bakanlığa bağlı Açık Öğretim Ortaokulu, Açık Öğretim Lisesi, Açık Öğretim İmam Hatip Lisesi ve Mesleki Açık Öğretim Liselerinin ikinci dönem sınavları ertelendiği duyuruldu. Sınavların Eylül ayında yapılacak ek sınavlar ile beraber yapılacağı bilgisi paylaşıldı. <sup>147</sup>
19 Mart	<b>LGS'nin ertelenmeyeceği, sınavda birinci dönem konularından sorumlu olunacağı açıklandı:</b> Bir TV programına katılan Millî Eğitim Bakanı, sınavın ertelenmesinin gündemde olmadığını, öğrencilerin sınavda yalnızca yüz yüze eğitim sürecinde işlenen konulardan sorumlu olacağını ifade etti. <sup>148</sup> <b>26 Mart</b> tarihinde yeniden 7 Haziran 2020'de yapılacak LGS'nin ertelenmeyeceği ve öğrencilerin LGS'de yalnızca birinci dönem konularından sorumlu olacakları açıklandı. <sup>149</sup>
27 Mart	<b>YKS'de 12. sınıfın ikinci döneminden sorumlu olunmayacağı açıklandı:</b> YKS'ye hazırlanan öğrencilerin 9, 10 ve 11. sınıf öğretim programlarına ek olarak 12. sınıf derslerinin sadece birinci döneminden sorumlu olacakları açıklandı. <sup>150</sup>
6 Nisan	<b>Bursluluk sınavlarında birinci dönem konularından sorumlu olunacağı açıklandı:</b> İlköğretim ve Ortaöğretim Kurumları Bursluluk Sınavı'nda öğrencilerin buldukları sınıfın birinci dönem müfredat ve kazanımlarından sorumlu olacağı açıklandı. Daha önceki sınavlarda 9. sınıfın tüm müfredatından sorumlu olan 10. ve 11. sınıf öğrencilerinin de 9. sınıfın yalnızca birinci dönem müfredat ve kazanımlarından sorumlu olacağı duyuruldu. <sup>151</sup>
10 Nisan	<b>LGS başvuru işlemleri otomatik olarak sistem üzerinden tanımlandı:</b> Liselere Geçiş Sistemi kapsamında düzenlenen merkezî sınavın bu yılki başvuru işlemleri tüm 8. sınıf öğrencileri için otomatik olarak sistem üzerinden tamamlandı. Sınav bilgileri "e-Okul Veli Bilgilendirme Sistemi" üzerinden paylaşıldı. <sup>152</sup>
16 Nisan	<b>LGS'ye hazırlanan öğrenciler için örnek soru kitapçığı on beş günde bir yayınlanmaya başladı:</b> LGS kapsamında merkezî sınava girecek öğrenciler için her ay yayımlanan örnek soru kitapçığı, okulların COVID-19 salgını nedeniyle kapalı bu süreçte ayda iki kez sunulmaya başladı. <sup>153</sup> Bu kapsamda ayrıca 8. sınıf öğrencileri için birinci dönem müfredat ve kazanımlarına yönelik 516 sorudan oluşan LGS çalışma soruları destek paketi yayımlandı. <sup>154</sup>
28 Nisan	<b>EBA Akademik Destek Sistemi'ne kayıt olan 11 ve 12. sınıf öğrencisi sayısı 828.000 oldu:</b> YKS'ye hazırlanmak için son bir ay içerisinde EBA Akademik Destek Sistemi'ne (ADES) kayıt olup, sistemi kullanan 11 ve 12. sınıf öğrencisi sayısının 828.000 olduğu bilgisi paylaşıldı. <sup>155</sup>

2 Mayıs	<b>LGS ve YKS'ye hazırlanan öğrenciler için TRT EBA TV'de özel yayınlar başladı:</b> TRT EBA TV'de LGS ve YKS sınavlara hazırlanan öğrencilerin sorumlu olduğu derslere ilişkin soru çözümlerinden oluşan özel yayınlar EBA TV ortaokul ve lise kanallarında 2 Mayıs'ta başladı. <sup>156</sup>
4 Mayıs	<b>LGS 20 Haziran 2020 tarihine ertelendi:</b> Daha önce 7 Haziran 2020 tarihinde uygulanması planlanan LGS kapsamındaki merkezi sınavın ertelenmeyeceği paylaşılsa da 4 Mayıs'ta Cumhurbaşkanlığı Kabine Toplantısının ardından yapılan açıklama ile sınavın 20 Haziran 2020 tarihine ertelendiği duyuruldu. <sup>157</sup>
4 Mayıs	<b>20 Haziran 2020'de yapılacak Liselere Geçiş Sistemi kapsamındaki merkezi sınavda alınacak korona virüs salgını tedbirleri ve uyulacak kurallar açıklandı:</b> Öğrencilerin sınav binalarına kolay ulaşabilmeleri için bu yıl kendi okullarında sınava girecekleri ve önceden dezenfekte edilmiş binalara maskeleri takılı halde, bekletilmeden sosyal mesafe korunarak, sırayla alınacakları bilgisi paylaşıldı. <sup>158</sup>
6 Mayıs	<b>Sınavla öğrenci alacak ortaöğretim kurumlarına ilişkin merkezi sınav başvuru ve uygulama kılavuzu yayımlandı.</b> <sup>159</sup>
11 Mayıs	<b>Ortaöğretim Genel Müdürlüğü tarafından çevrim içi üniversite tanıtım günleri başlatıldı:</b> Haftada üç gün Ortaöğretim Genel Müdürlüğü resmî Youtube kanalında canlı yayımlanacak, moderatörlüğünü daire başkanı ve milli eğitim uzmanlarının yapacağı tanıtımlara, ilgili üniversitenin rektörü katılarak YKS adaylarının sorularını yanıtlayacağı duyuruldu. <sup>160</sup>
21 Mayıs	<b>İlköğretim ve Ortaöğretim Kurumları Bursluluk Sınavı ertelendi:</b> 6 Haziran 2020'de da yapılacağı ilan edilen İlköğretim ve Ortaöğretim Kurumları Bursluluk Sınavı, 5 Eylül 2020 Cumartesi gününe ertelendi. <sup>161</sup>
28 Mayıs	<b>YKS'ye hazırlanan 12'nci sınıf öğrencileri için çevrim içi çözümlü mini deneme sınavları hazırlandı:</b> YKS'ye hazırlanan 12'nci sınıf öğrencileri için çevrim içi çözümlü mini deneme sınavlarının ilkinin 30 Mayıs'ta gerçekleştirileceği duyuruldu. İki oturum halinde yapılacak sınav sonunda her öğrenciye Türkiye, il ve ilçe sıralamasının da yer alacağı bir karné verileceği ifade edildi. Ayrıca soruların doğru cevaplarının ve çözümlerinin aynı gün saat 21.30'da Ortaöğretim Genel Müdürlüğünün resmî "Youtube" kanalından yayımlanacağı duyuruldu. <sup>162</sup>
31 Mayıs	<b>Açık öğretim okullarının ikinci dönem sınavlarının 25-26 Temmuz'da yapılması kararlaştırıldı:</b> Daha önce Eylül ayında yapılmasının planlandığı Açık Öğretim Ortaokulu, Açık Öğretim Lisesi, Mesleki Açık Öğretim Lisesi ve Açık Öğretim İmam Hatip Lisesinin 2019-2020 eğitim öğretim yılı ikinci dönem sınavlarının 30 günlük teknik hazırlık süresi nedeniyle 25-26 Temmuz 2020 tarihlerinde yapılacağı duyuruldu. <sup>163</sup>
1 Haziran	<b>LGS sonrası soru kitapçıklarının dağıtımına ilişkin yeni düzenlemeler yapıldı:</b> LGS kapsamında yapılacak merkezi sınavın sağlıklı olarak gerçekleştirilebilmesi için geçen yıllarda sınav bitiminden 1 saat sonra öğrencilere verilen soru kitapçıkları, bu yıl olası yoğunluğun önüne geçilmesi için 22 Haziran Pazartesi gününden itibaren isteyen öğrencilere dağıtılacağı, ayrıca, sınav salonlarında soru kitapçığı ve cevap kağıtları dağıtılırken sınav görevlileri tarafından cerrahi eldiven kullanılacağı bilgisi paylaşıldı. <sup>164</sup>
6 Haziran	<b>Liselerde sorumluluk sınavlarının yapılacağı tarihler açıldı:</b> Lise öğrencileri ile hazırlık sınıfında öğrenim gören öğrenciler için sorumluluk sınavlarının 22-30 Haziran arasında gerçekleştirileceği, öğrencilerin sınavlarda 2019-2020 eğitim ve öğretim yılının derslerinin birinci döneme ait konu ve kazanımlardan sorumlu olacağı açıklandı. <sup>165</sup>
9 Haziran-16 Haziran	<b>YKS'ye hazırlanan öğrenciler için çevrim içi deneme sınavları düzenlendi:</b> Millî Eğitim Bakanlığı (MEB) Ortaöğretim Genel Müdürlüğünce, YKS'ye hazırlanan adaylar için 9-10 Haziran ve 17-18 Haziran tarihleri arasında TYT; 11-12 Haziran ve 20-21 Haziran tarihleri arasında AYT deneme sınavlarına girme imkânı getirildi. <sup>166</sup>
17 Haziran	<b>LGS kapsamında uygulanacak merkezi sınavda öğrencilerin sağlığına ve güvenliğine ilişkin ek tedbirler içeren yazı 81 ile gönderildi:</b> İlgili yazıda sınavın yapılacağı okulun bahçesine girişler sırasında en az 1 metrelik (3-4 adım) sosyal mesafenin korunması, velilerin okul bahçesine alınmaması, sınav salonlarına tıbbi maske ile girilmesi, tüm öğrencilerin aynı anda sınavdan çıkmaması, iki oturum arasındaki 45 dakikalık sürede alınacak sosyal mesafe önlemleri gibi ek tedbirlere yer verildi. <sup>167</sup>
17 Haziran	<b>LGS uygulanan okul sayısı bir önceki yıla göre yaklaşık 5 katına çıkarıldı:</b> Öğrencilerin sınava girecekleri okul sayısı 3.873'ten 18.139'a, salon sayısının 59.568'den 11.918'e çıkarıldığı belirtildi. <sup>168</sup>
20 Haziran	<b>LGS'nin 18 bin 139 binada ve 111 bin 918 salonda önlemler eşliğinde tamamlandığı duyuruldu.</b> <sup>168</sup>

## Öğretmenlerle ilgili gelişmeler

Öğretmenlerin rutin öğretim programı kapsamındaki ders görevleri dışında kalan ders görevleri 28 Mart tarihinden 1 Eylül 2020 tarihine kadar durdurulmuştur. Yaz dönemi mesleki çalışma programlarının 22-30 Haziran tarihleri arasında yüz yüze ve çevrim içi olarak düzenlenmesine karar verilmiştir. Ancak daha sonra yapılan açıklama ile öğretmenlerin yaz dönemi mesleki çalışma programlarının tamamının online olarak gerçekleştirilmesine karar verildiği duyurulmuştur. Salgın sürecinde öğretmenlere ilişkin gelişmelerin detaylarına aşağıda yer verilmiştir:

13 Mart	<b>Yönetici ve öğretmenlere yönelik mesleki çalışmalar 16-20 Mart tarihleri arasında gerçekleştirildi:</b> Okul öncesi, ilköğretim, ortaöğretim ve hayat boyu öğrenme kurumlarında görevli yönetici ve öğretmenlere yönelik ikinci ara tatil döneminde planlanan mesleki çalışmaların 16-20 Mart'ta uzaktan eğitim yöntemiyle EBA üzerinden gerçekleştirileceği duyuruldu. <sup>169</sup>
13 Mart	<b>Yönetici ve öğretmenlerin idari izinli sayılması ve ek ders ödemelerine ilişkin düzenlemeler yapıldı:</b> İllere gönderilen genelde ile Bakanlığa bağlı her derece ve türdeki örgün ve yaygın eğitim kurumlarında görevli yönetici ve öğretmenlere genel idari izin verildiği ve öğretmenlerin, 16-20 Mart'ta meslekle ilgili çalışmalarını yapmış sayılarak karşılığında haftada 15 saat ek ders ücretinden yararlandırılacağı duyuruldu. <sup>170</sup>
19 Mart	<b>20 bin sözleşmeli öğretmen ataması yapıldı:</b> Türkiye genelinde 69 ilde 79 alandan 20 bin sözleşmeli öğretmenin ataması yapıldı. Bu atama sonunda Türkiye genelinde doluluk oranının yüzde 92,3'e çıktığı ifade edildi. <sup>171</sup>
28 Mart	<b>Rutin öğretim programı kapsamındaki ders görevleri dışında kalan ders görevleri durduruldu:</b> Millî Eğitim Bakanlığı Personel Genel Müdürlüğü'nün 28.03.2020 tarihli ve 28892082-869-E.5964251 sayılı yazısıyla birlikte rutin öğretim programı kapsamındaki ders görevleri dışında kalan ders görevlerinin uygulamaları, 28 Mart 2020 tarihinden itibaren 2020-2021 öğretim yılının başladığı 1 Eylül 2020 tarihine kadar durduruldu. Bu nedenle, eğitim kurumlarındaki yönetici ve öğretmenler bakımından yapılmış sayılacak ek ders görevlerinde 28 Mart 2020 tarihinden itibaren bu eğitim faaliyetlerine yer verilmeyeceği bildirildi. <sup>172</sup>
1 Nisan	<b>Ücretli öğretmenlere ders ücreti ödemesinin süreceği açıklandı:</b> Ücretli öğretmenlerin uzaktan eğitim çalışmalarına katkı sağlayacağı ve maaş ödemelerinin süreceği Millî Eğitim Bakanı tarafından duyuruldu. Ücretli öğretmenlerin geçmişe yönelik de kesinti yaşamayacağı, bu kararın uzaktan eğitimin başladığı günden itibaren geçerli olacağı ifade edildi. <sup>173</sup>
3 Nisan	<b>Ücretli öğretmenlerin ve usta öğreticilerin ek ders görevlerini yapmış sayılması kararlaştırıldı:</b> COVID-19 salgını nedeniyle eğitimin uzaktan sürdürüldüğü dönemde ücretli öğretmenlerin ve usta öğreticilerin de üzerlerinde bulunan ek ders görevlerini yapmış sayılması ve bunun karşılığında ek ders ücretinden yararlandırılmasına ilişkin Cumhurbaşkanlığı kararı Resmî Gazete'de yayımlandı. Bu kararla birlikte, 1/12/2006 tarihli ve 2006/11350 sayılı Bakanlar Kurulu Kararı ile yürürlüğe konulan Millî Eğitim Bakanlığı Yönetici ve Öğretmenlerinin Ders ve Ek Ders Saatlerine İlişkin Karara geçici madde eklendi. <sup>174</sup>
4 Nisan	<b>Okullarda Rehberlik ve Psikolojik Danışmanlık dersini veren öğretmenlere haftada 6 saat ek ders verileceği karara bağlandı:</b> Millî Eğitim Bakanlığı Yönetici ve Öğretmenlerinin Ders ve Ek Ders Saatlerine İlişkin Kararın 28. maddesinde değişiklik yapılarak uygulama öğretmenlerinden Okullarda Rehberlik ve Psikolojik Danışmanlık dersini verenlere haftada 6 saat ek ders verileceği ancak bu kapsamda verilecek ek ders saati sayısının toplamının haftada 10 saati geçemeyeceği karara bağlandı. <sup>175</sup>
9 Nisan	<b>Öğretmenlere yönelik mesleki gelişim programları uzaktan eğitime açıldı:</b> Öğretmenler için hazırlanan yeni mesleki gelişim programlarının 17'ncisi uzaktan eğitime açıldı. Ayrıca öğretmenlere yönelik bir youtube kanalı açıldı. <sup>176</sup>
17 Nisan	<b>Öğretmenlerin izinlerinin, 1 aydan az olmamak şartıyla, telafi eğitimleri için kısaltılabileceği karara bağlandı:</b> Yükseköğretim Kanunu ile Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun TBMM Genel Kurulunda kabul edildi. Yapılan değişiklikle birlikte öğretmenlerin izinlerinin telafi eğitimleri için 1 aydan az olmamak şartıyla kısaltılabileceği ifade edildi. <sup>177</sup>

<b>1 Mayıs</b>	<b>Haziran ayında gerçekleşecek sözleşmeli öğretmen atamaları için başvuru ve atama duyurusu yapıldı:</b> Tamamen elektronik ortamda gerçekleşecek sözleşmeli öğretmenlik başvurularının nasıl yapılacağına ilişkin açıklama tablosu paylaşıldı. <sup>178</sup>
<b>14 Mayıs</b>	<b>Uzaktan eğitim programları öğretmenlerin başvurusuna açıldı:</b> Öğretmen Yetiştirme ve Geliştirme Genel Müdürlüğü tarafından dijital girişimcilik, bilgi işlemsel düşünme becerileri, proje danışmanlığı, İngilizce öğretimi, müze ve afet eğitimleri ile yapay zekadan dijital güvenliğe bilişim alanında hazırlanan ulusal ve uluslararası akredite sertifikalı uzaktan eğitim programları öğretmenlerin başvurusuna açıldı. <sup>179</sup>
<b>8 Haziran</b>	<b>Öğretmenlerin yaz dönemi mesleki çalışma programı açıklandı:</b> Öğretmenlerin yaz dönemi mesleki çalışmalarının 22-30 Haziran tarihleri arasında yüz yüze ve çevrim içi olarak düzenleneceği bilgisi paylaşıldı. <sup>180</sup>
<b>21 Haziran</b>	<b>Ücretli öğretmenlerin destekleme ve yetiştirme kurslarındaki sürece dâhil olabilecekleri belirtildi:</b> Destekleme ve yetiştirme kurslarında yeni bir yapıya geçileceği ve ücretli öğretmenlerin bu sürece dâhil olmasının mümkün olabileceği açıklandı. <sup>181</sup>
<b>18 Haziran</b>	<b>Öğretmenlerin yaz dönemi mesleki çalışma programlarının tamamının online olarak gerçekleştirileceği duyuruldu:</b> MEB Öğretmen Yetiştirme ve Geliştirme Genel Müdürlüğü tarafından yapılan açıklama ile tüm öğretmen ve okul yöneticilerinin katılacağı 22-30 Haziran tarihleri arasında gerçekleştirilecek Mesleki Çalışma Dönemi faaliyetlerinin online uzaktan gerçekleştirileceği duyuruldu. <sup>182</sup>

### Psiko-sosyal destekler ile ilgili gelişmeler

Salgının öğrenciler ve aileler üzerindeki psiko-sosyal etkilerini en aza indirmek ve onlara destek olmak amacıyla çeşitli yayınlar, uygulamalar hayata geçirilmiştir. Bu süreçte okul PDR servisleri ile RAM'lar aracılığıyla 16 milyon kişiye destek hizmeti verildiği duyurulmuştur. Salgın sürecinde sağlanan psiko-sosyal destekler ile ilgili gelişmelerin detaylarına aşağıda yer verilmiştir:

<b>18 Mart - 23 Mayıs</b>	<b>Salgın sürecinde öğrenciler ve velileri sosyal ve psikolojik olarak desteklemek üzere çeşitli yayınlar ve uygulamalar hayata geçirildi:</b> Toplum sağlığını korumak için alınan tedbirler ve önlemler genişletilerek MEB tarafından COVID-19'un öğrenciler ve ailelerde yarattığı kaygı ve travmatik etkileri azaltmak amacıyla uzaktan öğretim yöntemiyle Psikososyal Destek Paketi hazırlandığı duyuruldu. <sup>183</sup> <b>10 Nisan'da</b> Özel Eğitim ve Rehberlik Genel Müdürlüğü tarafından akademisyenlerin de katıldığı bir proje kapsamında "Gençler İçin Psikolojik Destek Rehberi" yayımlandı. <sup>184</sup> <b>16 Nisan'da</b> okul öncesi, ilkököl ve ortaokul öğrencileri ile velileri için aile üyelerinin ilişkilerini güçlendirmeyi amaçlayan kılavuz, günlük program ve etkinlik tavsiyelerinden oluşan "Uzaktan Eğitim Yakından İlgilendi" başlıklı bir set hazırlanarak, Millî Eğitim Bakanlığı ve EBA internet sitelerinden yayımlandı. <sup>185</sup> <b>19 Nisan'da</b> Uzaktan Eğitim Yakından İlgilendi Seti'ne "Kriz Durumunda Oyun" başlıklı yeni bir kılavuz eklendi. <sup>186</sup> <b>30 Nisan'da</b> "eba.gov.tr" ana sayfasına "Teneffüs Zamanı" başlığında oyunlar, geziler ve okuma kitaplığının olduğu üç uygulama eklendi. <sup>187</sup> <b>1 Mayıs</b> tarihinde Millî Eğitim Bakanı tarafından 1-2-3 Mayıs tarihlerinde uygulanan sokağa çıkma kısıtlaması nedeniyle evde geçirilecek 3 gün için evde oynanabilecek oyun önerileri paylaşıldı. <sup>188</sup> <b>4 Mayıs'ta</b> salgın hastalık dönemlerinde psikolojik sağlamlığı artırmak amacıyla okul öncesi ve ilkököl öğrencileri seviyesinde "Psikoeğitsel Etkinlikler Kitapçığı" hazırlandı ve yayımlandı. <sup>189</sup> <b>16 Mayıs'ta</b> TRT EBA TV'de cumartesi akşamları ebeveynlerin ve çocukların sinema okuryazarlığını artırmak ve evde kalma dönemini daha keyifli hale getirmek için sinema kuşağı başladı. <sup>190</sup> <b>23 Mayıs'ta</b> daha önce yayımlanan "Psikoeğitsel Etkinlikler Kitapçığı" serisinin "Benzetme Oyunu" başlıklı ikinci bölümü yayımlandı. <sup>191</sup>
<b>30 Mart</b>	<b>Uzaktan eğitim sürecinde rol alan velileri desteklemek için çeşitli yayınlar paylaşıldı:</b> COVID-19 salgını süresince psikolojik sağlamlığı korumak amacıyla "Aileler İçin Çocuklara Yardım Rehberi" ile "Yetişkinler İçin Bilgilendirme Rehberi" yayımlandı. <sup>192</sup> <b>6 Nisan'da</b> uzaktan eğitim sürecinde etkin rol alan velileri desteklemek amacıyla TRT EBA kanallarında yayımlanmak üzere "Bizden" isimli velilere yönelik bir program hazırlandı ve yayımlanmaya başladı. <sup>193</sup> <b>31 Mayıs'ta</b> Özel Eğitim ve Rehberlik Hizmetleri Genel Müdürlüğü tarafından velilere yönelik "Güvenli İnternet Kullanımı" ve "Siber Zorbalık" başlıklı iki kılavuz hazırlandı. <sup>194</sup>

1 Nisan	<b>Özel Eğitim ve Rehberlik Hizmetleri Bilgilendirme Hattı oluşturuldu:</b> Korona virüsün öğrenciler ve aileler üzerinde yarattığı kaygı ve travmatik etkileri azaltmak amacıyla Özel Eğitim ve Rehberlik Hizmetleri Bilgilendirme Hattı (444 0 632) oluşturuldu. Bu sistemde, Rehberlik ve Araştırma Merkezlerinde (RAM) görevli yöneticiler ile özel eğitim ve rehberlik öğretmenlerin telefonla öğrenci ve velilere destek olacağı duyuruldu. <sup>195</sup>
23 Mart - 7 Mayıs	<b>23 Mart -7 Mayıs 2020 tarihleri arasında rehberlik hizmetinden faydalanan öğrenci sayısı 7 milyon, veli sayısı ise 5,5 milyona ulaştı.</b> 23 Mart ile 7 Mayıs 2020 tarihleri arasında rehberlik hizmeti verilen veli ve öğrenci sayısı açıklandı. Toplam 7 milyon öğrenci ve 5,5 milyon veliye rehberlik hizmeti verildiği duyuruldu. <sup>196</sup>
23 Mart - 31 Mayıs	<b>23 Mart-31 Mayıs 2020 tarihleri arasında okul PDR servisleri ile RAM'lar tarafından yaklaşık 16 milyon kişiye hizmet verildi:</b> Uzaktan eğitimin başladığı 23 Mart tarihinden 31 Mayıs 2020'ye kadar okul rehberlik ve psikolojik danışma servisleri ile rehberlik ve araştırma merkezleri tarafından 9.623.325 öğrenci ve 6.689.482 veli olmak üzere toplam 16.312.807 kişiye rehberlik hizmeti verildiği duyuruldu. <sup>197</sup>

## 2. TEMEL EĞİTİM VE ORTAÖĞRETİMDE SALGIN SÜRECİNDE KARŞILAŞILAN SORUNLAR VE ÇÖZÜM ÖNERİLERİ

12 Mart 2020 tarihinde Millî Eğitim Bakanlığı tarafından yapılan açıklama ile COVID-19 salgını nedeniyle okulların kapanması kararlaştırılmış, bu kapsamda uzaktan eğitim süreçleri hızlı bir biçimde organize edilerek 23 Mart tarihinden itibaren başlatılmıştır. COVID-19 salgını nedeniyle MEB tarafından K-12 düzeyinde öğrenmenin sürekliliğinin sağlanması için yürütülen uzaktan eğitim süreci; yönetim, erişim, eğitim-öğretim ve lojistik anlamda bazı sorunları beraberinde getirmiştir. Salgının 2020-2021 eğitim öğretim yılında devam etmesi durumunda uzaktan öğrenmenin etkililiğini artırabilmek için çözümlerin 2019-2020 eğitim öğretim yılında yaşanan sorunlar ve edinilen tecrübeleri dikkate alınarak oluşturulması gerekmektedir. Acil bir kriz yönetiminde bazı sorunları yaşamak kaçınılmazdır. Bazıları ise daha iyi yönetilebilirdi. Ancak aynı sorunları, en azından geçtiğimiz dönem içinde yaşanan sorunlardan yönetilebilir olanları, tekrar yaşamak ekonomik, toplumsal ve bireysel maliyeti uzun dönemli ve ağır olacak bir yönetim sorunu olarak değerlendirilmektedir. Bu bağlamda temel eğitim ve ortaöğretimde öne çıkan sorunlar ve bu sorunlarla ilgili çözüm önerileri aşağıda Tablo 3.1'de sunulmuş ve izleyen kısımda ise sorunlar ve çözüm önerileri daha ayrıntılı olarak açıklanmıştır.

**TABLO 3.1****Temel Eğitim ve Ortaöğretimde COVID-19 Sürecinde Karşılaşılan Sorunlar ve Çözüm Önerileri**

Yönetişim boyutu	<b>Sorunlar</b>	<ul style="list-style-type: none"> <li>Okulların kapalı olduğu süreçte etkili bir karar modelinin eksikliği sorunlara yol açmıştır.</li> <li>İlgili tarafların görev, yetki ve sorumluluklarındaki belirsizlikler uygulamada sorunlara neden olmuştur.</li> </ul>
	<b>Çözüm Önerileri</b>	<ul style="list-style-type: none"> <li>Etkili bir karar modeli oluşturulmalıdır.</li> <li>Farklı yönetim düzeylerinde yetki ve sorumlulukların tanımlandığı bir çerçeve oluşturulmalıdır.</li> </ul>
Uzaktan eğitim süreci	<b>Sorunlar</b>	<ul style="list-style-type: none"> <li>İnternete erişim ve teknolojik imkânlardaki yetersizlikler uzaktan öğrenmenin etkililiğini olumsuz etkilemiştir.</li> <li>TRT EBA TV üzerinden sunulan içeriklerin farklı sınıf seviyelerinde öğrenmeyi ne ölçüde destekleyebildiği, öğrenciler tarafından ne ölçüde izlendiği, ebeveynlerin çocuklarına ne ölçüde öğrenme desteği sağlayabildiği bilinmemektedir.</li> <li>Okulların kapalı olduğu süre uzadıkça öğrenme kaybı da artmaktadır.</li> <li>Öğrenme güçlüğü olan öğrenciler ve engelli öğrencilerin uzaktan öğrenmesinde güçlükler oluştu.</li> <li>Öğrenme krizinin ve açığının derinleşmesinden endişe edilmektedir.</li> <li>Okulların kapalı kalma süresi uzadıkça okul terki olasılığı artmaktadır.</li> <li>Salgının ve sosyal izolasyon sürecinin öğrencilerin sosyal ve duygusal gelişimlerini olumsuz etkilemesinden endişe edilmektedir.</li> </ul>
	<b>Çözüm Önerileri</b>	<ul style="list-style-type: none"> <li>Okulların kapanmasına bağlı öğrenme kayıpları ve öğrenme eksikleri tespit edilmelidir.</li> <li>Öğrenme kaybının ve öğrenme eksiklerinin telafisi için ulusal, bölgesel/yerel ve okullar düzeyinde planlama yapılmalıdır.</li> <li>Dezavantajlı öğrencileri ve özel eğitime ihtiyaç duyan öğrencileri destekleyecek farklı kaynak ve telafi süreçleri oluşturulmalıdır.</li> <li>İlkokul kademesindeki öğrenciler için bir üst sınıfın öğretim programı ile bütünleştirilmiş telafi programları uygulanmalıdır.</li> <li>Okul terkinin artması olasılığına karşı riskli öğrenciler tespit edilmeli ve önleyici tedbirler alınmalıdır.</li> </ul>
Okulların yeniden açılması süreci	<b>Sorunlar</b>	<ul style="list-style-type: none"> <li>Okulların yeniden açılması planlamalarında sürecin lojistik boyutunda sosyal mesafenin korunması ve hijyen kurallarının uygulanması ile ilgili tedbirlerin uygulanabilirliği noktalarında sorunlar yaşanacağı tahmin edilmektedir.</li> </ul>
	<b>Çözüm Önerileri</b>	<ul style="list-style-type: none"> <li>Sosyal mesafenin korunmasına ilişkin önlemler alınmalıdır.</li> <li>Okullarda hijyen koşullarının oluşturulması ve hijyen kurallarının uygulanmasına yönelik tedbirler alınmalıdır.</li> <li>Gerekli ek maliyet, insan kaynağı ve altyapı düzenlemesi sağlanmalıdır.</li> </ul>



## Okulların kapatılması sürecinin yönetim boyutu ile ilgili sorunlar

### Okulların kapalı olduğu süreçte etkili bir karar modelinin eksikliği sorunlara yol açmıştır.

Uzaktan eğitim süreci yönetilirken kritik önemdeki konularda belirsizlikler oluşması sürecin etkililiğini olumsuz etkilemiştir. Bunların başında tüm paydaşların sorumlulukları, yerine getirmesi gereken görevler ve gerçekleştirilmesi gereken işbirliklerinin tanımlanmaması, sınav tarihleri hakkında çelişkili açıklamalar, telafi eğitimlerinin ne zaman ve nasıl yapılacağına uzun süre netlik kazanmaması gelmektedir. Bu sorunlar daha çok yönetim sorunları olarak değerlendirilmektedir. Salgın döneminde kararların hızlı ve etkili bir şekilde oluşturulabilmesi, Bakanlık, İl, İlçe ve Okul düzeyinde görev, yetki ve sorumlulukların etkili bir şekilde yerine getirilebilmesi için bir karar modelinin oluşturulması ve uygulanmasına ihtiyaç vardır.<sup>198</sup>

Okulların kapalı olduğu dönemde temel konularda prensipleri, ilkeleri ve esasları belirleyecek bir karar modelinin eksikliği önemli bir sorun olmuştur. Ülke genelinde okulların kapatıldığı, yaklaşık 18 milyon öğrenciyi ve 1 milyondan fazla eğitim çalışanını etkileyen bir krizde öncelikle krizin kontrol altına alınabileceği bir karar modelinin oluşturulması önem arz etmektedir. Okulların ne kadar süre kapalı kalacağı, ders geçme veya sınıf geçme, merkezi sınavlar, uzaktan eğitimin değerlendirilmesi, özel öğretim kurumlarının faaliyetleri gibi pek çok konuda kararların alınması, temel prensiplerin belirlenmesi ve alandaki ihtiyaçlar ile uygulamaların buluşmasının temini etkili bir karar modelinin varlığına bağlıdır. Okulların kapalı olduğu dönemde okulların dönem süresince kapalı kalması, sınavların iptali veya LGS'nin kapsamı ve ertelenmesi, telafi programlarının yapılıp yapılmayacağı gibi pek çok konuda alınan kararların rasyonelliğinden

çok zamanlamasının, açıklanma sırasının ve biçiminin kamuoyunda tartışmalara, farklı algı ve kurumlar açısından sorunlara neden olduğu görülmüştür. Salgın sürecinde karar modelinin etkili bir örneğinin; kararların alınma şekli, açıklanma biçimi, farklı yönetim kademelerinde görev-yetki-sorumlulukların operasyonel şekilde tanımlanmış olması yönüyle sağlık alanında hayata geçirildiği görülmüştür. Benzer bir karar modelinin eğitim alanında yokluğu veya kamuoyu ile paylaşılmaması, pek çok ülke örneğinde görüldüğü şekliyle kararların gözden geçirilme aralıklarının (iki haftada bir vb.) açıklanmamış olması belirsizlik algısını artırıcı bir etki oluşturmuştur.

### İlgili tarafların görev, yetki ve sorumluluklarındaki belirsizlikler uygulamada sorunlara neden olmuştur.

Türkiye'de ortaokul, lise ve üniversite düzeyinde belirli bir ölçüde açık öğretim ve uzaktan öğretim tecrübesi bulunmasına rağmen, ilk kez tüm kademelerde ve tüm öğrencileri kapsayacak şekilde bir uzaktan öğrenme faaliyeti gerçekleştirilmesi güçlüğüyle baş edilmek zorunda kalınmıştır. Böylesine büyük çapta bir deneyimin etkili bir şekilde uygulanabilmesinin ilk koşulu süreçteki tüm paydaşların; yerel düzeyde yöneticilerin, okul yöneticilerinin, öğretmenlerin, öğrencilerin ve velilerin sorumluluklarının, görevlerinin, katkılarının ve gereken işbirliklerinin tanımlanması olmalıdır. Uzaktan eğitim sürecini başarıyla yürüten ülkelerde öne çıkan unsurlarından ilki sadece yönetim ve planlama aşamasında değil, okul düzeyinde dahi herkesin görev ve sorumluluklarının tanımlanmasıdır.

Türkiye'de ise uzaktan eğitim sürecinin odağı, içeriklerin geliştirilmesi ve dijital platformlara aktarılmasına yoğunlaşırken, öğretmenlerin dahi süreçte neler yapacakları, öğrencilerle ve velilerle iletişim, öğrenmenin sürekliliğini sağlamaya

destek, öğrencileri izleme gibi konularda görev ve sorumlulukları net bir şekilde ifade edilememiştir. Sekizinci ve 12. sınıf öğrencilerinin canlı sınıf uygulamasıyla öğretmenleri ile etkileşimli ders işleme konusunda ilgili yönergeler mevcut olmakla birlikte diğer sınıf düzeylerinde görev yapan öğretmenlerden tam olarak ne beklendiğine ilişkin net tanımlamalar merkezi olarak yapılamamıştır. Öğretmenlerin inisiyatif olarak bu süreci kendi başına yürütmesi beklenmiş ve bu süreçte öğretmenler yeterli destekten yoksun kalmıştır. Uzaktan eğitim sağlama yeterlikleri ve becerileri kısıtlı olan öğretmenler bu süreci tek başına etkili bir biçimde yürütmede güçlüklerle karşılaşmıştır. Örneğin öğrencilerine dijital araçlar kullanarak ulaşma imkânı olmayan bir öğretmenin bu süreçte neler yapabileceğine ilişkin bir çerçeve çizilememiş, sistemde bu durumların varlığına ilişkin farkındalık olduğu dahi ifade edilmemiştir. Dolayısıyla, öğretmenler başta olmak üzere paydaşların neler yapmaları gerektiğine ilişkin net bir çerçeve belirlenmemiş olması sürecin yönetim boyutunda önemli bir açık olarak görülmektedir.

### **Okulların kapatılması sürecinin yönetim boyutu ile ilgili çözüm önerileri**

#### **Etkili bir karar modeli oluşturulmalıdır.**

Karar süreçlerinin geliştirilmesi ve kararların etkililiğinin artırılması için ivedilikle bir karar modeli oluşturulmalıdır. Kararların meşruiyetine dair algı kararların hukukiliği, rasyonelliği, yerindeliği ve zamanındalığı kadar kararların hangi verilere dayalı olduğu, kimler tarafından alındığı ve kararların alınmasında izlenen süreç ve yöntemlere bağlıdır. Bu koşulların karşılanması için okulların kapanması sürecinde, yeniden açılışında ve açıldıktan sonraki telafi sürecinde kararların hangi verilere dayalı olarak, hangi süreç ve yöntemlerle, kimler tarafından alınacağı ve nasıl duyurulacağına dair bir karar modeli oluşturulması ve bu modelin ilgili tüm taraflarca bilinmesi gerekir. Bir karar

modelinin oluşturulması kararların meşruiyetini ve rasyonelliğini artıracığı kadar yerinde ve zamanında alınmasını da temin edecektir.

#### **Farklı yönetim düzeylerinde yetki ve sorumlulukların tanımlandığı bir çerçeve oluşturulmalıdır.**

İlgili tarafların görev, yetki ve sorumlulukların belirlenmesi karar modelinin de bir uzantısı olarak değerlendirilebilir. Karar sürecini besleyecek veriler, bu verilerin kimlerin sorumluluğunda olduğu, karar sürecinde kimlerin sorumluluğunun, görev ve yetkilerinin neler olduğu, hangi durum ve koşullarda veya koşullar ortaya çıktığında merkezi düzeyde yöneticilerden, il ve ilçe yöneticilerine, okul yöneticilerine, öğretmenlere, ebeveynlere, öğrencilere, uzaktan öğrenme içeriklerini veya araçlarını/altyapılarını sağlayabilecek tedarikçilere kadar her düzeyde sorumluluk, görev ve beklentilerin açık bir şekilde haritalandırılmış olması uzaktan öğrenme sürecinde belirsizlikleri büyük ölçüde ortadan kaldıracaktır.

Temel prensiplerin, ilkelerin ve esasların Bakanlık tarafından belirlendiği, ancak ihtiyaçlara uygun bir şekilde planlama ve uygulamaların hayata geçirilmesini sağlayacak, farklı yönetim düzeylerinde yetki ve sorumlulukların tanımlandığı bir çerçeve oluşturulmalıdır. Okulların bilişim alt yapıları, öğrencilerin imkânları ve ailenin sosyo-ekonomik düzeyi gibi pek çok faktöre bağlı olarak okulların kapalı olduğu dönemdeki gelişim ve öğrenme durumları farklılık gösterecektir. Bu farklılık, okullar açıldığında ihtiyaçların ve başta telafi programları olmak üzere, öğretim uygulamalarının da okul ve hatta sınıf düzeyinde farklılaşması anlamına gelecektir. Bu farklılaşmanın merkezi olarak karşılanması mümkün değildir.

Uzaktan eğitim sürecinin ve okullar açıldıktan sonraki sürecin öğrenciler açısından minimum öğrenme ve güven kaybıyla devam edebilmesi için

öncelikle okul müdürleri, öğretmenler ve veliler olmak üzere tüm paydaşların sorumluluklarının net bir şekilde tanımlanmasına ihtiyaç bulunmaktadır. Bu sorumluluk tanımlarının farklı şartlara sahip okullar ve öğretmenler için detaylandırılması her bir paydaşın görevini etkin bir şekilde yerine getirmesi için gereklidir.

Ayrıca öğretmenlerin de böyle bir krizi daha önce hiç yaşamadıkları dikkate alınarak bu kriz ortamında öğrencilere nasıl destek olacakları, uzaktan eğitim sürecinde öğrencilerin öğrenmesi için neler yapabilecekleri konusunda, dijital yeterliklerinin geliştirilmesi başta olmak üzere pek çok alanda desteklenmeleri gerekmektedir. Okullar açıldığında uzaktan eğitim faaliyetlerinin etkisini değerlendirme, öğrenme eksiklerini belirleme ve öğrencinin gelişimine ve ihtiyaçlarına uygun bir öğrenme süreci planlama konusunda öğretmenlere destek olunmalıdır. Ayrıca bu süreçte öğretmenlerin ihtiyaç duyacağı ilave içerik ve materyal desteğinin de sağlanması gerekir.

### Uzaktan eğitim süreci ile ilgili sorunlar

**İnternete erişim ve teknolojik imkânlardaki yetersizlikler uzaktan öğrenmenin etkililiğini olumsuz etkilemiştir.**

Tüm dünyada uzaktan öğrenme içeriklerine erişim bir sorun olmuştur. Çünkü hiçbir eğitim sistemi tüm öğrencilerine uzaktan eğitim verebilecek şekilde ve kapasitede yapılandırılmamıştı. Öyle ki, ABD de K-12 düzeyinde öğrencilerin %48'inin uzaktan eğitime katılmadığı tahmin edilmekte olup 28 eyalette uzaktan eğitim zorunlu tutulmamıştır.<sup>199</sup> Türkiye'deki öğrencilerin teknolojik araçlara ve uzaktan öğrenme uygulamalarına erişim durumuna ilişkin net veriler bulunmamaktadır. Bununla birlikte, TÜİK 2018 verilerine göre, Türkiye'de hanelerde internet erişimi bulunma oranı %88,3; masaüstü bilgisayar bulunma oranı %17,6 ve taşınabilir bilgisayar bulunma oranı %37,9'dur. PISA 2018 araştırmasının sonuçları

da bu verilere paralel şekilde Türkiye'de evinde internet bağlantısı bulunmayan öğrenci oranının %24,1, okul çalışmaları için kullanabileceği bir bilgisayar olmayan öğrenci oranının ise %33,3 olduğunu göstermektedir. Ayrıca, 28 Nisan 2020 tarihinde MEB tarafından bir aylık süre içinde sınava hazırlanan 11. ve 12. sınıf öğrencilerinden yalnızca 828 bininin EBA Akademik Destek Sistemi (ADES)'ne kayıt olduğu bilgisi paylaşılmıştır. Buna göre sınava hazırlanan her iki öğrenciden biri çeşitli nedenlerle söz konusu dijital eğitim platformundan hiç faydalanamamıştır. Benzer şekilde; Yenilik ve Eğitim Teknolojileri Genel Müdürlüğü verilerine göre 23 Mart-19 Haziran 2020 tarihleri arasında EBA'yı toplam 7.383.213 öğrenci, 1.030.516 öğretmen aktif olarak kullanmış, toplam 5.954.174 canlı ders yapılmıştır.<sup>200</sup> Millî Eğitim Bakanlığı 2018-2019 örgün eğitim istatistiklerine göre geçtiğimiz yıl Türkiye'deki toplam öğrenci sayısı (okul öncesi, ilkökul, ortaokul ve ortaöğretim) yaklaşık 18 milyondur (MEB, 2019). Bu yıl da öğrenci sayısının benzer büyüklükte olduğu varsayılacak olursa, uzaktan öğrenme sürecinde öğrencilerin yaklaşık %60'ının EBA'ya hiç giriş yapmadığı anlaşılmaktadır. Ancak bu durumun yalnızca öğrencilerin teknolojik imkânsızlıklarından kaynaklandığını iddia etmek de mümkün değildir; alternatif uzaktan öğrenme platformlarının kullanılması, EBA TV yayınlarının tercih edilmesi, kişisel sebepler, ailenin ekonomik koşulları, motivasyon eksikliği, salgın sürecinden kaynaklanan stres ve kaygılar gibi farklı nedenler erişim oranını etkiliyor olabilir.

COVID-19 salgını sonucunda ortaya çıkan uzaktan öğrenme sürecinin öğrenciler açısından ne kadar verimli geçebileceğinin en önemli belirleyicilerinden biri de öğrencilerin evlerinde sahip olduğu teknolojik imkânlardır. Hazırlanan uzaktan öğretim içerikleri ne kadar nitelikli olursa olsun, eğer öğrencilerin tamamının bu içeriklere ulaşma şansı yoksa uzaktan eğitimin etkililiği sınırlı kalacaktır. İçeriklere ulaşamayan öğrencilerin varlığı öğrenciler arası öğrenme uçurumunu derinleştirme riski taşımaktadır.

**TRT EBA TV üzerinden sunulan içeriklerin farklı sınıf seviyelerinde öğrenmeyi ne ölçüde destekleyebildiği, öğrenciler tarafından ne ölçüde izlendiği, ebeveynlerin çocuklarına ne ölçüde öğrenme desteği sağlayabildiği bilinmemektedir.**

Salgın sürecinde uzaktan öğrenme deneyiminin değerlendirilmesinde temel sorunlardan biri veri eksikliğidir. Televizyon yayını ile sunulan içerikler erişim imkânı en yaygın olan içerikler olmakla birlikte, burada öğretmen-öğrenci etkileşiminin olmadığı, öğrencinin tepkilerinin izlenmesinin ve dönüt sağlanmasının mümkün olmadığı dikkate alındığında, TV yayınlarının özellikle akademik başarı düzeyi düşük, kendi kendine öğrenme becerileri yeterince gelişmemiş öğrencilerin öğrenmesinde ciddi boyutta yetersiz kalabilir. Ebeveynlerin eğitim ve birikiminin çocuklarının öğrenmesine etkili bir şekilde destek olmak için yetersiz kaldığı koşullarda veya evde öğrencinin bu yayınları izlemesi ve çalışması için uygun bir ortam bulunmadığı koşullarda TV yayınları aracılığıyla uzaktan öğrenmenin etkisi oldukça sınırlı kalacaktır.

Uzaktan öğrenme sürecinde okulların öğrencileri, öğretmenleri ve aileleri destekleme imkân ve kapasiteleri arasındaki farklılıklar da var olan eşitsizliği derinleştirme potansiyeline sahiptir. Okulların uzaktan öğrenme stratejileri ve uygulamaları konusundaki farklılıkları ve kapasiteleri devlet okulları ve özel okullar arasında da farklılık göstermektedir. Bazı özel okullar MEB tarafından ulusal düzeyde sağlanan uzaktan öğrenmenin yanı sıra, öğrencileri için kendi dijital eğitim içeriklerini sunduklarını, derslerini çeşitli çevrim içi platformlarda sürdürdüklerini, ödev ve gelişim takibi yaptıklarını duyurmuştur. Özel okulların yaptığı çevrim içi uzaktan öğrenme faaliyetleri bazı okullarda birkaç saatle sınırlı kalırken, altyapıları daha gelişmiş ve uzaktan

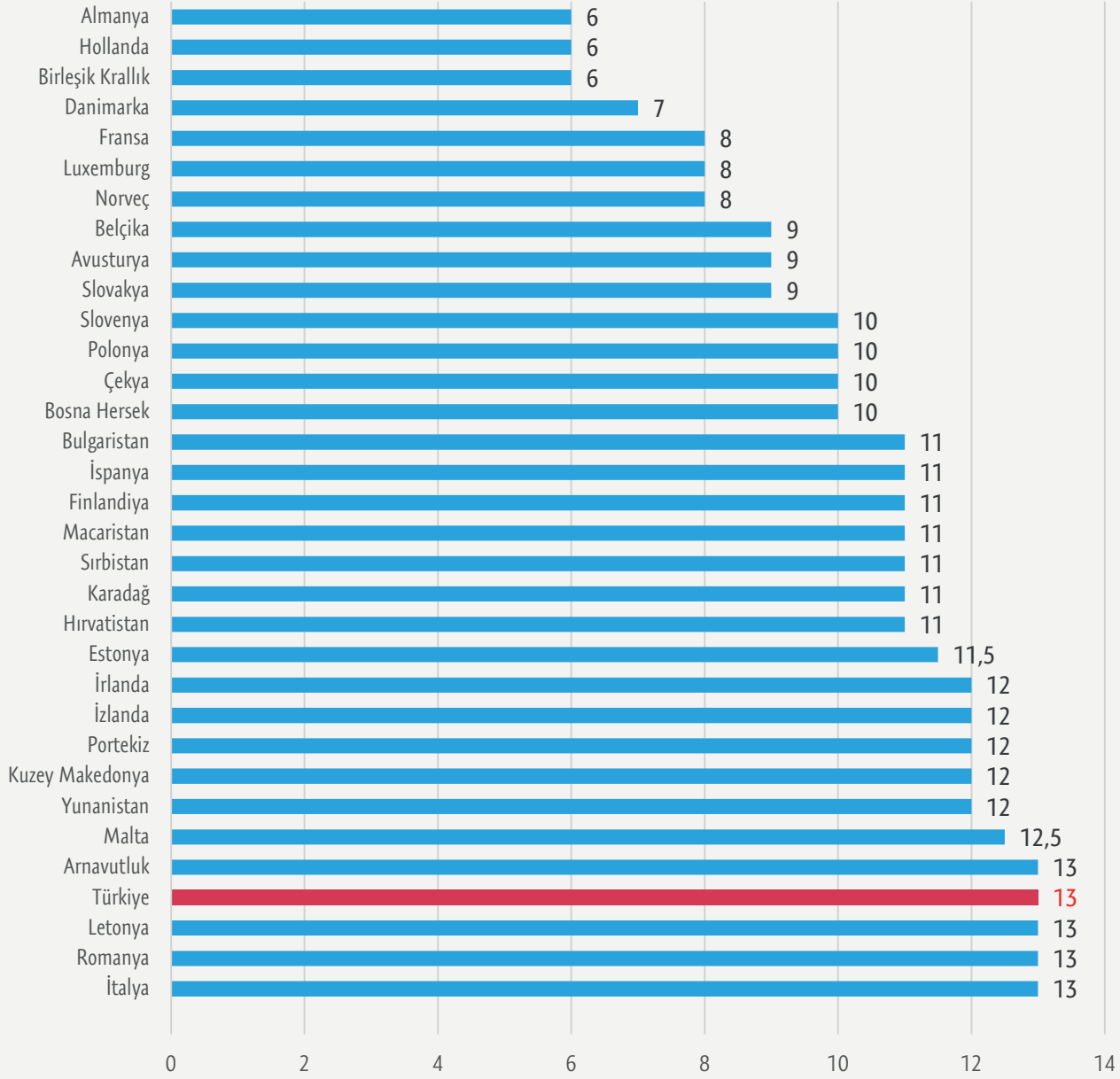
öğrenme faaliyetlerini yürütme kapasitesi daha yüksek olanlarda 6-8 saate kadar çıkabilmektedir. Özel okulların uzaktan öğrenme imkân ve fırsatları da kendi içinde farklılaşmaktadır. Ancak devlet okullarının genelinde bu şekilde ek dijital içeriklerin ve öğrenme materyallerinin sunulabilmesi ve okuldaki derslerin her sınıf düzeyinde canlı dersler yoluyla verilebilmesi için imkânların daha kısıtlı kaldığı söylenebilir. Dolayısıyla devlet-özel okul ayrımında öğrenmenin sürekliliğinin sağlanmasına yönelik farklılaşan uzaktan öğrenme uygulamalarının da bu bağlamda var olan eğitim eşitsizliğini derinleştirdiğini söylemek mümkündür. Bir öğrenci günlük ders programını öğretmenleriyle ve akranlarıyla canlı derslerini interaktif bir şekilde sürdürürken, diğer bir öğrenci ulusal çapta sunulan uzaktan öğrenmeye dahi erişmekte güçlük yaşayabilmektedir.

**Okulların kapalı olduğu süre uzadıkça öğrenme kaybı da artmaktadır.**

Eğitim sistemleri daha önce bu kadar uzun süreli okul kapanması sorununu tecrübe etmediğinden, COVID-19 sebebiyle okulların kapanması sürecinde öğrenme kayıplarının doğrudan kestirimini yapmak da mümkün değildir. Ancak yaz döneminde okulların kapanmasının ve okulların kapalı kaldığı sürenin öğrenme kayıpları ile ilişkili olduğu bilinmektedir. Avrupa ülkelerinde yaz tatili süresi 6 hafta ile 13 hafta arasında değişmekte olup, ortalama 10,4 haftadır. Türkiye’de ise 2019 yılına kadar 13 hafta olan yaz tatili süresi 2019 yılı itibarıyla 11 haftaya çekilmiştir. Ancak yaz tatili süresinin kısalması öğretim süresinin artırılmasından değil, her dönem içinde birer haftalık ilave ara tatil uygulamasına geçilmesinden kaynaklanmaktadır. Bu düzenlemeye karşın Türkiye halen yaz tatili süresinin uzun olduğu ülkelerden biridir (Grafik 3.1).<sup>201</sup>

GRAFİK 3.1

## Çeşitli ülkelerdeki yaz tatili süreleri (hafta)



Öğrenme kayıplarının doğrudan kestirimini yapmak mümkün olmasa da uluslararası kuruluşlar COVID-19 nedeniyle öğretimin kesintiye uğramasının öğrenme üzerindeki olası etkilerini kestirebilmek için çeşitli modelleme çalışmaları

gerçekleştirmiştir. Buna göre, yaz tatillerinde öğrenme kayıplarına ilişkin verilerden hareketle gerçekleştirilen matematiksel modellemeler, COVID-19 sebebiyle okulların kapalı olmasının ABD’de öğrencilerin güz döneminde okullarına

geri döndüklerinde genel olarak bu yıl edindikleri okuma bilgi ve becerilerinin yaklaşık %30'unu, matematik bilgi ve becerilerinin ise yaklaşık %50'sini kaybetmiş olacaklarını göstermektedir.<sup>202</sup> McKinsey tarafından gerçekleştirilen matematiksel modellemeye göre, uzaktan öğrenme kısmen de olsa öğrenme kayıplarının azaltılmasına destek olabilir. Ancak uzaktan öğrenmenin verimliliğinin düşük olması, ya da uzaktan öğrenmeye erişimin mümkün olmaması halinde öğrenme kayıpları daha da artmaktadır. Dünya Bankası tarafından gerçekleştirilen modellemeye de okulların yalnızca üç ay kapalı kaldığı en iyimser senaryoda dahi eğitim sürelerinin düşeceği ve öğrenme kayıpları olacağı öngörülmektedir. Ayrıca sosyo-ekonomik açıdan dezavantajlı öğrencilerin yaz dönemi öğrenme kayıpları sosyo-ekonomik açıdan avantajlı öğrencilerin kayıplarından daha yüksektir. Türkiye'de sosyo-ekonomik açıdan dezavantajlı öğrencilerin uzaktan öğrenme içeriklerine erişim, evde uygun bir çalışma ortamı, ebeveyn desteği ve yönlendirmesi gibi koşullar bakımından da dezavantajlı oldukları dikkate alındığında, uzaktan öğrenme sürecinde öğrenme kayıplarının daha fazla olması beklenmektedir. Söz konusu matematiksel modellemelere ilişkin analizler "Öğretimin Kesintiye Uğraması Sebepiyle Oluşan Öğrenme Kayıpları" başlığı altında detaylı olarak ele alınmıştır.

Okulların kapanması sürecinde öncelik sağlık konusunda güvenliğin sağlanması olmakla birlikte, öğrenme kayıplarının kalıcı olması, uzun dönemde bireylerin iş ve yaşam geleceklerini olumsuz etkilemesi ve nihai olarak öğrenme kayıplarının ülkelerin ekonomilerinde uzun dönemli kayıplara sebep olması riskine dikkat çekilmektedir. Salgın nedeniyle yaşanan öğrenme kaybının öğrencilerin profesyonel yaşantılarında yıllık ortalama 355 \$ ile 1.408 \$ arasında bir gelir kaybı yaşamaları beklenmektedir. Öğrenme kayıplarının ve öğrenme

eksiklerinin telafi edilmemesi halinde, okulların kapatılması bireylerin yaşamında olduğu kadar ülke ekonomisinde de kalıcı zararlar oluşturabilir.

Türkiye'de MEB tarafından yapılan birçok açıklamada yüz yüze eğitime ara verilen dönemdeki öğrenme kaybının telafisine yönelik çalışmaların planlandığı ifade edildi. 17 Nisan 2020 tarihli Resmî Gazete'de yayınlanan *Yükseköğretim Kanunu ile Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun*<sup>203</sup> ile üniversitelerde, ilk ve orta öğretimde yaz tatilinde telafi eğitimi yapılabilmesi düzenlendi. Bu düzenleme öğretmenlerin tatilleriyle ilişkili madde kapsamında gerçekleştirildi. Bunun yanı sıra, *Millî Eğitim Bakanlığı Okul Öncesi Eğitim Kurumları ve İlköğretim Kurumları Yönetmeliğinde* 8 Mayıs 2020 tarihinde yapılan değişiklik ile "Yüz yüze eğitim yoluyla işlenemeyen öğretim programlarına ait konular ile buna bağlı kazanımların elde edilmesine yönelik telafi eğitimine ilişkin çalışmalar, gerektiğinde hafta sonları da dâhil olmak üzere okul derece ve türlerine göre okul yönetimleri, il/ilçe millî eğitim müdürlükleri veya Bakanlıkça planlanıp yürütülür. Bu kapsamda yapılan telafi eğitimleri puanla değerlendirilmez." ifadelerine yer verilmiştir.<sup>204</sup> Ayrıca *Millî Eğitim Bakanlığı Ortaöğretim Kurumları Yönetmeliğinde* de aynı tarihli değişiklikte telafi eğitimine ilişkin işleyiş düzenlenmiştir.<sup>205</sup>

Telafi eğitimlerine ilişkin olarak 1 Haziran'da özel okullardaki telafi eğitiminin 15 Ağustos'tan itibaren başlayabileceği ve bu sürece ilişkin detaylar ile kurallar paylaşıldı. 3 Haziran tarihinde ise resmi okullar için telafi eğitiminin 31 Ağustos tarihinde başlayıp üç hafta süreceği ve ders yılının başlamasıyla birlikte destekleme ve yetiştirme kursları aracılığıyla yıl boyu devam edeceği ifade edildi. MEB tarafından yapılan son açıklama ile telafi eğitiminin zorunlu olmayacağı, yıl boyunca öğrencilerin eksiklerinin tespit edilerek telafi eğitimlerinin devam edeceği belirtilmiştir.

### **Öğrenme güçlüğü olan öğrenciler ve engelli öğrencilerin uzaktan öğrenmesinde güçlükler oluştu.**

Özel eğitim ihtiyacı olan çocukların profesyonel destek ihtiyaçları ve uzaktan öğrenme konusunda yaşayabilecekleri güçlükler dikkate alındığında, yüz yüze eğitime ara verilmesinin bu çocukların gelişiminde kaygı verici etkileri olabilir. Okulların kapalı olduğu dönemde özel eğitim ihtiyacı olan çocukların kapsayıcı uzaktan öğrenme çözümleriyle desteklenmesi gerekmektedir.

Türkiye’de 2018-2019 eğitim öğretim yılında özel eğitim alan öğrenci sayısı 398.815 olup bu sayı örgün eğitimdeki toplam öğrenci sayısının %2,20’sidir.<sup>206</sup> Türkiye’de özel eğitime ihtiyacı olan birey algısının görme ve ortopedik engelliler gibi tipik engel türlerine sahip bireylerle sınırlı olması nedeniyle, öğrenme güçlüğü, dikkat eksikliği ve hiperaktivite gibi özelliklere sahip çocukların bir kısmının örgün eğitimlerini özel bir destek olmadan sürdürmeye çalıştığı söylenebilir. Dolayısıyla, yüz yüze eğitimlerinde dahi önemli sınırlılıklar bulunan özel eğitim ihtiyacı olan çocuklar için uzaktan eğitim, dezavantajlarının daha çok artması anlamına gelebilir.

Türkiye’de Bakanlık tarafından özel eğitim ihtiyacı olan çocuklar ve gençlerin uzaktan öğrenmeyi sürdürmelerine yönelik bazı çalışmaların gerçekleştirildiği açıklandı. Uzaktan öğrenme kapsamındaki yayınlara özel eğitim öğrencilerine özel içeriklerin eklenmesi<sup>207</sup> ve görme engelli öğrenciler için metinleri Braille alfabesine çeviren programın ve *Özelim Eğitimdeyim*<sup>208</sup> mobil uygulamasının ücretsiz olarak kullanıma sunulması bu çalışmalar arasındadır. Ancak özel eğitime ihtiyacı olan öğrencilerin öğrenmesinde uzaktan öğrenmenin sınırlılıkları dikkate alınarak, bu gruptaki öğrenciler için telafi programları da diğer öğrencilerden farklı olarak ele alınmalıdır.

### **Öğrenme krizinin ve açığının derinleşmesinden endişe edilmektedir.**

Dünya Bankası öğrenme yoksulluğu verileri, COVID-19 öncesinde de halihazırda küresel bir *öğrenme krizi* yaşandığını ortaya koymakta ve gelişmekte olan ülkeler için bu krizin büyüklüğüne dikkat çekmektedir.<sup>209</sup> COVID-19 salgını sürecinde okulların kapanması ve öğrenmenin sürdürülmesindeki fırsat eşitsizlikleri var olan öğrenme krizini daha da derinleştirebilir. On yaşına kadar veya en geç ilkokulun sonuna kadar temel düzeyde okuma becerisi edinememiş çocuklar için öğrenme yoksulu ifadesi kullanılıyor. Bu çocukların hayatlarının ilerleyen dönemlerinde, okul ve iş yaşamında öğrenme yoksulluğundan kaynaklanan çeşitli zorluklarla karşılaşacağı tahmin ediliyor. Dünya Bankası raporunda Türkiye için hesaplanan %21,7’lik öğrenme yoksulluğu oranı, Türkiye’de 10-14 yaş aralığında her beş çocuktan birinin temel düzeyde okuma becerisine sahip olmadığını gösteriyor.<sup>210</sup>

Bunun yanı sıra, PISA 2018’de matematik, fen ve okuma alanlarında temel yeterlik düzeyinin altında bulunan öğrencilerin oranları da Türkiye’de temel becerilerden yoksun öğrencilerin fazlalığına işaret ediyor.<sup>211</sup> Buna göre, Matematik alanında öğrencilerin yaklaşık %37’si, Fen alanında yaklaşık %25’i ve okuma alanında yaklaşık %26’sı temel becerilerden yoksun olarak tanımlanan düzeydedir.

Öğrenme açığının artması bireysel ve toplumsal açıdan olumsuz sonuçları yaşam boyu devam edecek ciddi bir risk olarak görülmelidir. Okulların kapalı olduğu süre içinde temel becerilerden yoksun olan öğrencilerin akranlarına göre öğrenme kayıplarının daha fazla olması ve öğrenme açığının artması riski bulunuyor. Temel okuma becerilerinden ve sayısal becerilerden yoksun kalmış öğrencilerin televizyon yayınları veya çevrim içi içerikler yoluyla kendi kendine öğrenmesini

beklemek gerçekçi değildir. Ayrıca, küçük yaştaki öğrencilerin henüz bağımsız çalışma becerilerinin yeterince gelişmemiş olması, okuma yazma gibi temel becerilerin öğrenilmesinde birebir öğretmen desteğine ve yönlendirmesine daha çok ihtiyaç duymaları uzaktan öğrenmede önemli bir kısıtlılık oluşturuyor. Özellikle ilkökul düzeyinde bağımsız çalışma becerilerinin henüz yeterince gelişmemiş olması, temel beceri düzeyinin altında kalan öğrencilerin uzaktan öğrenmede karşılaştığı güçlükler ve okuma yazma gibi temel becerileri uzaktan öğrenme yoluyla edinmedeki güçlükler öğrenme yoksulluğu çeken öğrenci oranının daha da artmasına neden olabilir.

### **Okulların kapalı kalma süresi uzadıkça okul terk olasılığı artmaktadır.**

COVID-19 salgınının bir diğer kaygı verici etkisi ise okul terklerinin artması riskidir. Uluslararası kuruluşlar tarafından okullar yeniden açıldığında çocukların bir kısmı için okula geri dönmelerinin ve okula devamlarının sağlanmasının oldukça zor olacağı değerlendirilmektedir.<sup>212</sup> Okul terklerinin artması eğilimi özellikle Türkiye gibi okulların uzun süreli kapandığı ülkeler için önemli bir risk. Ekonomik sebeplerle çalışmaya yönelebilecek çocuklar, mülteci çocuklar, mevsimlik tarım işçilerinin çocukları, özel ve profesyonel destek olmaksızın öğrenme sürecinden daha hızlı kopabilecek olan özel eğitim ihtiyacı olan çocuklar ile COVID-19 salgını sürecinde işini ve gelirini kaybetmiş ebeveynlerin çocukları okul terkleri konusunda en kaygı verici gruplar olarak değerlendirilmektedir. Ayrıca Birleşmiş Milletler Genel Sekreteri Antonio Guterres ergenlik çağındaki kız çocuklarının bir kısmı için okula bir daha geri dönememe riskine işaret etmiştir.<sup>213</sup>

### **Salgının ve sosyal izolasyon sürecinin öğrencilerin sosyal ve duygusal gelişimlerini olumsuz etkilemesinden endişe edilmektedir.**

Okul yaşamı öğrenciler için akademik kazanımlardan çok daha fazlasını oluşturmaktadır. Okulların kapanmasıyla çocuklar okul ortamının sağladığı fiziksel, zihinsel uyarılardan ve sosyal ilişkilerinden yoksun kaldılar. Çocukların arkadaşlarından ve okullarından uzak kalmaları, günlük rutinlerinin keskin bir biçimde değişmesi, kendileri ve ailelerinin sağlığıyla ilgili endişe duymaları nedeniyle stres ve kaygı düzeylerinin artması beklenen bir durumdur.<sup>214</sup>

Sosyal izolasyon içinde olan tüm çocuklar için bu sürecin zorlayıcı etkileri olsa da evlerinde yeterli alan, fiziksel ve zihinsel uyarıcı, ilgi ve meraklarını canlı tutacak materyal, destekleyici ebeveyn, güvenli ve sevgi yoğun bir ortam olmayan çocuklar ve özel gereksinimli çocuklar için bu etkilerin çok daha büyük olacağı söylenebilir. Bunun yanı sıra, uzaktan eğitimle birlikte çocukların evde kaldıkları süreçte öğrenmelerini sürdürmekle ilgili sorumlulukları bu sürecin hem çocuklar hem de aileleri için kaygı ve stresini artırmaktadır.

COVID-19 salgınının muhtemel sonuçlarından biri de ev ortamı stresli olan çocuklarda psikolojik sorunların artması olarak gösterilmektedir. Bu sorunlar özellikle daha düşük sosyo-duygusal becerilere sahip olma eğilimi gösteren düşük eğitim düzeyindeki ve yoksul ailelerin çocukları ile ergenlik dönemindeki çocukları için daha belirgin olarak ortaya çıkabilir. Böyle stresli dönemlerde ebeveynler ve çocuklar arasındaki olumlu etkileşimler çocukların psikolojik sağlığı açısından daha da önem kazanmaktadır. Ebeveyn çocuk etkileşiminde ev içi stresi artıran, çocuklar



için zorlayıcı ve sosyo-duygusal gelişimlerinde eşitsizliği büyüten üç temel konu olarak, annenin zihinsel sağlığının iyi olmaması, ebeveynlerin çocuklarına yeterli zaman ayırmaması ve sert ebeveyn davranışları ele alınmaktadır. Bu koşullar altındaki çocuklar risk altındaki çocuklar olarak ifade edilmektedir. Dünya Sağlık Örgütü<sup>215</sup> güvenli bir ev ve aile ortamına sahip olmayan çocuklar için evde kalmanın çocukların koruma gerektiren olaylara daha fazla maruz kalmaları konusunda daha fazla risk oluşturabileceğine ve aile içi şiddete tanık olmalarına sebep olabileceğine dikkat çekmektedir.

MEB tarafından salgın sürecinde çocukların iyi olma hallerinin desteklenmesi için bazı uygulamalar hayata geçirildi. Bu kapsamda "Aileler İçin Çocuklara Yardım Rehberi" ile "Yetişkinler İçin Bilgilendirme Rehberi" ve "Gençler İçin Psikolojik Destek Rehberi" yayımlandı.<sup>216</sup> 81 ilde "Özel Eğitim ve Rehberlik Hizmetleri Bilgilendirme Hattı" çağrı merkezi kurularak Rehberlik ve Araştırma Merkezlerinde görevli özel eğitim ve rehberlik öğretmenleri tarafından telefonla öğrenci ve velilere destek çalışması başlatıldı.<sup>217</sup> Bunun yanı sıra, EBA'da teneffüs uygulaması başlatılarak öğrencilerin ders aralarında zekâ oyunları, müze gezileri ve okuma etkinliği yapabileceği içerikler eklendi.<sup>218</sup> Ayrıca, sokağa çıkma kısıtlamasının olduğu günlerde çocukların evde aileleriyle birlikte oynayabilecekleri oyun önerileri paylaşıldı.<sup>219</sup> Tüm bu uygulamalar COVID-19 salgınının yol açtığı olumsuz psikolojik etkiler ile başa çıkmaya yönelik destekleyici tedbirler olarak önemlidir. Ancak merkezi olarak ele alınan psiko-sosyal destek sisteminin okullar, öğretmenler ve yerel birimler dâhil edilerek öğrencinin gerçek ihtiyaçlarına ve içinde bulunduğu zorluklara dokunan çözümlere evrilmesine ihtiyaç vardır. İçinde buldukları koşullardan bağımsız olarak tüm çocuklar için paylaşılan bu öneri ve uygulamaların hangi hanelerde çocukların yaşadıkları zorluklar için yetersiz kaldığı sorusu bu noktada kritik görünmektedir.

## Uzaktan eğitim sürecindeki sorunlarla ilgili çözüm önerileri

### Okulların kapanmasına bağlı öğrenme kayıpları ve öğrenme eksikleri tespit edilmelidir.

Yüz yüze eğitime ara verildiği dönemde öğrencilerin öğrenme kayıpları ve öğrenme eksiklikleri bu süreçte öğrenmeyi sürdürme imkânlarına bağlı olarak farklılık gösterecektir. Öğrenme kayıpları, öğrencilerin kademelerine, dezavantajlarına, buldukları bölgelere, öğrenim gördükleri okul türlerine göre büyük ölçüde değişiklik gösterebilir. Bu farklılıklar göz önünde bulundurularak öğrenme kayıplarının tespitinin yapılması telafi sürecine yönelik alınabilecek önlemler için bir dayanak oluşturabilir.

Yaz döneminde eğitim öğretime ara verilmesinin öğrenme kayıplarına neden olduğu dikkate alındığında, okulların Mart ayından Eylül ayına kadar kapalı olmasının okullar kapanmadan önce edinilen bilgi ve becerilerde yaz dönemi kayıplarından daha fazla öğrenme kaybına sebep olması beklenmektedir. Bakanlık tarafından uzaktan eğitim sürecinde öğrencilerin kazanımları edinme düzeylerinin ölçülmesi ve öğrenme kayıplarının belirlenmesi için 1-7 Temmuz tarihleri arasında ortaokul ve lise öğrencileri için "Çevrim içi Kazanım Değerlendirme Uygulaması" gerçekleştirilmiştir. Bilgisayar, tablet ve cep telefonu üzerinden gerçekleştirilen bu değerlendirmenin, teknolojik araçlara ve internete erişim sorunu olan öğrenciler açısından sınırlılıkları mevcuttur. Ayrıca sisteme giriş yapan öğrenciler sistem tarafından rastgele atanan bir ders üzerinden değerlendirmeye katılabiliştir. Bu sınırlılıklar göz önünde bulundurulduğunda okulların kapalı olması sebebiyle oluşan öğrenme kayıplarının tespiti için okullar açıldığında daha kapsayıcı bir ölçme ve değerlendirme yapılması gerekmektedir.

Öğrenme kayıplarının belirlenmesine ilave olarak, uzaktan öğrenmede işlenen konu ve kazanımlarda öğrenme düzeyinin belirlenmesi de telafi programlarının kapsamı, süresi ve telafi stratejilerinin oluşturulmasında yol gösterici olacaktır. Ayrıca uzaktan öğrenmenin kapsamı dışında kalmış dersler ve kazanımların telafi edilmeyeceği veya nasıl telafi edileceğinin de belirlenmesine ihtiyaç vardır. Öğrenme kayıpları ve öğrenme eksiklikleri tespit edilmeden, bir üst sınıfa geçmiş kabul edilen öğrencilerin Eylül ayında doğrudan bir üst sınıfın öğretim programına göre eğitim öğretime başlaması öğrenmede kopukluklar ve buna bağlı olarak kalıcı bir şekilde akademik başarı sorunlarına neden olabilir. Öğrenme kayıpları ile birlikte okulların kapalı olduğu dönemdeki öğrenme eksiklerinin tespit edilmesi, etkili bir telafi sürecinin ön şartı olarak değerlendirilmektedir.

**Öğrenme kaybının ve öğrenme eksiklerinin telafisi için ulusal, bölgesel/yerel ve okullar düzeyinde planlama yapılmalıdır.**

Telafi eğitimi açısından kritik olan soru şudur: herhangi bir telafi eğitimi yapılmadan, Eylül ayında okullar 2020-2021 eğitim öğretim yılında uygulayacakları rutin öğretim programlarını uygulayarak yollarına devam edebilirler mi? Bu soruyu daha somut hale getirecek olursak; 2019-2020 eğitim öğretim yılında ilkokula başlayan bir öğrenci, Mart ayından sonra hiç okula gitmemiş olmasına rağmen Eylül 2020’de ilkokul ikinci sınıf öğretim programına devam edebilir mi? Bu çocuğun önüne ilkokul ikinci sınıf kitaplarını koyarak eğitim öğretime başlayabilir miyiz? Veya 2020-2021 eğitim öğretim yılında sadece 186 işgünü eğitim öğretim ile Mart ayından sonra eksik kalan konu ve kazanımlarla birlikte ikinci sınıfın konu ve kazanımlarını işlemek mümkün olabilir mi? Bu şekilde sıkıştırılmış bir öğretim uygulamasının öğretmenler ve öğrenciler için oldukça zorlu olacağı açıktır. Diğer yandan öğrencilerin öğrenme kayıplarını ve okulların kapandığı dönemdeki

öğrenme eksiklerini yok sayarak yola devam etmek de mümkün değildir. Ancak salgının devam etmesi ve 2020-2021 eğitim öğretim yılında rutin eğitim öğretim süreçlerine dönüş yapılamaması (mevcut veriler büyük olasılıkla rutine dönülemeyeceğini gösteriyor) durumunda telafiden daha çok öğrencilerin hazırbulunuşluk düzeylerinin üzerine inşa edilen, sürekliliği sağlayacak bir öğretim uygulaması benimsenerek öğrenme eksik ve kayıplarının mümkün olduğunca azaltılması hedeflenmelidir.

Öğrencilerin öğrenme kayıplarının ve eksiklerinin giderilmesi ve bunlar dikkate alınarak öğretim akışının planlanması daha sonraki öğrenmelerin verimli bir şekilde gerçekleşebilmesi açısından kritik bir öneme sahiptir. Özellikle okuma yazma ve sayısal okuryazarlık gibi temel alanlarda öğrenme kayıpları ve eksik öğrenmeler daha sonraki dönemde tüm alanlarda öğrenmeye ve bilişsel gelişime ket vurabilir. Kalıcı olarak öğrenme sorunları oluşmaması ve öğrencinin öğrenme açığının giderek artmaması için öncelikle öğrenme kayıplarının giderilmesi, öğrenme açığının kapatılması gerekir.

Millî Eğitim Bakanlığı telafi eğitiminin süresinin en az üç hafta olacağını açıklamıştır. “En az üç hafta” şeklinde bir alt sınır belirlenmiş olması, telafi eğitiminin ihtiyaca göre üç haftadan daha uzun süreli olabileceği anlamına gelmektedir. Ancak 2020-2021 Eğitim ve Öğretim Yılı Çalışma Takviminde toplam öğretim süresinin 186 iş günü olarak planlandığı ve rutin yıllık öğretim süresinde sadece altı (6) iş günü artış olduğu görülmektedir.<sup>220</sup> Her ne kadar ilgili Genelgede<sup>221</sup> telafinin üç hafta süreceği ve destekleme ve yetiştirme kursları aracılığıyla yıl boyu devam edeceği belirtilmiş olsa da salgının seyri telafi sürecinin uygulanmasında belirleyici olacaktır. Okulların kapalı olduğu dönemde uzaktan öğrenme imkânları, alt yapısı, öğrencilerin sınıf seviyesi ve hazırbulunuşluk seviyesi, aile

ortamında çalışma imkânları, ailenin sağladığı destek ve yönlendirmenin niteliği, öğretmenlerin öğrencilerinin öğrenmesini yönlendirme, izleme ve değerlendirme uygulamaları gibi pek çok faktöre bağlı olarak öğrencilerin öğrenme kayıp ve eksikleri farklılaşacaktır. Uzaktan öğrenme imkânları bakımından görece avantajlı olan ve TRT EBA TV yayınlarına ilave olarak çevrim içi dersler ve etkinlikler yoluyla öğrenmeyi destekleyen okullarda öğrenme kayıp ve eksiklerinin diğer okullara göre daha az olması beklenir. EBA alt yapısının aynı anda yaklaşık 300.000 kişiye çevrim içi canlı ders erişimi sağlayabildiği dikkate alındığında, kurumsal olarak teknolojik altyapıya sahip olmayan okulların çevrim içi ders ve etkinliklerle öğrencilerinin öğrenmesini sürdürme imkânının oldukça kısıtlı olduğu görülmektedir. Bu nedenle TRT EBA TV aracılığıyla uzaktan öğrenme dışında imkânları kısıtlı olan kurumlardaki öğrenciler için telafi süresinin üç haftadan daha fazla olması gerekebilir.

Telafi eğitimler için gerekli ölçme ve değerlendirme süreci, kazanım/hazırbulunluluk testleri, telafi süreçlerinin temel prensipleri, finansman ve idari konular Bakanlık düzeyinde merkezi olarak düzenlenirken, sırasıyla il, ilçe ve okul düzeyinde yetki ve sorumluluklar tanımlanmalıdır. Ulusal düzeyde sağlanan uzaktan öğrenme süreci sonunda öğrenme kayıplarına yönelik telafi programının genel çerçevesi ve temel prensiplerinin merkezi düzeyde belirlenmesi gerekmektedir. Bu çalışmanın ana dayanağı uzaktan öğrenme sürecinde öğrenme kaybının tespitine ilişkin veriler olmalıdır. Öğrenme kayıpları birçok değişken ile ilişkili olduğundan telafi sürecinin öğrencilerin farklı ihtiyaçlarına cevap verebilecek yapıda oluşturulması önemlidir. Telafi programının içeriğinin ve süresinin de bölgeler, iller ve okullar bazında öğrenme açığının büyüklüğüne göre farklılıklar göstermesi beklenir. Örneğin bazı illerde mevsimlik tarım işçilerinin yoğunluklu olduğu ve çalışma takvimlerinden dolayı bu işçilerin çocuklarının Eylül ayında okullarda

olmadığı bilinmektedir. Bu özel durum genel bir telafi programının mevsimlik tarım işçilerinin çocuklarının yoğun bulunduğu il ve okullar için uygulanabilir olmamasına sebep olabilir. Bu gibi yerel ve okul düzeyindeki farklılıklara göre telafi eğitimi programının farklı senaryolar üzerinden çeşitlendirilmesi gerekmektedir.

Okullar ve öğretmenler öğrenme kaybının tespitine yönelik değerlendirmelerin sonuçlarından hareketle öğrencileri konu ve kazanımlardaki eksikliklerinin niteliğine göre küçük gruplara ayırabilir. Öğrencilerin öğrenme açığının miktarına göre gruplandırılması telafi programının uygulandığı dönemde düzeylere göre özelleştirilmiş eğitim içeriğinin sağlanması bakımından işlevsel olacaktır. Bu grupların telafi eğitimlerinin içeriği, yoğunluğu ve süresi grubun ihtiyaçları doğrultusunda öğretmenler ve okullar tarafından düzenlenebilir.

Bazı illerde ve okullarda dezavantajlı öğrencilerin yoğunluğuna bağlı olarak daha fazla telafi eğitimi ihtiyacının doğacağı tahmin ediliyor. Dolayısıyla bu illerin yöneticileri ve okul müdürlerine ihtiyaçlarının analizi ve telafi eğitimi programının koordinasyonu konusunda destek sağlanması ve telafi eğitimi süresinde oluşabilecek ek ihtiyaçlara yönelik destek bütçenin sağlanması gereklidir. İl milli eğitim müdürlüklerine ve okullara sağlanması önerilen bu destek bütçesi telafi eğitimlerinin bazı okullarda okul çalışma saatlerinin esnetilerek hafta içi ve hafta sonu da gerçekleştirilebileceği ve ek materyal sağlanması gibi durumlar gözetilerek oluşturulmalıdır.

**Dezavantajlı öğrencileri ve özel eğitime ihtiyaç duyan öğrencileri destekleyecek farklı kaynak ve telafi süreçleri oluşturulmalıdır.**

Mevcut durumda dezavantajları nedeniyle uzaktan öğrenmeye erişim sorunları yaşayan öğrencilerin okullar ve öğretmenlerle işbirliği içinde tespitinin yapılması gerekmektedir. EBA'ya hiç giriş

yapmamış ya da sınırlı giriş yapmış öğrencilerin bilgileri bu konuda temel verilerden biridir. Uzaktan öğrenmeye erişim sorunları yaşayan öğrencilerin tespiti hem uzaktan öğrenme sürerken ek destek önlemleri alınması hem de telafi programlarının düzenlenmesi bakımından önemlidir. Bu çerçevede, uzaktan öğrenmeye erişimi olmayan çocuklara okullar ve öğretmenler aracılığıyla basılı materyal sağlanabilir.

Bununla birlikte, öğretmenlerin birçoğu için yeni olan uzaktan öğrenme sürecinde kaynak ve imkânlarının artırılması, mesleki gelişimlerine yönelik yönlendirmelerin yapılması ve ihtiyaçları dâhilinde destek sağlanması gerekmektedir. Öğretmenler ve aileler arasında dijital iletişim platformlarının sağlanması özellikle dezavantajlı çocukların öğrenme sürekliliğinin sağlanması için önemlidir.

Bakanlığın okulların kapalı olduğu süreçte özel eğitim ihtiyacı olan çocuklar için kapsayıcı öğrenme uygulamalarının çeşitliliğini, kaynak ve yöntemlerini artırması gerekmektedir. Bu konuda, uzaktan öğrenme sürecinde; öğretmenlerle günlük iletişim yoluyla bireysel çevrim içi öğrenme fırsatları oluşturulabilir, Bunun yanı sıra, Japonya ve Tayland<sup>222</sup> gibi ülkelerde bütün öğrenciler için gerçekleştirilen öğretmenlerin ailelerin evlerine düzenli ziyaretlerde bulunarak öğrencinin gelişimini ve iyi olma halini izlemesi ve ebeveynlere rehberlik etmesi uygulaması, Türkiye’de özel eğitim ihtiyacı olan öğrenciler için gerçekleştirilebilecek bir uygulama olarak değerlendirilebilir. Benzer engellere sahip öğrenciler ve aileleri arasında video konferanslar düzenlenerek öğretmenlerin rolünü üstlenen aileler için fikir ve motivasyon sağlanabilir.

Ayrıca, özel eğitim ihtiyacı olan çocuklar için uzaktan öğrenme sürecinin getirdiği zorlukları hafifletebilecek diğer bazı uygulamalar şöyle özetlenebilir;<sup>223</sup> öğretim programını daha kapsayıcı hale getirebilecek uygulamalar (örneğin,

dikkat eksikliği, hiperaktivite bozukluğu olan çocuklara yönelik içeriklerin eklenmesi), işitme güçlüğü olan çocuklar için önceden çekilmiş ders videolarına altyazı eklenmesi ya da uzaktan canlı altyazı uygulaması, disleksik öğrenciler için farklı yazılımların veya dijital içeriklerin kullanılması, otizmlili öğrencilerin aileleri için eğitici öğrenme materyallerinin hazırlanması. Bu uygulamaların süreçteki maliyetinin özel eğitim ihtiyacı olan hassas grupların öğrenme kayıplarının sonradan telafisinden daha fazla olmayacağı söylenebilir.

Ancak bütün bu uzaktan öğrenme uygulamalarının etkililiği ailelerin sosyoekonomik düzeyleri ile yakından ilişkilidir. Özel eğitim ihtiyacı olan çocukların gelişimlerinde birincil rol üstlenen ailelerin bilinç düzeyleri ve destekleyici gelişim ortamı oluşturabilme imkânları bu süreçte önemli bir sınırlılık oluşturuyor. Dolayısıyla özel eğitim ihtiyacı olan çocukların ihtiyaçları doğrultusunda doğru yaklaşım ve gelişim desteği konularında ebeveynlere rehberlik sağlanması öncelikli ele alınmalıdır.

Özel eğitim ihtiyacı olan çocuklar mevcut dezavantajları nedeniyle okulların kapalı olduğu sürecin etkileri konusunda daha hassas olabilir. Bu nedenle yüz yüze eğitimin başladığı dönemde özel eğitim ihtiyacı olan çocukların her birinin bireysel destek ve yönlendirmelere ihtiyacı olacağı değerlendirilmelidir. Okul öğretmen ve aile işbirliğinde telafi eğitiminin planlanması, kaynaştırma öğrencilerinin öğretmenle birebir eğitim ve gelişim etkinlikleri yaptığı saatlerin telafi sürecinde artırılması, çocuğun gelişimine yönelik konularda okul aile öğretmen iletişiminin güçlendirilmesi gerekmektedir.

**İlkokul kademesindeki öğrenciler için bir üst sınıfın öğretim programı ile bütünleştirilmiş telafi programları uygulanmalıdır.**

İlkokul öğrencilerinde okuma yazma ve diğer temel becerilerin gelişimi sınırlı olduğundan hem uzaktan

eğitim hem de yüz yüze telafi eğitimlerinin bu sınırlılığı dikkate alarak tasarlanması ve uygulanması gerekmektedir. Bu kademedeki öğrencilerin bağımsız çalışma becerilerinin sınırlılıkları da dikkate alınmalıdır. Henüz temel okuma yazma eğitimlerinin başlangıcında olan öğrencilerin uzun süre okuldan uzak kalmaları, daha üst kademelerdeki öğrencilere göre daha fazla öğrenme kaybına neden olabilir. Ancak ilköğretim düzeyindeki temel beceriler, daha sonraki öğrenmeler için ön koşul ve zemin olarak hayati önem taşır. Bu nedenle özellikle birinci sınıf öğrencilerinin öğrenme kayıp ve eksiklerinin telafi eğitimi için süre sınırlamasından bağımsız olarak üst sınıfın eğitim öğretim planlamasına entegre edilerek öğrenme eksiklerinin giderilmesi gerekir. Genel olarak ilköğretim düzeyinde telafi programlarının öğrenme zincirinde ve hiyerarşisinde kesintiler/kopukluklar olmamasını temin edecek şekilde tasarlanması ve daha önceki kazanımlar edinilmeden, eksik veya kayıp bilgi ve beceriler telafi edilmeden daha sonraki kazanım ve öğrenmelere geçilmemesi ayrı bir önem taşımaktadır.

### **Okul terkinin artması olasılığına karşı riskli öğrenciler tespit edilmeli ve önleyici tedbirler alınmalıdır.**

Öncelikli adım olarak mülteci çocuklar, mevsimlik tarım işçilerinin çocukları, özel eğitim ihtiyacı olan çocuklar, salgın sürecinde ebeveynleri işlerini ve gelirlerini kaybetmiş çocuklar ve sosyal çevresinden baskı görebilecek özellikle ergenlik çağı kız çocukları gibi risk grubunda yer alan çocukların öğretmenler ve okulların rehberlik birimleri tarafından aktif olarak izlenerek tespitinin yapılması gerekir. Okul terki riski taşıyan çocuklarla ve aileleri ile iletişimin sürdürülmesi, gerekli hallerde rehberlik araştırma merkezleri, sosyal yardımlaşma ve dayanışma vakfı gibi diğer kurumlarla da işbirliği yaparak önleyici tedbirlerin alınması okul terklerinin önlenmesinde etkili olabilir.

### **Okulların Yeniden Açılması Sürecinde Karşılaşılabilecek Sorunlar ve Çözüm Önerileri**

Okulların açılması kararının ülkenin COVID-19 ile mücadele için alınan sağlık tedbirleri ile uyumlu olması ve öğrencilerin, eğitim çalışanlarının, öğretmenlerin ve ailelerin sağlığını korumak için tüm tedbirlerin uygulanabilme kapasitesine göre alınması gerekir. Millî Eğitim Bakanlığının okulların 31 Ağustos'ta açılmasına yönelik planlamalar yaptığını kamuoyuna duyurmasının ardından 5 Temmuz 2020 tarihinde Sağlık Bakanlığı tarafından güncellenen COVID-19 Salgın Yönetimi ve Çalışma Rehberi'nde "COVID-19 Kapsamında Okullarda Alınması Gereken Önlemler"e yer verilmiştir. Rehberde dikkat çeken önlemlerin başında okullarda en az 4 metrekareye bir kişi düşecek şekilde personel ve öğrenci planlaması yapılması; sınıf, yemekhane, kantin gibi toplu kullanım alanlarında sosyal mesafenin en az bir (1) metre olacak şekilde düzenlenmesi; okulda bulunan öğretmen, öğrenci ve diğer çalışanların maske takması; teneffüslerin sınıflar sıraya konularak düzenlenmesi; koridorlar, kantin, spor salonu gibi toplu kullanım alanlarının daha az sayıda kişiyle ve dönüşümlü olarak kullanılması gelmektedir.<sup>224</sup> Ayrıca okullarda hijyen koşullarının sağlanması için bulundurulması ve yapılması gerekenler de belirtilmiştir.

Türkiye'de devlet okullarındaki okul ve şube bazındaki öğrenci sayıları ve okulların fiziki kapasite yetersizlikleri göz önünde bulundurulduğunda okulların yeniden açılması planlamalarında sürecin lojistik boyutunda sosyal mesafenin korunması ve hijyen kurallarının uygulanması ile ilgili tedbirlerin uygulanabilirliği noktalarında sorunlar yaşanacağı tahmin edilmektedir. Bu kapsamda aşağıda okullar yeniden açıldığında karşılaşılabilecek muhtemel sorunlar ve bu sorunlara yönelik çözüm önerilerinin detaylarına yer verilmiştir.

### **Sosyal mesafenin korunmasına ilişkin önlemler alınmalıdır.**

Lojistik olarak salgın koşullarının gerektirdiği tedbirleri yeterli düzeyde alabilmek ciddi bir ek maliyet, insan kaynağı ve altyapı düzenlemesi gerektirmektedir. Mevcut koşulların kısıtlılıkları ile okulların açılması için gerekli koşullar ve bu koşulları karşılayabilme olanaklarının gerçekçi bir şekilde değerlendirilmesi bir keyfiyet meselesi değil zorunluluktur. Çünkü sosyal mesafeyi koruyacak tedbirler alınmadan okullar açılmaz. Ortamı ve koşulları düzenlemeden sosyal mesafenin korunmasını istemek ile de sosyal mesafe korunamaz.<sup>225</sup>

Danimarka, Norveç, Çin, Singapur, Tayvan gibi okullarını salgın devam ederken açan ülke uygulamaları incelendiğinde, salgından korunmanın ilk kuralı olan sosyal mesafenin okullarda da korunmasına yönelik çeşitli tedbirler aldıkları görülmektedir. Bu tedbirlerin başında sosyal mesafenin korunması için net ve anlaşılabilir protokoller oluşturulması gelmektedir.

Sınıf mevcutlarının azaltılması, okula giriş-çıkış, teneffüs zamanlarının, yemek ve beslenme saatlerinin farklılaştırılması, mümkün olduğunda bazı derslerin açık alanlarda yapılması, çok sayıda öğrencinin/ velinin bir araya geleceği her türlü etkinliğin kısıtlanması, ulaşım ve servis kısıtlamaları gibi tedbirler açıkça tanımlanmaktadır. Örneğin, salgının başlangıç noktası olan Çin'de okullarda günde en az iki kez ateş ölçümü yapılmaktadır. Kalabalık bölgelerde sınıf mevcutları azaltılmış, grup şeklinde olan sıralar birbirinden ayrılarak araya bölmeler konulmuştur. Ayrıca okul servislerinin kapasitesinin yarıya düşürülmesi tavsiye edilmiştir. Avrupa'da okullarını yeniden açan ilk ülke olan Danimarka'da okula girişte ateş ölçümü yapılmakta öğrenciler sınıf seviyelerine göre farklı saatlerde okula giriş çıkış yapmaktadır. Sınıf mevcutları gruplara ayrılarak 10-11 öğrenciye

düşürülmüştür. Öğrencilerin sınıfta ikişer metre (6 adım) ara ile oturması sağlanmıştır. Norveç'te ebeveynlerin okula girişi yasaklanmıştır. Okul personeline hijyenin sağlanması konusunda eğitim verilmiştir. İlkokullarda sınıf mevcutları maksimum 15 öğrenciye, ortaokullarda ise 20 öğrenciye düşürülerek sosyal mesafe korunmaya çalışılmıştır. Bu tedbirler alınırken okul ve şube bazında öğrenci sayısı ile öğrenciler arası sosyal mesafeyi korumak için yeterli fiziksel alan olup olmadığı belirleyici faktörler olmaktadır. Sınıfların geniş olduğu ve sıralar arası mesafelerin ayarlanabildiği okullarda bu tedbirler kolaylıkla alınabilirken, kalabalık sınıflı ve bütçesi kısıtlı okullarda bu esneklik sağlanamamaktadır.

Türkiye'de devlet okullarındaki okul büyüklükleri ve sınıf mevcutları göz önünde bulundurulduğunda pek çok okulda en az dört metrekareye bir kişi düşecek şekilde personel ve öğrenci planlaması yapılması ve toplu kullanım alanlarında sosyal mesafenin en az bir metre olacak şekilde düzenlenmesi pek mümkün görünmemektedir. Mevcut durumda seçeneklerin ne kadar zor olduğunu göstermek açısından sadece ikili öğretim yapan öğrenci oranına bakmak bile yeterli olacaktır. 2018-2019 eğitim öğretim yılında temel eğitimde ikili öğretim kapsamındaki okullara devam eden öğrenci oranı %33,83'dür. Ortaöğretimde ise ikili öğretim kapsamındaki okullara devam eden öğrenci oranı %3,8'dir. Ayrıca ilkokulda şubelerin %20,45'inde, ortaokulda ise yaklaşık %30,28'inde sınıf mevcudu 30 öğrenciden daha fazladır.<sup>226</sup> Bu durumda ilköğretimde öğrencilerin bir kısmı kalabalık sınıflarda öğrenim görürken, her üç öğrenciden biri ikili öğretim görmektedir. Dolayısıyla, sınıf mevcutlarının kalabalık olduğu ve fiziksel mesafenin yeterli olmadığı okullarda tüm öğrencilerin aynı anda okulda olması sağlanamayacak, bu da beraberinde farklı senaryoların planlanmasını gerekli kılacaktır. Bunun gibi durumlarda öncelikle öğrencilerin gruplara ayrılarak farklı zaman dilimlerinde

okula gitmesi sağlanmalı, hangi derslerin okulda bulunulan zamanda yapılacağı, hangilerinin telafi eğitimine bırakılacağı gibi kararlar alınıp sınıf düzeyinde ders programları belirlenmelidir. Durum böyle olduğunda öğrencilerin okulda bulunmadıkları zamanların, giremedikleri derslerin telafisi için uzaktan eğitime devam edilmesi gerekliliği mevcudiyetini korumaya devam edecek, bunun için de öğretmenlerin işgücü başta olmak üzere ayrıntılı planlamalar gerekecektir.

Sınıf ve okul ortamındaki önlemlere ek olarak sosyal mesafenin korunmasına yönelik bir diğer tedbir alanı okul servisleriyle ilgilidir. Sağlık Bakanlığı tarafından hazırlanan rehberde servislerde de bir metre sosyal mesafe kuralına uyulması, yolcuların yani öğrencilerin her gün aynı koltuklara oturması, damlacık oluşturması nedeniyle servis içinde konuşulmaması ve bağırılmaması gerektiği ifade edilmiştir. Fiili olarak servis araçlarının sayısının en az iki katına çıkarılması mümkün olmayacağına göre, eğitim öğretimde öğrencilerin dönüşümlü olarak okulda bulunmaları gibi alternatifler değerlendirilebilir.

Bütün bu tedbirlerin niteliği ve düzeyi salgının seyrine ve sağlık alanından gelecek verilere bağlı olacaktır. Okullar açılmadan önce hangi kademelerde, hangi bölgelerde ve hangi koşullarda okulların açılacağına ölçütleri belirlenmeli ve okulların güvenli bir şekilde faaliyetlerini sürdürebilmesi için detaylı bir planlama yapılmalıdır. Sağlık Bakanlığı tarafından paylaşılan önlemleri hayata geçirme aşamasında sorun yaşanmaması için Millî Eğitim Bakanlığının yerel düzeyde ve okul düzeyinde rehberlik ve yönlendirme sağlayacak bir kılavuz oluşturması, görev tanımlarını açık ve anlaşılır şekilde detaylandırması ve koordinasyonu sağlaması gerekir.

### **Okullarda hijyen koşullarının oluşturulması ve hijyen kurallarının uygulanmasına yönelik tedbirler alınmalıdır.**

Salgından korunmanın bir diğer yolu olarak tuvalet, kantin, okul bahçesi, servis araçları gibi diğer ortak kullanım alanlarında ciddi hijyen tedbirleri alınmalıdır. Sağlık Bakanlığı tarafından paylaşılan önlemler okullarda temassız ateş ölçer, maske, sıvı sabun ve el antiseptiği veya en az %70 alkol içeren kolonya bulundurulmasını, kullanılmış maskeler için kapaklı çöp kutuları temin edilmesini, sınıflara, koridorlara, giriş ve çıkışa yakın alanlara el antiseptikleri yerleştirilmesini, kapı kolları, merdiven korkulukları, elektrik düğmeleri gibi yüzeylerin temizliği ve dezenfeksiyonunun sık sık yapılmasını içermektedir.

El yıkama, koruyucu ekipman kullanma, okulun temizliğinin sağlanması, gıdaların güvenli şekilde sunulması dâhil tüm hijyen önlemleri için ayrıntılı protokoller geliştirilmelidir. İlgili protokollerin yerine getirilebilmesi için okulun ihtiyaçları karşılanmalı, temizlik görevlileri dâhil okulda görev yapan tüm personel bu protokoller hakkında bilgilendirilmelidir. Sağlık koşulları dolayısıyla okula başlayamayacak öğrenci ve eğitim personelleri için uzaktan eğitime devam edilecek şekilde tedbirler alınmalıdır. Okulda rahatsızlanan bir öğrenci ya da personel olması durumunda okul yönetiminin uygulayacağı prosedürleri içeren acil durum planları oluşturulmalıdır.<sup>227</sup>

Okullar açıldıktan sonraki süreçte salgın tedbirlerinin uygulanabilmesi için tüm çalışanlara (yöneticiler, öğretmenler, yardımcı personel, kantin ve yemekhane personeli, temizlik çalışanları, servis şoförleri vd.) ve öğrencilere eğitim verilmeli; tüm kurallar açık biçimde ifade edilmelidir.

Her öğrenciye ve çalışana koruyucu ekipman sağlanabilmesi ve okul içindeki alanların sürekli temizliğinin ve dezenfeksiyonunun sağlanmasına yönelik daha fazla temizlik personeli istihdam edilebilmesi için okul bütçeleri yeterli olmayacaktır. Artan temizlik işleri ve hijyen ihtiyaçlarının karşılanması için finansman miktarı ve bunun nasıl temin edileceği belirlenmelidir. Salgın öncesi koşullarda bile bu alandaki finansman yetersizliği dikkate alınarak okulun temizlik ve hijyeninin tam olarak sağlanabilmesi için malzeme ve hizmetler ile bunların maliyetlerinin öncelik sırasına konması gerekir. Beklenmedik durumlar için bir plan ve yeterli malzeme stoğu bulunduğundan emin olunmalıdır.

**Gerekli ek maliyet, insan kaynağı ve altyapı düzenlemesi sağlanmalıdır.**

Okullar, resmi ya da özel olsun, ciddi bir finansman krizi ile karşı karşıya kalacaktır. UNESCO dâhil

olmak üzere pek çok uluslararası kuruluş okulların yeniden açılmasında ilave finansman ihtiyacı ile birlikte ekonomik krizden kaynaklı olarak okullara sağlanan finansmanın kısılması riskinin olduğuna dikkat çekmektedir. Millî Eğitim Bakanlığının okulların finansman ihtiyacını gerçekçi bir şekilde tespiti ve ilave kaynak ihtiyacının karşılanması için alternatifleri değerlendirmesi gerekir. Başta hijyen koşullarının sağlanmasının maliyeti olmak üzere, ilave personel ve mekânsal düzenlemelerin gerektirdiği finansman “okulların bir şekilde halledebileceği” bir sorun değildir. Okullarda sosyal mesafenin korunması ve hijyen koşullarının sağlanmasını gerektirdiği ek maliyet, insan kaynağı ve altyapı düzenlemesi karşılanmalıdır. İlave finansman ihtiyacının karşılanamaması halinde ise, okullarda eğitim öğretim faaliyetleri dâhil, her türlü faaliyet için öğrencilerin ve çalışanların sağlık güvenliğini temin edecek şekilde kısıtlayıcı tedbirlerin alınması gerekir.





## BÖLÜM 4

---

# COVID-19 Sürecinde Mesleki ve Teknik Eğitim Kapsamında Gelişmeler, Sorunlar ve Çözüm Önerileri

(12 Mart - 19 Haziran 2020)



tedmem



COVID-19 salgını bütün sektörleri etkileyerek ülkeler için hemen her alanda ani ve büyük değişiklikleri beraberinde getiren küresel bir krize yol açmıştır. Salgın nedeniyle dünya genelinde yaşanan belirsizlik ekonomiyi ve iş piyasasını da olumsuz etkilemiştir. Mesleki ve teknik eğitim salgından; salgına karşı alınan tedbirler kapsamında okulların kapanmasının yanı sıra yine önlemler ve ekonomik nedenlerle iş yerlerinin kapanması veya daha az kişi çalışacak şekilde sürece uyum sağlanmaya çalışılması gibi nedenlerle iki yönlü olarak etkilenmiştir. Salgının mesleki ve teknik eğitime olan etkisi mevcut durumda eğitimin sürdürülmesi bağlamında yaşanan zorluklarla sınırlı kalmamakta, ilerleyen aylarda ve yıllarda iş piyasasının nasıl şekilleneceğine, ihtiyaç ve taleplerin neler olabileceğine ilişkin uyum ve öngörü oluşturmanın zorluğunu da kapsamaktadır.

Bu bölümde Türkiye’de (1) *Salgın Sürecinde Mesleki ve Teknik Eğitim Düzeyinde Gelişmeler* ile (2) *Salgın Sürecinde Karşılaşılan Sorunlar ve Çözüm Önerileri* ele alınmıştır.

## 1. SALGIN SÜRECİNDE MESLEKİ VE TEKNİK EĞİTİM DÜZEYİNDE GELİŞMELER

Türkiye’de COVID-19 salgını dolayısıyla 12 Mart’ta alınan karar doğrultusunda tüm eğitim kurumlarında olduğu gibi mesleki ve teknik Anadolu liselerinde ve mesleki eğitim merkezlerinde de yüz yüze eğitime ara verilmiştir. Bu tarihten itibaren MEB tarafından mesleki ve teknik eğitim kapsamında alınan kararlar ve uygulamalara yönelik detaylar; salgın sürecinde mesleki ve teknik eğitim kapsamında *uzaktan öğrenmenin sürdürülmesine yönelik mevzuat düzenlemeleri* ve *salgın sürecinde mesleki ve teknik eğitim kapsamında üretim faaliyetleri* başlıklarında ele alınmış ve kronolojik sırayla aşağıda verilmiştir.

### Salgın sürecinde mesleki ve teknik eğitim kapsamında mevzuat düzenlemeleri<sup>228</sup>

Salgın sürecinde mesleki ve teknik eğitim kapsamında uzaktan öğrenmenin sürdürülmesi, ölçme ve değerlendirme süreçleri ve çırak/öğrenci ödemeleri konularında mevzuat düzenlemeleri gerçekleştirilmiştir. 20 Mart tarihinde uzaktan eğitim döneminde belirli şartlar çerçevesinde işletmelerde beceri eğitimi ve stajların devamının sağlanması yönünde resmi yazı yayımlanmıştır. Ardından 7 Nisan’da öğrenci/çırak çalıştıran işletmelere devlet desteğinin sürdüğü açıklanmıştır. Son olarak, 8 Mayıs ve 28 Mayıs tarihlerinde mesleki ve teknik ortaöğretim kurumlarında öğrenim gören öğrencilerin ölçme ve değerlendirme süreçlerine ilişkin düzenlemeler yapılmıştır.

16 Mart (2020)	<b>Usta öğreticilik eğitimlerinin uzaktan eğitim yoluyla yapılabilmesi ile sınavların elektronik sınav (e-Sınav) olarak düzenlenmesine yönelik düzenleme yapıldı:</b> Millî Eğitim Bakanlığı; <i>Önceki Öğrenmelerin Tanınması, Denklik ve Ölçme Değerlendirme İşlemleri ile İlgili Usul ve Esaslara İlişkin Yönerge’de</i> değişiklik yaparak usta öğreticilik eğitimlerinin uzaktan eğitim yoluyla sunulmasına imkân sağladı. Böylece koronavirüs önlemleri kapsamında usta öğretici adaylarının uzaktan eğitim yoluyla eğitimlerini tamamlayabilmesi mümkün oldu. Ayrıca, usta öğretici sınavlarının e-Sınav olarak yapılabilmesi için de değişikliğe gidildi.
20 Mart	<b>Uzaktan eğitim döneminde işletmelerde beceri eğitimi ve stajların devamına ilişkin düzenleme yapıldı:</b> Mesleki ve Teknik Eğitim Genel Müdürlüğü’nün 20 Mart 2020 tarihli ve 90757378-250.99-E.5765015 sayılı yazısında, mesleki ve teknik ortaöğretim kurumlarında öğrenim gören öğrenciler için işletmelerde gerekli tedbirler alınarak ve belirtilen şartların sağlanması halinde sınırlı sayıda öğrencinin, dönüşümlü olarak beceri eğitimi veya staja devamının mümkün olabileceğine yer verildi. <sup>229</sup>

7 Nisan	<b>İşletmelerde staj yapan öğrencilerin ücretlerine ilişkin durum düzenlendi:</b> Mesleki ve Teknik Eğitim Genel Müdürlüğü tarafından 07.04.2020 tarihli ve 19863661-250.99-E.6204493 sayılı yazı ile işletmelerde beceri eğitimi veya staj yapan öğrencilerin ücret ödemelerine ilişkin konulara açıklık getirildi. Buna göre öğrencilik hakları devam eden öğrencilerin/çırakların SGK prim ödemelerinin Bakanlıkça ödenmeye devam edileceği ifade edildi. <sup>230</sup>
8 Mayıs	<b>Olağanüstü durumlarda sınıf geçme ve öğrenci başarısının değerlendirilmesine yönelik düzenleme yapıldı:</b> 8 Mayıs 2020 tarihinde yayınlanan <i>Millî Eğitim Bakanlığı Ortaöğretim Kurumları Yönetmeliğinde Değişiklik Yapılmasına Dair Yönetmelik</i> 'te yılsonu başarı puanı ve öğrencilerin bir üst sınıfa geçmesine ilişkin düzenlemelere yer verildi. <sup>231</sup> Buna göre, işletmelerde mesleki eğitim gören öğrenciler için beceri sınavının yapılamaması durumunda bir dönem başarı puanı değerlendirme puanı olarak kullanılacaktır. Ayrıca önceki sınıflarda yoğunlaştırılmış eğitim programına katılmış olan öğrencilerin bir üst sınıfa geçebileceği düzenlenmiştir.
28 Mayıs	<b>Mesleki ve teknik ortaöğretim kurumlarında öğrenim gören öğrencilerin ölçme ve değerlendirme süreçlerine ilişkin düzenlemeler paylaşıldı:</b> Mesleki ve Teknik Eğitim Genel Müdürlüğü tarafından illere gönderilen 28.05.2020 tarihli 72846375-299-E.7214382 sayılı yazıyla, mesleki ve teknik ortaöğretim kurumlarında öğrenim gören öğrencilerin başarı durumları, işletmelerde mesleki eğitim veya stajları, beceri sınavları, ücret ve sigorta işlemleri, telafi eğitimi, diploma tarihleri, okul birinciliği gibi konuların uzaktan eğitim sürecinde nasıl düzenleneceği konularına açıklık getirildi. <sup>232</sup>

### Salgın sürecinde mesleki ve teknik eğitim kapsamında üretim faaliyetleri

Okulların kapalı olduğu dönemde bazı mesleki ve teknik eğitim kurumlarında maske, kimyasal malzeme, solunum cihazı, tek kullanımlık koruyucu önlük gibi salgınla mücadelede hayati öneme sahip malzemelerin üretimi gerçekleştirilmiştir. 15 Mart itibarıyla dezenfektan üretimiyle başlayan süreçte cihaz ve materyal çeşitliliği artırılarak geniş yelpazede ve önemli miktarlarda üretim yapılmıştır.

15 Mart	<b>Meslek liselerinde dezenfektan üretimi yapılmaya başlandı:</b> Salgın sürecinde Bakanlık tarafından tüm okullarda yürütülen hijyen, temizlik ve dezenfeksiyon çalışmaları için mesleki ve teknik liselerin kapasitesinin kullanılması kararlaştırılarak Bakanlık tarafından belirlenen 28 mesleki ve teknik Anadolu lisesinde günlük 100 tona varan dezenfektan üretimi yapılmaya başlandı. <sup>233</sup> 16 Mart tarihinde temizlik malzemesi üreten meslek lisesi sayısının 28'den 44'e çıktığı, Nisan ayı başına kadar üretim yapacak okul sayısının 100'e ulaşacağı bilgisi paylaşıldı. <sup>234</sup>
18 Mart	<b>Meslek liselerinde maske üretimi başladı:</b> Salgının ilerlemesi ile piyasada maske bulmanın zorlaşması nedeniyle COVID-19 tedbirleri kapsamında meslek liselerinde maske üretiminin başlayacağı duyuruldu. İlk olarak 21 pilot ilde 30 okulda cerrahi maske, 7 ilde ise N95 standardında maske üretimine başlandı. <sup>235</sup> <b>22 Mart</b> tarihinde cerrahi maske üreten meslek lisesi sayısı 50'ye çıkarıldı. Ayda 2 milyon cerrahi maske üretilmesinin planlandığı paylaşıldı. <sup>236</sup> 30 Mart'ta meslek liselerinde N95 standardında maske makinesi üretimine başlanacağı duyuruldu. <sup>237</sup> <b>31 Mart'ta</b> İstanbul Küçükköy Mesleki ve Teknik Anadolu Lisesinde, Otomatik 3 Katlı Telli Ultrasonik Cerrahi Maske Makinesi'nin üretiminin tamamlandığı ve lisede günde 100 bin cerrahi maske üretimine başlandığı, meslek liselerinde üretilen cerrahi maskeler için hedefin ayda 10 milyona yükseltildiği duyuruldu. <sup>238,239</sup> <b>29 Mart itibarıyla</b> meslek liselerinde bir haftada üretimi yapılan 500 bin maskenin, başta sağlık kurumları olmak üzere ihtiyaç duyulan noktalara ulaştırıldığı belirtildi. <sup>240</sup>

18-21 Mart	<b>Meslek liselerinde tek kullanımlık çatal-bıçak ve tek kullanımlık önlük ve tulum üretimine başlandı:</b> Temizlik malzemelerinin yanı sıra meslek liselerinde tek kullanımlık çatal-bıçak ve tek kullanımlık önlük ve tulum üretimine başlandığı duyuruldu. <sup>241,242</sup> <b>7 Nisan'da</b> sağlık çalışanları için tek kullanımlık önlük üretilmek üzere yatırım yapılan Mersin'deki mesleki ve teknik Anadolu lisesinde günde 10 bin tek kullanımlık önlük üretileceği ve bu önlüklerin Sağlık Bakanlığının koordinasyonunda dağıtılacağı duyuruldu. <sup>243</sup>
9 Nisan	<b>Meslek liselerinde yüz koruyucu siperlik kalıbının seri üretimine geçilmesi için çalışmalar başladı:</b> Meslek liselerinde yüz koruyucu siperlik kalıbı yapılarak seri üretime geçilmesi için İstanbul Kağıthane Gültepe Mesleki ve Teknik Anadolu Lisesi pilot okul olarak seçildi. Bu okulda günde 10.000 olmak üzere ayda 300.000 yüz koruyucu siperlik üretileceği duyuruldu. <sup>244</sup>
16 Nisan	<b>Meslek liselerinde ilk solunum cihazı üretildi:</b> Hatay Şehit Serkan Talan Mesleki ve Teknik Anadolu Lisesi Biyomedikal Cihaz Teknolojileri Ar-Ge atölyelerinde ilk solunum cihazının üretildiği paylaşıldı. <sup>245</sup> 17 Nisan'da Kartal Şehit Öğretmen Hüseyin Ağırman Mesleki ve Teknik Anadolu Lisesinde ambulans ve sahra hastaneleri için uzaktan kontrollü solunum cihazı üretildiği bilgisi paylaşıldı. <sup>246</sup>
22 Nisan	<b>Meslek liselerinde üretilen cerrahi maske sayısı 9 milyona ulaştı:</b> COVID-19 salgını ile mücadelede meslek liselerinde 9 milyon cerrahi maske, 5 milyon litre hipoklorit dezenfektan, 120 bin litre el dezenfektanı, 3 bin litre kolonya, 750 bin yüz koruyucu siperlik ve 1 milyon tek kullanımlık önlük/tulum üretildiği bilgisi paylaşıldı. Buna ek olarak İstanbul Arnavutköy İbrahim Özyayın Mesleki ve Teknik Anadolu Lisesi'nde UVC Hava Sterilizasyon Cihazı üretildiği belirtildi. <sup>247</sup>
24 Nisan – 15 Haziran	<b>Meslek liselerinde üretilen cihaz çeşitliği artırıldı:</b> Sancaktepe Eyüp Sultan Mesleki ve Teknik Anadolu Lisesi'nde video sisteminin yazılımı da meslek öğretmenleri tarafından geliştirilen 'Video Laringoskop' cihazı üretilti. <sup>248</sup> <b>26 Nisan'da</b> Konya Mehmet Tuza Pakpen Mesleki ve Teknik Anadolu Lisesinde İzole Numune Alma Ünitesi üretiltiği, <b>27 Nisan'da</b> İstanbul Maltepe Küçükyalı Mesleki ve Teknik Anadolu Lisesi Elektrik-Elektronik Teknolojileri alanı öğretmenlerinin "Ozon hava dezenfekte cihazı" ve "Temassız kızılötesi (IR) termometre cihazı" ürettiği bilgisi paylaşıldı. <sup>249,250</sup> <b>14 Mayıs'ta</b> Yenimahalle Şehit Mehmet Şengül Mesleki ve Teknik Anadolu Lisesi'nde ultraviyole (UV) ışınlarıyla kendi kendine dezenfeksiyon işlemi yapabilen robot geliştirildi. <sup>251</sup> <b>15 Mayıs'ta</b> Hatay'da İskenderun Mesleki Teknik Anadolu Lisesi'nde hem cerrahi maske makinesi hem de N95 standardında maske üreten maske makinesi geliştirildi. <sup>252</sup> <b>14 Haziran'da</b> Gaziosmanpaşa Küçükköy Mesleki ve Teknik Anadolu Lisesi'nde, üretilen cerrahi maske gerekli tescil belgeleri ve onaylar alınarak ihraç edildi. <sup>253</sup>

## 2. MESLEKİ VE TEKNİK EĞİTİMDE SALGIN SÜRECİNDE KARŞILAŞILAN SORUNLAR VE ÇÖZÜM ÖNERİLERİ

K-12 kademesinde ele alınan yönetim boyutu ve uzaktan eğitim sürecinde öğrenme kayıpları ve imkân eşitsizliklerine dayalı sorunların tamamı mesleki ve teknik ortaöğretimi de içine alan ve etkileyen sorunlar olarak görülmektedir. Ancak salgını önlemeye yönelik tedbirler kapsamında hem okulların kapanması hem de önlemler ve ekonomik nedenlerle işletmelerin kapanması salgının mesleki ve teknik eğitime etkisinin katlanmasına sebep olmuş ve ek sorunlara yol açmıştır. Bu durum mesleki ve teknik eğitim kapsamındaki

öğrencilerin genel ortaöğretim kapsamındaki öğrencilerden daha dezavantajlı bir konumda olmasına sebep olmuştur. Bu bağlamda COVID-19 salgınının mesleki ve teknik eğitim kapsamında yol açtığı sorunlar uzaktan eğitimin sürdürülmesi ve ekonomik etkiler odağında ele alınmıştır. Mesleki ve teknik eğitimde COVID-19 salgını nedeniyle okulların kapatıldığı süreçte öne çıkan sorunlar ve bu sorunlarla ilgili çözüm önerileri aşağıda Tablo 4.1'de sunulmuş ve izleyen kısımda ise sorunlar ve çözüm önerileri daha ayrıntılı olarak açıklanmıştır.

**TABLO 4.1**

### Mesleki ve Teknik Eğitimde Salgın Sürecinde Karşılaşılan Sorunlar ve Çözüm Önerileri

<b>Sorunlar</b>	<ul style="list-style-type: none"><li>Mesleki ve teknik eğitim kurumları COVID-19 salgını ile mücadele için hayati önem taşıyan malzeme üretiminde etkin bir rol alırken, öğrencilerin mesleki becerilerinin uzaktan öğrenme yoluyla geliştirilmesinde zorluklar yaşanmıştır.</li><li>Öğrenciler uygulama eğitimlerini tamamlayamadan bir üst sınıfa geçmiş ya da mezun sayılmıştır.</li><li>Meslek alanı öğretmenleri ve usta eğitimcileri uzaktan eğitim araçlarının kullanımı, alan becerilerinin teknoloji yoluyla öğretimi ve değerlendirmesi konularında hazırlıksız yakalanmıştır.</li><li>Beceri eğitimi kapsamındaki çırak/stajyer öğrencilerden bir kısmı işyerlerine gidememeleri nedeniyle ekonomik olarak olumsuz etkilenmiştir.</li></ul>
<b>Çözüm Önerileri</b>	<ul style="list-style-type: none"><li>Mesleki ve teknik eğitimin uzaktan sürdürülmesindeki sınırlılıkların tespitinin yapılması gerekmektedir.</li><li>Mesleki ve teknik eğitimin teorik ve pratik boyutunda telafi süreçleri bütüncül bir bakışla planlanmalıdır.</li><li>Mesleki becerilerin geliştirilmesine yönelik alternatif uzaktan öğrenme çözümleri oluşturulmalıdır.</li><li>Öğrencilerin dijital becerilerinin geliştirilmesi odağa alınmalıdır.</li><li>Salgının ekonomik etkileri nedeniyle faaliyetlerine devam edemeyen ya da sınırlı şekilde devam edebilen işletmelerde çalışan çıraklarla ilgili destek mekanizmaları güçlendirilmelidir.</li><li>Yeterliklerin ve becerilerin değerlendirilmesinde hem kullanılan yöntem ve araçlar hem de sürecin yönetimi konularında farklı seçeneklere imkân tanıyacak şekilde esneklik sağlanmalıdır.</li><li>Öğretmenlerin uzaktan eğitim için gerekli olan dijital ve pedagojik yeterliklerinin geliştirilmesine yönelik çalışmalar yapılmalıdır.</li></ul>

## Mesleki ve teknik eğitimde salgın sürecinde karşılaşılan sorunlar

**Mesleki ve teknik eğitim kurumları COVID-19 salgını ile mücadele için hayati önem taşıyan malzeme üretiminde etkin bir rol alırken, öğrencilerin mesleki becerilerinin uzaktan öğrenme yoluyla geliştirilmesinde zorluklar yaşanmıştır.**

Okulların kapalı olduğu dönemde bazı mesleki ve teknik eğitim kurumlarında maske, solunum cihazı, kimyasal malzeme, tek kullanımlık koruyucu önlük gibi salgınla mücadelede hayati öneme sahip malzemelerin üretimi gerçekleştirilmiştir. COVID-19 salgını sürecinde, mesleki ve teknik eğitim ortaöğretim kurumlarına yönelik MEB tarafından paylaşılan haberlerin neredeyse tamamının bu kurumlarda gerçekleştirilen üretim faaliyetleriyle ilgili olduğu görülmektedir. Mesleki ve teknik eğitim kapsamındaki öğrencilerin uzaktan eğitime erişimleri, meslek alan derslerine yönelik uzaktan öğrenme çözümleri ve öğrencilerin öğrenme süreçlerinin takibine yönelik veri ve haberler ise oldukça sınırlı kalmıştır. Mesleki ve teknik eğitim öğrencilerinin üretim faaliyetlerine dâhil olması, mesleki becerilerinin gelişimi ve toplumsal fayda açısından olumlu görülmele birlikte, bu süreçte teorik eğitimler kadar beceri eğitimleri ve beceri kazandırmaya yönelik uygulamalarda da aksamalar kaçınılmaz olmuştur.

COVID-19 salgınına yönelik alınan önlemlerin bir parçası olarak birçok ülke eğitim sistemlerini uzaktan öğrenme platformları üzerinden sürdürme çalışmalarını yürütmüştür. Bu durum mesleki ve teknik eğitimin uygulama ağırlıklı dersler ve iş yeri bazlı eğitimleri içermesi nedeniyle öğrencilerin

uzaktan eğitim araçları yoluyla öğrenmelerini sürdürmeleri konusunda önemli dezavantajlar oluşturmuştur. Nitekim teorik eğitimi dahi uzaktan öğrenme araçlarına uygun içerik formatında hazırlamakla ilgili zorluklar gündemdeyken, uygulama eğitimlerinin uzaktan sürdürülmesi çok daha kapsamlı ve maliyetli bir hazırlık sürecini gerektirmektedir. Birçok meslek alanı için uzaktan eğitim araçlara, malzemelere, ekipmana ve makinelere erişim sınırlılıkları sorununu beraberinde getirmektedir. Uygulama ağırlıklı alan derslerinin ve staj/çıraklık eğitimlerinin uzaktan öğrenme platformlarına taşınmasına ilişkin güçlük bu kapsamdaki eğitim kurumları ve öğrenciler için eğitimin önemli ölçüde durmasına sebep olmuştur.

Türkiye’de mesleki ve teknik Anadolu liselerinde ve mesleki eğitim merkezlerinde öğrenim gören öğrencilerin de temel eğitim ve ortaöğretim kapsamındaki diğer tüm öğrenciler gibi EBA ve TV kanalları aracılığıyla eğitimlerini sürdürmeleri beklenmektedir. Bu kaynaklarda mesleki ve teknik eğitimin teorik boyuttaki derslerine yönelik içerikler yer almakta, öğrenci okul türü ve programını seçerek bu çerçevedeki derslerine ulaşabilmektedir. Aynı zamanda mesleki ve teknik eğitim kapsamında da canlı derslerin yapılması mümkündür. Ancak uzaktan eğitime erişim oranlarındaki kısıtlılıklar dikkate alındığında, özellikle mesleki becerilerin edinilmesinde eksik ve kayıpların oluşması da kaçınılmaz gözükmektedir. Bu nedenledir ki, pek çok ülkede beceri eğitimleri küçük gruplar halinde ve yeniden düzenlenmiş ortamlarda devam ettirilmeye çalışılmış, becerilerin değerlendirilmesi ve sertifikalandırma ile ilgili işlemler ise ileri tarihlere ertelenmiştir.



### **Öğrenciler uygulama eğitimlerini tamamlamadan bir üst sınıfa geçmiş ya da mezun sayılmıştır.**

Salgın nedeniyle hem okullarda hem de işyerlerinde öğrenmenin kesintiye uğramasıyla mesleki ve teknik eğitimde ölçme ve değerlendirme boyutunda önemli sorunlar ortaya çıkmıştır. Birçok ülkede salgının etkili olduğu bahar döneminde olağan süreçte yapılması beklenen uygulama/staj ve beceri eğitimleri olağanüstü durum nedeniyle bir süre yapılamamıştır. Ancak mesleki ve teknik eğitimde çeşitli ülkelerde uygulama örneklerinin sunulduğu bölümde görüldüğü üzere, çoğunlukla teorik derslerin uzaktan öğrenme yoluyla devam etmesi benimsenirken, beceri eğitimleri ve işyerinde eğitimlerin bir süre ertelenmesi, diğer öğretim kurumlarına göre daha erken yüz yüze eğitim öğretime başlanması, ara sınıfların mümkün olduğunca beceri eğitimlerine devam etmeleri ancak bu mümkün değilse bir üst sınıfa geçmiş sayılmaları, son sınıf veya mezuniyetlerine kısa süre kalmış olanların beceri eğitimlerine öncelik verilmesi, beceri eğitimlerinin yaz döneminde tamamlanması, beceri değerlendirme sınavlarının formatında değişiklikler ve ertelenmesi gibi esnekliklerle mezun olmadan önce mesleki becerilerin edinilmesinin güvence altına alınması amaçlanmıştır. Fransa’da ise mesleki ve teknik eğitimde son sınıfta olan öğrencilerin bitirme/ beceri sınavına girememiş ve diploma alamamış olsalar dahi yükseköğretime başvurmalarına ve geçişlerine izin verilirken, bu izin mesleki ve teknik eğitimde eksik kalan eğitimlerini tamamlama/telafi şartına bağlanmıştır. Dolayısıyla mesleki ve teknik eğitimde genel yaklaşım “mezun sayma” değil, beceri kazanma için esneklikler ve alternatifler oluşturma şeklinde gerçekleşmiştir.

Türkiye’de 8 Mayıs 2020 tarihinde *Ortaöğretim Kurumları Yönetmeliği*’nde yapılan değişiklik

ile olağanüstü durumlarda sınıf geçme ve öğrenci başarısının değerlendirilmesine yönelik düzenleme yapılmıştır. Buna göre, öğrencilerin bahar dönemi derslerine ilişkin kazanımların değerlendirmesinden muaf tutularak birinci dönem notlarının kullanılmasına, beceri eğitimlerine ilişkin bu eğitimi gerçekleştiremeyen öğrenciler için asgari şartlar belirtilerek bir üst sınıfa geçişlerin sağlanmasına imkân tanınmıştır. Bu kapsamda staj bitirme sınavı, sorumluluk sınavları, kalfalık ustalık sınavları gibi sınav süreçlerinin sonraki tarihlere ertelenmesi kararları verilmiştir. Ayrıca öğrencilerin mesai saatleri sonrasında, hafta sonu, yarıyıl ve yaz tatillerinde yapmaları gereken stajların 2019-2020 eğitim öğretim yılında yapılmayacağı ifade edilmiştir. Bu değerlendirme çözümleri öğrencilerin mağduriyet yaşamaması amacı taşıması açısından önemlidir. Ancak bu çözümlerin geçerli ve güvenilir bir değerlendirme sağlamasındaki güçlükler nedeniyle salgınla ilgili belirsizliğin sürmesi durumunda alternatif değerlendirme yöntemlerinin geliştirilmesi gerekmektedir. Ayrıca, birçok alanda öğrencilerin işletmelerde gerçekleştirmeleri gereken beceri eğitimlerini tamamlamadan mezun olmaları bu alanlarda öğrencilerin edinmesi gereken mesleki bilgi ve becerileri tam olarak edinmeden iş piyasasına girmelerine neden olabilir. Bu durum ilerleyen dönemde işyerleri veya meslek yüksekokulları tarafından telafi edilmezse birçok sektör için beceri açığı sorununa sebep olabilir.

**Meslek alanı öğretmenleri ve usta eğitimcileri uzaktan eğitim araçlarının kullanımı, alan becerilerinin teknoloji yoluyla öğretimi ve değerlendirmesi konularında hazırlıksız yakalanmıştır.**

Eğitim öğretim uygulamalarının uzaktan sürdürülmesi öğretmenler için yeni ve zorlu bir süreci beraberinde getirdi. Bu durum özellikle

mesleki ve teknik eğitimde yoğun uygulama ve mesleki becerilerin geliştirilmesine yönelik derslerin fazlalığı nedeniyle meslek alanı öğretmenleri için önemli sınırlılıklar oluşturmuştur. Öğretmenlerin salgının neden olduğu hızlı değişime uyum sağlayarak geleneksel yöntem ve araçların dışında dijital yeterliklerini geliştirmeleri gerekmiştir. Ancak, uygulama içerikli derslerin öğretiminde kullanılabilecek sanal gerçeklik uygulamaları, iş ürün geliştirmeye yönelik grup çalışmalarının uzaktan sürdürülmesi gibi yöntemlerin teknik ve pedagojik açıdan birçok öğretmen için zorlukları olabilir. Mesleki becerilerin uzaktan öğrenme yoluyla geliştirilmesinde eğiticilerin/öğretmenlerin bu yöndeki dijital yeterlikleri ve hazırbulunuşluklarındaki farklılıklar eğitimin niteliğinde doğrudan etkilidir.

**Beceri eğitimi kapsamındaki çırak/stajyer öğrencilerden bir kısmı işyerlerine gidememeleri nedeniyle ekonomik olarak olumsuz etkilenmiştir.**

Salgın birçok sektör için işlerin durmasına, işletmelerin kapanmasına sebep olmuştur. Tüm dünyada salgının özellikle turizm, ulaşım, konaklama ve seyahat, yiyecek içecek, güzellik ve saç bakım, mal ve hizmet sağlayan birçok alt sektör için kısa ve uzun vadeli ekonomik etkileri kaçınılmazdır. Salgını önlemeye yönelik tedbirler kapsamında okulların/mesleki eğitim merkezlerinin kapanması kararının yanı sıra, ekonomik nedenlerle işletmelerin kapanması ya da daha az işçi çalıştırması çıraklık eğitimi kapsamındaki öğrencileri iki yönlü etkilemiştir. Mesleki eğitim merkezlerinde öğrenim görmekte olan öğrencilerin aynı zamanda bu kurumların bir çalışanı olduğu göz önünde bulundurulmalıdır.\*

\* 3308 sayılı *Mesleki Eğitim Kanunu*'nda beceri eğitimi kapsamında işletmelerde çalışan her bir öğrenci için asgari ücretin net tutarının yüzde 30'undan daha düşük ücret ödenemeyeceği ifade edilmektedir (2020 yılı için bu tutar 883 TL).

Millî Eğitim Bakanlığı tarafından 20 Mart 2020 tarihinde yapılan açıklamaya göre, Sağlık Bakanlığının belirlediği önlemleri almak koşuluyla işletmelerin iş yoğunluğu dikkate alınarak öğrenci/çırak öğrencilerden sorumlu asgari sayıda usta öğretici/eğitici personel bulundurulması şartıyla sınırlı sayıda öğrencinin, dönüşümlü olarak işletmelerde beceri eğitimi veya staja devamının mümkün olabileceği ifade edilmiştir.<sup>254</sup>

Beceri eğitimleri kapsamında ödenen ücretlerle ilgili olarak, öğrenci/çırak öğrencilerin SGK prim ödemeleri Bakanlık tarafından ödenmeye devam etmiştir.<sup>255</sup> Ayrıca, Bakanlık tarafından ilgili kurumların olağanüstü koşulları dikkate alarak öğrenci/çıraklara ödemeyi sürdürmeleri istenmiştir. Ancak, işletmelerde beceri eğitimine devam eden yaklaşık 120.000 çıraktan devlet teşviki alan çırak sayısı salgın öncesi aylarda yaklaşık 65.000-70.000 aralığında iken, Mart ayında yaklaşık 56.000 ve Nisan ayında yaklaşık 45.000'e kadar gerilemiştir.\*\* Bu sayılardaki yaklaşık 20.000 düşüş işletmelerin faaliyetlerine ara vermesi veya son vermesi nedeniyle çalışan çırak sayısındaki azalmadan kaynaklı olabilir. Ancak ne kadar öğrenci/çırığın işletmelerde beceri eğitimine devam edebildiği, ne kadarının işletmelerin kapanmasından etkilendiği, iş yerlerine gidemediği, ücret kesintisi yaşadığı bilinmemektedir. Salgının birçok sektörde işleri durma noktasına getiren etkisi düşünüldüğünde çok sayıda çırığın iş yerine gidemediği ve gelir elde edemediği tahmin edilmektedir. Çırakların çıraklık eğitimine çoğunlukla ekonomik sebeplerle yöneldikleri göz önünde bulundurulduğunda, çalışmaları karşılığı ödenen ücretin kesintiye uğramasının bu öğrencilerin yaşamında önemli etkileri olduğu tahmin edilmektedir.

\*\* 13.07.2020 tarihinden Milli Eğitim Bakanlığı tarafından temin edilen veri.

## Mesleki ve teknik eğitimde salgın sürecinde karşılaşılan sorunlara yönelik çözüm önerileri

### Mesleki ve teknik eğitimin uzaktan sürdürülmesindeki sınırlılıkların tespiti yapılması gerekmektedir.

Bakanlık tarafından öğrencilerin, öğretmenlerin, işletmelerdeki eğitmenlerin ve okulların uzaktan öğrenme sürecinin sürdürülmesinde karşılaştığı sorunların detaylı tespitinin yapılmasına ve sorun alanlarının belirlenmesine ihtiyaç bulunmaktadır. Bu tespitler ve sorunların ana hatlarıyla ortaya konulması sonraki sürecin planlanmasında önemli bir dayanak oluşturacaktır. Bu anlamda öğrencilerin EBA'ya erişimlerine ilişkin istatistikler, öğretmenlerin canlı dersleri gerçekleştirebilme ve öğrencilerin katılım oranları bilgileri, okulların ve işyerlerinin uzaktan eğitim uygulamalarına yönelik stratejilerine ilişkin bilgiler, işletmelerdeki beceri eğitimlerini sürdüremeyen çırak/stajyer öğrenci sayıları gibi soruların yanıtları kritik önemdedir.

### Mesleki ve teknik eğitimin teorik ve pratik boyutunda telafi süreçleri bütüncül bir bakışla planlanmalıdır.

Mesleki ve teknik eğitimde uzaktan eğitim teorik içerik odağında yürütülmektedir. Ancak teorik içerikli uzaktan eğitimin sürdürülmesinde mesleki ve teknik eğitimin uygulama ağırlıklı yapısı nedeniyle aileler ve öğrenciler yeterli motivasyona sahip olmayabilir. Bu noktada, Bakanlık tarafından temel bilgi ve becerilerin uzaktan eğitim yoluyla da olsa sürdürülmesinin önemine yönelik rehberlik ve yönlendirmelerin yapılması oldukça önemlidir. Bakanlığın bilgi ve haber paylaşımının üretim faaliyetleri odağında olması öğrencilerin ve ailelerin teorik içerikli eğitimi göz ardı etmeye yönelik tutumunu artırabilir. Mesleki ve teknik eğitimde birçok ders için temel bilgi ve becerilerdeki kayıp

ve öğrenme eksikliği sonraki dönemde telafisi zor düzeyde beceri açığına sahip azımsanmayacak sayıda gencin iş piyasasına girmesine sebep olabilir. Dolayısıyla genel eğitimde olduğu gibi mesleki ve teknik eğitimde öğrenme eksikliklerinin ve süreçte yaşanan sorunların tespitinin ardından bu bilgiler ışığında hem teorik hem de pratik boyutlara yönelik telafi sürecinin bütüncül bir bakışla planlanması gerekmektedir.

Uygulama eğitimlerinin telafisine ilişkin sektörlerin farklılıkları dikkate alınarak ayrı bir planlama yapılmalıdır. Çırak öğrencilerin bir kısmının işyerlerinde çalışmalarını sürdürdüğü göz önüne alınarak uzaktan eğitimi sağlanan derslerin akşam saatlerinde planlanması mümkün olabilir. Salgın sürecinde mesleki becerilere ilişkin eğitimin büyük oranda durması nedeniyle ilerleyen dönemde işyerlerindeki ve okullardaki mesleki becerilerin geliştirilmesine yönelik derslerin süresi artırılabilir, bu derslerin takvimi esnetilebilir. Salgının seyrine bağlı olarak önlem alınması gerektiği durumda uzaktan eğitime elverişli teorik bilgi içerikli dersler uzaktan verilmeye devam ederken, pratik becerilerin geliştirildiği derslerin yüz yüze verilmesi düşünülebilir. Hem çevrim içi hem de yüz yüze eğitim bileşenlerini içeren karma model eğitimin sürekliliğini sağlamada etkili olabilir.

### Mesleki becerilerin geliştirilmesine yönelik alternatif uzaktan öğrenme çözümleri oluşturulmalıdır.

Mesleki ve teknik eğitim hem işletmelerin faaliyetlerinin etkilenmesi hem de yüz yüze eğitimin durması nedeniyle önemli ölçüde etkilenmiştir. Salgının seyri ve etkilerinin sonuçlarına ilişkin belirsizlikler, mesleki becerilerin geliştirilmesinde oldukça yeni bir alan olan dijital araçlar yoluyla eğitim ve uzaktan eğitim çözümleri oluşturulmasını gerekli kılmaktadır.

Bu anlamda,

- Farklı sektörlerden işverenlerle işbirliği yapılarak farklı mesleklerin ihtiyaç duyduğu pratik beceriler için adım adım komutlar içeren videolar hazırlanabilir ve mesleki ve teknik eğitim öğrencilerinin erişimine açılabilir.
- EBA ve EBA TV üzerinden sağlanan uzaktan eğitim içerikleri daha çok teorik dersleri kapsamaktadır. Mesleki becerilerin geliştirilmesine yönelik videolu anlatımı mümkün olan konuların bu platformlara eklenmesi ve çeşitlendirilmesi sağlanabilir.
- Salgının seyrine göre eğitimin uzaktan eğitim yoluyla sürdürüldüğü dönemlerde teorik derslerin, yüz yüze eğitimin verilebildiği dönemlerde ise uygulama içerikli derslerin verilebileceği bir ders çizelgesi düzenlenebilir.
- Mesleki becerilerin dijital ortamda geliştirilmesine imkân veren simülasyon/sanal gerçeklik uygulamalarına yönelik yatırımlara öncelik verilebilir.
- Mesleki becerilerin uzaktan eğitimine yönelik dijital araçların geliştirilmesi konusunda sektör temsilcileri ve işverenler ile işbirlikleri yapılabilir.

### **Öğrencilerin dijital becerilerinin geliştirilmesi odağa alınmalıdır.**

Salgın nedeniyle eğitim ve işlerin dijital araçlar yoluyla sürdürülmesine yönelik acil ihtiyaç bu konudaki yetersizlikleri de ortaya çıkarmıştır. COVID-19 sonrası yaşamın her alanında ve çoğu sektörde dijital teknolojiler daha yoğun olacak ve bunun için hazırlıklı olmayanlarla hazırlıklı olanlar arasındaki beceri, verimlilik ve gelir farkı daha artacak. Bu nedenle birçok sektörün iş süreçlerinde dijital entegrasyonu sağlamaya yönelik çalışmaları

hızlandığı görülmektedir. Nitekim birçok sektör için çırak sayısında azalma beklenirken bilgi ve iletişim teknolojilerinin kapsadığı alanlarda çırak ihtiyacının artacağı tahmin edilmektedir. Bununla birlikte, birçok ülkede eğitim süreçlerinde de hızlandırılmış, kısa dönemli sertifika uygulamaları, uzaktan eğitim modülleri gibi dijital araçların yoğun kullanıldığı uzaktan öğrenmenin geçerliğinin artmasına yönelik çalışmalar salgın sürecinde gerçekleştirmiş olup bu uygulamaların eğitim sisteminin bir parçası olacak şekilde yaygınlaşması beklenmektedir. İş ve eğitim boyutlarındaki bu gelişmeler mesleki ve teknik eğitimde öğrencilerin dijital yeterliklere sahip bireyler olarak mezun olmalarının önemini artırmıştır.

### **Salgının ekonomik etkileri nedeniyle faaliyetlerine devam edemeyen ya da sınırlı şekilde devam edebilen işletmelerde çalışan çıraklarla ilgili destek mekanizmaları güçlendirilmelidir.**

Bu süreçte işyerlerine gidemeyerek ücret alamayan çırakların tespitinin yapılması ve eksik kalan eğitimlerinin telafisinin sağlanması bu öğrenciler için hem yaşam koşullarının desteklenmesi hem de eğitimden tamamen kopmalarını engellemek için gereklidir. Nitekim krizin sebep olduğu ekonomik daralma otelcilik, turizm, imalat gibi birçok sektör için işyerlerinde çırak sayısının azalmasını beraberinde getirebilir. Bu anlamda çırakların hizmet talebinin daha az olduğu alanlardan talebin daha fazla olduğu alanlara geçmelerinin kolaylaştırılması ya da bu şekilde yönlendirmelerin yapılması öğrencilerin eğitim süreçlerinin ve ekonomik gelirlerinin sürmesi için önemlidir. Türkiye’de işletmelerin faaliyetlerini sürdürmelerinin sağlanmasına yönelik devlet desteği dolaylı olarak çıraklık eğitiminin sürdürülmesine katkı sağlamaktadır. Ancak yine de faaliyetlerini durdurmak ya da çırak sayısını

azaltmak zorunda kalan işletmelerde çıraklık sözleşmesi bulunan öğrenciler için işçilerin faydalanabildiği kısa çalışma ödeneği gibi farklı destek formülleri değerlendirilebilir. Örneğin, Fransa, Almanya ve Avusturya'da salgın sürecindeki olağanüstü durum nedeniyle işçilere tanınan kısa çalışma ödeneğinin kapsamı çıraklık eğitimini sürdüren öğrenciler de dâhil edilerek geçici olarak genişletilmiştir.

**Yeterliklerin ve becerilerin değerlendirilmesinde hem kullanılan yöntem ve araçlar hem de sürecin yönetimi konularında farklı seçeneklere imkân tanıyacak şekilde esneklik sağlanmalıdır.**

Salgının seyrine bağlı olarak uzaktan eğitim yoluyla öğrenmenin önümüzdeki dönem de devam edebileceği değerlendirilmektedir. Bu nedenle yeterliklerin ve becerilerin uzaktan ve yüz yüze değerlendirilmesine yönelik çözümlerin geliştirilmesine ihtiyaç bulunmaktadır. Meslek alanına göre ürün/ fikir geliştirmeye yönelik proje ödevi, simülasyon uygulamaları gibi farklı değerlendirme stratejileri, güvenlik önlemleri alınarak, bireysel veya küçük gruplarda yüz yüze değerlendirmeler birlikte kullanılabilir. Beceri eğitimlerinin içeriği ve niteliğine göre değerlendirme sürecini belirli seçenekler çerçevesinde işyerlerinin ve okulların tasarlamasına imkân tanınmalıdır. Benzer alanlarda çalışan eğitimcilerin ve temsilcilerin, kısa süreli ve hızlandırılmış sertifikalar sağlama, final değerlendirmelerinin sınav, proje, süreç gözlemi, uzaktan ya da yüz yüze olması gibi konularda ortak karar süreci işleterek bu yönde planlamalar yapması desteklenebilir. Değerlendirme süreçlerinin esnek ve öğrenciler, eğitimciler ve kurumlar için çoklu seçeneklere imkân tanıyan bir yapıda olması sektörün ve öğrencilerin ihtiyaçları doğrultusundaki uygulamalara fırsat verebilir. Örneğin, Hollanda'da

öğrencilerin mezuniyet koşullarına ilişkin alternatif seçenekler tanımlanarak bu konudaki kararlar okullara bırakılmıştır.

**Öğretmenlerin uzaktan eğitim için gerekli olan dijital ve pedagojik yeterliklerinin geliştirilmesine yönelik çalışmalar yapılmalıdır.**

Öğretmenlerin böyle bir krizi daha önce hiç yaşamadıkları dikkate alınarak bu kriz ortamında öğrencilere nasıl destek olacakları, dijital yeterliklerinin geliştirilmesi ve dijital ortamda alan öğretimi ve uygun pedagojik yöntemlerin kullanımı başta olmak üzere pek çok alanda desteklenmeleri gerekmektedir. Mesleki becerilerin uzaktan eğitim yoluyla geliştirilmesinde hem eğitimcilerin hem de öğrencilerin bu yöndeki dijital yeterlikleri ve hazırbulunuşlukları oldukça önemlidir. Meslek alanına göre değişmekle birlikte, mesleki beceriler teorik bilgilerden farklı olarak daha çok sanal gerçeklikle iş ortamının canlandırıldığı, farklı teknik içeriklere sahip uygulamaların, geniş paydaş kitlesinin iletişim halinde olabildiği platformların kullanıldığı bir uzaktan eğitim sürecini gerektirebilmektedir. Mesleki ve teknik eğitim programlarındaki öğretmenlerin/eğiticilerin bu uygulamaların en güncel versiyonlarını takip etmelerinin sağlanması, etkin öğretim için uygun materyal ve uygulamaların geliştirilmesi/kullanımı konularında desteklenmeye ihtiyacı vardır. Bunun yanı sıra, okullar açıldığında uzaktan eğitim faaliyetlerinin etkisini değerlendirme, öğrenme eksiklerini belirleme ve öğrencinin gelişimine ve ihtiyaçlarına uygun bir öğrenme süreci planlama konusunda öğretmenlere destek olunmalıdır. Ayrıca bu süreçte öğretmenlerin ihtiyaç duyacağı ilave içerik ve materyal desteğinin de sağlanması gerekir. Öğretmenler ve okullar arası bilgi ve örnek uygulamaların paylaşımına imkân veren platformlar oluşturulabilir.





## BÖLÜM 5

---

# COVID-19 Sürecinde Yükseköğretim Düzeyinde Gelişmeler, Sorunlar ve Çözüm Önerileri

(12 Mart - 3 Temmuz 2020)



tedmem





Bu bölümde Türkiye’de (1) *Salgın Sürecinde Yükseköğretim Düzeyinde Gelişmeler* ile (2) *Karşılaşılan Sorunlar ve Çözüm Önerileri* ele alınmış; (3) *Yükseköğretimin Geleceğine Yönelik Sorunlar ve Çözüm Önerileri* tartışılmıştır.

## 1. SALGIN SÜRECİNDE YÜKSEKÖĞRETİM DÜZEYİNDE GELİŞMELER

Türkiye’de 12 Mart’ta alınan karar doğrultusunda üniversiteler dâhil tüm eğitim kurumlarında yüz yüze eğitime ara verilmiştir. Bu tarihten itibaren YÖK tarafından alınan kararlar ve uygulamalara yönelik detaylar kronolojik olarak aşağıda verilmiştir:

### Yükseköğretim kurumlarında uzaktan eğitime geçilmesi ve sürdürülmesine yönelik gelişmeler

Yükseköğretim kurumlarında 23 Mart 2020 tarihi itibarıyla uzaktan eğitime başlanmıştır. Sürecin başında bahar döneminde yüz yüze eğitim yapılmayacağı açıklanmış; Mayıs başında alınan karar ile 15 Haziran 2020 tarihi itibarıyla üniversitelerde akademik takvime dönülmesi kararı verilmiştir. Ayrıca, sınavların yüz yüze yapılmayacağına yönelik açıklama yapılmış; dijital ortamda gerçekleştirilecek sınavların temel ilkeleri açıklanmıştır. Salgın sürecinde uzaktan öğretimin sürdürülmesine ilişkin gelişmelerin detaylarına aşağıda yer verilmiştir.

18 Mart (2020)	<b>23 Mart 2020 tarihinden itibaren uzaktan eğitim kapasitesine sahip olan tüm üniversitelerde dijital imkânlar ile uzaktan öğretim süreci başlatıldı:</b> Bu kapasiteye henüz sahip olmayan üniversiteler de düşünülerek yine aynı gün kısa süre içinde oluşturulan açık ders malzemeleri havuzu bütün üniversitelere açıldı. Uygulamaya dayalı programlarda bulunan teorik derslerde dijital imkânlar ve uzaktan öğretim yöntemleri kullanılacağı, uygulama derslerinin ise yine üniversitelerce belirlenen takvimin uzatılması da dâhil en uygun zamanda verileceği ifade edildi. Ön lisans ve lisans düzeyindeki bu uygulama ve yaklaşıma, lisansüstü düzeyde de imkân tanınacağı; denetlenebilir olma kaydıyla uzaktan öğretim ve dijital imkânlar kullanılarak bu süreçlerde de bir kesinti olmaması sağlanacağı belirtildi. <sup>256</sup>
26 Mart	<b>Üniversitelerde bahar döneminde yüz yüze eğitim yapılmayacağı açıklandı:</b> Bahar dönemi eğitim öğretim sürecinin sadece uzaktan eğitim, açık öğretim ve dijital öğretim imkânları ile sürdürüleceği, yüz yüze eğitim yapılmayacağı açıklandı. <sup>257</sup>
5 Mayıs	<b>15 Haziran 2020 tarihi itibarıyla üniversitelerde akademik takvime dönülmesi kararı verildi:</b> Devletin ilgili kurumları tarafından 1 Haziran 2020’den itibaren 14 gün boyunca COVID-19 salgınının kontrol altına alındığının ve kesin düşüşe geçtiğinin beyan edilmesi koşuluyla, 15 Haziran 2020 tarihinden sonra üniversitelerde akademik takvime dönülmesi kararı verildi. Özellikle uygulama derslerine ilişkin süreçlerin kademeli ve koruyucu önlemler alınarak, makul düzeyde öğrenci sayısı ile 15 Haziran 2020 tarihinden itibaren belirtilen önkoşulun gerçekleşmiş olması şartıyla kurgulanabilir olacağı ifade edildi. <sup>258</sup>
11 Mayıs	<b>Üniversitelerdeki sınavların yüz yüze gerçekleştirilmeyeceği açıklandı:</b> Üniversitelerde dönem sonu sınavları ile bu eğitim ve öğretim yılına ait diğer sınavların yüz yüze gerçekleştirilmeyeceği, üniversite yetkili kurumlarınca tercih edilecek “dijital imkânlar” veya “ödev, proje gibi alternatif yöntemler uygulanarak” yapılacağı açıklandı. <sup>259</sup>
27 Mayıs	<b>Üniversitelerde dijital ortamda gerçekleştirilebilecek sınavların temel ilkeleri açıklandı:</b> Salgın döneminde dönem sonu başarı puanlarının hesaplanmasında çevrim içi sınav puanlarının yanı sıra mümkün olduğunca ödev, proje, tartışma ile Öğrenme Yönetim Sistemi (ÖYS) aktivitelerine katılım gibi değerlendirmelerin de kullanılabilirliği belirtildi. Dijital ortamlarda yapılacak sınavlarda şeffaflık ve denetlenebilirlik esas alınarak, soruların rastgele seçilmesi, tam ekran ve tarayıcı kilidinin işlevselleştirilmesi gibi sınav güvenlik tedbirlerinin uygulanması istendi. Üniversitelerde çevrim içi sınav uygulamaları konusunda öğretim elemanları ve öğrenciler için bilgilendirme ve eğitim faaliyetleri yapılacağı belirtildi. Dijital ortamlara erişimi olmayan öğrencilere yönelik teknik destek sağlamak amacıyla yeni çözümler üretileceği ifade edildi. Öğrencilere, alternatif çevrim içi erişim yollarının kullanılmasına izin verileceği ve üniversite birimleri öncelikli olmak üzere gerektiği takdirde Millî Eğitim Bakanlığı ve diğer kamu kurumlarının bilgisayar ve internet olanaklarına erişim imkânı sağlanacağı belirtildi. <sup>260</sup>

## Uzaktan eğitimin sürdürülmesinde üniversitelere ve öğrencilere sunulan desteğe yönelik gelişmeler

Uzaktan eğitimin sürdürülmesi için YÖK Dersleri Platformu tüm öğrencilerin erişimine açılmış ve bu platformu kullanmaları için öğrencilere ücretsiz 6 GB'lık "uzaktan eğitime destek" kotası verilmiştir. 2019-2020 eğitim öğretim yılı bahar dönemi ile sınırlı olarak tüm öğrencilere kayıt dondurma hakkı tanınmış, tez aşamasındaki lisansüstü öğrencilere ise ek süre verilmiştir. Uzaktan eğitimde engelli öğrencilere yönelik kararlar Mayıs başında üniversitelere gönderilmiştir. Salgın süresince üniversitelere ve öğrencilere sunulan desteğe yönelik gelişmelerin detaylarına aşağıda yer verilmiştir:

23 Mart	<b>"YÖK Dersleri Platformu" öğrencilerin erişimine açıldı:</b> Üniversiteler tarafından üretilen dijital ders içeriklerinin bir araya getirildiği YÖK Dersleri Platformu (Yükseköğretim Kurumları Dersleri) 23 Mart itibarıyla üniversite öğrencilerinin açık erişimine sunuldu. İlgili tarihte platformda yalnızca Anadolu Üniversitesi, Atatürk Üniversitesi ve İstanbul Üniversitesinin içeriklerinin yer aldığı ve 27 lisans, 47 önlisans programının dijital ders materyali bulunduğu belirtildi. Süreç içinde yeni programların eklenmesiyle platformun içerik bakımından daha da zenginleştirileceği ifade edildi. <sup>261</sup>
31 Mart	<b>YÖK Dersleri Platformu'na öğrencilerin yoğun ilgi gösterdiği belirtildi:</b> YÖK Dersleri Platformu'na giren tekil kişi sayısı günlük ortalama 50 bin civarında oldu. İlgili tarihe kadar platforma giren toplam ziyaretçi sayısı ise 400 bine yaklaştı. İlk aşamada İstanbul, Atatürk ve Anadolu Üniversitelerinin dijital ders içeriklerinin yer aldığı platforma ODTÜ de önemli bir katkı sağlayarak, kendi akademisyenlerince hazırlanan ders kitaplarını ve videolarını platformda paylaştı. Böylelikle ders kitaplarının yanında bazı derslerin videoları da ilk kez platformda yer almaya başladı. <sup>262</sup>
1 Nisan	<b>Üniversite öğrencileri için 2019-2020 eğitim öğretim yılı bahar dönemi ile sınırlı olarak kayıt dondurma hakkı tanındı:</b> Ön lisans, lisans ve lisansüstü düzeyde öğrenim gören öğrencilere talep etmeleri halinde 2019-2020 eğitim öğretim yılı bahar döneminde kayıtlarını dondurabilme hakkı tanındı. Kayıt dondurulan sürenin, azami süreden sayılmayacağı belirtildi. <sup>263</sup>
29 Nisan	<b>Üniversite öğrencilerine ücretsiz 6 GB'lık "uzaktan eğitime destek" kotası verildi:</b> YÖK Dersleri Platformu'nda yer alan içeriklere erişebilmek için mobil operatörler tarafından üniversite öğrencilerinin hatlarına 6 GB'lık "Uzaktan Eğitime Destek" kotası tanımlandı. İlgili açıklamada üniversiteler tarafından Zoom, Teams, Youtube vb. araçlarla sağlanan içerik, link ve yönlendirmelerin "6 GB Uzaktan Eğitime Destek" kotasının dışında bulunduğu ve bu kullanımların, öğrencilerin mobil operatörlerine ait internet paketi kotasından düşülerek ücretlendirilmesinin söz konusu olacağı belirtildi. <sup>264</sup>
1 Mayıs	<b>YÖK ve CISCO işbirliğinde "siber güvenlik" ve "ağ yönetimi" konularında eğitim verilen üniversite sayısı 8'den 24'e çıkarıldı:</b> 16 Mart 2020 tarihinde başlayan proje kapsamında 5'i yeni kurulan teknik üniversite olmak üzere toplam 8 pilot üniversitedeki (Bursa Teknik, Erzurum Teknik, Eskişehir Teknik, İskenderun Teknik, Konya Teknik, Hitit, Tokat Gaziosmanpaşa ve Yozgat Bozok) akademisyenlere "siber güvenlik" ve "ağ yönetimi" konularında eğitim verilmekteydi. Alınan karar ile eğitimleri alan üniversiteler arasına "Ağrı İbrahim Çeçen, Bayburt, Bingöl, Iğdır, Munzur, Muş Alparslan, Siirt, Şırnak, Ardahan, Artvin Çoruh, Batman, Bitlis Eren, Gümüşhane, Hakkâri, Kilis Yedi Aralık ve Osmaniye Korkut Ata üniversiteleri de eklendiği açıklandı. <sup>265</sup>
3 Mayıs	<b>Uzaktan eğitimin bir aylık durum tespiti yapıldı:</b> 189 üniversiteden 121'i (%64'ü) 23 Mart'ta (eğitime ara verilmesinden bir hafta sonra), 41'i (%21,6'sı) 30 Mart'ta, 25'i ise (%13,2'si) 6 Nisan'da uzaktan öğretim uygulamalarına başladı. Bahar dönemindeki derslerin %90,1'i uzaktan öğretim olarak açıldı. Bu derslerin %22'si canlı sınıf uygulaması olarak gerçekleştirildi. Üniversitelerin neredeyse tamamına yakınının (%99,2) teorik derslerini, yaklaşık %89'unun ise uygulamalı derslerin teorik kısımlarını uzaktan öğretim yöntemiyle yürütmeye başladığı belirtildi. Üniversitelerin %75'inin uzaktan öğretimle verilebilecek uygulamalı dersleri bu dönemde uzaktan öğretim yoluyla verdiği bilgisi paylaşıldı. Sosyal Bilimler alanında derslerin %91'i uzaktan öğretim yoluyla verilebilirken, Sağlık Bilimlerinde bu oran %54 ile sınırlı kaldı. <sup>266</sup>

<b>7 Mayıs</b>	<b>Uzaktan eğitimde engelli öğrencilere yönelik farkındalık oluşturacak bir dizi tedbir ve önlemleri içeren kararlar üniversitelere gönderildi:</b> Üniversitelerden “engel grubuna göre alınması gereken önlemler konusunda dersi veren öğretim elemanının bilgilendirilmesi, canlı ders bağlantıları için engelli öğrencilerle görüşülerek canlı ders platformunda yaşanan sorunların giderilmesi için tedbir alınması, kullanılan uzaktan eğitim sistemlerine yönelik bu öğrencilere yazılı olarak da bilgi verilmesi” talep edildi. İşitme engelli, görme engelli, zihinsel engelli ve otizm spektrum bozukluğu olan öğrencilere yönelik tedbirler alınmasına dikkat çekildi. <sup>267</sup>
<b>10 Haziran</b>	<b>Tez aşamasındaki lisansüstü öğrencilerine ek süre verildi:</b> Afet ve salgınlarda, tez aşamasındaki lisansüstü eğitim öğrencilerine bir dönem, sürece göre bir dönem daha olmak üzere en fazla iki dönem ek süre verilmesine yönelik düzenleme yapıldı. <sup>268</sup>

## Yükseköğretim Kurumları Sınavı'nın (YKS) kapsamı, süresi, tarihi ve yerleştirme için gerekli baraj puanında yapılan değişikliklere yönelik gelişmeler

YKS'nin kapsamı, süresi, tarihi ve yerleştirme için gerekli baraj puanında değişiklik yapılmıştır. Normal şartlarda 20-21 Haziran 2020 tarihinde yapılması planlanan YKS; önce 25-26 Temmuz'a ertelenmiş, sonra yeni bir kararla 27-28 Haziran'a geri çekilmiştir. Ayrıca, (1) YKS kapsamından 12. sınıfın ikinci dönemine ait konu ve kazanımlar çıkarılmış, (2) TYT'nin süresi 135 dakikadan 165 dakikaya çıkarılmış ve (3) merkezi yerleştirme yapılan lisans programlarını tercih edebilmek için ilgili puan türünde uygulanan 180 baraj puanı 170'e düşürülmüştür. Salgın süresince YKS'ye yönelik gelişmelerin detaylarına aşağıda yer verilmiştir:

<b>26 Mart</b>	<b>YKS tarihi bir ay ertelendi:</b> Normal şartlarda 20-21 Haziran 2020 tarihinde yapılması planlanan YKS'nin tarihi bir ay ertelendi. YKS'nin 25-26 Temmuz tarihlerinde yapılacağı açıklandı. <sup>269</sup>
<b>27 Mart</b>	<b>YKS kapsamından 12. sınıfın ikinci dönemine ait derslerin konu ve kazanımları çıkarıldı:</b> YKS'de üniversite adaylarının, 9, 10 ve 11. sınıf öğretim programlarına ek olarak 12. sınıf öğretim programlarının sadece birinci döneminden sorumlu olacağı açıklandı. <sup>270</sup>
<b>4 Mayıs</b>	<b>YKS tarihi 27-28 Haziran'a çekildi:</b> 26 Mart tarihinde yapılan basın açıklaması ile 25-26 Temmuz'a ertelenen YKS tarihi, yeni bir karar ile 27-28 Haziran'a çekildi. <sup>271</sup>
<b>5 Mayıs</b>	<b>TYT süresi ile lisans programlarına yönelik baraj puanında değişiklik yapıldı:</b> TYT sınavında geçen yıl verilen 135 dakikalık süre, yalnızca bu yıl için 30 dakika daha ilave süre ile 165 dakikaya çıkarıldı. Merkezi yerleştirme yapılan lisans programlarını tercih edebilmek için ilgili puan türünde uygulanan 180 baraj puanı 170'e çekildi. <sup>272</sup>

## Mezuniyet aşamasında olan öğrencilerin uygulama eğitimlerine yönelik gelişmeler

YÖK tarafından alınan kararlar ile 2019-2020 eğitim öğretim yılının bahar dönemi ile sınırlı kalacak şekilde mezun durumunda olan öğrenciler için bazı kolaylıklar tanınmıştır. Eğitim fakültelerindeki son sınıf öğretmen adayları; uygulamalı eğitim modeli çerçevesinde lisans programlarında 7+1, ön lisans programlarında ise 3+1 şeklinde uygulanan ve programın +1 olarak nitelendirilen son döneminde olan ve işletmelerde staj yapması gereken öğrencileri; Hemşirelik, Diş Hekimliği ve Eczacılık programlarının mezuniyet aşamasında olan öğrencileri ile tıp fakültelerinin intörn öğrencileri bu kapsamda değerlendirilen öğrenciler arasında yer almıştır. Bu öğrencilerin bahar döneminde hali hazırda belirli bir süre uygulama

yaptıkları göz önüne alındığı ifade edilerek, geri kalan eğitimlerini ders, ödev, dosya hazırlığı, proje, uygulama dosyası, simülasyon eğitimi, proje, vaka analizi gibi program özelinde değişen yollarla tamamlayabilme hakkı tanınmış, uygulama biçimi üniversitelere bırakılmıştır. Mezuniyet aşamasında olan öğrencilerin uygulama eğitimlerine yönelik gelişmelerin detaylarına aşağıda yer verilmiştir:

7 Nisan	<b>Son sınıf öğretmen adaylarına öğretmenlik uygulamalarını uzaktan eğitimle tamamlama hakkı tanındı:</b> Öğretmen adaylarının bahar döneminde hali hazırda 5-6 hafta arasında okullarda uygulama çalışmalarına katıldıkları göz önüne alınarak, uygulama eksikliklerinin “ders, ödev ve dosya hazırlığı” ile telafi edilebilmesi kararı alındı. <sup>273</sup>
9 Nisan	<b>Uygulamalı eğitimi gören öğrencilere stajlarını uzaktan eğitimle tamamlama hakkı tanındı:</b> Uygulamalı eğitim modeli çerçevesinde lisans programlarında 7+1, ön lisans programlarında ise 3+1 şeklinde uygulanan ve programın +1 olarak nitelendirilen son döneminde olan ve işletmelerde staj yapması gereken öğrencilere eksik kalan uygulama eğitimi ve süresini, uzaktan eğitim yöntemiyle “ders, ödev, proje, uygulama dosyası ve benzeri etkinlikler veya yaz eğitimi” şeklinde tamamlayabilme hakkı tanındı. <sup>274</sup>
10 Nisan	<b>Hemşirelik programlarındaki son sınıf öğrencileri için karar alındı:</b> Hemşirelik programındaki son sınıf öğrencilerine staj/uygulama eğitimlerini; “sağlık birimlerinde koruyucu önlemler alınarak yapabilecekleri gibi uzaktan eğitim yoluyla, simülasyon eğitimi, proje, vaka analizi vb. faaliyetlerle” de tamamlayabilme hakkı tanındı. <sup>275</sup>
13 Nisan	<b>Diş hekimliği ve eczacılık programlarında mezuniyet aşamasında bulunan öğrencilere ilişkin karar alındı:</b> Diş Hekimliği ve Eczacılık programlarının mezuniyet aşamasında olan öğrencilerinin staj/uygulama eğitimlerini; “yaz dönemi de dâhil uygun zamanda sağlık birimlerinde ve serbest eczanelerde koruyucu önlemler alınarak yapabilecekleri gibi, Eczacılık programları için simülasyon eğitimi, proje, vaka analizi vb. yoluyla da yapabilecekleri, ayrıca her iki program için de dijital imkânlarla uzaktan eğitim yoluyla” tamamlayabilmelerinin önü açıldı. <sup>276</sup>
24 Nisan	<b>Doktor adaylarının mezuniyetlerini kolaylaştıracak karar alındı:</b> “Tıp fakültesi son sınıf öğrencileri rızalarının alınması kaydıyla eğitimlerine kendi üniversite hastanelerinde devam etme hakkı tanındı. Bu öğrencilerin, diledikleri takdirde buldukları şehirlerdeki bir başka üniversitenin hastanesinde veya Sağlık Bakanlığı taşra teşkilatlarında, ilgili birimlerin olurlarına dayalı olarak, aile hekimliği, halk sağlığı merkezleri gibi birimlerde yaptıkları saha uygulamaları, intönlük uygulamalarının kalan kısmına sayılabilecek. İntörnlükler, ayrıca uygulama eğitimlerinin kalan sürelerini, dijital imkânlarla uzaktan eğitim yoluyla ders, ödev, proje, vaka analizi gibi faaliyetlerle tamamlayabilecekler” kararı alındı. <sup>277</sup>

## 2020-2021 eğitim öğretim yılına ilişkin gelişmeler

Yükseköğretim kurumlarında 2020-2021 eğitim öğretim yılında eğitim öğretimin yüz yüze yapılabileceği belirsizliğini korumakla birlikte 4 Haziran 2020 tarihinde açıklanan YÖK düzenlemeleri çerçevesinde uzaktan öğretimin eğitim öğretimin bir parçası olacağı anlaşılmaktadır. 2020-2021 eğitim öğretim yılına ilişkin gelişmelerin detaylarına aşağıda yer verilmiştir:

4 Haziran	<b>Uzaktan eğitimin usul ve esaslarında düzenlemeler yapıldı:</b> Ön lisans, lisans ve yüksek lisans düzeyindeki örgün programlarda uzaktan eğitim yoluyla verilebilecek ders oranı %30'dan %40'a yükseltildi. Örgün eğitimdeki her bir programın derslerinin asgari %10'unun uzaktan eğitim ile verilmesinin güçlü bir şekilde tavsiye ve teşvik edilmesine karar verildi. Uzaktan eğitim merkezlerinde görevlendirilmek üzere ek kadro tahsisi de yapılacağı, ayrıca bu uygulamaya geçen üniversiteler için ek araştırma görevlisi de verileceği belirtildi. Uygulama ağırlıklı programlardaki teorik derslerin de ilk dönemde ve mümkün olduğunca dijital imkânlar ile verilmesinin tercih edilmesi ve kalabalık derslerin de gruplara bölünerek yapılması önerildi. <sup>278</sup>
-----------	--

## Öğrenci hareketliliğine yönelik gelişmeler

Koronavirüs salgını sürecinde kısıtlanan öğrenci hareketliliğinin olumsuz etkilerini azaltmak ve bu süreçte Türk üniversitelerinin yurt dışında dijital ortamlarda da tanıtılması için çeşitli düzenlemeler yapılmıştır. Öğrenci hareketliliğine yönelik gelişmelerin detaylarına aşağıda yer verilmiştir:

30 Mayıs	<p><b>Yurtdışında eğitim gören Türk öğrenciler ve yurtdışından gelecek uluslararası öğrenciler için düzenlemeler yapıldı:</b> Yurt dışında okuyan, fakat COVID-19 küresel salgını dolayısıyla okuduğu üniversiteye dönemeyen veya okuduğu ülkedeki salgına ilişkin riskler yüzünden üniversitesine dönmek istemeyen Türk öğrenciler için, (1) yükseköğretime girişte başarı sıralaması şartı bulunan "Tıp, Diş Hekimliği, Eczacılık, Hukuk, Öğretmenlik, Mühendislik ve Mimarlık" programları dışındaki yükseköğretim programlarının kontenjanları artırıldı, kısıtlar kaldırıldı; (2) ilk binde yer alan üniversitelerde eğitim görenlere başarı sıralaması şartı bulunan programlara da geçiş hakkı tanındı; (3) Türkiye'deki açık öğretim programlarından herhangi birine yatay geçiş imkânı sunuldu. Türkiye'de eğitim görmek isteyen uluslararası öğrenci adayları için, (1) başvuru ve kayıt süreci 15 Aralık 2020 tarihine kadar uzatılarak geç kayıt yaptırabilme hakkı tanındı; (2) eğitim ve öğretime başladıktan sonra kayıt yaptıranlara hızlandırılmış telafi eğitimi verilebileceği belirtildi. Geç kayıt yaptıran öğrencilere güz döneminde kayıt dondurarak eğitime bahar döneminde başlayabilme imkânı verildi. Eğitim ve öğretim dönemi başladığında kayıt yaptırmış, ancak Türkiye'de veya kendi ülkelerinde alınan tedbirler nedeniyle gelemeyen öğrencilere, 2021 eğitim ve öğretim yılı güz döneminde dersleri dijital imkânlarla uzaktan öğretimle alabilme hakkı tanındı. Küresel salgın müddetince kısıtlanan hareketliliğin olumsuz etkilerini azaltmak ve bu süreçte Türk yükseköğretiminin yurtdışında dijital ortamlarda da tanıtılabilmesini sağlamak için "Yükseköğretim Sanal Fuarları"nın düzenleneceği belirtildi.<sup>279</sup></p>
3 Temmuz	<p><b>Türk üniversitelerinin yurt dışında tanıtımı için ilk sanal fuar hazırlıklarını tamamladı:</b> COVID-19 salgını sürecinde kısıtlanan öğrenci hareketliliğinin olumsuz etkilerini azaltmak ve bu süreçte Türk üniversitelerinin yurt dışında dijital ortamlarda da tanıtılması için yükseköğretim tarihinde ilk kez gerçekleştirilecek küresel ölçekteki sanal fuar olan "Study in Turkey YÖK Sanal Fuarı 2020"nin 20-22 Temmuz'da düzenleneceği belirtildi.<sup>280</sup></p>

## 2. YÜKSEKÖĞRETİMDE SALGIN SÜRECİNDE KARŞILAŞILAN SORUNLAR VE ÇÖZÜM ÖNERİLERİ

Türkiye'de 12 Mart'ta tüm kademelerde COVID-19 salgını sebebiyle eğitime ara verildiği duyurulurken yükseköğretim kurumlarında 23 Mart 2020 tarihi itibarıyla uzaktan eğitime başlandı. Türkiye'de yükseköğretimde bahar döneminde eğitim öğretimin yüz yüze yapılamayacağını açıkladığı 26 Mart 2020 tarihinde Dünya genelinde 182 ülkede okullar tamamen kapatılmıştı. YÖK salgın sürecinin başlangıcında hızlı bir şekilde diğer ülkelerde alınan kararlarla eş zamanlı olarak üniversitelerin kapatılması ve eğitim öğretime uzaktan öğrenme amaç ve imkânları ile devam edilmesi refleksi göstermiştir. Ülke genelinde yükseköğretim kurumlarının tamamen kapatılması, pek çok ülkede olduğu gibi Türkiye'de de uzaktan öğrenme yoluyla eğitim öğretimin sürdürülmesi için kurumların olağanüstü bir çaba göstermesine rağmen yönetim, erişim, eğitim-öğretim ve lojistik anlamda bazı sorunları beraberinde getirmiştir. Hayatın her alanını etkileyen bir salgında sorunların büyük bölümü kaçınılmaz olarak görülebilir. Ancak salgının devamı halinde sorunların toplum ve bireyler için negatif etkilerini en aza indirebilmek adına geçtiğimiz dönem içinde yükseköğretim kademesinde uzaktan öğrenme sürecinde yaşanan sorunların tanımlanması ve çözüm önerilerinin oluşturulması sürecin daha etkili bir şekilde yönetilmesine katkı sağlayabilir. Bu bağlamda yükseköğretimde öne çıkan sorunlar ve bu sorunlarla ilgili çözüm önerileri Tablo 5.1'de sunulmuş ve takip eden bölümlerde ise daha ayrıntılı olarak açıklanmıştır.

TABLO 5.1

## Yükseköğretimde COVID-19 Sürecinde Karşılaşılan Sorunlar ve Çözüm Önerileri

<b>Sorunlar</b>	<ul style="list-style-type: none"> <li>• Yükseköğretimde eğitimin sürekliliğinin sağlanması sürecinde yönetim boyutunda sorunlar yaşanmıştır.</li> <li>• İnternete erişim ve teknolojik imkânlardaki yetersizlikler uzaktan öğrenmenin etkililiğini olumsuz etkilemiştir.</li> <li>• Üniversitelerin dijital alt yapı, kapasite ve deneyimleri uzaktan öğretim sürecine uyumda farklılık göstermiştir.</li> <li>• Uzaktan öğrenmenin etkililiği ile ilgili belirsizlikler söz konusudur.</li> <li>• Uygulama eğitimleri, laboratuvar çalışmaları ve uygulamaya dayalı araştırmalar sektöre uğramıştır.</li> <li>• Öğretim elemanlarının uzaktan eğitim sağlama yeterlikleri öğretimin niteliğini etkilemiştir.</li> <li>• 2020-2021 eğitim öğretim yılında eğitim öğretimin sürdürülmesine yönelik belirsizlikler devam etmektedir.</li> <li>• Öğrenci ve personel hareketliliği bu süreçten olumsuz etkilenecektir.</li> <li>• Finansal sıkıntılar yaşanacaktır.</li> </ul>
<b>Çözüm Önerileri</b>	<ul style="list-style-type: none"> <li>• Süreçte alınan kararların rasyonelliği, yerindeliği ve zamanlamasının iyileştirilmesi için kurumlar arası iletişim ve işbirliği esas alan bir karar modeli oluşturulmalıdır.</li> <li>• Üniversiteler öğrencilerinin uzaktan öğrenme içeriklerine erişim araçlarına ve imkânlarına sahip olma durumlarını belirlemeli ve ihtiyaçların karşılanması için daha somut tedbirler almalıdır.</li> <li>• Üniversiteler öğrencilerin ihtiyaçlarını belirlemeye ve karşılamaya yönelik takip sistemleri oluşturmalı, gerektiğinde burs/kredi seçenekleri geliştirmelidir.</li> <li>• Salgın sürecinde ekonomik, sosyal, psikolojik sorun yaşayan öğrencilerin yükseköğretime devam etmemeleri olasılığına ilişkin üniversiteler özelinde takip mekanizmaları oluşturulmalıdır.</li> <li>• Üniversitelerin dijital imkânlarla uzaktan öğretim yoluyla ders vermelerine ilişkin çalışmaları ve hazırlıkları desteklenmelidir.</li> <li>• Bu süreçte oluşan öğrenme kayıpları tespit edilerek gerekli müdahalelerin yapılabilmesi için program özelinde analizler yapılmalıdır.</li> <li>• Uygulama eğitimlerinin yaz döneminde ve sonrasında hangi şartlar altında verileceği belirlenmeli, işletmelerde ve üniversite kampüslerinde hangi tedbirlerin alınacağı konusunda detaylı stratejiler belirlenmelidir.</li> <li>• Uygulama eğitimlerini uzaktan eğitimle tamamlamak zorunda kalanların hangi kritik mesleki becerilerin eğitimini alamadıklarının tespiti yapılmalı, bunlar için mesleğe başlamadan önce destek eğitimleri verilmeli ve buna yönelik planlamalar yapılmalıdır.</li> <li>• Öğretim elemanlarının 2019-2020 eğitim öğretim yılı bahar döneminde uzaktan öğretim sürecinde yaşadıkları zorluklar analiz edilmeli ve destek eğitimleri öğretim elemanlarının ihtiyaçları doğrultusunda planlanmalıdır.</li> <li>• Üniversitelerde teknolojik hazırbulunuşluk, içerik hazırbulunuşluğu, pedagojik hazırbulunuşluk ve izleme ve değerlendirme hazırbulunuşluğu sağlanmalıdır.</li> <li>• Yükseköğretimde tüm ihtimaller düşünülerek kısa ve uzun vadeli eylem planları oluşturmalı; ilgili planlamalarda özellikle dezavantajlı öğrenciler ve yabancı öğrenciler gibi kayıt yaptırmama/yenilememe riski daha yüksek olan öğrenciler odağa alınmalıdır.</li> </ul>

## Yükseköğretimde eğitimin sürekliliğinin sağlanması sürecinde yönetim boyutunda sorunlar yaşanmıştır.

Yükseköğretim Kurulu Türkiye’de ilk COVID-19 vakasının görülmesinden sadece bir hafta sonra tüm üniversitelerde uzaktan öğretim süreci başlatılması kararını, iki hafta sonra da bahar döneminde yüz yüze eğitim yapılmayacağı kararını alarak sürecin ana hatlarını ortaya koymuş; böylece ilk aşama için belirsizlikleri hızlı bir şekilde gidermiştir. Benzer şekilde sürecin başında paylaştığı “Pandemi Dönemi Uzaktan Öğretim Uygulamaları Yol Haritası” ile uzaktan öğretim faaliyetleri için bir çerçeve sunmuş, hemen hemen her açıklamasında “yetki devri” vurgusu yaparak rolünü “etkin koordinasyon ve denetleme” olarak belirlemiştir.

Ancak, Yükseköğretim Kurulu’nun “üniversitelerin yetkinliklerine ve yeteneklerine güvenerek” süreç ilerledikçe aldığı kararların zamanlamasının, açıklanma sırasının ve ifade ediliş biçiminin kamuoyunda tartışmalara, farklı yorumlamalara ve kurumlar açısından sorunlara neden olduğu görülmüştür. Bu sorunların bir örneğini “15 Haziran 2020 tarihinden sonra üniversitelerde akademik takvime dönülmesi” kararından sonra yaşananlar oluşturmuştur. YÖK tarafından uzaktan eğitimin ilk bir ayının değerlendirildiği çalışmaya göre üniversiteler ara sınavlarda ödev, proje, çevrim içi sınav ve kısa sınav gibi farklı çevrim içi değerlendirme yöntemlerini uygulamıştır. Dönem sonu değerlendirmelerinin nasıl yapılacağı ise belirsizlik oluşturmuştur. YÖK tarafından 5 Mayıs’ta açıklanan “15 Haziran 2020 tarihinden sonra üniversitelerde akademik takvime dönülmesi” kararı bazı üniversiteler tarafından dönem sonu sınavlarının yüz yüze yapılabileceği olarak yorumlanmış ve bu yönde açıklama yapılmıştır. Oysa üniversitelerin akademik takvimleri incelendiğinde pek çok üniversitede final sınavlarının 15 Haziran’dan önce tamamlandığı

görülmektedir. Bu durumda “15 Haziran 2020 tarihinden sonra üniversitelerde akademik takvime dönülmesi” kararının bahar yarıyılı final sınavlarının yüz yüze yapılması şeklinde telakki edilmesi anlaşılabilir gözükmemektedir. Final sınavlarının yüz yüze yapılacağı şeklinde bir anlam çıkarma, salgın nedeniyle ailelerinin bulunduğu yerleşim yerlerine dönen öğrencilerde endişeye sebep olmuştur. 11 Mayıs’ta yapılan bir sonraki YÖK açıklamasında ise Sağlık Bakanlığının;

*“Şehirlerarası kitlesel öğrenci hareketleri, farklı yerleşim birimlerinden öğrencilerin bir araya gelmesi, öğrenci yurtlarının yeniden faaliyete geçmesi ve sınav ortamlarında sosyal mesafeye uyulamaması gibi durumların, kontrol altına almakta olduğumuz pandemi mücadelesinde önlenemez bir risk oluşturacağı görülmektedir. 2019-2020 eğitim yılının bu tür risklere meydan vermeden tamamlanması gerekmektedir. Yükseköğretim Kurulunun daha önce örgün eğitim yapılan programlarda uzaktan eğitim yapılması ve ara sınavlara ilişkin almış olduğu kararlara paralel olarak, dönem sonu sınavları ile bu eğitim yılına ait diğer sınavların da çevirim içi veya alternatif ölçme-değerlendirme yöntemleri uygulanarak yapılması önem arz etmektedir.”*

uyarısına yer verilerek üniversitelerde dönem sonu sınavları ile bu eğitim öğretim yılına ait diğer sınavların yüz yüze gerçekleştirilmeyeceği, üniversite yetkili kurullarınca tercih edilecek “dijital imkânlar” veya “ödev, proje gibi alternatif yöntemler uygulanarak” yapılacağı belirtilmiştir. Sonuç olarak, YÖK’ün üniversitelerin kendi bağlamları ve imkânları dâhilinde karar almaları için yaptığı yönlendirme toplum sağlığına tehdit oluşturma potansiyeli taşıdığı için acilen yeni bir düzenleme yapılması ihtiyacı doğmuştur. Normal koşullar altında YÖK’ün üniversitelere karar alma süreçlerinde esneklik sağlaması beklenir. Ancak olağandışı koşulların hâkim olduğu salgın



sürecinde esneklik sağlamak yerine öğretim ve sınav uygulamaları ile ilgili belirsizlikleri ortadan kaldırmak amacıyla temel prensip, usul ve esaslarla ilgili konularda merkezi olarak karar almak daha rasyonel bir yaklaşım olabilir.

Yükseköğretimde uzaktan eğitim sürecinin yönetim boyutuyla ilgili bir diğer sorun ise zamanlama ile ilgilidir. Bu süreçte farklı altyapı ve imkânlarla sahip üniversiteler, uzaktan öğretimde kullanılacak ölçme değerlendirme yöntemleri ve bu yöntemlerin uygulanması konusunda ciddi desteğe ihtiyaç duymuştur. Ancak YÖK; öğrencilere teknik destek sağlanmasından sınav güvenliğine kadar uygulanacak ilkeleri kapsayan bilgilendirmeyi dönem sonu dijital sınavlar için uzaktan eğitimin başladığı 23 Mart tarihinden yaklaşık 2 ay sonra 27 Mayıs tarihinde paylaşmıştır. Söz konusu ilkeler ve dikkat edilmesi gereken hususların sürecin erken aşamalarında, ara sınavlar ve final sınavları uygulanmaya başlanmadan paylaşılması ölçme değerlendirmenin belirli standartlar çerçevesinde gerçekleştirilmesini ve belirsizliklerin önlenmesini sağlayabilirdi.

Benzer bir zamanlama problemi engelli öğrencilerin uzaktan öğretim ihtiyaçlarının karşılanması konusunda da yaşanmıştır. Engel grubuna göre alınması gereken önlemlerin belirlenip üniversitelere bildirilmesi uzaktan eğitim sürecinin başlamasından yaklaşık yedi hafta sonra 7 Mayıs'ta gerçekleşebilmiştir. Bu zamanlama problemi uzaktan eğitim sürecinin yönetim boyutunda kapsayıcılık ilkesiyle çelişen bir durum olmuştur.

Öte yandan, YKS tarihinin birden fazla kez değişikliğe uğraması adaylarda stres ve kaygıya neden olmuştur. Salgın nedeniyle, YKS'nin kapsamı, süresi, tarihi ve yerleştirme için gerekli baraj puanında değişiklik yapılmıştır. Normal şartlarda 20-21 Haziran 2020 tarihinde yapılması planlanan YKS; önce 25-26 Temmuz'a ertelenmiş, sonra yeni bir kararla 27-28 Haziran'a geri

çekilmiştir. Ayrıca, (1) YKS kapsamında 12. sınıfın ikinci dönemine ait konu ve kazanımlar çıkarılmış, (2) TYT'nin süresi 135 dakikadan 165 dakikaya çıkarılmış ve (3) merkezi yerleştirme yapılan lisans programlarını tercih edebilmek için ilgili puan türünde uygulanan 180 baraj puanı 170'e düşürülmüştür. Sınav süresinin artırılması bir jest olarak ifade edilmiş olmakla birlikte, sınav süresinin bir testin niteliğine bağlı olarak uygun süreden az olması kadar fazla olması da teknik olarak testin güvenilirliğini etkileyebilir. Test süresi ve baraj puanı düzenlemesi sadece adaylarda psikolojik olarak olumlu bir etki oluşturmuş olabilir. Ancak bu düzenlemelere karşın YKS tarihinde ikinci kez değişiklik yapılması COVID-19 salgını nedeniyle hali hazırda stresli bir süreçte sınava hazırlanan öğrencilerin çalışma takvimlerini büyük ölçüde etkileyerek stres ve kaygı düzeylerinin artmasına neden olmuştur. Sonuç olarak uzaktan eğitim sürecinin yönetim boyutunun öğrencilere sınavlar aracılığıyla yansıyan tarafı, öğrencilerde endişe başta olmak üzere sisteme duyulan güvenin sarsılması gibi istenmeyen sonuçlara sebep olmuş olabilir.

### **Yükseköğretimde eğitimin sürekliliğinin sağlanmasının yönetim boyutu ile ilgili çözüm önerileri**

Uzaktan eğitim sürecinin en başından beri yetki ve sorumluluk paylaşımı vurgusu yapan Yükseköğretim Kurulu, merkezde oluşturduğu komisyonlarla karar süreçlerinin temel prensiplerini, ilkelerini ve esaslarını belirlemeyi; üniversitelerde ise yetkilendirdiği komisyonlarla ihtiyaçlara uygun bir şekilde planlama ve uygulamaların hayata geçirilmesini sağlamayı esas alan bir karar ve yönetim yaklaşımı benimsemiştir. Genel olarak değerlendirildiğinde, ülkelerin yükseköğretim yapılanma modeline göre farklılık göstermekle birlikte, pek çok ülkede salgın sürecinde yükseköğretim düzeyinde karar ve uygulamalarda inisiyatif üniversite yönetimlerinde

olmuştur. Türkiye'nin yükseköğretim sistemi yapısı içinde öğretim programları, okutulacak dersler, derslerin uzaktan öğretim ile verilmesi veya yüz yüze eğitim veren programlarda uzaktan öğretim yoluyla verilebilecek derslerin oranının üst sınırı gibi hususlar YÖK onayına veya YÖK kararlarına göre belirlenmektedir. Rutin uygulamalarda dahi YÖK'ün pek çok konuda belirleyici bir rolü olduğu dikkate alındığında, COVID-19 salgınının sebep olduğu kriz ortamında eğitim öğretimin nasıl sürdürüleceği ile ilgili temel prensiplerin, ilkelerin ve esasların YÖK tarafından belirlenmesi beklenir. YÖK bu süreçte temel prensipler, ilkeler ve esasları belirlemiş olmakla birlikte, bunların belirlenmesinde gecikmelerin ve bazı belirsizliklerin önlenmesi için başta Sağlık Bakanlığı olmak üzere, ilgili diğer kurumlarla daha etkili bir istişare mekanizması oluşturabilir.

Süreçte alınan kararların rasyonelliği, yerindeliği ve zamanındalığının iyileştirilmesi için karar modelinde kurumlar arası iletişim ve istişarenin, kararlar kadar kamuoyu ile paylaşılan her türlü enformasyonda da hassasiyetle gözetilmesi önem arz etmektedir. Örneğin, YÖK Başkanlığının tıp fakültesi son sınıf öğrencilerinin mezuniyeti konusunda Sağlık Bakanlığının bu durumda olan öğrencilerin atanmasına ihtiyacı olup olmadığı hakkındaki yazı günlerce sosyal medya kanallarında paylaşıldıktan sonra, bu yönde bir beklenti oluşmuş, ancak ilgili Bakanlık ihtiyacı olmadığı yönünde yazı ile cevap vermiştir. Kriz dönemlerinde hem beklentiler hem de algı açısından gerçeği yansıtmayan, gerçekleşmesi mümkün olmayan beklentiler oluşmasını önlemek adına, kamuoyuna yansıyan bu tür yazışmalar yerine kurumlar arası istişareler ile daha hızlı ve etkili kararlar alınması mümkün olabilir. Geçtiğimiz dönemde daha çok acil bir duruma tepki olarak kararlar ve tedbirler alınmış olması anlaşılabilir bir durum olmakla birlikte, 2020-2021 eğitim öğretim yılında salgının yükseköğretim üzerinde muhtemel etkileri dikkate alınarak, uzaktan öğrenme

uygulamalarının zorunlu olması halinde alınacak tedbirlerin pro-aktif bir yaklaşımla belirlenmesi yükseköğretimde öğrenme risklerini asgari düzeye indirmeye yardımcı olabilir.

### **İnternete erişim ve teknolojik imkânlardaki yetersizlikler uzaktan öğrenmenin etkililiğini olumsuz etkilemiştir.**

Öğrencilerin COVID-19 salgını sonucunda ortaya çıkan uzaktan öğrenme sürecine dâhil olabilmelerinin önkoşulu teknolojik imkânlarla ve güvenilir bir internet bağlantısına sahip olmalarıdır. Türkiye'deki yükseköğretim öğrencilerinin teknolojik araçlara ve uzaktan öğrenme uygulamalarına erişim durumuna ilişkin net veriler bulunmamaktadır. Bununla birlikte, TÜİK 2018 verilerine göre, 16-24 yaş arasındaki gençlerin bilgisayar kullanım oranı %68,2; internet kullanım oranı ise %90,7'dir.<sup>281</sup> İlgili veriler, bireylerin sadece yaş grubunu dikkate almakta ve öğrenim durumları ile ilgili bilgi vermemektedir. Bu süreçte, öğrencilerin teknolojik imkânları ile ilgili YÖK tarafından bilgi paylaşılmamış olmasına rağmen, TÜİK verileri temel alındığında öğrencilerin pek çoğunun erişim sorunu yaşamış olması olası gözükmemektedir. YÖK tarafından yapılan açıklamalarda mobil operatörler tarafından öğrencilere ücretsiz 6 GB'lık "uzaktan eğitime destek" kotası verildiği belirtilmesine rağmen, bu destek yalnızca YÖK Dersleri Platformu'nda yer alan içeriklere erişimle sınırlandırılmıştır. Üniversiteler tarafından Zoom, Teams, Youtube vb. araçlarla sağlanan içerik, link ve yönlendirmeler bu kotanın dışında tutulmuştur. Dolayısıyla öğrenciler için internet erişimi önemli bir sorun olmuştur. Üstelik öğrencilerin ne kadarının erişim için gerekli teknolojik araçlara sahip olduğu bilinmemektedir. Dijital ortamda gerçekleştirilebilecek sınavların temel ilkelerine yönelik YÖK açıklamasında üniversite birimleri öncelikli olmak üzere gerektiği takdirde Millî Eğitim Bakanlığı ve diğer kamu

kurumlarının bilgisayar ve internet olanaklarına erişim imkânı sağlanacağı belirtilmesine rağmen, bu açıklama yalnızca dijital sınavlar için olup, uzaktan eğitim sürecinin bütününe kapsamamaktadır.

COVID-19 salgınının bir diğer kaygı verici etkisi ise uzaktan eğitime erişim sorunu yaşayan öğrencilerin öğrenimlerine ara vermek zorunda kalması riskidir. YÖK tarafından 1 Nisan 2020 tarihinde alınan “*önlisans, lisans ve lisansüstü düzeyde öğrenim gören öğrenciler, talep etmeleri halinde 2019-2020 eğitim öğretim yılı bahar döneminde kayıtlarını dondurabilecek*” kararında bazı öğrencilerin uzaktan öğretime devam etme imkânlarının olmadığı da göz önünde bulundurulduğu ifade edilmiştir.<sup>282</sup> Buna dayanarak kayıt donduran öğrenci sayısı ise bilinmemektedir.

### **İnternete erişim ve teknolojik imkânlardaki yetersizlikler için çözüm önerileri**

Her öğrencinin uzaktan eğitim içeriklerine erişiminin sağlanması için öncelikle ihtiyacı olan öğrencilerin donanım ve internet bağlantısı eksiğinin tamamlanmasına yönelik tedbirler alınması gerekmektedir. Bu kapsamda internet hizmeti sağlayıcı operatörlerle öğrencilerin yararını gözeten işbirlikleri yapılması yerinde bir uygulama olacaktır. Ayrıca, dijital sınavlar için öğrencilerin bilgisayar ihtiyacını gidermeye yönelik üniversite birimleri öncelikli olmak üzere gerektiği takdirde Millî Eğitim Bakanlığı ve diğer kamu kurumlarının bilgisayar ve internet olanaklarına erişim imkânı sağlanması tedbirinin genişletilmesine ihtiyaç bulunmaktadır. Üniversiteler çok kısa süre içinde öğrencilerinin uzaktan öğrenme içeriklerine erişim araçlarına ve imkânlarına sahip olma durumlarını belirleyebilir ve ihtiyaçların karşılanması için daha somut tedbirler alabilir. Öğrencilerin uzaktan öğrenme içeriklerine ve çevrim içi derslere erişme olanakları veya kısıtlarının bilinmesi, en azından, uzaktan öğrenme faaliyetlerinin

etkililiğini değerlendirmede önemli bir veri olarak sürecin daha verimli şekilde planlanmasına katkı sağlayacaktır. Erişim kısıtlılığının yaygın olması halinde üniversitelerin uzaktan öğrenme seçeneğini gözden geçirmeleri gerekebilir.

Üniversitelerin öğrencilerin ihtiyaçlarını belirlemeye ve karşılamaya yönelik takip sistemleri oluşturması, gerektiğinde burs/kredi seçenekleri geliştirmesi alınması gereken diğer tedbirler arasında yer almaktadır. Benzer şekilde salgın sürecinde ekonomik, sosyal, psikolojik sorunlar yaşayan öğrencilerin yükseköğretime devam etmemeleri olasılığına ilişkin de üniversiteler özelinde takip mekanizmaları oluşturulmalıdır. Bu mekanizmalar ilgili öğrencilere ulaşım sorunlarının tespiti ve çözümler geliştirilmesi için çalışmalıdır. Okuldan ayrılma riski taşıyan üniversite öğrencileri ile özellikle danışman öğretim üyeleri vasıtasıyla iletişimin sürdürülmesi de okuldan ayrılma riskinin önlenmesinde etkili olabilir.

### **Üniversitelerin dijital alt yapı, kapasite ve deneyimleri uzaktan öğretim sürecine uyumda farklılık göstermiştir.**

Anadolu Üniversitesi, Atatürk Üniversitesi, İstanbul Üniversitesi gibi açıköğretim fakülteleri olan üniversiteler başta olmak üzere bazı üniversiteler sahip oldukları altyapı, kapasite ve deneyim sayesinde sürece daha kolay uyum sağlarken bu konuda yeterli imkân ve deneyime sahip olmayan üniversitelerde uzaktan öğretim sürecinin neredeyse sıfırdan tasarlanması zaman almıştır. YÖK’ün 4 Haziran tarihli açıklamasında yer verilen “*Mevzuatımız üniversitelerimizin örgün programlarında yer alan derslerin yüzde otuzuna kadarını uzaktan öğretim yolu ile verilebilmelerine imkân sağlamasına rağmen bu orana yaklaşan üniversitemiz bulunmamaktadır. Bu durum, dijital imkânların kullanabilmesi yolunda güçlü bir iradeye sahip bulunan kurumlarımızın bile ayrıca bir yönlendirmeye ve desteğe ihtiyaç duyduğunu*

*göstermektedir.*” ifadesi üniversitelerin dijital altyapı, kapasite ve deneyimlerine ilişkin durumu özetler niteliktedir.<sup>283</sup> Bununla birlikte söz konusu açıklamada 20 devlet üniversitesinde daha “Uzaktan Eğitim Uygulama ve Araştırma Merkezi” kurulduğu, böylece uzaktan eğitim merkezi veya birimi bulunmayan devlet üniversitesi kalmadığı ifade edilmiştir. Bu ifadeden de anlaşılacağı üzere bazı üniversiteler salgın sürecinde uzaktan eğitim faaliyetlerine oldukça geriden başlamışlardır.

Her ne kadar yeterli kapasiteye sahip olmayan üniversiteler için açık ders malzemeleri havuzu olan “YÖK Dersleri Platformu” açılarak üniversitelerin içerik hazırlanışına katkı sağlansa da; öğrenciler ve öğretim elemanlarını aynı dijital platformda buluşturabilmek için fakülteler kendi teknolojik ve pedagojik hazırlanışlıkları çerçevesinde planlamalar yapmak zorunda kalmıştır. Yeterli imkân ve kapasiteye sahip olmayan üniversitelerde söz konusu hazırlanışlık düzeylerinin sürecin gerektirdiği seviyede olmaması öğrencilerle birlikte uzaktan dijital araçlar kullanılarak gerçekleştirilecek her türlü etkileşimli faaliyette aksamalara neden olmuştur.

YÖK tarafından uzaktan öğretimin ilk bir ayının değerlendirildiği çalışmaya göre iki haftalık zaman diliminde yüksek bir oran yakalanarak 189 üniversiteden 121’i (%64’ü) 23 Mart 2020, 41’i (%21,6’sı) 30 Mart 2020, 25’i ise (%13,2’si) 6 Nisan 2020 tarihlerinde uzaktan öğretim uygulamalarına başlamıştır. Ancak, uzaktan öğretim uygulamalarının öğrencilerle hangi etkileşim düzeyinde gerçekleştirildiğine ilişkin tek veri canlı sınıf uygulaması gerçekleştirilen derslerin oranına ilişkindir. Buna göre; uzaktan öğretim yöntemiyle açılan derslerden canlı sınıf uygulaması gerçekleştirilen derslerin oranı %22 olarak ifade edilmiştir. Yükseköğretimde öğrencilerin bir anlamda kendi öğrenmelerinden sorumlu olduğu düşünülse de öğrencilerin bu süreçte doğru

yönlendirilebilmesi ve öğrencilere gerekli dönütün sağlanabilmesi için dijital araçların etkileşimli kullanılmasına ihtiyaç vardır.

## Üniversitelerin uzaktan öğretim sürecine uyumlarına ilişkin çözüm önerileri

YÖK, 4 Haziran tarihli açıklamasında üniversitelerin dijital imkânlarla uzaktan öğretim yoluyla ders vermelerine ilişkin çalışmalarını ve hazırlıklarını desteklemek amacıyla aldığı kararları paylaşmıştır. Bu süreçte yapılması planlananlar şöyle sıralanmaktadır:

- Uzaktan öğretim uygulamalarının standartlarını yeniden belirleme ve izleme sistemi kurulması,
- Programların açılması ve derslerin yürütülmesine ilişkin kalite standartlarının belirlenmesi ve uygulamaların değerlendirilmesine yönelik yeni mekanizmalar kurulması,
- Uzaktan öğretimle yürütülen program ve derslerde ölçme-değerlendirme yöntemlerinin sadece sınavlarla değil; sürece yayılan bir şekilde kurgulanması,
- Çevrim içi ölçme ve değerlendirme konusunda standartların belirlenmesi ve üniversitelerin çevrim içi sınav merkezleri kurması yönünde teşvik edilmesi,
- Üniversitelerde uzaktan öğretim altyapısının güçlendirilmesini sağlamaya yönelik olarak TÜBİTAK ile yapılan ortak çalışmalarındaki somut gelişmelerin paylaşılması,
- Uzaktan eğitim merkezlerinin hem uygulamalara destek veren hem de ilgili konularda araştırmalar yapan bir yapıya dönüştürülmesi, bu merkezlerde görevlendirilen personelin yetkinliklerini artırmak için özel program uygulanması.

Bu planlamaların hassasiyetle gerçekleştirilmesi YÖK'ün üniversitelerin uzaktan öğretim sürecine uyumunu temin etme konusunda yaşadığı sıkıntıları gidermek adına önemli görülmektedir. Çevrim içi derslerin etkililiğini artırabilmek için çevrim içi canlı sınıf uygulama kapasitesinin artırılmasına ihtiyaç vardır. Bunun için hem kurumsal altyapının güçlendirilmesi ve erişim kısıtlılıklarının ortadan kaldırılması hem de öğretim elemanlarının canlı dersleri planlama ve gerçekleştirme yeterliklerinin geliştirilmesi gerekir.

### **Uzaktan öğrenmenin etkililiği ile ilgili belirsizlikler söz konusudur.**

Öğrencilerin uzaktan öğrenme süreçlerine erişimde yaşadığı sıkıntılara ek olarak uzaktan öğrenme süreçleriyle tamamlanan derslerin nasıl yürütüldüğü ve bu derslerin ölçme değerlendirmelerinin nasıl yapıldığı ile ilgili belirsizlikler yaşanmıştır. Derslerin sadece %22'sinin canlı ders olarak yürütülebildiği dikkate alındığında, uzaktan eğitimin öğrenciler üzerinde etkisinin sınırlı kalması da muhtemel gözükmemektedir. Kaldı ki, canlı olarak gerçekleştirilen derslere katılan/ devam eden öğrenci oranı da bilinmemektedir.

Uzaktan öğrenmeye yönelik belirsizlik öğrencilerin hangi derslere eriştiği, ilgili dersler için erişilen içeriklerin niteliği ve öğrenmenin ne ölçüde gerçekleştiğine yönelik belirsizliklerden kaynaklanmaktadır. Bunun önlenmesi ancak ve ancak etkili ve nitelikli bir ölçme değerlendirme sürecinin yönetilmesi ile mümkün olabilirdi. Ancak uzaktan eğitim sürecinde ölçme değerlendirme süreçlerinin nasıl yürütüleceğine ilişkin yönlendirmenin gecikmesi/eksikliği ve üniversitelerin önemli bir kısmının hazırbulunuşluk düzeylerinin yetersiz oluşu bu belirsizliği doğurmuştur. Yükseköğretim düzeyindeki öğrenciler için hangi alanda, hangi derslerde, ne kadar öğrenme kaybının ve öğrenme eksiğinin olduğu bilinmemektedir. Yükseköğretim düzeyi

için Temmuz 2020 itibarıyla öğrenme kayıplarının ve eksiklerinin telafisi hakkında yapılan bir açıklama bulunmamaktadır. Bu durum yükseköğretimde uzaktan öğrenme ile öğrenme kaybının ve eksiğinin oluşmadığı gibi hatalı bir varsayıma dayanıyor olabilir. Ancak bu varsayım ileriki dönemlerde öğretme ve öğrenmenin sürekliliğini olumsuz etkileme potansiyeline sahiptir. Bu sebeple, program özelinde analizler yapılmasına ve sonraki eğitim öğretim yılı için olası telafi planlamalarının bu doğrultuda yapılmasına ihtiyaç bulunmaktadır.

### **Uzaktan öğrenmenin etkililiğine yönelik belirsizliklerin giderilmesine yönelik çözüm önerileri**

2019-2020 eğitim öğretim yılı bahar döneminde yükseköğretimde gerçekleştirilen uzaktan eğitimin önceden planlı bir süreç olmaktan çok bir acil durum tedbiri; hem öğrenciler hem öğretim elemanları hem de üniversiteler için bir zorunluluk olduğu unutulmamalıdır. Zorunluluktan doğan bir sürecin yönetiminde de özellikle öğrenmenin sürdürülmesi konusunda belirsizlikler söz konusu olmuştur. Bir sonraki eğitim öğretim yılında benzer sorunların yaşanmaması ve bu süreçte oluşan öğrenme kayıp ve eksiklerinin tespit edilerek gerekli müdahalelerin yapılabilmesi için program özelinde analizler yapılmalıdır. Bu analizlerde, ilgili programlarda hangi derslerin verildiği, bu derslerde kullanılan öğrenme kaynakları, öğrenme araçları, pedagojik yaklaşımlar, ölçme değerlendirme süreçleri dikkate alınmalıdır. Bu analizler doğrultusunda hem kısa hem de uzun vadede yol haritaları belirlenmelidir.

Mesleklerin/işlerin icrası açısından hayati önem taşıyan bilgi ve becerilerde oluşan eksikliklerin bireylerin istihdam edilebilirliğini, verimliliğini ve yaşam kalitelerini olumsuz etkilememesi, toplumsal yaşam ve ekonomi üzerinde kalıcı olumsuz etkiler oluşturmaması için telafi veya tamamlayıcı öğrenme seçeneklerinin oluşturulması

gerekmektedir. Öğrenme kaybının telafisiyle ilgili olarak uluslararası alanda çeşitli tedbirler tartışılmaktadır. Üniversitelerin ara dönem tatillerinin kısa tutulması, haftada altı gün eğitim öğretim yapılması, programın dörtte birinin çevrim içi olarak sunulması, lisansüstü öğrencilere en az altı aylık uzatma verilmesi gibi tedbirler yer almaktadır.<sup>284</sup> Uluslararası örnekler göz önüne alınarak Türkiye bağlamında alınabilecek tedbirlerin neler olabileceğine yönelik planlama yapılabilir.

### **Uygulama eğitimleri, laboratuvar çalışmaları ve uygulamaya dayalı araştırmalar sekteye uğramıştır.**

Salgın sebebiyle kampüslerin kapatılması ve uzaktan eğitime geçilmesi en çok uygulama eğitimlerinin nasıl verileceğinin tartışılmasına sebep olmuştur. YÖK tarafından alınan kararlar ile 2019-2020 eğitim öğretim yılının bahar dönemi ile sınırlı kalacak şekilde mezun durumunda olan öğrenciler için bazı kolaylıklar tanınmıştır. Eğitim fakültelerindeki son sınıf öğretmen adayları; uygulamalı eğitim modeli çerçevesinde lisans programlarında 7+1, ön lisans programlarında ise 3+1 şeklinde uygulanan ve programın +1 olarak nitelendirilen son döneminde olan ve işletmelerde staj yapması gereken öğrencileri; Hemşirelik, Diş Hekimliği ve Eczacılık programlarının mezuniyet aşamasında olan öğrencileri ile tıp fakültelerinin intörn öğrencileri bu kapsamda değerlendirilen öğrenciler arasında yer almıştır. Bu öğrencilerin bahar döneminde hali hazırda belirli bir süre uygulama yaptıkları göz önüne alındığı ifade edilerek, geri kalan eğitimlerini ders, ödev, dosya hazırlığı, proje, uygulama dosyası, simülasyon eğitimi, proje, vaka analizi gibi program özelinde değişen yollarla tamamlayabilme hakkı tanınmış, ilgili düzenlemeler üniversitelere bırakılmıştır.

İlgili kararlar bir dönem boyunca kazanılabilecek becerilerin, 5-6 haftalık bir uygulama eğitiminin

üzerine alınan uzaktan eğitimle de kazanılabileceği varsayımına dayanmaktadır. Her ne kadar bu kararlar öğrencilerin mezuniyetini kolaylaştırırsa da mezun olan bireylerin yeterlikleri açısından sorun oluşturabilir. Bu durum özellikle Hemşirelik, Diş Hekimliği ve Tıp gibi son dönem ağırlıklı olarak uygulama eğitimine dayanan programlar için sorgulanmalıdır. Bu uygulamalarda edinilen bazı kritik becerilerin eksikliği mesleğin icrasında hayati riskler taşıyan sorunlara neden olabilir. Örneğin, Hemşirelik programının son döneminde öğrenciler ortalama 20 saat uygulama eğitimi almaktadır. Bu öğrenciler 6 hafta eğitim almış olsalar dahi bir dönemde 14 hafta olduğu düşünülürse, öğrencilerin 8 haftadan toplam 160 saat uygulama eğitimi eksikliği bulunduğunu gösterir. Hiçbir uzaktan eğitim faaliyeti hemşirelik uygulaması gibi bir alanda 160 saatlik uygulama eğitiminin yerini tutamayacaktır. Bu sebeple, bu programlardan mezun olan bireyler için mesleğe başlamadan önce destek eğitimi verilmesi ve buna yönelik planlamaların yapılması oldukça önemli görülmektedir. Telafi eğitimi planlanmadan atılan adımların uygulama eğitimlerinin yerini tutamayacağı unutulmamalıdır.

Uygulama eğitimlerine yönelik kararlar yalnızca uygulama eğitimlerini tamamlamaları halinde mezun olamayacak öğrencileri kapsamaktadır. Bu süreçte ara sınıfların uygulama eğitimlerine yönelik alınan net bir karar bulunmamaktadır. YÖK tarafından 26 Mart 2020 tarihinde yapılan açıklamada üniversitelerin “uzaktan eğitim, açıköğretim ve dijital öğretim imkânları altında sunamayacakları programları/dersleri ve uygulamalı dersleri yaz aylarında belirledikleri takvim içinde tamamlayacaklardır” ifadesi kullanılmıştır. Bu ifade ile ilgili program ve dersler için bahar dönemi takviminin yaz aylarına taşındığı belirtilmiştir. Ancak Temmuz başı itibarıyla buna yönelik herhangi bir açıklama yapılmaması yaz dönemine ötelenen uygulama eğitimlerinin planlanması konusunda üniversiteleri zor duruma sokabilir. Bu durum da uygulamada eğitimin

niteliğinin düşmesine ve öğrencilerin hedeflenen yeterliklere erişememesine sebep olabilir.

Uygulama eğitimlerinin planlaması sadece Türkiye'deki üniversiteler için değil, dünyanın çeşitli yerlerindeki üniversite yönetimleri için de sorun oluşturmuştur. Bazı üniversiteler bu eğitimler için yönergeler hazırlamıştır. Örneğin, Maryland Üniversitesinde staj yapan öğrencilerin karşılığında ücret alıp almadığı veya stajın akademik kredisinin olup olmadığına bağlı olarak bir yönerge hazırlanmıştır.<sup>285</sup> İlgili yönergede staj eğitimlerinin uzaktan proje tabanlı çalışmalarla tamamlanabileceği vurgulanırken, proje şeklinde yürütülemeyecek olanlar için ilgili öğretim elemanı ile iletişime geçilmesi ve seçeneklerin gözden geçirilmesi gerektiği belirtilmiştir. Seçenekler arasında sosyal mesafe ve hijyen gibi gerekli tedbirlerin alınması durumunda uygulamaya devam edilmesi de yer almaktadır. Bazı üniversitelerde ise uygulama eğitimlerine hiç ara verilmemiştir. Örneğin Çek Cumhuriyetinde University of Ostrava'da öğrencilerin hastalık belirtileri göstermediği ve gerekli tedbirlerin alındığı sürece laboratuvar derslerine, uygulama gerektiren derslere ve sanat çalışmalarına devam edileceği açıklanmıştır.<sup>286</sup> Benzer şekilde Çek Cumhuriyeti'nin en köklü üniversitelerinden biri olan Masaryk Üniversitesinde bahar dönemi boyunca toplu öğretim içeren her türlü etkinlik iptal edilmesine rağmen klinik uygulamalar ve uygulama gerektiren dersler bu iptal kapsamına alınmamıştır.<sup>287</sup> İlgili dersler için kişi sayısı sınırlaması konulmamıştır.

Salgın nedeniyle kampüslerin kapatılması sadece eğitim öğretim faaliyetlerini değil, kampüs laboratuvarları ve tesislerini kullanmak zorunda olan veya saha çalışması yapmayı gerektiren araştırmaların da sekteye uğramasına sebep olmuştur. Benzer şekilde araştırma bulgularının paylaşıldığı ve iş birlikleri gerektiren konferanslar, seminerler ve çeşitli akademik toplantılar iptal

edilmiştir. Bu toplantıların bazıları çevrim içi düzenlenmiş veya belirli bir süre ertelenerek çözüm üretilmiştir. Ancak araştırmaların yürütülmesi için ne gibi tedbirler alındığı belirsizliğini korumaktadır.

### **Uygulama eğitimleri, laboratuvar çalışmaları ve uygulamaya dayalı araştırmaların sürdürülmesine yönelik çözüm önerileri**

Salgının seyri netleşmemiş olmasına rağmen uygulama eğitimleri, laboratuvar çalışmaları ve uygulamaya dayalı araştırmaların nasıl yürütüleceğine dair planlamalar oldukça önemlidir. Bunun için, uygulama eğitimlerinin hangi şartlar altında verileceği belirlenmeli, işletmelerde ve üniversite kampüslerinde hangi tedbirlerin alınacağı konusunda detaylı stratejiler belirlenmelidir. Bu stratejilerin uygulanmasına yönelik izleme ve denetleme mekanizmaları oluşturulmalıdır.

Uygulama eğitimlerini uzaktan eğitimle tamamlamak zorunda kalanların hangi kritik mesleki becerilerin eğitimini alamadıklarının tespiti yapılmalı, bunlar için mesleğe başlamadan önce destek eğitimleri verilmeli ve buna yönelik planlamalar yapılmalıdır. Uygulama eğitimleri yaz aylarına veya sonrasına ötelenen ara sınıflardaki öğrencilerin eğitimlerinin aksamaması ve üniversitelerin gerekli planlamaları yapabilmeleri için bilgilendirmeler yapılmalıdır.

Laboratuvar çalışmaları ve uygulamaya dayalı araştırmalar için öncelikli alanlar belirlenerek yol haritası oluşturulmalı ve üniversitelerde gerekli tedbirler alınmalıdır. Araştırma bulgularının paylaşıldığı ve çeşitli ortaklıkların kurulduğu akademik toplantılar belirli bir süre daha yüz yüze yapılmamalı; ertelenmesi mümkün olmayan veya tercih edilmeyen durumlarda çevrim içi toplantıların niteliğinin artırılması için gerekli alt yapı sağlanmalıdır.

## Öğretim elemanlarının uzaktan eğitim sağlama yeterlikleri öğretimin niteliğini etkilemiştir.

K-12 düzeyinde olduğu gibi yükseköğretimde de uzaktan öğretimin niteliği, öğretimi yapan bireylerin uzaktan eğitim sağlama yeterliklerinden bağımsız düşünülemez. Pek çok eğitim elemanı daha önce hiç uzaktan eğitim yapmadığı için bu sürece hazırlıksız yakalanmıştır. Öğretim elemanlarının uzaktan eğitim sağlama konusunda teknolojik hazırbulunuşluğu, içerik hazırbulunuşluğu, pedagojik hazırbulunuşluğu ve izleme ve değerlendirme hazırbulunuşluğu bu süreçte önemli rol oynamıştır. Yüz yüze olarak planlanan ders içeriğinin uzaktan eğitime entegre edilmesi ve bu sürecin uzaktan eğitime uygun bir şekilde ölçülmesi ve değerlendirilmesi gerekmiştir. Öğretim elemanı hem hangi araçları kullanacağını bilmeli, hem öğrenme kaynağını uzaktan eğitime uygun bir şekilde düzenleyebilmeli, hem uygun pedagojik yaklaşımlar belirleyebilmeli, hem de uygun ölçme ve değerlendirme yöntemleri uygulayarak öğrencinin takibini yapabilmelidir. Ancak bu süreçte kamuoyuna yansıyan çeşitli haberlerde, eğitim elemanları tarafından yüz yüze planlanan içeriklerin çeşitli formatlar halinde (PDF, Word, PowerPoint vb.) sisteme yüklenerek uzaktan eğitim gerçekleştirilmeye çalışıldığı, eğitim elemanlarının çevrim içi bağlantılar kurma konusunda sıkıntılar yaşadığı, çevrim içi bağlantı kurulsa dahi kullanılan eğitim yöntemlerinin uzaktan eğitime uygun olmadığı, özellikle de uzaktan öğrenme çıktılarının ölçülmesi ve değerlendirilmesinde uygun yöntemlerin seçilemediği görülmüştür. Bu durum, yükseköğretimde öğrenme kaybı ve eksikliği riskine işaret etmektedir.

YÖK tarafından uzaktan eğitimin ilk bir ayının değerlendirildiği çalışmaya göre eğitim elemanlarının entegrasyonunun sağlanması konusunda üniversiteler çeşitli açılardan destek sunmuştur. Buna göre,

- Uzaktan öğreticilik konusunda online eğitim düzenleyen üniversite oranı %80 (Vakıf %94, Devlet %73)
- Sistem (ÖYS ve canlı ders) kullanımı konusunda teknik destek dokümanları/materyalleri hazırlayan üniversite oranı %60 (Vakıf %97, Devlet %42)
- Uzaktan öğreticilik konusunda pedagojik destek dokümanları hazırlayan üniversite oranı %77 (Vakıf %34, Devlet %98)
- Duyuru, yönetmelik, rehber vb. bilgilendirmelerin yer aldığı bilgilendirme platformu/sitesi/portalı oluşturan üniversite oranı %84'tür (Vakıf %81, Devlet %86)

Bu oranlar, çeşitli yöntemlerle eğitim elemanlarına pedagojik destek sunan üniversite oranlarını göstermektedir. Ancak yöntemlerden yararlanan eğitim elemanı oranı yöntemlerin niteliği ve etkililiği hakkında bilgi vermemektedir. Örneğin, online eğitimlerle ne gibi destek sunulduğu ya da pedagojik destek dokümanlarının içeriği ve niteliği bilinmemektedir.

Bununla birlikte, izolasyon döneminin Türkiye'deki eğitim elemanları üzerindeki etkilerini inceleyen araştırma raporuna göre araştırmaya katılan eğitim elemanlarının (n=8242) %81,9'unun daha önce uzaktan eğitim tecrübesi yoktur. Daha yalın bir ifadeyle, araştırmaya katılan eğitim elemanlarından yalnızca beşte biri daha önce uzaktan ders vermiştir. Dolayısıyla, salgın sürecinde uzaktan ders verme mecburiyeti ile karşı karşıya kalan akademisyenlerin büyük çoğunluğu bu konuda tecrübesizdir. Ayrıca uzaktan eğitim sürecinde uzaktan ders veren eğitim elemanlarının %75'inin canlı ders verme yöntemini kullandığı, %62,5'sinin uygun platformlarda ders malzemesini öğrencileriyle paylaştığı, %43,1'inin ise videoya kaydettikleri dersi sisteme yüklediği rapor edilmiştir.<sup>288</sup> Bu oranlardan yola çıkılarak bu süreçte eğitim elemanlarının ne gibi güçlüklerle karşılaştıkları, bu güçlükleri aşmak için ne gibi



stratejiler kullandıkları, ihtiyaç duydukları desteğe erişip erişemedikleri ve yüz yüze planlanan derslerin uzaktan eğitim ile verildiğinde niteliğinin nasıl etkilendiği hakkında yorum yapılamamaktadır. Ancak bir üst paragrafta da dile getirildiği gibi öğretim elemanlarının uzaktan öğretim sağlama yeterlikleri süreçte pek çok zorluğa ve soruna yol açmış olup, müdahale ve desteğe ihtiyaç bulunmaktadır.

### Öğretim elemanlarının uzaktan eğitim sağlama yeterliklerini geliştirmeye yönelik çözüm önerileri

2020-2021 eğitim öğretim yılı güz döneminde eğitim öğretimin nasıl yürütüleceğinin belirsizliğini koruduğu düşünüldüğünde, öğretim elemanlarının uzaktan eğitim sağlama konusunda yeterliklerinin geliştirilmesi oldukça önemlidir. Bunun için, öğretim elemanlarının 2019-2020 eğitim öğretim yılı bahar döneminde uzaktan öğretim sürecinde yaşadıkları zorluklar analiz edilmeli ve destek eğitimleri öğretim elemanlarının ihtiyaçları doğrultusunda planlanmalıdır.

Dijital Dönüşüm Projesi kapsamında verilen destek eğitimleri ihtiyaç duyan tüm öğretim elemanlarına ulaştırılmalıdır. Bu açıdan YÖK ve CISCO işbirliğinde “siber güvenlik” ve “ağ yönetimi”

konularında eğitim verilen üniversite sayısının 24’e çıkarılması önemli bir gelişme olmakla birlikte, projenin sınırlı uygulama alanı ve sınırlı içeriği düşünüldüğünde, öğretim elemanlarının uzaktan eğitimi sağlama konusunda yeterliklerini geliştirecek eğitimlere ihtiyaç devam etmektedir. Destek eğitimlerle öğretim elemanlarının uzaktan öğretim sağlama konusunda içerik hazırbulunuşluğu, pedagojik hazırbulunuşluk ve izleme ve değerlendirme hazırbulunuşluğu geliştirilmelidir. Üniversitelerdeki uzaktan eğitim merkezlerinin ve bu merkezlerde çalışan personelin kapasitesi geliştirilerek öğretim üyelerine sağlanan desteğin ve uzaktan eğitim süreçlerinin yönetiminin niteliği artırılmalıdır.

### 3. YÜKSEKÖĞRETİMİN GELECEĞİNE YÖNELİK SORUNLAR

Salgın sebebiyle 2019-2020 eğitim öğretim yılı bahar döneminde zorunlu olarak uzaktan öğretime geçilmiştir. Salgının seyrinin netleşmemesi ise bir sonraki eğitim öğretim yılı için çeşitli açılardan belirsizliklere yol açmaktadır.

Salgın için üç farklı senaryo öngörülmüştür: (1) salgının kontrol altına alınması, (2) salgında ikinci dalganın oluşması, (3) herkes enfekte olana kadar salgının kontrol altına alınmaması (Tablo 5.2).<sup>289</sup>

TABLO 5.2

#### Salgının Seyrine Yönelik Senaryolar ve Yükseköğretime Yansımaları

↓	↻	↗
<b>Salgın kontrol altına alınırsa</b>	<b>Salgında ikinci dalga gelirse</b>	<b>Salgın kontrol altına alınamazsa</b>
2020-2021 eğitim öğretim yılında bazı sağlık tedbirlerinin alınması ile normale dönülebilir. Uluslararası öğrenciler için belirsizlikler devam edebilir.	2020-2021 eğitim öğretim yılı güz döneminde uzaktan eğitime devam edilirken, bahar döneminde normale dönülebilir. Seyahat büyük ölçüde sınırlı olacak ve büyük etkinlikler olmayacaktır. Yeni kayıt olan öğrenciler için oryantasyon programları uygulanmayacaktır. Öğretim programları ve yaklaşımlarında uzun vadeli değişiklik yapmak gerekecektir.	2020-2021 eğitim öğretim yılı boyunca uzaktan öğretime devam edilebilir. Uluslararası öğrenci kayıtları ciddi bir şekilde aksayacaktır.

Bu senaryolar yükseköğretimde (1) 2020-2021 eğitim öğretim yılında öğretimin sürdürülmesine yönelik belirsizlik oluşturmakta, (2) öğrenci ve personel hareketliliğinin bu süreçten olumsuz etkilenmesine sebep olmakta ve (3) hem kısa hem de uzun vadede finansal sıkıntılar yaşanmasına neden olmaktadır. Tüm bunlar aşağıda tartışılmış; ayrıca yükseköğretimin geleceğine yönelik çözüm önerilerine yer verilmiştir.

### 2020-2021 eğitim öğretim yılında eğitim öğretimin sürdürülmesine yönelik belirsizlikler devam etmektedir.

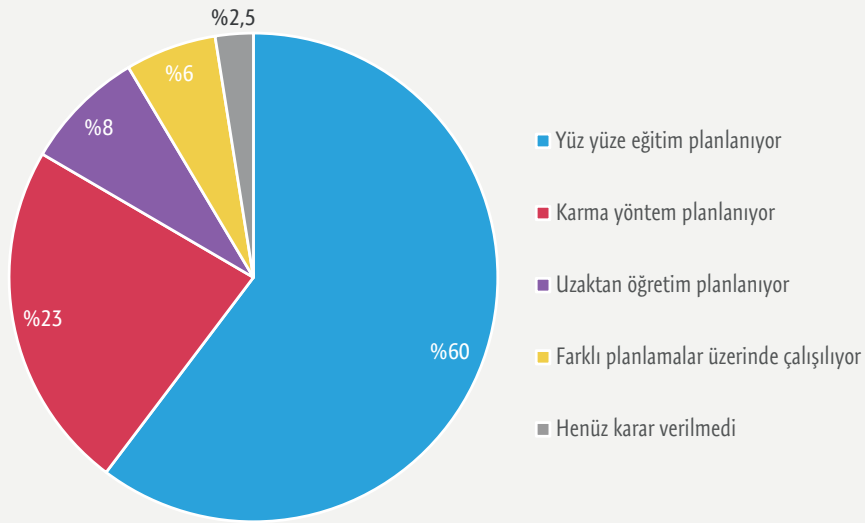
Türkiye’de 15 Haziran 2020 tarihinden sonra üniversitelerde akademik takvime dönülmesi kararı verilmiştir. 4 Haziran 2020 tarihinde açıklanan YÖK düzenlemeleri çerçevesinde ise güz dönemi ve sonrasında uzaktan öğretimin eğitim öğretimin bir parçası olacağı anlaşılmaktadır. Buna ilişkin olarak, örgün yükseköğretim programlarında uzaktan öğretime verilebilecek ders oranı %30’dan %40’a çıkarılmış, teorik derslerin mümkün

olduğunca dijital imkânlar ile verilmesinin tercih edilmesi önerilmiş ve üniversitelerdeki uzaktan eğitim merkezlerine ek kadro tahsisi yapılacağı belirtilmiştir. İlgili düzenlemeler genellikle tavsiye niteliğinde olduğundan ve bu raporun yazım tarihi itibarıyla alınan net bir karar bulunmadığından, 2020-2021 eğitim öğretim yılında eğitim öğretimin sürdürülmesine yönelik belirsizliklerin devam ettiği söylenebilir.

Bir sonraki eğitim öğretim yılına dair belirsizlikler sadece Türkiye için değil, farklı ülkelerdeki pek çok üniversite için de söz konusudur. Amerika’daki 1075 üniversitenin güz dönemine dair açıklamalarının incelendiği çalışma üç temel planlamaya işaret etmektedir:<sup>290</sup> (1) yüz yüze eğitime dönülmesi, (2) uzaktan öğretime devam edilmesi, (3) çevrim içi ve yüz yüze eğitimin harmanlandığı karma yöntemin uygulanması. Haziran başı itibarıyla kararını açıklamayan üniversiteler (%2,5) olduğu gibi, salgının seyrine göre farklı planlamalar üzerinde çalıştığını belirten üniversiteler (%6) de bulunmaktadır (Grafik 5.1).

GRAFİK 5.1

#### Amerika Birleşik Devletleri’ndeki Üniversitelerin Güz Dönemine Dair Planları



Kaynak: Chronicle, 2020

Güz döneminde **yüz yüze eğitim yapılması** üniversitelerin büyük bir çoğunluğu (%60) tarafından tercih edilen bir planlamadır. Temmuz 2020 itibarıyla salgın kontrol altına alınamamış olmasına rağmen, güz döneminde yüz yüze eğitim planladığını belirten üniversiteler (Boston Koleji, Indiana Eyalet Üniversitesi, Louisiana Eyalet Üniversitesi, Missouri Üniversitesi vb.) eğitim öğretim faaliyetleri dâhil her türlü kampüs faaliyetlerini nasıl yürüteceklerine yönelik detaylı planlarını yayımlamaya devam etmektedir. Yapılan açıklamalarda bu planların salgının seyrine göre değişebileceği vurgulanmaktadır.

**Hem uzaktan hem de yüz yüze eğitimin harmanlandığı karma yöntemin benimsenmesi** de güz dönemi için yapılan planlar arasında yer almaktadır. Amerika Birleşik Devletleri'ndeki yaklaşık her dört üniversiteden biri (%23) güz döneminde karma yöntem uygulayacağını ifade etmiştir. Örneğin, California Eyalet Üniversitesi, Fullerton kampüsü için yapılan açıklamada güz döneminde uzaktan öğretime devam edilebileceği gibi karma modelin de uygulanabileceği belirtilmiş, salgının seyrine göre tedbirlerin değişiklik gösterebileceği ifade edilmiştir.<sup>291</sup> Benzer şekilde, Cambridge Üniversitesi tarafından yapılan açıklamada amfilerde yapılan kalabalık derslerin 2020-2021 eğitim öğretim yılı sonuna kadar uzaktan öğretim yoluyla devam edeceği belirtilmiştir. Ancak küçük gruplar halinde veya bireysel olarak yürütülen tüm öğretim etkinliklerinin sosyal mesafeye dikkat edilerek yüz yüze yapılacağı ifade edilmiştir.<sup>292</sup> Boston Üniversitesi ise farklı bir yöntem belirlemiştir. Öğrenciler aynı derse ister sınıfa giderek ister çevrim içi olarak katılabilecektir. Bu yaklaşım ile zor zamanlarda öğrencilerin ihtiyaç duyduğu esnekliğin sağlanacağı ve sosyal mesafe ile hijyen gibi protokollerin daha uygulanabilir olacağı belirtilmiştir.<sup>293</sup>

Güz dönemine yönelik bir diğer plan **uzaktan öğretimin devam etmesi** şeklindedir. Bu plan salgının ciddiyetini koruma senaryosuna dayanmaktadır. Güz döneminde de uzaktan öğretime devam edeceğini açıklayan üniversiteler çoğunlukla salgın öncesinde dahi güçlü bir uzaktan öğretim alt yapısına ve uzaktan eğitimi sağlama konusunda tecrübeli ve yeterli öğretim elemanına sahip olan köklü üniversitelerdir. California Eyalet Üniversitesi güz döneminde öncelikli ve ağırlıklı olarak uzaktan öğretime devam edeceğini açıklayan ilk üniversitedir. Bu kararın gerekçesi olarak ikinci dalga salgın olasılığına karşı öğrencilerinin ve çalışanlarının sağlık, güvenlik ve refahının güvence altına alınması gerekliliği ifade edilmiştir. Ancak, 23 farklı kampüsü olan bu üniversitede kişisel etkileşim sınırlaması tüm kampüsler için geçerli olmakla birlikte güz dönemi için farklılık gösteren uygulamalar olabileceği de belirtilmiştir.<sup>294</sup> Bu senaryoda laboratuvar uygulamaları, danışmanlık ve benzeri uygulamaların gerekli tedbirler alınarak devam etmesi de öngörülmektedir. Harvard Üniversitesi fen edebiyat fakültesi tarafından yapılan açıklamada ise öğrencilerin %40'ına kadar kampüste bulunmasına izin verilecek olmasına rağmen güz dönemindeki tüm derslerin çevrim içi yürütüleceğini belirtilmiştir.<sup>295</sup>

Hollanda Hükümeti tarafından yapılan açıklamada da tüm yükseköğretim kurumlarının güz döneminde eğitim öğretim sürecinin büyük bir kısmını uzaktan yürüteceği belirtilmiştir. Öğrenciler tez savunmaları, sınavlar, küçük grup çalışmaları ve laboratuvar çalışmaları gibi uygulamalı eğitimleri için kampüse gelebilecektir. Öğrencilerin hangi saatler arasında kampüse geleceği, toplu taşıma kullanma durumları, kampüsün hangi imkânlarından yararlanacağı, hastalık şüphesi olması durumunda ne yapılacağı gibi pek çok konuda da açıklık getirilmiştir. Bu süreçlerde halk sağlığının korunmasına yönelik talimatların uygulanacağı vurgulanmıştır.<sup>296</sup>

Güz dönemine dair planlar, üniversiteye yeni kayıt yaptıracak öğrencileri de etkilemektedir. Amerika'da lise son sınıf öğrencileri ile yapılan anket sonuçları, güz döneminde üniversitelerde uzaktan öğretim söz konusu olursa, öğrencilerin %48'inin kaydını erteleyebileceği veya farklı bir üniversiteye kayıt yaptırabileceğini göstermektedir. Üniversitelerin uzaktan öğretim yapma niteliği ile kampüs deneyiminin eksikliği ve bunların maliyetinin çok fazla bulunması gibi sebepler bu kararın temel sebepleri olarak nitelendirilmiştir. Öğrencilerin büyük çoğunluğu (%83) uzaktan öğretim yapılması durumunda kayıt ücretlerinde indirim beklediğini ifade etmiştir. Güz döneminde de uzaktan öğretim yapacağını açıklayan üniversiteler ise genellikle bu konuda bir açıklama yapmamayı tercih etmektedir. Ancak Harvard gibi ücretlerinin değişmeyeceğini açıklayan üniversiteler de bulunmaktadır.

### **Öğrenci ve personel hareketliliği bu süreçten olumsuz etkilenecektir.**

Salgından en çok etkilenen öğrenciler arasında eğitimlerini kendi ülkeleri dışındaki üniversitelerde sürdüren öğrenciler yer almaktadır. Bu durum hem eğitimini yurtdışındaki üniversitelerde sürdüren Türk öğrenciler hem de Türkiye'deki üniversitelerde eğitim gören yabancı öğrenciler için geçerlidir. Ayrıca bu durum yalnızca Türkiye'ye özgü değil, küresel düzeyde yükseköğretim sorunudur. YÖK istatistiklerinde 2018-2019 eğitim öğretim yılında Türkiye'deki üniversitelerde okuyan yabancı uyruklu öğrenci sayısı 154.505 olarak rapor edilmiştir.<sup>297</sup> Bu sayı ilgili eğitim öğretim yılındaki toplam öğrenci sayısının yaklaşık %2'sine denk gelmektedir. ABD'deki üniversitelerin çoğunda bu oran %10 civarındadır. %20'nin üstünde olan üniversiteler de mevcuttur.<sup>298</sup> Studyportals tarafından yapılan ankete göre potansiyel yabancı öğrencilerin %40'ı

COVID-19 nedeniyle yurtdışındaki planlarını değiştirmeyi düşündüğünü belirtmiştir.<sup>299</sup> Bu durumdan en çok etkilenecek ülkelerin başında gelen Birleşik Krallık'ta 2020-2021 eğitim öğretim yılında sadece yeni kayıt yaptıracak lisans öğrencisi sayısında %2'lik bir azalma olacağı tahmin edilmiştir.<sup>300</sup> Bu oranın oldukça iyimser bir tahmin olduğu, gerçekte çok daha zorlu bir tabloyla karşılaşılacağı vurgulanmıştır. Bu öğrencilerin pek çoğu üniversiteler için önemli bir gelir kaynağı olduğundan finansal açıdan üniversitelerde sorun oluşturacaktır. Doktora programındaki yabancı öğrencilerin sayısının azalması ise çoğunluğu burslu olmasına rağmen araştırma ve ders vermedeki sorumlulukları düşündüğünde önemli bir beşerî sermaye kaybı ile sonuçlanacaktır.

Güz dönemine kadar sınırların açılacağı tahmin edilse de yurtdışı eğitim programlarının 2021 yılına kadar iptal edilebileceği düşünülmektedir. İptal edilmediği durumda dahi salgın sebebiyle oluşan korku yurtdışı eğitimlerine yönelik eğilimi etkileyecektir. YÖK istatistiklerine göre 2018-2019 eğitim öğretim yılında ERASMUS programı ile 5.714 öğrenci yurtdışına giderken, 3.055 yabancı öğrenci Türkiye'deki üniversitelere gelmiştir.<sup>301</sup> Salgın sonrası bu sayıların düşmesi beklenmektedir. Benzer şekilde araştırma yapma veya ders vermeye yönelik personel hareketlilikleri bu süreçten etkilenecektir. Küresel düzeyde hareketliliğin azalması ise yalnızca üniversitelerin finansmanını olumsuz etkilemeyecek; öğrenmenin, öğretimin ve araştırmaların aksamasına da sebep olacaktır.

YÖK tarafından 30 Mayıs'ta açıklanan düzenlemeler ile salgın müddetince kısıtlanan hareketliliğinin olumsuz etkilerini azaltmayı amaçlandığı belirtilmiştir. Alınan kararlar arasında, yurtdışında eğitim gören öğrencilere Türkiye'deki üniversitelerde yer alan programlara (bazı şartlara bağlı olarak) yatay geçiş imkânı

sunulması; Türkiye’de eğitim görmek isteyen uluslararası öğrenci adaylarına geç kayıt yapma, hızlandırılmış telafi eğitimi verme veya bahar döneminde başlayabilme hakkı tanınması; Türk yükseköğretiminin yurtdışında dijital ortamlarda da tanıtılabilmesini sağlamak için “Yükseköğretim Sanal Fuarları”nın düzenlenmesi gibi kararlar yer almaktadır. Bu kararlar sorununu çözmeye yönelik atılan adımlar olmakla birlikte, salgının küresel düzeyde hareketliliğe olan olumsuz etkisini tam olarak yok edemeyecektir.

### **Finansal sıkıntılar yaşanacaktır.**

Öğrencilerin okula devam edememesi, öğrenci ve personel hareketliliğinin yavaşlaması, yabancı öğrenci sayısının düşmesi ve araştırmaların yürütülememesi gibi durumlar üniversitelerin bu kanallardan elde ettikleri gelirlerinin düşmesine sebep olacaktır. Ayrıca salgın nedeniyle bireyler ve kurumların gelir kayıpları da üniversitelere yapılan bağışların azalması ile sonuçlanabilir. Üniversiteleri finansal açıdan sıkıntıya sokacak bir diğer durum ise hükümetlerin yükseköğretim için ayırdıkları kamu fonunu düşük tutmasıdır. Tüm bunlar, bazı yükseköğretim programlarının ve hatta kurumlarının kalıcı olarak kapatılması ile sonuçlanabilir. Bu da akademik ve idari anlamda beşerî sermaye kaybına yol açacaktır. Dolayısıyla bu süreçte üniversitelerin finansal açıdan desteklenmesi eğitimin sürdürülmesi ve beşerî sermaye kaybının önlenmesi için önem taşımaktadır.

### **Yükseköğretimin geleceğine yönelik çözüm önerileri**

Haziran ayı itibarıyla pek çok üniversite bahar döneminde öğrenmenin sürdürülmesi, değerlendirmelerin yapılması ve yükseköğretime geçiş ile mezuniyet sınavlarının yapılması için tedbirlerini almış bulunmaktadır. Güz döneminde ve belki de sonrasında kampüslerin hala kapalı olması veya eski normale dönmenin uzun sürmesi mümkün görünmektedir. Yükseköğretimin bu zorunlu süreçten çeşitli dersler çıkarması ve uzaktan öğretimin işlevselliğinden yararlanması gerekmektedir. Öncelikle yükseköğretimde uzaktan öğrenme deneyiminin her öğrenci için adil ve etkili olabilmesi için üniversitelerde teknolojik hazırbulunuşluk, içerik hazırbulunuşluğu, pedagojik hazırbulunuşluk ve izleme ve değerlendirme hazırbulunuşluğunun sağlanması gerekmektedir. Bu kapsamda üniversiteler uzaktan öğrenme için kullanılan teknolojik araçların varlığını ve bu araçların içerikleri öğrencilere ulaştırma kapasitesini sağlamalı; tüm sınıf düzeyleri ve içerik geliştirilmesi mümkün olan tüm dersler için öğretim materyallerini aktarılmaya uygun hale getirmeli; öğretim elemanlarının dijital yeterliklerini geliştirmeye yönelik önlemler almalı; uzaktan öğrenme süreçlerinin izlenmesini, derslere erişimin ve katılımın takip edilmesini, öğrenme çıktılarının değerlendirilmesini ve uzun vadeli hedeflere ulaşmak için tasarlanan acil uzaktan öğrenme müdahalelerinin sürdürülebilirliğini sağlamalıdır.

Yükseköğretimde tüm ihtimaller düşünülerek kısa ve uzun vadeli eylem planları oluşturmalı; ilgili planlamalarda özellikle dezavantajlı öğrenciler ve yabancı öğrenciler gibi kayıt yaptırmama/yenilememe riski daha yüksek olan öğrenciler odağa alınmalıdır. Üniversiteler aynı zamanda öğretim programlarında ve yaklaşımlarında değişiklik yapıp yapmayacaklarını ve eğitim öğretim faaliyetlerini nasıl yapılandıracaklarını planlamalı ve daha esnek, daha düşük maliyetli ve daha ilgi çekici öğretim içerikleri ve yaklaşımları oluşturmalıdır. Bunun gerçekleşmesi için öğretim üyelerine destek verilmelidir. Araştırmaların devamlılığını sağlamak için simülasyon ve sanal gerçeklik gibi seçenekler gözden geçirilmelidir. Ayrıca finansman yönetimi için bazı ödemelerin askıya alınması veya zorunlu olmayan harcamaların geciktirilmesi gibi seçenekler değerlendirilmelidir. Tüm bunlar yapılırken ve yükseköğretim kriz sonrası dünyaya hazırlanırken, öğrenmenin sürdürülmesine yönelik alınan tedbirlerin, teknoloji ve altyapıya dair yatırımların ve finansman

yöntemlerinin öğrenmeyi destekleyecek ve öğrenciler arası etkileşimin sürekliliğini sağlayacak yapıda kurulması güvence altına alınmalıdır.

Güvence altına alınması gereken bir diğer husus ise karma modellerin uygulanması veya tamamen yüz yüze eğitime geri dönülmesi durumunda öğrencilerin ve toplumun sağlığının korunması ve desteklemesidir. Yükseköğretim kurumlarının halk sağlığına dayalı planlarında enfeksiyonun yeniden yükselişe geçmesi ihtimali göz önüne alınmalı, her seferinde öğrencilerin eve gönderilemeyeceği ve uzaktan eğitim süreçlerinin yeniden başlatılamayacağı gerçeği unutulmamalıdır. Sağlığa yönelik alınan tedbirler temel akademik işlerin devamlılığını sağlamalıdır. Bunun için düzenli aralıklarla öğrencilere test yapılması, K-12 düzeyinde alınan önlemlere benzer şekilde sınıflarda sosyal mesafenin sağlanması için planlamalar yapılması, yurtların sosyal mesafeyi sağlayacak şekilde düzenlenmesi, kalabalık toplantıların belirli bir süre daha yapılmaması gibi önlemler alınması gerekmektedir..



## BÖLÜM 6

2020-2021 Eğitim  
Öğretim Yılı:  
Çocuklarımızın  
Sağlığını da  
Geleceğini de  
Korumalıyız



tedmem





Bu bölümde, COVID-19 salgını sürecinde okulların yeniden açılması süreci *-Türkiye’de okulların 2020-2021 eğitim öğretim yılı başlangıcı veya en geç ikinci yarıyıl başlangıcı itibariyle yeniden açılacağı varsayımı esas alınarak-* yönetim, karar, finansman boyutu ile eğitim öğretimin nasıl gerçekleştirileceği boyutu şeklinde iki ana kısımda ele alınmaktadır. Türkiye ülke olarak halen zorunlu eğitim çağındaki nüfusun %100 okullaşmasını sağlamak, fiziki alt yapı, öğretim programları, eğitim içerikleri ve öğretim materyalleri, yönetim ve finansman kapasitesi, temel beceri düzeyinin iyileştirilmesi ve eğitimin sosyal, kültürel ve etik çıktılarının iyileştirilmesi gibi temel sorunlarla baş etmeye çalışırken, 2020-2021 eğitim öğretim yılı için öğrencilere en azından haftanın iki-üç günü okulda eğitim öğretimi vermeyi nasıl mümkün kılacağı sorusu ile karşı karşıya kalmıştır. Bu soru sadece Türkiye’nin değil, tüm ülkelerin, dünyanın cevap bulmaya çalıştığı bir soru olarak önümüzde duruyor. Çünkü COVID-19 salgını devam ediyor. Henüz salgının 2020 yılı içinde veya 2021 yılının ilk yarısında tamamen etkisini kaybedeceğine dair bir bilimsel açıklama veya kanıtı sahip değiliz. Salgın devam ederse, 2020-2021 eğitim öğretim yılının şu anda hayatta olan kuşakların hayatı boyunca gördüğü en zor eğitim öğretim yılı olacağı tahmin edilmektedir.

Bu bölümde, daha önceki bölümlerin bir özeti veya sentezi yerine, daha önceki bölümlerde paylaşılan olgu, görüş, değerlendirme ve önerilerden hareketle 2020-2021 eğitim öğretim yılında okulların güvenli bir şekilde açılabilmesi ve öğrenmenin sürdürülebilmesi için somut öneriler sunmayı tercih ettik.

## 1. HER TÜRLÜ KARAR VE TEDBİRDE ÖNCELİK İNSAN SAĞLIĞI OLMALIDIR

Öğrencilerin ve toplumun sağlığını korumak için her türlü tedbiri almak öncelik olmalıdır. Okulların açılması kısa vadede COVID-19 salgını ile ilgili endişelerin kaynağı olmakla birlikte, sağlık otoriteleri okulların kapalı kalmasının da orta ve uzun vadede hareket kısıtlılığı ve sosyal izolasyona bağlı olarak sağlık sorunlarına neden olacağı konusunda uyarılarda bulunmaktadır. COVID-19 salgını ile ilgili gelişmeler, hangi sağlık tedbirlerinin alınacağı ve okulların açılması halinde oluşacak sağlık riskleri kadar okulların kapalı kalması halinde hareket kısıtlılığı ve sosyal izolasyon kaynaklı sağlık sorunları konusunda Sağlık Bakanlığı ve Bilimsel Danışma Kurulu tarafından yapılan değerlendirmeler ve tavsiyeler dikkate alınmalıdır. Ayrıca bu konuda UNICEF, Dünya Sağlık Örgütü, ABD Hastalıkları Kontrol ve Önleme Merkezi, Avrupa Hastalıkları Önleme ve Kontrol Merkezi gibi kurumlar tarafından COVID-19’un öğrencilere bulaşma ve öğrenciler tarafından taşınma/bulaştırılma riskleri hakkında sağladığı güncel bilgiler takip edilmelidir. Okulların açılması veya kapatılması, bilgiye dayalı olmak zorundadır ve zor bir karardır. Bu kararda gözetilmesi gereken “bireylerin sağlığını ve yaşamlarını korumak” ile “bireylerin geleceğini korumak” arasında hassas bir denge vardır. Bu dengenin rasyonel bir temelde, güncel sağlık verileri ve bilimsel bilgilere dayalı olarak oluşturulması gerekir.

## 2. OKULLARIN KAPALI KALDIĞI SÜRE ARTTIKÇA ÖĞRENME EKSİKLERİNİN VE KAYIPLARININ TELAFİSİ GÜÇLEŞİYOR

Okulların kapalı kaldığı süre uzadıkça öğrenme eksiklerinin ve kayıplarının telafisi sistemin yönetme kapasitesinin sınırlarını aşıyor. Öğrenme kayıpları ve eksikleri bireysel, toplumsal ve ekonomik olarak kalıcı kayıplara neden olacağından okulların daha uzun süre kapalı kalması mevcut öğrenme ve temel beceri yetersizliği sorunlarını daha karmaşık hale getirebilir. Okulların kapalı kalmasının sonucu olarak temel beceri düzeyinin altında kalan öğrenci oranının artacağı, öğrenme kayıplarının bireylerin hayat boyu gelirleri ve ülkelerin ekonomisi üzerinde negatif etkilerinin olacağı hesaplanmaktadır. Salgının ne kadar devam edeceği ve okulların ne kadar süre kapalı kalacağına ilişkin farklı senaryolarda bireylerin çalışma hayatları süresince yıllık ortalama 355\$ ile 1.408\$ arası gelir kayıpları olacağı tahmin edilmektedir. Normal koşullarda Haziran-Eylül arasında sadece yaz tatili için okulların kapalı kaldığı durumda dahi ciddi bir öğrenme kaybı söz konusu olduğunu biliyoruz. Bu sürenin yaklaşık iki buçuk ay gibi ilave bir süre daha uzaması, içinde bulunduğumuz öğretim yılında öğrenme kayıplarının daha da artması anlamına geliyor. Her ne kadar uzaktan öğretim çalışmaları yapılmış olsa da öğrencilerin çevrimiçi derslere erişimlerinde ve okulların ve öğretmenlerin öğrencilere destek ve yönlendirme sağlamalarında yaşanan sınırlılıklar dikkate alındığında öğrenme kaybı ve eksikliklerinin ciddi boyutlarda olması beklenmektedir. Okulların 2020 yılı Eylül ayında açılmaması halinde ise öğrenme kaybının ve eksiğinin kapatılması, telafi edilmesi nerdeyse imkansız hale gelecektir. Okullar neden daha fazla kapalı tutulamaz sorusunu cevaplarken, ABD Hastalıkları Kontrol

ve Önleme Merkezi (CDC) çocukların okula dönüp yüz yüze eğitim almasının ve sanal ortamda eğitime devam etmelerinin riskleri ve faydalarının bütüncül olarak değerlendirilmesi gerektiğine dikkate çekmektedir. Okul çocuğun sağlığı ve iyi olma hali üzerinde önemli bir etkiye sahiptir. Bu nedenle yüz yüze eğitime dönülebilmesi için salgının seyrine bağlı olarak uygun şartların sağlanması önem arz etmektedir. Yüz yüze eğitim okulların kapalı olduğu dönemde oluşan öğrenme kayıpları ve eksiklerini telafi edilmesi, öğrenmenin bireyin hazırbulunmuşluk durumuna ve ihtiyaçlarına göre devam etmesi, sosyal ve duygusal becerilerin gelişiminin desteklenmesi, güvenli ve düzenli bir öğrenme ortamının oluşturulması ve fiziksel olarak aktif olmanın desteklenmesi bakımından önemli görülmektedir.<sup>302</sup> Okulların daha uzun süre kapalı kalması, her ne kadar uzaktan öğrenme araçları ile öğretim devam ettirilmeye çalışılsa da çocukların bütünde gelişimlerini olumsuz etkileyecek ve okulların kapalı kaldığı süre uzadıkça olumsuz etkiler de birikimli olarak devam edecektir. Bu noktada öğrencilerin bir kısmı kazanmaları gereken temel becerileri edinmeden mezun olurken, okula henüz yeni başlayanlar da okuma yazma gibi temel becerileri edinmeden bir üst sınıfa geçmeye devam edecektir. Okulların kapalı kaldığı süre arttıkça bu dönemde eksik kalan öğrenmeler ile öğrenme kayıplarının telafisi, okullar yeniden açıldığında öğretim programı ve içeriklerinin bu kayıp ve eksikler dikkate alınarak uyarlanabilmesi sistemin yönetim ve öğretim kapasitesini açacak boyutlara ulaşacaktır. Okulların rutin işleyişinde temel yeterliklerin kazandırılmasında sorunlar çok iyi bilinirken, okulların uzun süre kapalı kalması durumunda ortaya çıkacak sonuçlar bireysel ve toplumsal açıdan telafisi imkansız bir boyuta ulaşabilir.

### 3. ÇOCUKLARIN SAĞLIĞINI VE GELECEĞİNİ KORUMAK İÇİN OKULLARIN YENİDEN AÇILMASINDA SEÇENEKLERİMİZ

**2020 yılı Ağustos ayı başı itibariyle salgının görünümü, salgının önümüzdeki aylardaki seyirinin bizi iki seçenikle sınırladığını gösteriyor.**

Ne yazık ki, son haftalarda insanların toplu olarak bulunduğu düğün, bayramlaşma, tatil, resmî açılış programları gibi pek çok faaliyette ve alanda gözlemediğimiz tedbirsizlikler ile birlikte Ağustos ayının ilk haftası içinde görülen vaka artışları okulların güvenli bir şekilde açılması konusunda endişeleri artırmaktadır. COVID-19 salgını devam ederken, en iyimser koşullarda dahi 2020-2021 eğitim öğretim yılında okulların büyük çoğunluğunda yüz yüze eğitimin tam zamanlı olarak sürdürülmesi mümkün gözüküyor. Salgına ilişkin mevcut bilgiler ve veriler değerlendirildiğinde Eylül 2020-Ocak 2021 arası dönemde eğitim öğretimde iki seçenek öne çıkmaktadır:

- (1) Okullar ülke genelinde kapalı kalarak uzaktan öğrenme araçlarıyla eğitim öğretimin sürdürülmesi.
- (2) Okulların kontrollü olarak açılması.

**Okulların ülke genelinde kapalı kalması** sağlık açısından da eğitim öğretim açısından da en kötü senaryo olarak değerlendirilmektedir. Şu ana kadar uluslararası alanda yapılan açıklamalar okulların kapalı kalması değil, kontrollü olarak açılmasına odaklanmış gözüküyor. Öyle ki, vaka yoğunluğunun en çok öne çıktığı bölgelerden biri olan New York eyaletinde dahi okulların güz döneminde yüz yüze eğitime başlaması için okul/ bölge yöneticilerine yetki verildiği açıklanmıştır.<sup>303</sup> Okulların kapalı kalması seçeneği salgının tamamıyla kontrolden çıktığı, özellikle dezavantajlı öğrenciler, ilkökul öğrencileri (özellikle birinci sınıf

ve ikinci sınıftaki öğrenciler), engelli öğrencilerin önemli bir kısmı, internet erişimi olmayan veya sınırlı olan öğrenciler ve yüz yüze beceri eğitimi gerektiren alanlar için eğitim öğretimin tatil edilmesi ile eş anlamlı olacaktır. Ancak öğrenme kayıpları ve öğrenme eksikleri ile öğrencilerin sosyal, duygusal ve davranışsal gelişiminde sorunlar üzerine değerlendirmelerde okulların kapalı kalması üzerine birinci senaryo birinci yarıyı sonuna kadar kapalı kalması, ikinci senaryo ise 2021 yılı Eylül ayına kadar kapalı kalması şeklinde ele alınmaktadır.

**Okulların kontrollü olarak açılması** kendi içinde pek çok farklı uygulama seçeneklerinin değerlendirilmesini gerektirmektedir. Okulların kontrollü olarak açılmasında gerekli koruyucu tedbirler ile birlikte yüz yüze eğitimin en azından kısmi olarak gerçekleştirilmesi hedeflenmektedir. Bu seçenekte uygulama esnekliği olması ve ülke genelinde tek tip uygulama yerine koşullara bağlı olarak farklı uygulamaların yapılması mümkündür. Okulların kontrollü olarak açılmasında;

- Vaka sayısının çok düşük olduğu veya pozitif vaka olmayan yerleşim yerlerinde okulların tam zamanlı olarak açılması,
- Okulda öğrenci yoğunluğunun ve şube başına düşen öğrenci sayısının görece az olduğu okulların tam zamanlı olarak açılması,
- Okulların haftada altı iş günü açık olması, öğrencilerin iki gruba bölünerek dönüşümlü olarak okula üçer gün gelmeleri,
- Öğrencilerin okula gelmediği günlerde uzaktan öğrenme araçları ile öğretime devam etmeleri,
- Yüz yüze öğretim süresinin ilkökul öğrencileri için mümkün olduğunca artırılması, uygulamaların eğitim kademeleri itibariyle farklılaştırılması,

- Salgın devam ettiği sürece temel becerilere odaklanması, öğrenme kayıpları ve eksiklerini asgari düzeye indirebilmek için haftalık ders çizelgelerinde yer alan derslerin tamamını kapsamak yerine bir kısmının yüz yüze eğitim yoluyla verilmesi,
- Derslerin sayısında ve haftalık sürelerinde yüz yüze eğitim imkanları ve uzaktan öğrenmede kısıtlılıklar dikkate alınarak değişiklik yapılması

gibi uygulamalar değerlendirilebilir. Türkiye açısından sınıflarda öğrenci sayısının azaltılması, dönüşümlü olarak öğretim yapılması gibi seçeneklerde özellikle ikili öğretim yapılan okullar ve okul/sınıf mevcudu fazla olan okullarda uygulama kısıtlılıkları olacaktır. Benzer şekilde karma öğretim modelinin kullanılmasında da hem sınıf seviyesi hem de erişim imkanları bakımından kısıtlılıkların dikkate alınması gerekir.

#### 4. OKULLARIN YENİDEN AÇILMASINDA YÖNETİŞİM, KARAR VE FİNANSMAN

Okullar yeniden açıldığında en azından net olarak görünen resimde 2020-2021 eğitim öğretim yılının birinci döneminde COVID-19 salgını öncesi uygulamalara dönmek mümkün olmayacak. Ağustos ayı itibarıyla göstergeler ve uluslararası alanda okulların yeniden açılması ile ilgili kararlar da bu yönde. Ancak pek çok çalışmada veya kararda 2020-2021 eğitim öğretim yılının sonuna kadar salgının devam edebileceği senaryosuna göre planlamalar, öğrenme kayıpları ve eksiklerine dair simülasyonlar ve okulların işleyişine dair prosedürler oluşturulduğunu da görmekteyiz. Bu sürecin etkili bir şekilde yönetilebilmesi ve öğrencilerin öğrenme kayıplarının ve öğrenme eksiklerinin asgari düzeye indirilebilmesi için öncelikle yönetim, karar ve finansman konularında önlemler alınması gerekmektedir. Okulların açılmasının çocuklar için ve toplum için oluşturacağı riskler ile okullar açılmadığında çocuklar açısından kayıpların en son

güncel bilimsel bilgilere dayalı olarak kamuoyu ile paylaşılması, karar modeli ve karar parametreleri kadar hangi aralıklarla veya hangi koşullarda kararların revize edileceğinin kamuoyu tarafından bilinirliğinin sağlanması, okulların yeniden açılmasının gerektirdiği finansman ihtiyacı ve bu finansmanın nasıl temin edileceğinin planlanması ve bu sürecin yönetiminde öncelikle ele alınması gereken bileşenler olarak görülmektedir.

#### Çocuklar görece düşük riske sahip olsa da risk altında!

Türkiye’de Sağlık Bakanlığı bünyesinde oluşturulan Bilimsel Danışma Kurulunun tavsiyeleri ve buna bağlı olarak Sağlık Bakanlığı tarafından açıklanan veriler elimizde bulunan temel resmi bilgiler olarak görülmektedir. Okulların açılması konusunda resim makamlar veya görevliler dahil olmak üzere, çeşitli kaynaklardan farklı açıklamalar yapılması kamuoyunda bilimsel temele dayanmayan kanaatlerin ve yargıların oluşmasına neden olabilmektedir. Okulların yeniden açılması yükseköğretim dahil yaklaşık 25 milyon 650 bin öğrenci, bir milyondan fazla öğretmen/öğretim elemanı ile birlikte, başta ebeveynler olmak üzere tüm toplumu ilgilendirmektedir. Bu konuda bilim insanlarının ve kamu otoritelerinin mevcut bilimsel verilerden hareketle okulların açılmasının çocuklar ve toplum açısından riskleri kadar faydalarını da yalın bir dil ile kamuoyuna aktarmalarına ihtiyaç duyulmaktadır.

Okulların açılması konusunda risk görmezlik kadar okullar açıldığında felaket senaryoları kurgulayarak açıklamalar ve paylaşımlar yapmak da bilgiye dayalı olmayan sorumsuz davranış örnekleri olarak değerlendirilebilir. Dünya Sağlık Örgütü (WHO) ve ABD Hastalıkları Kontrol ve Önleme Merkezi (CDC) gibi kurumlar salgının çocuklar üzerinde etkisi, bulaşma ve bulaştırma riskleri konusunda en güncel bilgilere erişebileceğimiz otoriteler olarak görülebilir. WHO tarafından 2020 yılı

ağustos ayı başı itibariyle sağlanan veriler bu tarihe kadar rapor edilmiş vakaların %1 ile %3 arasında bir oranının 18 yaş altı kişilerden oluştuğunu göstermektedir.<sup>304</sup> Oysa küresel ölçekte 18 yaş altı nüfus, toplam nüfusun %29'unu oluşturmaktadır. 21 Temmuz 2020 itibariyle güncellediği bilgilere göre CDC, ABD'de COVID-19 vakalarının %6,6'sını çocukların ve ergenlerin oluşturduğunu, COVID-19 kaynaklı can kaybının ise binde birden (%0,1) daha azını 18 yaş altındakilerin oluşturduğunu rapor etmektedir.<sup>305</sup> Mevcut verilere göre CDC, hastalığın seyrinde bir fark olmamakla birlikte, 10-17 yaş aralığındakilere göre 10 yaş altındakilerin enfekte olma riskinin daha düşük olduğunu belirtmektedir. Mevcut veriler virüs bulaşan çocuklara daha çok erişkin aile bireylerinden bulaştığını göstermektedir. Çocuktan çocuğa virüs bulaşma konusunda veya çocuklardan erişkinlere ya da hanedeki diğer kişilere bulaşması konusunda verilerin sınırlı olduğu ve bu konuda daha fazla araştırma verisine ihtiyaç olduğu belirtilmektedir. Sonuç olarak çocuklar arasında virüsün bulaşma riski daha düşük olmakla birlikte, virüsün bulaşma riskini en aza indirmek için gerekli tedbirler alınmak zorundadır.

### Okullar açılmalı mı?

Okullar açılacak mı? Okullar açılıp yeniden kapanacak mı? Bu soruları hemen hemen herkes soruyor ve kendince cevaplar üretmeye çalışıyor. Millî Eğitim Bakanlığı 2020 yılı Temmuz ayı başında bir genelge ile birlikte 2020-2021 eğitim öğretim yılı çalışma takvimini açıkladı. Bu takvime göre devlet okulları 31 Ağustos günü açılacak. Resmî olarak okulların açılacağı ve çalışma takvimi duyurulmuş olmakla birlikte, okulların nasıl açılacağına dair resmî veya resmî olmayan kişi ve kanallardan yapılan çeşitli açıklamalar bu soruların sürekli olarak gündemde kalmasına neden olmaktadır. Buna ilave olarak "alternatif senaryolar" söylemi ve bu söylemin devamında senaryolara ilişkin net

açıklamaların olmaması okulların açılması ile ilgili kaygıları ve soru işaretlerini artırmaktadır. Ayrıca okulların güvenli bir şekilde açılması için alınan tedbirlerin neler olduğunun ve bu tedbirlerin uygulanmasına ilişkin detayların bilinmemesi sağlık açısından güvenlik endişelerinin artmasına neden olmaktadır. Okulların açılmasının riskleri ve okulların açılmasının sağlayacağı fayda ile okulların kapalı kalmasının negatif etkileri birlikte ve bütüncül bir yaklaşımla değerlendirildiğinde pek çok ülke okulların kontrollü olarak açılması yönündeki kararı duyurmuştur. Çünkü okulların kapalı olduğu dönemin öğrenme kayıpları ve eksikleri ile birlikte sosyal ve duygusal gelişimde oluşan açığın öğrenciler, toplum ve ekonomi için ciddi negatif sonuçları olacağı hesaplanmaktadır. Bugüne kadar yapılan çalışmalarda okulların kapalı kalmasının neden olduğu kayıplar şu şekilde özetlenebilir:

- Öğrencilerde telafi edilmesi oldukça güç öğrenme kayıpları ve eksikleri oluşması ve okulların kapalı olduğu süre uzadıkça kayıpların artması.
- Öğrenme kayıplarının dezavantajlı öğrencilerde daha fazla olması.
- Öğrencilerin sosyal ve duygusal gelişiminin olumsuz etkilenmesi.
- Öğrencilerde beslenme ve davranış sorunlarının oluşması.
- Öğrencilerin fiziksel olarak hareketsiz kalmaları sebebiyle orta ve uzun vadede sağlık sorunları ortaya çıkması.
- Temel becerilerde oluşan eksikliklerin ve yetersizliklerin toplum ve ekonomi için uzun vadede ciddi kayıplara neden olması.

Ayrıca okulların daha uzun süre kapalı kalması halinde öğrenme eksiklerinin daha da artması ve bu eksiklerin okulların farklı sürelerde kapalı kalma

senaryolarına göre bireylerin çalışma hayatları süresince yıllık ortalama 355\$ ile 1.408\$ arası gelir kayıplarına neden olacağı hesaplanmıştır. Okullar çocukların bilişsel, duyuşsal ve fiziksel gelişimini desteklemek için açılmalıdır. Önde gelen sağlık otoritelerinden biri olarak kabul edilen ABD Hastalıkları Kontrol ve Önleme Merkezi (CDC) okulların açılmasını güçlü bir şekilde tavsiye etmiştir. CDC çocuklar için riskleri belirtmekle birlikte, okulların açılmadığı durumda öğrenciler açısından oluşabilecek kayıplar ve negatif sonuçlar ile okulların açılmasının öğrenciye sağlayacağı faydaları birlikte değerlendirilerek okulların açılması yönünde güçlü bir tavsiyede bulunmuştur.<sup>306</sup>

Millî Eğitim Bakanlığı 2020-2021 eğitim öğretim yılı çalışma takvimini açıklamasına rağmen kamuoyunda okulların açılıp açılmayacağı konusunda bir belirsizlik algısı oluşmuştur. Okulların açılması kararı nihai olarak bir sağlık güvenliği kararı olup, hem salgının seyri bakımından hem de okulların gerekli koruyucu ve önleyici tedbirleri alabilme kapasitesi bakımından değerlendirilmelidir. Salgının yoğunluğunun yüksek olması ve okulların salgını önleme için gerekli tedbirleri alacak mekan, donanım, insan kaynağı, finansman ve tedbirleri uygulama kapasitesine sahip olmamaları halinde okulları açmak, öğrencilerin ve toplumun sağlığı açısından ciddi tehditler oluşturma potansiyeli barındıracaktır.

### **Okulların açılması veya uygulayacakları öğretim modeli ile ilgili kararlara esas teşkil edecek parametreler tanımlanmalı**

Okulların açılması ile ilgili hangi parametreler kullanılarak karar verileceğinin, hangi koşullar altında okulda normal eğitim öğretime dönüleceğinin hangi koşullarda öğrencilerin okula dönüşümlü olarak geleceği karma bir eğitim öğretim modeli uygulanacağını ve hangi koşullar altında bir okulda eğitim öğretime tamamen

ara verileceğinin bilinmesi gerekmektedir. Bu parametreler tanımlanmadan yerel düzeyde yöneticilere okulların açılması veya kapatılması konusunda karar yetkisi vermek işlevsel olmayacaktır. Diğer yandan kullanılacak öğretim modelinin belirlenmesinde okul düzeyinde öğrencilerin çevrimiçi kayıtlı veya canlı derslere erişim imkanları, öğretmenlerin çevrimiçi öğrenme içeriklerini hazırlama ve sunma yeterlikleri gibi faktörler belirleyici olacaktır. Okulların kapalı olduğu dönemde öğrencilerin yaklaşık %40'ının çevrimiçi içeriklere/derslere erişmiş olduğu bilgisi karma öğrenme modelinin uygulanması konusunda ciddi kısıtlılıkların olduğuna işaret etmektedir. Kurumsal altyapı, öğretmenlerin imkân ve kapasiteleri ile öğrencilerin hazırbulunuşluk düzeyi ve erişim imkânları okulların yeniden açılması sürecindeki kararlarda belirleyici bir rol oynayacaktır.

### **Hızlı karar almak, karar süreçlerini tanımlamak ve bilinir hale getirmek**

Hızlı karar almak, karar süreçlerini tanımlamak ve bilinir hale getirmek okulların açılması sürecini özellikle veliler ve öğrenciler için kolaylaştırabilir. Okulların açılması konusunda basılı ve görsel medyada, sosyal medya kanallarında tam anlamıyla bir enformasyon anarşisi gözlemlenmektedir. Farklı kaynaklar veya kişiler okulların açılması konusunda, çoğu zaman bütüncül bir bilgi, değerlendirme ve bakış açısına da sahip olmadan görüş beyan etmektedir. Okulların açılması konusunda kamu otoritelerinin daha proaktif davranması, karar süreçlerini tanımlaması ve kamuoyu tarafından bilinir hale getirmesine ihtiyaç vardır. Aksi takdirde öğrencilerde velilerde, öğretmenlerde ve ilgili tüm taraflarda belirsizlik algısı ve kaygı düzeyi artmaya devam edecektir. Belirsizlik algısı ve kaygı düzeyinin artması toplumun ruh sağlığı açısından tehlikeli boyutlara ulaşabilir. Kararların yerinde ve zamanında alınması da önemlidir. Bu bağlamda, ülke örneklerinin ele alındığı kısımlarda

da işaret edildiği üzere, pek çok ülkede kararların periyodik aralıklarla gözden geçirilmesi toplumda beklentileri yönetmeye yardımcı olmaktadır. Mevcut verilerden hareketle pek çok ülke okulların açılması kararını açıklamış ve eğitim öğretimin nasıl yürütüleceği ile ilgili bilgileri kamuoyu ile paylaşmış bulunmaktadır. Ayrıca çeşitli ülkeler 2020-2021 eğitim öğretim yılı için okulları yeniden açmada güvenlik prosedürlerinin ayrıntılarını; okul yöneticilerinin, öğretmenlerin, velilerin ve öğrencilerin COVID-19 riskini en aza indirebilmek için neler yapması gerektiği hakkında ayrıntılı, adım adım ne yapılacağına açıkladığı dokümanlar oluşturmaya ve bunları paylaşmaya devam etmektedir. Okulların açılmasına ilişkin süreçlerin ayrıntılı bir örneğini CDC'nin web sayfasında bulmak mümkündür. CDC'nin kamuoyuna sağladığı bilgiler arasında;

- Okullar ve kreşler için rehber ilkeler,
- Okulları güvenli şekilde açmak için planlama ve hazırlıklar,
- Okulların güvenli bir şekilde işleyişi için prosedürler,
- Çocuklarının güvenli bir şekilde okula gidebilmesi için ailelerin yapması gerekenler ve kontrol listeleri,
- Temizlik ve hijyen kuralları, protokolleri ve yapılması gerekenler,
- Maske kullanımı,
- Öğrencilerde hastalık belirtilerinin izlenmesi,
- Öğrencilere COVID-19 testi uygulanması ile ilgili prosedürler v.b.,

konu başlıkları yer almaktadır. Bu konu başlıkları altında bilgilendirmeler yanında, alınacak önlemler, uygulama prosedürleri gibi pek çok detay net bir şekilde ifade edilmiştir. Bu tür bilgilerin ülkemizde de hızlı bir şekilde elektronik ortamda ve basılı olarak öncelikle okul yöneticileri, öğretmenler,

veliler ve öğrencilere açık hale getirilmesi gerekmektedir. Okulların açılacağı tarih yaklaştıkça kaygılar da artmaktadır. Doğru bilgilendirmeler, yerinde ve zamanında alınan kararlar bu kaygıları tamamen ortadan kaldırmaya bile önemli ölçüde azaltabilir.

### Yeni ihtiyaçlar ve ilave maliyetler

Merkezi yönetimin “gerekli tedbirlerin yerel düzeyde alınması”nı talimatlandırmasından daha fazlasını yapmasına ihtiyaç var. Millî Eğitim Bakanlığının yerel düzeydeki yöneticilere okulların yeniden açılması için “gerekli tedbirleri almaları” talimatı, il ve ilçe eğitim yöneticilerinden okul yöneticilerine “gerekli tedbirleri almaları” yönünde bir talimatla karşılık bulabiliyor. Bu durumda okul yöneticilerinin “neler yapacağız?” sorusunun cevabı COVID-19 Salgın Yönetimi ve Çalışma Rehberi ile Eğitim Kurumlarında Hijyen Şartlarının Geliştirilmesi ve Enfeksiyon Önleme Kontrol Kılavuzu kapsamında genel çerçevede itibariyle bir karşılık bulsa da “nasıl yapacağız?” ve “hangi kaynaklarla yapacağız?” soruları çoğunlukla çözümsüz kalmaktadır. Ağustos ayı itibariyle COVID-19 Salgın Yönetimi ve Çalışma Rehberi ile Eğitim Kurumlarında Hijyen Şartlarının Geliştirilmesi ve Enfeksiyon Önleme Kontrol Kılavuzu kapsamında yer alan fiziki düzenlemeler, hijyen tedbirleri, ortak kullanım alanlarının düzenlenmesi gibi konularda okullarda genel olarak bir hareketliliğin olmadığı görülmektedir. Bu bağlamda merkezi yönetimin okullarda yapılacak düzenlemeler ve alınacak tedbirlerle ilgili uygulanabilir bir çerçeve ve eylem planı oluşturmasına ihtiyaç duyulmaktadır.

Okulların yeniden açılması ile birlikte hayata geçirilmesi beklenen tedbirler ilave maliyetler oluşturacaktır. Sınıf mevcutlarının azaltılması, öğrencilerin okula dönüşümlü gelmeleri, beceri eğitimlerinde gruptaki birey sayısının azaltılması gibi uygulamalar ilave öğretmen ya da öğretici



ihtiyacı oluşturabilir. Ayrıca uzaktan öğrenme içeriklerinin hazırlanması, sunumu ve erişimin sağlanması, kişisel koruyucu maske, siperlik ve benzeri materyallerin temini, temizlik malzemeleri ve dezenfektan temini, temizlik ve dezenfeksiyon hizmetlerini yürütecek personel istihdamı, öğrencilere ilave akademik destek, sosyal ve duygusal destek programlarının uygulanması, okul servisleri ve taşıma hizmetlerinde sosyal mesafenin korunması gibi kalemlerde ciddi bir ek maliyet oluşacaktır. ABD’de yapılan bazı hesaplamalara göre okulların güvenli bir şekilde açılabilmesi için geçen yıla oranla %20 civarında, öğrenci başına ise yaklaşık 485\$ ek finansman gerekmektedir. Bu finansman miktarının ülkelerin satın alma gücü paritesi ve geçen yılın kaynak/finansman yeterliğine göre değişmesi beklenir.<sup>307</sup>

Okulların yeniden açılması için gerekli ilave malzeme ve kaynakların belirlenmesi işinin okullar açılmadan önce planlamasının tamamlanması ve mali kaynak tahsis edilerek temini gerekmektedir. Burada sorunun iki boyutu bulunmaktadır. Birinci boyutu ihtiyaç duyulacak malzeme ve hizmetlerin miktarı ile bunların gerektirdiği finansmanın belirlenmesi ve teminini kapsar. Ancak ihtiyaç duyulacak malzeme ve hizmetlerin miktarı ile bunların gerektirdiği finansmanın belirlenmesi de sorunun ikinci boyutuna yani okullarda uygulanacak öğretim modeline ve okulların mevcut durumdaki alt yapı ve kaynak yeterliğine bağlı olacaktır. Bu çalışmalar yapılmadan ve gerekli kaynaklar temin edilmeden COVID-19 Salgın Yönetimi ve Çalışma Rehberi ile Eğitim Kurumlarında Hijyen Şartlarının Geliştirilmesi ve Enfeksiyon Önleme Kontrol Kılavuzu kapsamında yer alan koşulların yerine getirilmesinden yerel düzeydeki yöneticileri ve okul yöneticilerini sorumlu tutmak da mümkün olmayacaktır.

## 5. HAYATTA OLAN HER EĞİTİMCİNİN BUGÜNE KADAR GÖRDÜĞÜ EN ZORLU EĞİTİM ÖĞRETİM YILINDA ÖĞRETME VE ÖĞRENME

Hayatımız boyunca karşılaştığımız en zor eğitim öğretim yılının başlangıcındayız. Uzaktan öğrenme içerikleri, uzaktan öğrenmeye erişim, uzaktan öğrenme için hazır bulunuşluk gibi pek çok konuda sorunlarımız devam ediyor. Diğer yandan salgın sürecinin oluşturduğu korku, kaygı, hareket kısıtlılıkları ve sosyal izolasyon ile okulların uzun süre kapalı kalmasının sebep olduğu öğrenme kayıpları, öğrenme eksikleri, sosyal, duygusal ve davranışsal sorunlar öğretme öğrenme sürecini olumsuz yönde etkileyecektir. Bu sorunların birikimli olarak geleceğe taşınmasını önleyebilmek için karma öğrenme modeli dahil olmak üzere, esnek uygulama seçeneklerinin değerlendirilmesi gerekmektedir.

### Okullar yeniden açılırken alınan tedbirler detaylandırılarak kamuoyu ile paylaşılmalı

Okullar salgının yayılmasını önleyecek tedbirleri almadan açılmaz. Okulların yeniden açıldığı Çin, Danimarka, Norveç, Singapur, Tayvan gibi ülkelerde okula girişte öğrencilerin ateş ölçümü, sınıf mevcutlarının azaltılması, öğrenciler arasındaki fiziksel mesafenin artırılması, öğrencileri sabit bir grupta tutarak diğer gruplarla ve öğretmenlerle temasın kısıtlanması, öğrencilerin gruplara bölünerek okula dönüşümlü olarak gelmeleri, temizlik ve hijyen ile ilgili katı prosedürlerin uygulanması gibi tedbirler alındığı görülmektedir.<sup>308</sup> Daha düşük risk grubunda olan 10-12 yaş altındaki öğrencilerin okula öncelikli olarak başlatılması, yaş ve sınıf seviyelerine göre kademeli olarak okulların açılması ve okulda maske kullanılması gibi tedbirlerin de uygulandığı görülmektedir. Bu örneklerde görüldüğü üzere, okulların yeniden

açılması sürecinde her okulda tedbir alınması kadar, okulların fiziki koşulları, öğrenci yoğunluğu ve sınıf mevcutları gibi faktörler de dikkate alınarak okul bazında planlama yapılmasına ihtiyaç duyulmaktadır. Resmî açıklamalarda okulların açılması için her türlü tedbirin alındığı yönünde beyanlar bulunmakla birlikte, okulların açılmasına haftalar kalmış olmasına rağmen kurumsal düzeyde uygulamaların nasıl gerçekleştirileceğine dair ayrıntılar kamuoyu tarafından bilinmemektedir. Açıklığa kavuşturulması gereken konu genel olarak alınacak tedbirlerde seçeneklerin neler olduğundan çok bu tedbirlerden hangilerinin uygulanacağı ve uygulama protokollerinin detaylarıdır. Merkezi düzeyde ve okul düzeyinde alınan tedbirler, bu tedbirlerin uygulanmasında yetki ve sorumlulukların neler olduğu kamuoyu tarafından bilinir olmalıdır. “Gerekli tedbirleri alıyoruz” açıklamaları ne yazık ki başta öğrenciler, öğretmenler ve ebeveynler olmak üzere kamuoyu için kaygıları azaltmada ve okulların güvenli bir şekilde açılabilmesine ikna etmede yetersiz kalmaktadır. Ağustos ayı başlangıcı itibariyle her bir okulda uygulanacak öğretim modeli, alınacak hijyen tedbirleri, okul servisleri ile ilgili hususlar, kalabalık sınıflar ve ikili öğretim yapılan okullarda eğitim öğretimin nasıl devam edeceği, mesleki ve teknik eğitimde beceri eğitimlerinin nasıl sürdürüleceği gibi konular belirsizliğini korumaktadır. Sağlık Bakanlığı tarafından yayımlanan COVID-19 Salgın Yönetimi ve Çalışma Rehberi ile Milli Eğitim Bakanlığı ve Türk Standartları Enstitüsü tarafından ortak yayımlanan Eğitim Kurumlarında Hijyen Şartlarının Geliştirilmesi ve Enfeksiyon Önleme Kontrol Kılavuzu okulların açılmasında hijyen ve sosyal mesafenin korunması konularında genel bir çerçeve sağlamakla birlikte, pek çok ülkede kamuya açık bir şekilde paylaşılan okulların açılması ve işleyişi sürecinde planlama, açılış için hazırlıklar, yöneticilerin, öğretmenlerin, öğrencilerin ve ebeveynlerin sorumluluklarını tanımlayan, adım adım açıklayan bilgiler henüz Türkiye’de kamuoyu

ile paylaşılmamıştır. Bu bilgilerin paylaşılmaması sürekli olarak “okullar güvenli bir şekilde açılabilir mi?” sorusunun gündemde kalması ile sonuçlanmaktadır.

### **Okul düzeyinde etkili bir iletişim planı oluşturulmalı ve bilgi paylaşımının sürekliliği sağlanmalı**

Öğrenciler ve ebeveynler okulla yakın/doğrudan temas halindedir. Bu nedenle okulların ne zaman açılacağı, nasıl açılacağı ve okulda günlük işleyişin nasıl olacağı hakkında doğrudan okuldan bilgi edinmeleri sürecin yönetiminde etkililiği artırabilir. Okulun ebeveynler ve öğrencilerle iletişimi basılı materyaller veya broşürler, bilgilendirme notları, okulun web sayfası, sosyal medya kanalları gibi araçlar kullanılarak yürütülebilir. Genel olarak okulların şu konularda detaylı planlama yapmaları ve bilgilendirme sağlamaları gerekecektir:

- COVID-19 salgını devam ettiği sürece velilerle iletişimin hangi kanallarla, hangi aralıklarla ve okul tarafında kimlerin sorumluluğunda gerçekleştirileceği,
- Okulun güvenli bir şekilde açılması için planlama ve hazırlık çalışmalarının neler olduğu,
- Okulda temizlik ve hijyen prosedürlerinin neler olduğu,
- Okula giriş çıkışta, teneffüste, öğle aralarında, varsa yemek servisinde, sınıflarda ve beceri eğitimlerinde fiziksel mesafe kurallarının neler olduğu ve nasıl uygulanacağı,
- Okulda bir personelde, öğretmende veya öğrencide COVID-19 belirtilerinin tespit edilmesi veya pozitif vaka olması halinde izlenecek prosedürlerin neler olduğu,
- Yüksek risk grubundaki öğrenci veya öğretmenlerle ilgili alınan tedbirlerin neler olduğu,

- Ebeveynlerin COVID-19 belirtilerini izlemeleri, öğrencide ya da aile bireylerinden birinde COVID-19 belirtilerinin tespit edilmesi veya pozitif vaka olması halinde izleyecekleri prosedürlerin neler olduğu.

Bu bilgilerin sürekli olarak güncellenmesi gerekmektedir. Bu tür bilgilendirme planlarının veya içeriklerinin merkezi düzeyde genel çerçevesinin, okul ya da eğitim bölgesi düzeyinde ise ayrıntılarının örneklerini çeşitli ülkelerde, uluslararası kuruluşların web sayfalarında bulmak mümkündür. Bu bilgiler çoğunlukla küresel veya bölgesel ölçekte salgınla mücadelede katkı sağlayabilmek için açık kaynaklar olarak paylaşılmaktadır.

### Uzaktan öğrenme yüz yüze eğitimin yerini alamaz

Okulların kapalı olmasının öğrencilerin sosyal ve duygusal gelişimi, davranışları, ekonomik açıdan gelecekleri ve akademik başarıları üzerinde olumsuz etkileri COVID-19 sürecinde pek çok çalışma ile ortaya kondu. Bu etkilerin özellikle dezavantajlı öğrenciler, öğrenme güçlüğü olanlar ve uzaktan öğrenme araçlarını kullanarak kendi kendine öğrenme becerileri yeterince gelişmemiş olan öğrenciler açısından çok daha ağır olacağı bilinmektedir. İlkokul öğrencileri okulların kapalı kalmasından en çok etkilenecek grupların başında gelmektedir. Uzaktan öğrenme her ne kadar öğrenme sürecine katkı sağlasa da uzaktan öğrenme araçlarını kullanarak okuma yazma ve temel becerilerin ediniminin ilkökula yeni başlayan bir öğrenci için barındırdığı güçlükler oldukça iyi bilinmektedir. Ancak tüm kademelerde beceri kazandırmada ve öğrencilerin sosyal ve duygusal gelişimini desteklemede yüz yüze eğitim uzaktan öğrenmeye göre daha etkili olacaktır. Uzaktan öğrenmede öğrencilerin akranları ile iletişim ve etkileşiminin sınırlı olması da gelişimlerini olumsuz yönde etkileyecektir. Bu süreçte okulda

eğitimi paradigmatik boyutta ele almaktan ve eleştirmekten daha çok öğrencilerin gelişim ve öğrenmesi boyutunda daha pragmatik bir boyutta ele almaya ihtiyacımız var. Uzaktan öğrenmenin özellikle canlı-etkileşimli çevrimiçi dersler yoluyla bilişsel boyutta öğrenmede oldukça etkili olabileceğini biliyoruz. Ancak bu etkililiği, uzaktan öğretimin beceri kazandırmada sosyal, duygusal fiili tecrübe etmeyi gerektiren becerilerin, pek çok mesleki becerinin kazandırılmasındaki sınırlılıkları ile birlikte değerlendirdiğimizde uzaktan öğrenmenin yüz yüze eğitimin yerini alamayacağı açıktır.

### Yüz yüze eğitime geçişte öncelikli gruplar belirlenerek bu gruplara odaklanma sağlanmalı

Okulların açılması ya hep ya hiç meselesi olmadığı gibi, yaş grubu, sınıf seviyesi ve ailelerin ihtiyaçları gibi parametreler dikkate alınarak esnek bir uygulama yaklaşımı benimsenebilir. 2020-2021 eğitim öğretim yılında sağlık riskleri, okulların/şubelerin öğrenci mevcudu, fiziki altyapı imkanları, bilişim teknolojileri imkanları ile öğrencilerin bağımsız olarak çalışma ve öğrenme kapasiteleri gibi faktörler dikkate alınarak öncelikler belirlenmelidir. Yüz yüze eğitimde önceliğin şu gruplarda olması gerekir:

- Okul öncesi öğrencileri ve bu grup içinde ebeveynleri çalışan çocuklar için ayrı bir öncelik oluşturulabilir.
- İlkokul öğrencileri için geçtiğimiz yıl okuma yazma öğretimi tamamlanmadan eğitime ara verildi ve en son okulda oldukları zamanın üzerinden yaklaşık altı ay geçti. Geçen yıl ilkökul birinci sınıfta olan öğrenciler için öğrenme kayıp ve eksiklerinin telafisi ve öğrenmenin devamlılığı için yüz yüze eğitim zorunluluktur. 2020-2021 eğitim öğretim yılında birinci sınıfa başlayan öğrenciler için okula uyum süreci, okuma yazma ve

temel matematik öğretimi yüz yüze olmak durumundadır. Bütünde ilkokul için geçtiğimiz yıl acil durum tedbiri olarak uzaktan öğretimle devam etmiş olsa da okulların kapalı olduğu dönemin yüz yüze eğitimle telafi edilmesi bir zorunluluktur. Sağlık risklerinin yüksek olması halinde ise bu riskler okulların açılmasını mümkün kılacak düzeye indiğinde, ilkokul öğrencileri için okulların kapalı olduğu dönemde eğitim öğretimin devam ettiğini varsaymak yerine, arada geçen sürede öğrenme kaybının ve eksiğinin karşılanacağı bir planlamaya ihtiyaç olacaktır. Ancak okulların kapalı olduğu süre arttıkça bu açığı kapatmak güçleşecek ve süreç lojistik olarak da yönetilmesi çok daha güç hale gelecektir. Ayrıca ilkokul düzeyinde de ebeveynleri çalışan çocuklar için ayrı bir öncelik oluşturulması veya düzenleme yapılması gerekmektedir.

- Sekizinci sınıflar ve 12. sınıfların yüz yüze eğitimde öncelikli olarak okula dönmesi gerekmektedir. 2019-2020 eğitim öğretim yılında LGS'ye girecek öğrenciler 8. sınıf ve YKS'ye girecek öğrenciler 12. sınıfın ikinci dönem konu/kazanımlarından sorumlu tutulmadılar. 2020-2021 eğitim öğretim yılında 8. sınıf ve 12. sınıf öğrencilerinin yüz yüze eğitim görmemeleri halinde hem sınava hazırlık sürecinde ciddi sorunlar yaşanması hem de sınavlara dahil olan konu/kazanımların kapsamı bakımından durumun daha karmaşık hale gelmesi kaçınılmaz olacaktır. 8. sınıf ve 12. sınıf öğrencileri için öngörülebilirliği sağlayacak bir planlamanın ivedilikle açıklanması gerekmektedir.
- Öğrenme güclüğü olanlar ve engelli öğrencilerin pek çoğu için uzaktan öğrenme araçları ile eğitim öğretime devam etmek bu gruptaki öğrencilerin ekranları ile arasındaki öğrenme açığının daha da derinleşmesine neden olacaktır. Bu gruptaki öğrencilere yüz yüze özel eğitim desteği sağlanması gerekmektedir.

- Uzaktan öğrenme araçlarına ve internet erişimine sahip olmayan öğrenciler için yüz yüze eğitim ertelenemez gözükmektedir. Sadece televizyon üzerinden uzaktan öğrenme hem her bir sınıf seviyesi için süre sınırlılığı sebebiyle yetersiz kalmakta, hem de etkileşim imkanının olmaması nedeniyle öğrenmede etkililiği düşürmektedir. 2019-2020 eğitim öğretim yılında öğrencilerin yaklaşık %40'nın çevrimiçi içeriklere eriştiği dikkate alındığında, uzaktan öğrenmede öğrencilerin çoğunluğu için erişimin TV yayınları ile sınırlı kaldığı anlaşılmaktadır. Çevrimiçi kayıtlı içeriklere veya çevrimiçi canlı derslere erişimi olmayan öğrenciler için gerçekçi olan tek seçenek yüz yüze eğitim olarak değerlendirilmektedir.

Burada önceliklendirme öncelik verilen grubun okula gitmesi diğerlerinin okul dışında kalması veya uzaktan öğrenme araçlarıyla eğitim öğretime devam etmesi ile sınırlı değildir. Salgınin seyri ve riskler tüm öğrenciler için okula dönüşü mümkün kılmıyorsa, okula dönüşte öncelik yukarıdaki gruplara verilebilir. Ancak okullar açıldığında tüm öğrencilerin tam zamanlı olarak eğitim öğretime devam edememesi, hafta içi dönüşümlü olarak okula gelmeleri durumunda öncelikli gruplar için okulda bulunacakları sürelerin artırılmasına yönelik tedbirler alınabilir.

### **Karma öğretim modeli ihtiyatlı bir yaklaşımla uygulanmalı**

Yüz yüze öğrenme ile uzaktan öğrenmenin harmanlanması ile oluşturulacak bir karma modelde öğrencilerin uzaktan öğrenme araçlarına sahip olma durumları ve özellikle de internet erişimlerinin olup olmadığı dikkate alınmalıdır. Uzaktan öğrenmeye erişim imkanları olsa dahi, pek çok ülkede uzaktan öğrenmenin etkililiğinin belirli bir sınıf seviyesi veya yaşın altında düşük olması nedeniyle ilkokul öğrencileri, 12 veya 15 yaş altı öğrenciler için yüz yüze öğrenmeye daha

erken geçildiği de dikkate alınarak, harmanlanmış/ karma öğrenmenin sınıf seviyelerine göre farklılaştırılması gerekmektedir. Bu uyarıyı hatırla tutmak kaydıyla, yüz yüze eğitim ve uzaktan öğrenmenin karma yöntemle yapılandırılması hem uzaktan öğretimin sağladığı esneklik hem de yüz yüze öğrenme ortamının sunduğu öğrenci-öğrenci ve öğrenci-öğretmen etkileşimlerine imkân vermesi bakımından etkili öğrenme çıktıları sağlamak için kullanılabilir. Bu durumda derslerin ve kazanımların bir bütünlük içinde değerlendirilerek hangi içeriklerin yüz yüze, hangi içeriklerin uzaktan öğrenme araçları ile verileceği hususu dikkatle planlanmalıdır. Çünkü yüz yüze eğitim öğretim süresi oldukça kısıtlı olacağından bu sürenin özellikle yüz yüze eğitim gerektiren becerilere ve alanlara odaklanması verimliliğini artırabilir. Yine karma öğrenmenin ne kadarlık bir kısmının uzaktan öğrenme araçları ile ne kadarının yüz yüze öğrenme ile gerçekleşeceği öğrencilerin özelliklerine ve sınıf seviyelerine göre farklılaşabilir.

**İlkokul kademesinde** öğrencilerin okuma yazma ve matematiksel becerilerinin yanı sıra kalem tutma gibi psiko-motor becerilerinin de sınırlı olduğu dikkate alındığında ilkökul öğrencileri için yüz yüze eğitim süreleri mümkün olduğunca uzun planlanmalıdır. Bununla birlikte 2019-2020 eğitim öğretim yılında birinci sınıfta olan ve salgın nedeniyle okuma yazma eğitimleri yarıda kalan öğrenciler, ilkökul birinci sınıfa bu sene başlayacak öğrenciler ve ilkökuldan ortaokula geçecek öğrenciler için öncelik yüz yüze eğitimden yana olmalıdır. Karma modelin uygulanması halinde bu öğrencilerin yüz yüze eğitimden daha uzun süre faydalanması sağlanmalıdır.

**Ortaöğretim kademesinde** temel dersler mümkün olduğunca yüz yüze planlanmalı, öğretim programında yer alan hangi bilgi ve becerilerin yüz

yüze hangilerinin uzaktan öğretimle verilmesinin uygun olduğu önceden detaylı olarak planlanarak öğretim içeriğine uygun şekilde karma öğrenme uygulanmalıdır.

**Mesleki ve teknik eğitimde** bazı alanlar için beceri eğitimlerinin önemi göz önünde bulundurularak önümüzdeki dönemde bu derslerin saatlerinin ve süresinin artırılması, uzaktan eğitim yoluyla sağlanamayan derslerin telafisine öncelik verilmesi gerekmektedir. Salgının seyrine göre eğitimin uzaktan eğitim yoluyla sürdürüldüğü dönemlerde teorik derslerin, yüz yüze eğitimin verilebildiği dönemlerde ise uygulama içerikli derslerin verilebileceği bir ders çizelgesi düzenlenebilir. Bu ara sınıflar için bir sonraki yılın teorik derslerinin öne çekilmesi ve uygulama ağırlıklı derslerin sonraki yıla ya da döneme ertelenmesi şeklinde de planlanabilir. Salgının ekonomik etkileri nedeniyle birçok çırak ve stajyer öğrenci iş yeri bulmakta zorluk yaşayabilir. Mümkün olan alanlar için beceri eğitimlerinin okullarda küçük gruplarda sürdürülmesi sağlanabilir.

**Yükseköğretimde,** çeşitli ülke/üniversite örneklerinde görüldüğü üzere, çok sayıda öğrencinin bir arada bulunmasını gerektiren dersler uzaktan öğrenme araçları ve imkanları kullanılarak yürütülebilir. Ancak laboratuvar uygulamaları, klinik uygulamalar, stajlar, çeşitli beceri eğitimleri gibi faaliyetlerin gerekli koruyucu önlemler ve sosyal mesafe önlemleri alınarak küçük gruplar halinde veya bireysel olarak yüz yüze gerçekleştirilmesi sağlanmalıdır. Yükseköğretimde eğitim öğretim faaliyetleri kadar öğrencilerin barınma ihtiyaçlarının karşılanmasında da salgının yayılmasını önleyici tedbirler alınması gerekmektedir.

## Okulun bulunduğu yerleşim biriminde vaka yoğunluğu okulun açılmasında belirleyici olabilir

Okulların yeniden açılmasının virüsün yayılmasında etkisi konusunda bilgiler henüz oldukça sınırlıdır. Danimarka'da okullar açıldıktan sonra vaka sayısında kısmî bir artış olmuş, ancak izleyen günlerde okullar açık kalmasına ve sosyal mesafe kuralları esnetilmesine rağmen vaka sayısında istikrarlı bir şekilde azalma devam etmiştir. İsrail'de ise okulların açılmasından sonra vaka sayısı yeniden yükselmeye başlamıştır. Ancak bu noktada okulların açılması dışında hangi faktörlerin vaka sayısındaki artışta etkili olduğu veya bu artışın ne ölçüde okulların açılması ile ilişkili olduğu konusunda net bir veri bulunmamaktadır. Ayrıca, şu ana kadar yapılan çalışmalar vaka sayısının düşük olduğu yerleşim yerlerinde okulların güvenli bir şekilde açılabileceğini göstermektedir. Diğer yandan çeşitli simülasyonlarla vaka oranının yüksek olduğu yerlerde okulların yeniden açılmasının virüsün bulaşma oranının artmasına neden olabileceği gösterilmiştir.<sup>309</sup> Bu bilgilerden hareketle, yerel düzeyde vaka yoğunluğu dikkate alınarak, diğer yerleşim yerleri ile etkileşimi görece sınırlı olan ve vaka görülmeyen veya vaka yoğunluğu çok düşük olan yerleşim yerlerinde okulların yeniden açılması mümkün olabilir. Ülke genelinde, hatta bir il/ilçe genelinde okulların tamamını açmak, tamamını kapatmak veya tamamında aynı eğitim öğretim modelini uygulamak salgının önlenmesinde katkıyı sınırlandıracağı gibi öğrenciler için de en doğru çözüm olmayabilir. Bir il veya ilçede görece izole bir köyde veya yerleşim biriminde hiç vaka bulunmazken, başka bir yerleşim biriminde vaka yoğunluğu ile karşılaşılabilir. Bu durumda il veya ilçe genelinde okulların tamamını kapatmak veya tamamını açmak yerine vaka yoğunluğuna

göre okulların açılması, hem salgının önlenmesi hem de sağlık risklerini en aza indirerek daha fazla öğrencinin yüz yüze eğitim almasına katkı sağlayabilir.

## Uzaktan öğrenmede öğrenme düzeyinin belirlenmesi için ölçme ve değerlendirme

Geçtiğimiz dönemde ilköğretim ve ortaöğretimde uzaktan öğrenme etkinlikleri kapsamında not verilmemiş, öğrenciler birinci dönem notları ile bir üst sınıfa geçmiş sayılmış, son sınıftaki öğrenciler ise birinci dönem notları ile mezun edilmişlerdir. Yükseköğretimde ise ölçme ve değerlendirme proje, ödev veya çevrim içi sınavlar yoluyla gerçekleştirilmiştir. 2020-2021 eğitim öğretim yılında eğitim öğretimin uzaktan öğrenme araçlarıyla devam etmesi halinde ilköğretim ve ortaöğretimde ölçme ve değerlendirme ile not verme yeni bir sorun alanı olacaktır. Öğrencilerin internet erişimi sorunları da dikkate alındığında üniversite öncesi eğitimde uzaktan öğrenmenin ölçme ve değerlendirmesinin çevrimiçi sınavlarla yapılması mümkün olmayacaktır. Yine erişim sorunları olacağından, öğretmenlerin öğrencilerin gelişimlerini ve öğrenme düzeyini evde takip etmeleri de oldukça güç gözükmemektedir. Bu durumda özellikle ilkök ve ortaokulda uzaktan öğrenme ile öğrenme kayıplarının ve öğrenme eksiklerinin bir ölçüde azaltılması sağlansa da öğrenciye not verilmesi, bir üst sınıfa geçmesi veya mezun edilmesi geçen yıla göre daha karmaşık bir sorun haline gelecektir. Ölçme ve değerlendirme boyutu tanımlanmamış, öğrenmelerin ve öğrencilerin gelişiminin izlenip değerlendirilmediği bir uzaktan öğretim uygulamasına dayalı olarak sınıf geçme veya mezuniyet gibi kararlar önümüzdeki yıl için sürdürülebilir gözükmemektedir.

## 6. CEVAP BEKLEYEN SORULAR

Millî Eğitim Bakanlığı tarafından yayımlanan 2020-2021 eğitim öğretim yılı çalışma takvimine göre okulların açılmasına haftalar kalmış olmasına rağmen, eğitim camiası ve toplum için öncelikle açıklanan takvime göre okulların açılıp açılmayacağı olmak üzere pek çok yönüyle cevaplanması gereken sorular olduğunu görüyoruz. Bu sorular cevaplanmadan okulların güvenli bir şekilde açılacağı konusunda öğrencilerin, öğretmenlerin ve ebeveynlerin endişelerinin asgari düzeyde olmasını sağlamak da mümkün değildir. Okulların yeniden açılması konusunda cevap bekleyen başlıca soruları şu şekilde özetleyebiliriz:

- 1) Toplumsal yaşamda kısıtlamaların önemli bir kısmının kontrollü olarak kaldırılması ile birlikte çocukların toplumsal yaşam içinde de belirli bir ölçüde salgın riski altında oldukları dikkate alındığında, çocuklar açısından günlük yaşam risklerini diğer kurum ve kuruluşların açık olması risklerine oranla daha fazla artırmadan okulların güvenli bir şekilde açılmasının koşulları nelerdir? Bu koşulların en azından genel çerçevesini tanımlamak gerekir.
- 2) Okulların kapalı kaldığı dönemde ne ölçüde öğrenme kaybı ve öğrenme eksiği oluştu? Öğrencilerin sosyal, duygusal ve davranış gelişimleri okulların kapalı kalmasından nasıl etkilendi? Uzaktan öğrenme ile bu kayıpların ve eksiklerin telafi edildiği varsayılmaz. Gerçekçi bir planlama için öğrenme kayıplarının ve eksiklerinin periyodik aralıklarla belirlenmesine ihtiyaç var. Bu konuda Millî Eğitim Bakanlığı kendisi çalışma yaparak bulguları kamuoyu ile paylaşabileceği gibi bağımsız araştırmacılara da izleme ve değerlendirme çağrısında bulunabilir. Öğrencilere ne oldu? sorusunun cevabını tam

olarak bilememek, salgın sürecinin öğrenciler açısından yönetilmesini de tam olarak sağlayamamak ile eş anlamlı olacaktır.

- 3) Okullar yeniden açılacak mı? Okullar kontrollü bir şekilde açılacaksa hangi koşullarda açılacak? Okulların açılması konusu hangi aralıklarla değerlendirilecek, kamuoyu bir sonraki değerlendirmenin zamanı için nasıl bir beklenti içinde olmalı? Okulların kapalı kalması veya yeniden açılması salgının seyrine ve okulları yeniden açmak için koşulların/hazırlıkların/tedbirlerin uygunluğuna dair karar günlük bir karar olamaz. Bu nedenle bu konu her gün toplumun gündeminde olacak bir konu da değildir. Ancak okulların yeniden açılması konusunda karar sürecinin, karar parametrelerinin ve karar için gözden geçirme koşullarının ve periyodlarının tanımlanmış olması ile toplumun beklenti ve algısı doğru yönetilebilir. Toplumun beklenti ve algılarının şeffaf bir süreç ve doğru bilgilerle yönetilememesi halinde zamanında doğru ve bilimsel verilere dayalı bilgi akışı sağlanamadığı için bilgi kirliliği oluşmakta, kaygı düzeyi yükselmektedir.
- 4) Okulların kapalı kalmaya devam etmesi halinde, geçen yılki acil durum tedbirlerinden farklı olarak;
  - Hangi eğitim kademesinde ne tür uzaktan öğrenme uygulamaları gerçekleştirilecek?
  - Ne kadar öğrenciye hangi uzaktan öğrenme araçları ve yollarıyla erişilecek? Okulların kapalı kalmaya devam etmesi halinde uzaktan öğrenmede hangi öğrencilerin hangi erişim imkanlarına sahip olduğu belirlenmeden sağlıklı bir planlama yapılamaz.

- Hangi eğitim öğretim uygulamaları uzaktan öğretim uygulamaları ile gerçekleştirilecek? Uzaktan öğretim ile gerçekleştirilemeyecek faaliyetler, verilemeyecek kazanımlar, bunlarla ilgili nasıl bir yol izleneceği? Uzaktan öğretim yoluyla gerçekleştirilemeyecek faaliyetler ertelenecek mi, kontrollü olarak yüz yüze mi verilecek?
- Ölçme ve değerlendirme süreçlerinde nasıl bir yol izlenecek? Bir üst sınıfa geçmek veya mezun saymak acil durum tedbiri olarak düşünülebilir, ancak salgının devamı halinde not verme, sınıf geçme, beceri eğitimlerinde becerilerin edinilme düzeyinin belirlenmesinde nasıl bir yol izlenecek?

5) Salgının seyri, okullarda oluşacak yeni koşullar gibi pek çok faktöre göre okulların yeniden açılması sürecinde planlama ve karar esnekliği sağlanabilir. Ancak başlangıç olarak okullar kontrollü olarak yeniden açıldığında;

- Hangi derslerin ve faaliyetlerin öncelikli olarak yüz yüze gerçekleştirileceği?
- Alan taassubu ve norm kadro gibi kaygı ve kısıtlardan bağımsız olarak öğrencilerin öğrenme ve iyi olma halini önceleyerek okulda geçirilecek süre kısıtlılıkları

içinde hangi derslerin öncelikli olarak işlenmeye başlanacağı, ders saatlerinin nasıl uyarlanacağı, hangi derslerin veya faaliyetlerin ertelenebileceği veya bunlara kontrollü yeniden açılma sürecinde tamamıyla ara verilebileceği?

- Karma öğretim modeli uygulandığında evde, uzaktan öğrenme araçları ile öğrenmenin hangi ders/kazanımları kapsayacağı, bunların izleme ve değerlendirme süreçlerinin nasıl gerçekleştirileceği?
- Okulların kontrollü olarak yeniden açılması sürecinde okullarda karar süreçlerinin, iletişim süreçlerinin ve alınacak koruyucu tedbirler ile günlük işleyişin ayrıntılarının neler olacağı?

sorularının cevaplarının kamuoyuna açık olarak paylaşılması, düzenli aralıklarla güncellenmesi bilinmezlikleri asgari düzeye indirecektir. Okullar 31 Ağustos 2020 tarihinde açılın ya da okulların kontrollü olarak açılması ileri bir tarihe ertelensin, COVID-19 salgını sürecinde öğrenmenin sürdürülebilmesi, öğretme ve öğrenme sürecinin asgari sağlık riskleri ile yürütülebilmesi yukarıdaki soruların cevaplarının bilinirliğini, en azından geçici ve güncel cevapların oluşturulmasını sağlamaya bağlı olacaktır.





## KAYNAKÇA



tedmem



## KAYNAKÇA

1. UNESCO. (2020). National education responses to COVID-19: Summary report of UNESCO's online survey. <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000373322/PDF/373322eng.pdf>.multi adresinden erişildi.
2. Joynes, C., Gibbs, E. ve Sims, K. (2020). Overview of emerging countrylevel response to providing educational continuity under COVID-19 What's working? What isn't?. EdTech Hub. <https://edtechhub.org/wp-content/uploads/2020/04/emerging-country-level-responses.pdf> adresinden erişildi.
3. UNESCO. (2020). COVID-19 Education Response Webinar: Distance learning strategies: What do we know about effectiveness? Synthesis report. <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000373350> adresinden erişildi.
4. Li, C. ve Lalani, F. (2020, 29 Nisan). The COVID-19 pandemic has changed education forever. This is how. <https://www.weforum.org/agenda/2020/04/coronavirus-education-global-covid19-online-digital-learning/> adresinden erişildi.
5. Distance Education Timeline. (t. y.). International Museum of Distance Education and Technology. <http://museumofdistanceeducation.com/2016/distance-education-timeline/> adresinden erişildi.
6. Education Endowment Foundation. (2020). Remote Learning, Rapid Evidence Assessment. London: Education Endowment Foundation.[https://edtechhub.org/wp-content/uploads/2020/04/Remote\\_Learning\\_Rapid\\_Evidence\\_Assessment.pdf](https://edtechhub.org/wp-content/uploads/2020/04/Remote_Learning_Rapid_Evidence_Assessment.pdf) adresinden erişildi.
7. UN Affairs. (2019, 13 Şubat). Radio still a powerful worldwide tool for 'dialogue, tolerance and peace': Guterres. <https://news.un.org/en/story/2019/02/1032591> adresinden erişildi.
8. World Bank. (2020). Guidance note: Remote learning & COVID-19.<http://documents.worldbank.org/curated/en/531681585957264427/pdf/Guidance-Note-on-Remote-Learning-and-COVID-19.pdf> adresinden erişildi.
9. McBurnie, C. (2020, 23 Nisan). The role of interactive radio instruction in the coronavirus (COVID-19) education response. <https://edtechhub.org/2020/04/23/the-role-of-interactive-radio-instruction-in-the-coronavirus-covid-19-education-response/> adresinden erişildi.
10. World Bank. (2005). Improving educational quality with interactive radio instruction: A toolkit for policymakers and planners. <http://documents.worldbank.org/curated/en/288791468035958279/Improving-educational-quality-with-interactive-radio-instruction-a-toolkit-for-policymakers-and-planners> adresinden erişildi.
11. Burns. (2020, 1 Nisan). School, interrupted: 4 options for distance education to continue teaching during COVID-19. <https://www.globalpartnership.org/blog/school-interrupted-4-options-distance-education-continue-teaching-during-covid-19> adresinden 11 Mayıs 2020 tarihinde erişildi.
12. Trucano, M. (2010, 11 Mayıs). Interactive radio instruction: A successful permanent pilot project? <https://blogs.worldbank.org/edutech/iri> adresinden erişildi.
13. World Bank. (2005). Improving educational quality with interactive radio instruction: A toolkit for policymakers and planners. <http://documents.worldbank.org/curated/en/288791468035958279/Improving-educational-quality-with-interactive-radio-instruction-a-toolkit-for-policymakers-and-planners> adresinden erişildi.

14. Bozkurt, A. (2017). Türkiye’de uzaktan eğitimin dünü, bugünü ve yarını. AUAd, 3(2), 85-124.
15. World Bank. (2020). Guidance note: Remote learning & COVID-19. <http://documents.worldbank.org/curated/en/531681585957264427/pdf/Guidance-Note-on-Remote-Learning-and-COVID-19.pdf> adresinden erişildi.
16. World Bank. (2020). Rapid response guidance note: Educational television & COVID-19. <http://documents.worldbank.org/curated/en/659411587145759242/pdf/Rapid-Response-Guidance-Note-Educational-Television-COVID-19.pdf> adresinden erişildi.
17. Mares, M. L., Sivakumar, G. ve Stephenson, L. (2015). From Meta to Micro: Examining the Effectiveness of Educational TV. *American Behavioral Scientist*, 59(14), 1822–1846. <https://doi.org/10.1177/0002764215596555>
18. Kennedy Manzo, K. (2009, 2 Mart). Studies support benefits of educational TV for reading. <https://www.edweek.org/ew/articles/2009/03/04/23childtv.h28.html> adresinden erişildi.
19. Bozkurt, A. (2017). Türkiye’de uzaktan eğitimin dünü, bugünü ve yarını. AUAd, 3(2), 85-124.
20. Celikdemir, K. (2020). COVID-19 salgınında öğrenmenin sürdürülmesi. <https://tedmem.org/covid-19/covid-19-salgininda-ogrenmenin-surdurulmesi> adresinden erişildi.
21. Ghirardini B. (2011). E-learning methodologies: A guide for designing and developing e-learning courses. Food and Agriculture Organization of the United Nations. <http://www.fao.org/3/i2516e/i2516e.pdf> adresinden erişildi.
22. UNESCO. (2020b). COVID-19 Education Response Webinar: Distance learning strategies: What do we know about effectiveness? Synthesis report. <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000373350> adresinden erişildi.
23. Li, C. ve Lalani, F. (2020, 29 Nisan). The COVID-19 pandemic has changed education forever. This is how. <https://www.weforum.org/agenda/2020/04/coronavirus-education-global-covid19-online-digital-learning/> adresinden erişildi.
24. World Bank. (2020). Guidance note: Remote learning & COVID-19. <http://documents.worldbank.org/curated/en/531681585957264427/pdf/Guidance-Note-on-Remote-Learning-and-COVID-19.pdf> adresinden erişildi.
25. Education Endowment Foundation. (2020). Remote Learning, Rapid Evidence Assessment. London: Education Endowment Foundation. [https://edtechhub.org/wp-content/uploads/2020/04/Remote\\_Learning\\_Rapid\\_Evidence\\_Assessment.pdf](https://edtechhub.org/wp-content/uploads/2020/04/Remote_Learning_Rapid_Evidence_Assessment.pdf) adresinden erişildi.
26. Hassenburg, A. (2009). Distance education versus the traditional classroom. *Berkeley Scientific Journal*, 13(1), 7-10.
27. MEB. (2020). Sayılarla uzaktan eğitim 23 Mart-19 Haziran 2020. <http://yegitek.meb.gov.tr/www/sayilarla-uzaktan-egitim/icerik/3064> adresinden erişildi.
28. MEB. (2019). Millî eğitim istatistikleri örgün eğitim 2018-2019. Ankara: Millî Eğitim Bakanlığı Strateji Geliştirme Başkanlığı. [http://sgb.meb.gov.tr/meb\\_iys\\_dosyalar/2019\\_09/30102730\\_meb\\_istatistikleri\\_organ\\_egitim\\_2018\\_2019.pdf](http://sgb.meb.gov.tr/meb_iys_dosyalar/2019_09/30102730_meb_istatistikleri_organ_egitim_2018_2019.pdf) adresinden erişildi.
29. TÜİK. (2019). Hanehalkı bilişim teknolojileri kullanım araştırması. [http://www.tuik.gov.tr/PreTablo.do?alt\\_id=1028](http://www.tuik.gov.tr/PreTablo.do?alt_id=1028) adresinden erişildi.

30. OECD. (2019). PISA 2018 database. <https://www.oecd.org/pisa/data/2018database/> adresinden erişildi.
31. Lafortune, J. (2020, 2 Nisan). How COVID-19 Closures May Disrupt Student Learning. <https://www.ppic.org/blog/how-covid-19-closures-may-disrupt-student-learning/> adresinden erişildi.
32. UNESCO. (2020b). COVID-19 Education Response Webinar: Distance learning strategies: What do we know about effectiveness? Synthesis report. <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000373350> adresinden erişildi.
33. World Bank. (2020). The Covid-19 pandemic: shocks to education and policy responses. <https://openknowledge.worldbank.org/bitstream/handle/10986/33696/148198.pdf?sequence=4&isAllowed=y> adresinden erişildi.
34. Marcotte, D. ve Hemelt, S. (2008). Unscheduled school closings and student performance. *Education Finance and Policy*,3(3), 316-338. <https://www.mitpressjournals.org/doi/10.1162/edfp.2008.3.3.316> adresinden erişildi.
35. Goodman, J.( 2015) In Defense of Snow Days. <https://www.educationnext.org/defense-snow-days/> adresinden erişildi.
36. Cano, R. (2019, 16 Eylül). Disaster Days: How megafires, guns and other 21st century crises are disrupting California schools. <https://calmatters.org/projects/school-closures-california-wildfire-outage-flood-water-electricity-guns-snow-days-disaster/> adresinden erişildi.
37. Marcotte, D. ve Hemelt, S. (2008). Unscheduled school closings and student performance. *Education Finance and Policy*,3(3), 316-338. <https://www.mitpressjournals.org/doi/10.1162/edfp.2008.3.3.316> adresinden erişildi.
38. MEB. (2019). Bakan selçuk, yeni eğitim-öğretim çalışma takvimi modeli'ni açıkladı. <https://www.meb.gov.tr/bakan-selcuk-yeni-egitim-ogretim-calisma-takvimi-modelini-acikladi/haber/18662/tr> adresinden erişildi.
39. EURYDICE. (2018). Organization of school time in the European Union. [https://eacea.ec.europa.eu/national-policies/eurydice/sites/eurydice/files/school\\_calendar\\_2018\\_19\\_final\\_report\\_0.pdf](https://eacea.ec.europa.eu/national-policies/eurydice/sites/eurydice/files/school_calendar_2018_19_final_report_0.pdf) adresinden erişildi.
40. Gershenson, S. (2013). Do summer time-use gaps vary by socioeconomic status? *American Educational Research Journal*, 50(6), 1219-1248.
41. Atteberry, A., ve McEachin, A. (2016). School's out: Summer learning loss across grade levels and school contexts in the United States today. In Alexander, K., Pitcock, S., ve Boulay, M. (Eds). *Summer learning and summer learning loss*, pp35-54. New York: Teachers College Press.
42. Arı, A. (2005). İlköğretim okulu öğrencilerinin yaz tatilindeki öğrenme kayıpları. Doktora Tezi, Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
43. Cooper, H. M. (2003). *Summer learning loss: The problem and some solutions*. Champaign, IL: ERIC Clearinghouse on Elementary and Early Childhood Education.
44. Kuhfeld, M.(2018, 16 Temmuz). Summer Learning Loss: What We Know and What We're Learning. <https://www.nwea.org/blog/2018/summer-learning-loss-what-we-know-what-were-learning/> adresinden erişildi.

45. Cooper, H., Nye, B., Charlton, K., Lindsay, J., ve Greathouse, S. (1996). The effects of summer vacation on achievement test scores: A narrative and meta-analytic review. *Review of Educational Research*, 66(3), 227–268. doi:10.3102/00346543066003227.
46. Blazer, C. (2011). Summer learning loss: Why its effect is strongest among low-income students and how it can be combated. Research Services. Miami-Dade County Public Schools.
47. Sezgin, F., Erdoğan, O., ve Dağ, S. (2020). Ortaöğretim öğrencilerinin yaz tatili öğrenme kayıpları: aile eğitim düzeyine ilişkin bir analiz. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/milliegitim/issue/54184/732689> adresinden erişildi.
48. von Hippel, P. (2019). Is Summer Learning Loss Real? <https://www.educationnext.org/is-summer-learning-loss-real-how-i-lost-faith-education-research-results/> adresinden erişildi.
49. Downey, D. B., von Hippel, P. T., ve Broh, B. (2004). Are schools the great equalizer? Cognitive inequality during the summer months and the school year. *American Sociological Review*, 69(5), 613–635. doi:10.1177/000312240406900501.
50. Sezgin, F., Erdoğan, O., ve Dağ, S. (2020). Ortaöğretim öğrencilerinin yaz tatili öğrenme kayıpları: aile eğitim düzeyine ilişkin bir analiz. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/milliegitim/issue/54184/732689> adresinden erişildi.
51. Cooper, H., Nye, B., Charlton, K., Lindsay, J., ve Greathouse, S. (1996). The effects of summer vacation on achievement test scores: A narrative and meta-analytic review. *Review of Educational Research*, 66(3), 227–268. doi:10.3102/00346543066003227.
52. Slates, S. L., Alexander, K. L., Entwisle, D. R., ve Olson, L. S. (2012). Counteracting summer slide: Social capital resources within socioeconomically disadvantaged families. *Journal of Education for Students Placed at Risk (JESPAR)*, 17(3), 165-185.
53. Gershenson, S., ve Hayes, M. S. (2018). The implications of summer learning loss for value-added estimates of teacher effectiveness. *Educational Policy*, 32(1), 55-85.
54. Kim J. S., Quinn D. M. (2013). The effects of summer reading on low-income children’s literacy achievement from kindergarten to grade 8 a meta-analysis of classroom and home interventions. *Review of Educational Research*, 83(3), 386–431. <http://journals.sagepub.com/doi/10.3102/0034654313483906> adresinden erişildi.
55. Burkam, D. T., Ready, D. D., Lee, V. E., ve LoGerfo, L. F. (2004). Social-Class Differences in Summer Learning Between Kindergarten and First Grade: Model Specification and Estimation. *Sociology of Education*, 77(1), 1–31. <https://doi.org/10.1177/003804070407700101>.
56. Kuhfeld, M. ve Tarasawa B. (2020, Nisan). The COVID-19 slide: What summer learning loss can tell us about the potential impact of school closures on student academic achievement. <https://www.nwea.org/research/publication/the-covid-19-slide-what-summer-learning-loss-can-tell-us-about-the-potential-impact-of-school-closures-on-student-academic-achievement/> adresinden erişildi.
57. Dorn, E., Hancock, B., Sarakatsannis, J., ve Viruleg E. (2020). COVID-19 and student learning in the United States: The hurt could last a lifetime. <https://www.mckinsey.com/~media/McKinsey/Industries/Public%20Sector/Our%20Insights/COVID-19%20and%20student%20learning%20in%20the%20United%20States%20The%20hurt%20could%20last%20a%20lifetime/COVID-19-and-student-learning-in-the-United-States-FINAL.ashx> adresinden erişildi.

- <sup>58</sup> Azevedo, J.P., Hasan, A., Goldemberg, D., Iqbal, A.S., Geven, K. (2020). Simulating the potential impacts of covid-19 school closures on schooling and learning outcomes: a set of global estimates <http://pubdocs.worldbank.org/en/798061592482682799/covid-and-education-june17-r6.pdf> adresinden erişildi.
- <sup>59</sup> Kuhfeld, M. ve Tarasawa B. (2020, Nisan). The COVID-19 slide: What summer learning loss can tell us about the potential impact of school closures on student academic achievement. <https://www.nwea.org/research/publication/the-covid-19-slide-what-summer-learning-loss-can-tell-us-about-the-potential-impact-of-school-closures-on-student-academic-achievement/> adresinden erişildi.
- <sup>60</sup> Rooney, J. E. (2003). Blending learning opportunities to enhance educational programming and meetings. *Association Management*, 55(5), 26–32.
- <sup>61</sup> Young, J. R. (2002). “Hybrid” teaching seeks to end the divide between traditional and online instruction. [https://www.researchgate.net/publication/234713066\\_Hybrid\\_Teaching\\_Seeks\\_To\\_End\\_the\\_Divide\\_between\\_Traditional\\_and\\_Online\\_Instruction](https://www.researchgate.net/publication/234713066_Hybrid_Teaching_Seeks_To_End_the_Divide_between_Traditional_and_Online_Instruction) adresinden erişildi.
- <sup>62</sup> Singh, H. ve Reed, C. (2001). A white paper: Achieving success with blended learning. <https://maken.wikiwijs.nl/userfiles/f7d0e4f0bd466199841ede3eea221261.pdf> adresinden erişildi.
- <sup>63</sup> Driscoll, M. (2002). Blended learning: Let’s get beyond the hype. [http://www07.ibm.com/services/pdf/blended\\_learning.pdf](http://www07.ibm.com/services/pdf/blended_learning.pdf) adresinden erişildi.
- <sup>64</sup> Akkoyunlu B. ve Soylu, Y.M., (2008). A study of student’s perceptions in a blended learning environment based on different learning styles. [https://www.researchgate.net/publication/220374869\\_A\\_Study\\_of\\_Student’s\\_Perceptions\\_in\\_a\\_Blended\\_Learning\\_Environment\\_Based\\_on\\_Different\\_Learning\\_Styles](https://www.researchgate.net/publication/220374869_A_Study_of_Student’s_Perceptions_in_a_Blended_Learning_Environment_Based_on_Different_Learning_Styles) adresinden erişildi.
- <sup>65</sup> Osguthorpe, R. T., ve Graham, C. R. (2003). Blended Learning Environments Definitions and Directions. *The Quarterly Review of Distance Education*, 4(3), 227-233.
- <sup>66</sup> Graham, R. C. (2005). Blended learning systems. <http://www.publicationshare.com/c1-Charles-Graham-BYU--Definitions-of-Blended.pdf> adresinden erişildi.
- <sup>67</sup> Attune (2017, 8 Eylül). Hybrid Learning vs. Blended Learning: What’s The Difference? <https://www.attune.com/insights/blog/posts/2017/september/how-do-hybrid-and-blended-learning-differ/> adresinden erişildi.
- <sup>68</sup> Osguthorpe, R. T., ve Graham, C. R. (2003). Blended Learning Environments Definitions and Directions. *The Quarterly Review of Distance Education*, 4(3), 227-233.
- <sup>69</sup> Garrison, R.D. ve Kanuka, H. (2004). Blended learning: Uncovering its transformative potential in higher education. <https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S1096751604000156> adresinden erişildi.
- <sup>70</sup> OECD (2018). Teachers as Designers of Learning Environments. The Importance of Innovative Pedagogies. [https://www.oecd-ilibrary.org/education/teachers-as-designers-of-learning-environments/blended-learning\\_9789264085374-7-en](https://www.oecd-ilibrary.org/education/teachers-as-designers-of-learning-environments/blended-learning_9789264085374-7-en) adresinden erişildi.
- <sup>71</sup> Graham, R. C. (2005). Blended learning systems. <http://www.publicationshare.com/c1-Charles-Graham-BYU--Definitions-of-Blended.pdf> adresinden erişildi.



72. Dağ, F. (2011). Harmanlanmış (Karma) Öğrenme Ortamları ve Tasarımına İlişkin Öneriler. [https://www.researchgate.net/publication/259632957\\_Harmanlanmis\\_Karma\\_Ogrenme\\_Ortamlari\\_ve\\_Tasarimina\\_Iliskin\\_Oneriler](https://www.researchgate.net/publication/259632957_Harmanlanmis_Karma_Ogrenme_Ortamlari_ve_Tasarimina_Iliskin_Oneriler) adresinden erişildi.
73. Dağ, F. (2011). Harmanlanmış (Karma) Öğrenme Ortamları ve Tasarımına İlişkin Öneriler. [https://www.researchgate.net/publication/259632957\\_Harmanlanmis\\_Karma\\_Ogrenme\\_Ortamlari\\_ve\\_Tasarimina\\_Iliskin\\_Oneriler](https://www.researchgate.net/publication/259632957_Harmanlanmis_Karma_Ogrenme_Ortamlari_ve_Tasarimina_Iliskin_Oneriler) adresinden erişildi.
74. Allen, E. ve Seaman, J. (2007). Online Nation Five Years of Growth in Online Learning. <https://onlinelearningsurvey.com/reports/online-nation.pdf> adresinden erişildi.
75. Valiathan, P. (2002). Designing a blended learning solution. <http://www.learningcircuits.com/2002/aug2002/valiathan.html> adresinden erişildi.
76. Graham, R. C. (2005). Blended learning systems. <http://www.publicationshare.com/c1-Charles-Graham-BYU--Definitions-of-Blended.pdf> adresinden erişildi.
77. Graham, R. C. (2005). Blended learning systems. <http://www.publicationshare.com/c1-Charles-Graham-BYU--Definitions-of-Blended.pdf> adresinden erişildi.
78. Scottish Government, Deputy First Minister (2020, 21 Mayıs). Coronavirus (COVID-19): strategic framework for reopening schools, early learning and childcare provision. <https://www.gov.scot/publications/excellent-equity-during-covid-19-pandemic-strategic-framework-reopening-schools-early-learning-childcare-provision-scotland/pages/6/> adresinden erişildi.
79. Buckle, J. (2020). What Will Return to School Look Like This Fall? A Look Inside Hybrid Learning Plans. <https://www.panoramaed.com/blog/hybrid-learning-return-to-school> adresinden erişildi.
80. AA (2020, 18 Haziran). Bakan Selçuk: LGS konusunda tüm senaryolara yönelik tedbirleri alıyoruz. <https://www.aa.com.tr/tr/egitim/bakan-selcuk-lgs-konusunda-tum-senaryolara-yonelik-tedbirleri-aliyoruz/1881187> adresinden erişildi.
81. EdWeek. (2020). Map: Coronavirus and school closures. <https://www.edweek.org/ew/section/multimedia/map-coronavirus-and-school-closures.html> adresinden erişildi.
82. Delaware Department of Education. (2020). District and Charter Remote Learning Plans. <https://www.doe.k12.de.us/Page/4201> adresinden erişildi.
83. LCCSchool. (2020). Continuity of Learning Plan. [https://www.lccschool.org/vimages/shared/vnews/stories/5e947591540eb/LCC%20Continuity%20of%20Learning%20Plan\\_April%202020%20%281%29.pdf](https://www.lccschool.org/vimages/shared/vnews/stories/5e947591540eb/LCC%20Continuity%20of%20Learning%20Plan_April%202020%20%281%29.pdf) adresinden erişildi.
84. CCPS. (2020). Continuous learning plan. <https://www.collierschools.com/cms/lib/FL01903251/Centricity/Domain/3964/CCPSContinuousLearningPlan.pdf> adresinden erişildi.
85. BSD. (2020). Remote learning plan. <https://www.brandywineschools.org/site/handlers/filedownload.ashx?moduleinstanceid=11647vedataid=13636veFileName=Brandywine%20Remote%20Learning%20Plan.pdf> adresinden erişildi.
86. Miami-Dade County. (2020). Instructional continuity plan. <http://icp.dadeschools.net/#!/fullWidth/2943> adresinden erişildi.
87. PGCPs. (2020). Distance learning. <https://www1.pgcp.org/coronavirus/distance-learning/#plan> adresinden erişildi.

88. Republic of Estonia Ministry of Education and Research. Coronavirus COVID-19. <https://www.hm.ee/en/spread-covid-19-recommendations-educational-institutions> adresinden erişildi.
89. NCEE. (2020, 30 Nisan). A step ahead: Estonia emerges as a leader in worldwide distance learning experiment. <http://ncee.org/2020/04/a-step-ahead-estonia/> adresinden erişildi.
90. Republic of Estonia Ministry of Education and Research. Coronavirus COVID-19. <https://www.hm.ee/en/spread-covid-19-recommendations-educational-institutions> adresinden erişildi.
91. Republic of Croatia, Ministry of Science and Education. (2020). Croatia - How we introduced distance learning? <https://mzo.gov.hr/UserDocImages/dokumenti/Engleski/27-4-2020/How%20we%20introduced%20distance%20learning.pdf> adresinden erişildi.
92. Republic of Croatia, Ministry of Science and Education. (2020). Guidelines for distance learning for primary and secondary schools. <https://mzo.gov.hr/UserDocImages/dokumenti/Engleski/26-3-2020/Guidelines%20for%20distance%20learning%20for%20primary%20and%20secondary%20schools.pdf> adresinden erişildi.
93. World Bank. (2020). Croatia: How investing in information technology and digital competencies of students and teachers paid off during the pandemic. [https://blogs.worldbank.org/education/croatia-how-investing-information-technology-and-digital-competencies-students-and?CID=WBW\\_AL\\_BlogNotification\\_EN\\_EXT](https://blogs.worldbank.org/education/croatia-how-investing-information-technology-and-digital-competencies-students-and?CID=WBW_AL_BlogNotification_EN_EXT) adresinden erişildi.
94. Republic of Croatia, Ministry of Science and Education. (2020). Recommendations for organizing a student's workday in distance teaching and learning. <https://mzo.gov.hr/UserDocImages/dokumenti/Engleski/30-3-2020/Recommendations%20for%20organizing%20a%20students%20work%20day%20in%20distance%20teaching%20and%20learning%20MZO.pdf> adresinden erişildi.
95. World Bank. (2020). Successful examples of scaling up teaching and learning in response to COVID-19. <https://blogs.worldbank.org/education/successful-examples-scaling-teaching-and-learning-response-covid-19> adresinden erişildi.
96. Encinas-Martin, M. (2020), Spain: Aprendo en casa (Learn at home), Education continuity stories series, OECD Publishing, Paris. <https://oecdeditoday.com/wp-content/uploads/2020/05/Spain-Aprendo-en-casa.pdf> adresinden erişildi.
97. Ontario. (2020). Letters to Ontario's parents from the Minister of Education. <https://www.ontario.ca/page/letter-ontarios-parents-minister-education> adresinden erişildi.
98. (CEDEFOP, 29 Haziran 2020). Swedish actions on education in response to the corona pandemic. <https://www.cedefop.europa.eu/en/news-and-press/news/germany-multiple-vet-stakeholder-responses-covid-19-outbreak> adresinden erişildi.
99. (CEDEFOP, 10 Haziran 2020). Austria: vocational education and training during the corona crisis. <https://www.cedefop.europa.eu/en/news-and-press/news/austria-vocational-education-and-training-during-corona-crisis> adresinden erişildi.
100. (CEDEFOP, 13 Temmuz 2020). Denmark: reactions to the Covid-19 outbreak. <https://www.cedefop.europa.eu/en/news-and-press/news/denmark-reactions-covid-19-outbreak> adresinden erişildi.
101. (CEDEFOP, 13 Temmuz 2020). Finland: Covid-19 and vocational education and training. <https://www.cedefop.europa.eu/en/news-and-press/news/finland-covid-19-and-vocational-education-and-training> adresinden erişildi.

102. (CEDEFOP, 29 Haziran 2020). France: Covid-19 crisis - ensuring continuity of learning in vocational training. <https://www.cedefop.europa.eu/en/news-and-press/news/france-covid-19-crisis-ensuring-continuity-learning-vocational-training> adresinden erişildi.
103. (CEDEFOP, 22 Haziran 2020). Netherlands: VET in times of the Covid-19 outbreak; changing education overnight? <https://www.cedefop.europa.eu/en/news-and-press/news/netherlands-vet-times-covid-19-outbreak-changing-education-overnight> adresinden erişildi.
104. (CEDEFOP, 29 Haziran 2020). Swedish actions on education in response to the corona pandemic. <https://www.cedefop.europa.eu/en/news-and-press/news/swedish-actions-education-response-corona-pandemic> adresinden erişildi.
105. Harvard University. (2020). <https://www.harvard.edu/covid-19-moving-classes-online-other-updates> adresinden erişildi.
106. Harvard University. (2020). <https://www.harvard.edu/coronavirus/school-program-information> adresinden erişildi.
107. Princeton University. (2020). <https://emergency.princeton.edu/node/611> adresinden erişildi.
108. Stanford University. (2020). Letter from Provost Drell with COVID-19 updates: Online classes; admit weekend. <https://news.stanford.edu/2020/03/06/letter-provost-drell-covid-19-updates-online-classes-admit-weekend/> adresinden erişildi.
109. Stanford University. (2020). Message to students from the vice provost for student affairs. <https://healthalerts.stanford.edu/covid-19/2020/03/07/message-to-students-from-the-vice-provost-for-student-affairs/> adresinden erişildi.
110. Stanford University. (2020). Updates for graduate students and postdocs on continuing research. <https://healthalerts.stanford.edu/covid-19/2020/03/10/updates-for-graduate-students-and-postdocs-on-continuing-research/> adresinden erişildi.
111. Stanford University. (2020). Guide to self-care: Coping with coronavirus. <https://healthalerts.stanford.edu/covid-19/2020/03/13/guide-to-self-care-coping-with-coronavirus/> adresinden erişildi.
112. VU. (2020). VU's response to the coronavirus (COVID-19). <https://www.vu.edu.au/about-vu/news-events/news/vus-response-to-the-coronavirus-covid-19> adresinden erişildi.
113. Federation. (2020). Federation university's response to COVID-19. [https://federation.edu.au/news/articles/federation-university-australias-response-to-the-coronavirus#Students\\_classes\\_online\\_learning\\_and\\_exams](https://federation.edu.au/news/articles/federation-university-australias-response-to-the-coronavirus#Students_classes_online_learning_and_exams) adresinden erişildi.
114. Leask, B. ve Ziguras, C., H. (2020). The impact of COVID-19 on Australian higher education[Special issue]. *International Higher Education*, 102, 20-22.
115. York. (2020). Coronavirus (COVID-19) updates. <https://coronavirus.york.ac.uk/for-students/teaching-learning-assessment-and-progression> adresinden erişildi.
116. Bristol. (2020). Coronavirus (COVID-19): teaching, assessment and academic guidance. <https://www.bristol.ac.uk/students/coronavirus/current-students/academic/#teaching> adresinden erişildi.
117. The Guardian. (2020). <https://www.theguardian.com/world/2020/mar/20/final-year-medical-students-graduate-early-fight-coronavirus-covid-19> adresinden erişildi.

118. The Guardian. (2020). <https://www.theguardian.com/world/2020/mar/15/uk-medical-schools-urged-to-fast-track-final-year-students-to-help-fight-coronavirus> adresinden erişildi.
119. Dunrong, B. ve Jin, L. (2020). Temporary action or new model experiment? Teaching at Chinese universities in the time of COVID-19[Special issue]. *International Higher Education*, 102, 18-20.
120. Holliday, I. ve Postiglione, G., A. (2020). Hong Kong higher education and the 2020 outbreak: We've been here before[Special issue]. *International Higher Education*, 102, 20-22.
121. OSU. (2020). Important information about university measures to avoid spread of coronavirus COVID-19. <https://www.osu.eu/24645/important-information-about-university-measures-to-avoid-spread-of-coronavirus-covid-19/> adresinden erişildi.
122. MUNI. (2020). Information for students. <https://www.muni.cz/en/coronavirus/information-for-students#teaching> adresinden erişildi.
123. University World News. (2020). New academic year postponed by up to three months. <https://www.universityworldnews.com/post.php?story=20200430161619965> adresinden erişildi.
124. MEB. (2020, 12 Mart). Bakan Selçuk, koronavirüs'e karşı eğitim alanında alınan tedbirleri açıkladı. <http://www.meb.gov.tr/bakan-selcuk-koronaviruse-karsi-egitim-alaninda-alinan-tedbirleri-acikladi/haber/20497/tr> adresinden erişildi.
125. MEB. (2020, 12 Mart). Sosyal etkinlik müracaatlarının değerlendirilmesi konulu yazı. [http://siverek.meb.gov.tr/meb\\_iys\\_dosyalar/2020\\_03/13143829\\_doc01711720200313133831.pdf](http://siverek.meb.gov.tr/meb_iys_dosyalar/2020_03/13143829_doc01711720200313133831.pdf) adresinden erişildi.
126. MEB. (2020, 13 Mart). Özel kurslar da 16-30 Mart'ta tatil. <http://www.meb.gov.tr/ozel-kurslar-da-16-30-martta-tatil/haber/20508/tr> adresinden erişildi.
127. MEB. (2020, 23 Mart). "Uzaktan eğitim" Bakan Selçuk'un verdiği dersle başladı. <http://www.meb.gov.tr/uzaktan-egitim-bakan-selcukun-verdigi-dersle-basladi/haber/20578/tr> adresinden erişildi.
128. MEB. (2020, 23 Mart). Bakan Selçuk'tan uzaktan eğitimle ilgili en çok sorulan 10 soruya yanıt. <http://www.meb.gov.tr/bakan-selcuktan-uzaktan-egitimle-ilgili-en-cok-sorulan-10-soruya-yanit/haber/20579/tr> adresinden erişildi.
129. MEB. (2020, 25 Mart). Uzaktan eğitim 30 Nisan'a kadar devam edecek. <http://www.meb.gov.tr/uzaktan-egitim-30-nisana-kadar-devam-edecek/haber/20585/tr> adresinden erişildi.
130. MEB. (2020, 9 Nisan). Ortaöğretime yönelik 9, 10, 11 ve 12. sınıf düzeylerinde 1. dönem konularını kapsayan tekrar testleri yayımlandı. <https://odsgm.meb.gov.tr/www/ortaogretime-yonelik-9-10-11-ve-12-sinif-duzeylerinde-1-donem-konularini-kapsayan-tekrar-testleri-yayimlandi/icerik/528> adresinden erişildi.
131. MEB. (2020, 13 Nisan). EBA TV'de kaynaştırma öğrencilerine özel içerik. <http://www.meb.gov.tr/eba-tvde-kaynastirma-ogrencilerine-ozel-icerik/haber/20689/tr> adresinden erişildi.
132. MEB. (2020, 16 Nisan). Bakan Selçuk'tan "telafi eğitimi" düzenlemesine ilişkin açıklama. <https://www.meb.gov.tr/bakan-selcuktan-telafi-egitimi-duzenlemesine-iliskin-aciklama/haber/20710/tr> adresinden erişildi.
133. MEB. (2020, 25 Nisan). Özel çocuklara özel ilgi gösteren mobil uygulama. <https://www.meb.gov.tr/ozel-cocuklara-ozel-ilgi-gosteren-mobil-uygulama/haber/20785/tr> adresinden erişildi.

134. MEB. (2020, 29 Nisan). Uzaktan eğitim 31 Mayıs'a kadar devam edecek. <https://www.meb.gov.tr/uzaktan-egitim-31-mayisa-kadar-devam-edecek/haber/20803/tr> adresinden erişildi.
135. MEB. (2020, 2 Mayıs). EBA asistan uzaktan eğitimde cevapsız soru bırakmayacak. <http://www.meb.gov.tr/eba-asistan-uzaktan-egitimde-cevapsiz-soru-birakmayacak/haber/20829/tr> adresinden erişildi.
136. Millî Eğitim Bakanlığı Okul Öncesi Eğitim ve İlköğretim Kurumları Yönetmeliğinde Değişiklik Yapılmasına Dair Yönetmelik. T.C. Resmî Gazete, Sayı 31121 (2020). <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2020/05/20200508-2.htm> adresinden erişildi.
137. Millî Eğitim Bakanlığı Hayat Boyu Öğrenme Kurumları Yönetmeliğinde Değişiklik Yapılmasına Dair Yönetmelik. T.C. Resmî Gazete, Sayı 31138 (2020). <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2020/05/20200528-7.htm> adresinden erişildi.
138. MEB. (2020, 29 Mayıs). Özel okul öncesi eğitim kurumları ve kurslar 1 Haziran'dan itibaren açılabilir. <http://www.meb.gov.tr/ozel-okul-oncesi-egitim-kurumlari-ve-kurslar-1-hazirandan- itibaren-acilabilecek/haber/21010/tr> adresinden erişildi.
139. MEB. (2020, 2 Haziran). Özel öğretim kurumları için "yüz yüze telafi eğitimin" detayları. <http://www.meb.gov.tr/ozel-ogretim-kurumlari-icin-yuz-yuze-telafi-egitimin-detaylari/haber/21047/tr> adresinden erişildi.
140. MEB. (2020, 3 Haziran). Resmî eğitim ve öğretim kurumları için yüz yüze telafi, tamamlama ve uyum eğitimi 31 Ağustos'ta başlayacak. <http://www.meb.gov.tr/resm-egitim-ve-ogretim-kurumlari-icin-yuz-yuze-telafi-tamamlama-ve-uyum-egitimi-31-agustosta-baslayacak/haber/21055/tr> adresinden erişildi.
141. Özel Eğitim Hizmetleri Yönetmeliğinde Değişiklik Yapılmasına Dair Yönetmelik. T.C. Resmî Gazete, Sayı 31152 (2020). <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2020/06/20200611-1.htm> adresinden erişildi.
142. MEB. (2020, 18 Haziran). Bakan Selçuk: LGS konusunda tüm senaryolara yönelik tedbirleri alıyoruz. <https://www.aa.com.tr/tr/egitim/bakan-selcuk-lgs-konusunda-tum-senaryolara-yonelik-tedbirleri-aliyoruz/1881187> adresinden erişildi.
143. MEB. (2020, 19 Haziran). Türkiye uzaktan eğitim istatistikleriyle dijital dünyanın listelerini zorladı. <http://www.meb.gov.tr/turkiye-uzaktan-egitim-istatistikleriyle-dijital-dunyanin-listelerini-zorladi/haber/21158/tr> adresinden erişildi.
144. MEB. (2020, 29 Haziran). Bakan Selçuk, yaz okulu programında öğrenci, öğretmen ve velilere seslendi. <http://www.meb.gov.tr/bakan-selcuk-yaz-okulu-programinda-ogrenci-ogretmen-ve-velilere-seslendi/haber/21211/tr> adresinden erişildi.
145. MEB. (2020, 1 Temmuz). Uzaktan eğitimin kazanımları ölçülecek. <http://www.meb.gov.tr/uzaktan-egitimin-kazanimlari-olculecek/haber/21231/tr> adresinden erişildi.
146. MEB. (2020, 3 Temmuz). Şartlar uygun olursa ders zili 31 Ağustos'ta çalacak. <http://www.meb.gov.tr/sartlar-uygun-olursa-ders-zili-31-agustosta-calacak/haber/21240/tr> adresinden erişildi.
147. MEB. (2020, 13 Mart). Millî Eğitim Bakanlığına bağlı açık öğretim kurumlarının sınavları ertelendi. <https://www.meb.gov.tr/milli-egitim-bakanligina-bagli-acik-ogretim-kurumlarinin-sinavlari-ertelendi/haber/20511/tr> adresinden erişildi.
148. MEB. (2020, 19 Mart). Bakan Selçuk, 23 Mart'ta başlayacak uzaktan eğitime ilişkin detayları anlattı. <https://www.meb.gov.tr/bakan-selcuk-23-martta-baslayacak-uzaktan-egitime-iliskin-detaylari-anlattı/haber/20554/tr> adresinden erişildi.

149. MEB. (2020, 25 Mart). BİLSEM'ler de görevde: sağlık çalışanları için yüz koruyucu siper üretimi başladı. <http://www.meb.gov.tr/lgs-kapsamindaki-merkezi-sinav-sadece-birinci-donem-mufredatindan-yapilacak/haber/20591/tr> adresinden erişildi.
150. MEB. (2020, 27 Mart). 2020 YKS'DE 12. Sınıfın ikinci dönemi sorulmayacak. <http://www.meb.gov.tr/2020-yksde-12-sinifin-ikinci-donemi-sorulmayacak/haber/20595/tr> adresinden erişildi.
151. MEB. (2020, 6 Nisan). Bursluluk sınavında öğrenciler, birinci dönem müfredatından sorumlu olacaklar. <http://www.meb.gov.tr/bursluluk-sinavinda-ogrenciler-birinci-donem-mufredatindan-sorumlu-olacaklar/haber/20651/tr> adresinden erişildi.
152. MEB. (2020, 10 Nisan). LGS sınav başvuruları MEB tarafından otomatik olarak gerçekleştirildi. <http://www.meb.gov.tr/lgs-sinav-basvurulari-meb-tarafindan-otomatik-olarak-gerceklestirildi/haber/20678/tr> adresinden erişildi.
153. MEB. (2020, 22 Nisan). Sınavla öğrenci alacak ortaöğretim kurumlarına ilişkin merkezî sınava yönelik nisan ayı ikinci örnek soruları yayımlandı. <http://odsgm.meb.gov.tr/www/sinavla-ogrenci-alacak-ortaogretim-kurumlarina-iliskin-merkez-sinava-yonelik-nisan-ayi-ikinci-ornek-sorulari-yayimlandi/icerik/534> adresinden erişildi.
154. MEB. (2020, 16 Nisan). LGS'ye katılacak öğrencilerimize her ay 1000 soru ve çözümüyle destek. <https://www.meb.gov.tr/lgsye-katilacak-ogrencilerimize-her-ay-1000-soru-ve-cozumuyule-destek/haber/20713/tr> adresinden erişildi.
155. MEB. (2020, 28 Nisan). 1 milyona yakın öğrenci, EBA akademik destek sistemi' ile üniversite hedefine ilerliyor. <https://www.meb.gov.tr/1-milyona-yakin-ogrenci-eba-akademik-destek-sistemi-ile-universite-hedefine-ilerliyor/haber/20798/tr> adresinden erişildi.
156. MEB. (2020, 1 Mayıs). TRT EBA TV'de LGS ve YKS hazırlık öğrencilerine özel yayın başlıyor. <http://www.meb.gov.tr/trt-eba-tvde-lgs-ve-yks-hazirlik-ogrencilerine-ozel-yayin-basliyor/haber/20816/tr> adresinden erişildi.
157. AA (2020, 4 Mayıs).Cumhurbaşkanı Erdoğan: Normal hayata dönüşü kademe kademe başlatacağız. <https://www.aa.com.tr/tr/turkiye/cumhurbaskani-erdogan-normal-hayata-donusu-kademe-kademe-baslatacagiz/1828617> adresinden erişildi.
158. MEB. (2020, 4 Mayıs). Sınavla öğrenci alacak ortaöğretim kurumlarına ilişkin merkezî sınav (LGS) nasıl yapılacak. <http://www.meb.gov.tr/sinavla-ogrenci-alacak-ortaogretim-kurumlarina-iliskin-merkez-sinav-lgs-nasil-yapilacak/haber/20844/tr> adresinden erişildi.
159. MEB. (2020, 6 Mayıs). Sınavla öğrenci alacak ortaöğretim kurumlarına ilişkin merkezî sınav başvuru ve uygulama kılavuzu. [http://www.meb.gov.tr/meb\\_iys\\_dosyalar/2020\\_05/06105923\\_BasYvuru\\_ve\\_Uygulama\\_KYlavuzu\\_2020\\_GuYncel.pdf](http://www.meb.gov.tr/meb_iys_dosyalar/2020_05/06105923_BasYvuru_ve_Uygulama_KYlavuzu_2020_GuYncel.pdf) adresinden erişildi.
160. MEB. (2020, 11 Mayıs). Üniversite adaylarına çevrimiçi tanıtım günleri daveti. <http://www.meb.gov.tr/universite-adaylarina-cevrimici-tanitim-gunleri-daveti/haber/20888/tr> adresinden erişildi.
161. MEB. (2020, 21 Mayıs). İlköğretim ve ortaöğretim kurumları bursluluk sınavı 5 Eylül'de yapılacak. <http://www.meb.gov.tr/ilkogretim-ve-ortaogretim-kurumlari-bursluluk-sinavi-5-eylulde-yapilacak/haber/20964/tr> adresinden erişildi.

162. MEB. (2020, 28 Mayıs). YKS'ye hazırlık için çözümlü çevrimiçi mini deneme sınavları başlıyor. <http://www.meb.gov.tr/yksye-hazirlik-icin-cozumlu-cevrimici-mini-deneme-sinavlari-basliyor/haber/20998/tr> adresinden erişildi.
163. MEB. (2020, 31 Mayıs). Açık öğretim okullarının ikinci dönem sınavları 25-26 Temmuz'da yapılacak. <http://www.meb.gov.tr/acik-ogretim-okullarinin-ikinci-donem-sinavlari-25-26-temmuzda-yapilacak/haber/21020/tr> adresinden erişildi.
164. MEB. (2020, 1 Haziran). LGS kapsamındaki merkezi sınavın sağlıklı yapılabilmesi için iki yeni önlem. <http://www.meb.gov.tr/lgs-kapsamindaki-merkezi-sinavin-saglikli-yapilabilmesi-icin-iki-yeni-onlem/haber/21027/tr> adresinden erişildi.
165. MEB. (2020, 6 Haziran). Liselerde sorumluluk sınavları 22-30 Haziran'da yapılacak. <http://www.meb.gov.tr/liselerde-sorumluluk-sinavlari-22-30-haziranda-yapilacak/haber/21076/tr> adresinden erişildi.
166. MEB. (2020, 8 Haziran). YKS adaylarına yönelik canlı sınav heyecanı yarın başlıyor. <http://www.meb.gov.tr/yks-adaylarina-yonelik-canli-sinav-heyecani-yarin-basliyor/haber/21087/tr> adresinden erişildi.
167. MEB. (2020, 17 Haziran). LGS kapsamında yapılacak sınavla ilgili ek tedbirler. <http://www.meb.gov.tr/lgs-kapsaminda-yapilacak-sinavla-ilgili-ek-tedbirler/haber/21145/tr> adresinden erişildi.
168. MEB. (2020, 20 Haziran). 2020 LGS huzur ve güvenle tamamlandı. <http://www.meb.gov.tr/2020-lgs-huzur-ve-guvenle-tamamlandi/haber/21163/tr> adresinden erişildi.
169. MEB. (2020, 13 Mart). Öğretmenlerin hizmet içi eğitimleri "EBA" üzerinden yapılacak. <https://www.meb.gov.tr/ogretmenlerin-hizmet-ici-egitimleri-eba-uzerinden-yapilacak/haber/20512/tr> adresinden erişildi.
170. MEB. (2020, 13 Mart). Tatil süresince öğretmenlere 15 saat ek ders ücreti ödenecek. <https://www.meb.gov.tr/tatil-suresince-ogretmenlere-15-saat-ek-ders-ucreti-odenecek/haber/20509/tr> adresinden erişildi.
171. MEB. (2020, 19 Mart). 20 bin sözleşmeli öğretmen daha Millî Eğitim Bakanlığı ailesine katıldı. <http://www.meb.gov.tr/20-bin-sozlesmeli-ogretmen-daha-mill-egitim-bakanligi-ailesine-katildi/haber/20546/tr> adresinden erişildi.
172. MEB. (2020, 28 Mart). Bazı eğitim faaliyetlerinin durdurulması konulu yazı. [http://siverek.meb.gov.tr/meb\\_iys\\_dosyalar/2020\\_03/28182211\\_BazY\\_EgYitim\\_Faaliyetlerin\\_DurdurulmasY\\_Onay.pdf.pdf](http://siverek.meb.gov.tr/meb_iys_dosyalar/2020_03/28182211_BazY_EgYitim_Faaliyetlerin_DurdurulmasY_Onay.pdf.pdf) adresinden erişildi.
173. MEB. (2020, 1 Nisan). Ücretli öğretmenlere ve usta öğreticilere ders ücreti ödemesi sürecek. <http://www.meb.gov.tr/ucretli-ogretmenlere-ve-usta-ogreticilere-ders-ucreti-odemesi-surecek/haber/20624/tr> adresinden erişildi.
174. MEB. (2020, 3 Nisan). Öğretmenler ek ders ücretlerinden yararlanacak. <http://www.meb.gov.tr/ogretmenler-ek-ders-ucetlerinden-yararlanacak/haber/20634/tr> adresinden erişildi.
175. Millî Eğitim Bakanlığı Yönetici ve Öğretmenlerinin Ders ve Ek Ders Saatlerine İlişkin Kararda Değişiklik Yapılmasına Dair Karar (Karar Sayısı: 2368). T.C. Resmî Gazete, Sayı 31089 (2020). <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2020/04/20200404-14.pdf> adresinden erişildi.
176. MEB. (2020, 9 Nisan). Öğretmenler için de "uzaktan eğitim" başladı. <http://www.meb.gov.tr/ogretmenler-icin-de-uzaktan-egitim-basladi/haber/20667/tr> adresinden erişildi.

177. Yükseköğretim Kanunu İle Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun. T.C. Resmî Gazete, Sayı 31102 (2020). <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2020/04/20200417-1.htm> adresinden erişildi.
178. MEB. (2020, 1 Mayıs). Sözleşmeli öğretmenliğe başvuru ve atama duyurusu (Haziran 2020). <https://personel.meb.gov.tr/www/sozlesmeli-ogretmenlige-basvuru-ve-atama-duyurusu-haziran-2020/icerik/1035> adresinden erişildi.
179. MEB. (2020, 14 Mayıs). Türk eğitim tarihinin en büyük uzaktan eğitim mesleki gelişim programını başlatıyoruz. <http://www.meb.gov.tr/turk-egitim-tarihinin-en-buyuk-uzaktan-egitim-mesleki-gelisim-programini-baslatiyoruz/haber/20901/tr> adresinden erişildi.
180. MEB. (2020, 8 Haziran). Öğretmenlerin yaz dönemi mesleki çalışma programı yüz yüze ve çevrim içi olacak. <http://www.meb.gov.tr/ogretmenlerin-yaz-donemi-mesleki-calisma-programi-yuz-yuze-ve-cevrim-ici-olacak/haber/21086/tr> adresinden erişildi.
181. MEB. (2020, 21 Haziran). Destekleme yetiştirme kurslarında yeni yapı. <http://www.meb.gov.tr/destekleme-yetistirme-kurslarinda-yeni-yapi/haber/21165/tr> adresinden erişildi.
182. MEB. (2020, 18 Haziran). Öğretmenlerin 2020 haziran dönemi mesleki çalışma programı uzaktan eğitim faaliyetleri ile gerçekleştirilecektir. <https://oygm.meb.gov.tr/www/ogretmenlerin-2020-haziran-donemi-mesleki-calisma-programi-uzaktan-egitim-faaliyetleri-ile-gerceklestirilecektir/icerik/810> adresinden erişildi.
183. MEB. (2020, 18 Mart). Koronavirüsün travmatik etkilerini azaltmak için “psikososyal destek paketi”. <https://www.meb.gov.tr/koronavirusun-travmatik-etkilerini-azaltmak-icin-psikososyal-destek-paketi/haber/20538/tr> adresinden erişildi.
184. MEB. (2020, 10 Nisan). Koronavirüs ile mücadelede gençler için “psikolojik destek” rehberi. <http://www.meb.gov.tr/koronavirus-ile-mucadelede-gencler-icin-psikolojik-destek-rehberi/haber/20677/tr> adresinden erişildi.
185. MEB. (2020, 16 Nisan). “Uzaktan eğitim, yakından ilgi”. <https://www.meb.gov.tr/uzaktan-egitim-yakından-ilgi/haber/20715/tr> adresinden erişildi.
186. MEB. (2020, 19 Nisan). Bakan Selçuk’tan velilere ‘çocuklarınızla oyun oynayın’ tavsiyesi. <https://www.meb.gov.tr/bakan-selcuktan-velilere-cocuklarinizla-oyun-oyunayin-tavsiyesi/haber/20732/tr> adresinden erişildi.
187. MEB. (2020, 30 Nisan). EBA’da şimdi “teneffüs zamanı”. <https://www.meb.gov.tr/ebada-simdi-teneffus-zamani/haber/20809/tr> adresinden erişildi.
188. MEB. (2020, 1 Mayıs). Bakan Selçuk’tan aileler için oyun önerisi. <http://www.meb.gov.tr/bakan-selcuktan-aileler-icin-oyun-onerisi/haber/20826/tr> adresinden erişildi.
189. MEB. (2020, 4 Mayıs). “Elif ile Alp” ‘koronavirüs’ günlerinde çocuklara psikoegitsel destek için sayfalarını aralıyor. <http://www.meb.gov.tr/elif-ile-alp-koronavirus-gunlerinde-cocuklara-psikoegitsel-destek-icin-sayfalarini-araliyor/haber/20836/tr> adresinden erişildi.
190. MEB. (2020, 16 Mayıs). ‘EBA TV sinema kuşağı’ başlıyor. <http://www.meb.gov.tr/eba-tv-sinema-kusagi-basliyor/haber/20926/tr> adresinden erişildi.
191. MEB. (2020, 23 Mayıs). “Elif ile Alp” yepyeni etkinliklerle bayramda da çocuklarla birlikte. <http://www.meb.gov.tr/elif-ile-alp-yepyeni-etkinliklerle-bayramda-da-cocuklarla-birlikte/haber/20976/tr> adresinden erişildi.



192. MEB. (2020, 30 Mart). Koronavirüs travmasına karşı psikososyal destek rehberleri. <https://www.meb.gov.tr/koronavirus-travmasina-karsi-psikososyal-destek-rehberleri/haber/20605/tr> adresinden erişildi.
193. MEB. (2020, 6 Nisan). Uzaktan eğitimde “Veli Kuşağı”nı Ziya öğretmen başlatıyor. <http://www.meb.gov.tr/uzaktan-egitimde-veli-kusagini-ziya-ogretmen-baslatiyor/haber/20650/tr> adresinden erişildi.
194. MEB. (2020, 31 Mayıs). Teknolojinin doğru kullanımı için ailelere yönelik iki yeni kılavuz. <http://www.meb.gov.tr/teknolojinin-dogru-kullanimi-icin-ailelere-yonelik-iki-yeni-kilavuz/haber/21018/tr> adresinden erişildi.
195. MEB. (2020, 1 Nisan). Koronavirüs travmasına karşı “Psikososyal Destek Çağrı Merkezi” öğrenci ve velilerimizin hizmetinde. <http://www.meb.gov.tr/koronavirus-travmasina-karsi-psikososyal-destek-cagri-merkezi-ogrenci-ve-velilerimizin-hizmetinde/haber/20617/tr> adresinden erişildi.
196. MEB. (2020, 10 Mayıs). 12,5 milyon öğrenci ve veliye rehberlik hizmeti. <http://www.meb.gov.tr/125-milyon-ogrenci-ve-veliye-rehberlik-hizmeti/haber/20882/tr> adresinden erişildi.
197. MEB. (2020, 1 Haziran). Milli Eğitim Bakanlığının rehberlik hizmetlerinden yararlanan öğrenci ve veli sayısı 16 milyonu aştı. <http://www.meb.gov.tr/milli-egitim-bakanliginin-rehberlik-hizmetlerinden-yararlanan-ogrenci-ve-veli-sayisi-16-milyonu-asti/haber/21028/tr> adresinden erişildi.
198. UNESCO, UNICEF, World Bank ve WFP. (2020). Framework for reopening schools. <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000373348.locale=en> adresinden erişildi.
199. Dorn, E., Hancock, B., Sarakatsannis, J. and Viruleg, E. (June 2020). COVID-19 and the student learning in the united States: The hurt could last a lifetime. <https://www.mckinsey.com/~media/McKinsey/Industries/Public%20Sector/Our%20Insights/COVID-19%20and%20student%20learning%20in%20the%20United%20States%20The%20hurt%20could%20last%20a%20lifetime/COVID-19-and-student-learning-in-the-united-states-VF.ashx> adresinden erişildi.
200. MEB. (2020, 19 Haziran). Türkiye uzaktan eğitim istatistikleriyle dijital dünyanın listelerini zorladı. <https://www.meb.gov.tr/turkiye-uzaktan-egitim-istatistikleriyle-dijital-dunyanin-listelerini-zorladi/haber/21158/tr> adresinden erişildi. <https://www.statista.com/statistics/764764/number-week-holidays-summer-provided-for-by-the-european/>, adresinden alınan veriler kullanılmıştır.
201. Kuhfeld, M. and Tarasawa, B. (2020). The COVID-19 slide: What summer learning loss can tell us about the potential impact of school closures on student academic achievement. [https://www.nwea.org/content/uploads/2020/04/KAP5122-Collaborative-Brief\\_Covid19-Slide-APR20\\_FW.pdf](https://www.nwea.org/content/uploads/2020/04/KAP5122-Collaborative-Brief_Covid19-Slide-APR20_FW.pdf) adresinden erişildi.
202. Yükseköğretim Kanunu ile Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun. T.C. Resmî Gazete, Sayı 31102 (2020). <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2020/04/20200417-1.htm> adresinden erişildi.
203. Millî Eğitim Bakanlığı Okul Öncesi Eğitim ve İlköğretim Kurumları Yönetmeliğinde Değişiklik Yapılmasına Dair Yönetmelik. Resmî Gazete, Sayı: 31121 (2020). <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2020/05/20200508-2.htm> adresinden erişildi.
204. Millî Eğitim Bakanlığı Ortaöğretim Kurumları Yönetmeliğinde Değişiklik Yapılmasına Dair Yönetmelik. Resmî Gazete, Sayı: 31121 (2020). <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2020/05/20200508-3.htm> adresinden erişildi.

205. MEB. (2019y). Millî eğitim istatistikleri örgün eğitim 2018-2019. Ankara: Millî Eğitim Bakanlığı Strateji Geliştirme Başkanlığı. [http://sgb.meb.gov.tr/meb\\_iys\\_dosyalar/2019\\_09/30102730\\_meb\\_istatistikleri\\_orgun\\_egitim\\_2018\\_2019.pdf](http://sgb.meb.gov.tr/meb_iys_dosyalar/2019_09/30102730_meb_istatistikleri_orgun_egitim_2018_2019.pdf) adresinden erişildi.
206. MEB. (2020, 13 Nisan). EBA TV'de kaynaştırma öğrencilerine özel içerik. <https://www.meb.gov.tr/ebatvde-kaynastirma-ogrencilerine-ozel-icerik/haber/20689/tr> adresinden erişildi.
207. MEB. (2020, 16 Mayıs). Bir COVID-19 kazanımı: “özelim eğitimdeyim”. <https://www.meb.gov.tr/bir-covid-19-kazanimi-ozelim-egitimdeyim/haber/20923/tr> adresinden erişildi.
208. World Bank. (2019). Learning Poverty. <https://www.worldbank.org/en/topic/education/brief/learning-poverty> adresinden erişildi.
209. World Bank. (2019). Ending Learning Poverty: What will it take? Washington, DC: World Bank. <https://openknowledge.worldbank.org/handle/10986/32553> adresinden erişildi.
210. OECD (2019). PISA 2018 results (Volume I): What students know and can do. Paris: OECD Publishing. <https://doi.org/10.1787/5f07c754-en> adresinden erişildi.
211. Saavedra, J. (2020). Educational challenges and opportunities of the Coronavirus (COVID-19) pandemic. <https://blogs.worldbank.org/education/educational-challenges-and-opportunities-covid-19-pandemic> adresinden erişildi.
212. Birleşmiş Milletler Türkiye. (2020, 10 Nisan). Genel Sekreter Guterres: Covid19 kadınlar ve kız çocukları için yıkıcı sosyal ve ekonomik sonular doğuruyor. <https://turkey.un.org/tr/40678-genel-sekreter-guterres-covid19-kadinlar-ve-kiz-cocuklari-icin-yikici-sosyal-ve-ekonomik> adresinden erişildi.
213. Moroni, G., Nicoletti, C., and Tominey E. (2020). Children's socio-emotional skills and the home environment during the COVID-19 crisis. <https://voxeu.org/article/children-s-socio-emotional-skills-and-home-environment-during-covid-19-crisis> adresinden erişildi.
214. WHO. (2020). Mental health and psychological resilience during the COVID-19 pandemic. <http://www.euro.who.int/en/health-topics/health-emergencies/coronavirus-covid-19/news/news/2020/3/mental-health-and-psychological-resilience-during-the-covid-19-pandemic> adresinden erişildi.
215. MEB. (2020, 10 Nisan). Koronavirüs ile mücadelede gençler için “psikolojik destek” rehberi. <https://www.meb.gov.tr/koronavirus-ile-mucadelede-gencler-icin-psikolojik-destek-rehberi/haber/20677/tr> adresinden erişildi.
216. MEB. (2020, 1 Nisan). “özel eğitim ve rehberlik hizmetleri bilgilendirme hattı” çağrı merkezi kuruldu. <http://orgm.meb.gov.tr/www/ozel-egitim-ve-rehberlik-hizmetleri-bilgilendirme-hatti-cagri-merkezi-kuruldu/icerik/1302>
217. MEB. (2020, 30 Nisan). EBA'da şimdi “teneffüs zamanı”<https://www.meb.gov.tr/ebada-simdi-teneffus-zamani/haber/20809/tr>
218. MEB. (2020, 1 Mayıs). Bakan Selçuk'tan aileler için oyun önerisi.<https://www.meb.gov.tr/bakan-selcuktan-aileler-icin-oyun-onerisi/haber/20826/tr>
219. 2020-2021 Eğitim ve Öğretim Yılı Çalışma Takvimi İle İlgili Çizelge. <http://ogm.meb.gov.tr/www/2020-2021-egitim-ve-ogretim-yili-calisma-takvimi-yayinlandi/icerik/986>

220. 2020-2021 Eğitim ve Öğretim Yılı Çalışma Takvimi İle İlgili 03.07.2020 Tarihli 84037561-10.06.01-E.8948074 Sayılı Genelge. [http://ogm.meb.gov.tr/meb\\_iys\\_dosyalar/2020\\_07/11203132\\_03183844\\_2020-2021\\_CYalYsYma\\_Takvimi\\_Genelge-2020-4\\_03.07.2020.pdf](http://ogm.meb.gov.tr/meb_iys_dosyalar/2020_07/11203132_03183844_2020-2021_CYalYsYma_Takvimi_Genelge-2020-4_03.07.2020.pdf)
221. Chang, G. and Yano, S. (2020). How are countries addressing the Covid-19 challenges in education? A snapshot of policy measures. <https://gemreportunesco.wordpress.com/2020/03/24/how-are-countries-addressing-the-covid-19-challenges-in-education-a-snapshot-of-policy-measures/> adresinden erişildi.
222. Cerna, L. (2020). Coronavirus school closures: What do they mean for student equity and inclusion? <https://oecdutoday.com/coronavirus-school-closures-student-equity-inclusion/> adresinden erişildi.
223. Sağlık Bakanlığı. (2020). COVID-19 salgın yönetimi ve çalışma rehberi. Ankara: Sağlık Bakanlığı <https://covid19bilgi.saglik.gov.tr/tr/salgin-yonetimi-ve-calisma-rehberi.html> adresinden erişildi.
224. Karip, E. ve Çelikdemir, K. (2020). Okulları yeniden açmak: Ne zaman, kim için ve nasıl? <https://tedmem.org/download/okullari-yeniden-acmak-ne-zaman-kim-icin-nasil?wpdmdl=3342&refresh=5ed8802d2bc341591246893> adresinden erişildi.
225. MEB. (2019). Millî Eğitim Bakanlığı 2019–2023 Stratejik Planı. Ankara: Millî Eğitim Bakanlığı Strateji Geliştirme Başkanlığı. [http://sgb.meb.gov.tr/meb\\_iys\\_dosyalar/2019\\_12/31105532\\_Milli\\_EYitim\\_BakanYYY\\_2019-2023\\_Stratejik\\_PlanY\\_\\_31.12.pdf](http://sgb.meb.gov.tr/meb_iys_dosyalar/2019_12/31105532_Milli_EYitim_BakanYYY_2019-2023_Stratejik_PlanY__31.12.pdf) adresinden erişildi.
226. MEB. (2019). Millî Eğitim Bakanlığı 2019–2023 Stratejik Planı. Ankara: Millî Eğitim Bakanlığı Strateji Geliştirme Başkanlığı. [http://sgb.meb.gov.tr/meb\\_iys\\_dosyalar/2019\\_12/31105532\\_Milli\\_EYitim\\_BakanYYY\\_2019-2023\\_Stratejik\\_PlanY\\_\\_31.12.pdf](http://sgb.meb.gov.tr/meb_iys_dosyalar/2019_12/31105532_Milli_EYitim_BakanYYY_2019-2023_Stratejik_PlanY__31.12.pdf) adresinden erişildi.
227. Karip, E. ve Çelikdemir, K. (2020). Okulları yeniden açmak: Ne zaman, kim için ve nasıl? <https://tedmem.org/download/okullari-yeniden-acmak-ne-zaman-kim-icin-nasil?wpdmdl=3342&refresh=5ed8802d2bc341591246893> adresinden erişildi.
228. MEB. (2020, 16 Mart). Binlerce usta öğretici yetiştirmek için “uzaktan eğitim” atağı. <http://www.meb.gov.tr/binlerce-usta-ogretici-yetistirmek-icin-uzaktan-egitim-atagi/haber/20516/tr> adresinden erişildi.
229. MEB. (2020, 20 Mart). Uzaktan eğitim döneminde işletmelerde mesleki eğitim konulu yazı. [http://trabzonmem.meb.k12.tr/icerikler/cirak-calistirmaya-devam-etmek-isteyen-isletmelere\\_9504309.html](http://trabzonmem.meb.k12.tr/icerikler/cirak-calistirmaya-devam-etmek-isteyen-isletmelere_9504309.html) adresinden erişildi.
230. MEB. (2020, 7 Nisan). Okulların tatil edildiği dönemde mesleki eğitim uygulamaları. <https://sgk360.com/wp-content/uploads/2020/04/Meb-Stajer.pdf> adresinden erişildi.
231. Millî Eğitim Bakanlığı Ortaöğretim Kurumları Yönetmeliğinde Değişiklik Yapılmasına Dair Yönetmelik. Resmi Gazete, Sayı: 31121 (2020, 8 Mayıs). <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2020/05/20200508-3.htm> adresinden erişildi.
232. MEB. (2020, 28 Mayıs). Kovid-19 sürecinde eğitim-öğretim faaliyetlerinin değerlendirilmesinde tereddüt edilen hususlar konulu yazı. [http://siverek.meb.gov.tr/meb\\_iys\\_dosyalar/2020\\_05/29160428\\_Kovid-19\\_Surecinde\\_EYitim-OYretim\\_\\_Faaliyetlerinin\\_DeYerlendirilmesinde\\_Tereddut\\_Edilen\\_Hususlar.pdf](http://siverek.meb.gov.tr/meb_iys_dosyalar/2020_05/29160428_Kovid-19_Surecinde_EYitim-OYretim__Faaliyetlerinin_DeYerlendirilmesinde_Tereddut_Edilen_Hususlar.pdf) adresinden erişildi.

233. MEB. (2020, 15 Mart). Meslek liselerinden okullardaki koronavirüs tedbirlerine tam destek. <https://www.meb.gov.tr/meslek-liselerinden-okullardaki-koronavirus-tedbirlerine-tam-destek/haber/20515/tr> adresinden erişildi.
234. MEB. (2020, 16 Mart). Dezenfektan üreten meslek lisesi sayısı 44'e çıkarıldı. <https://www.meb.gov.tr/dezenfektan-ureten-meslek-lisesi-sayisi-44e-cikarildi/haber/20519/tr> adresinden erişildi.
235. MEB. (2020, 18 Mart). Meslek liseleri maske üretimine başladı. <https://www.meb.gov.tr/meslek-liseleri-maske-uretimine-basladi/haber/20535/tr> adresinden erişildi.
236. MEB. (2020, 22 Mart). Cerrahi maske üreten meslek lisesi sayısı 50'ye çıkarıldı, ayda 2 milyon maske üretilecek. <http://www.meb.gov.tr/cerrahi-maske-ureten-meslek-lisesi-sayisi-50ye-cikarildi-ayda-2-milyon-maske-uretilecek/haber/20574/tr> adresinden erişildi.
237. MEB. (2020, 30 Mart). Meslek liseleri, "n95" standardında maske makinesi üretimine başlıyor. <https://www.meb.gov.tr/meslek-liseleri-n95-standardinda-maske-makinesi-uretimine-basliyor/haber/20606/tr> adresinden erişildi.
238. MEB. (2020, 31 Mart). Ultrasonik cerrahi maske makinesi üretiminde ilk müjde Küçükköy Mesleki ve Teknik Anadolu Lisesinden. <http://www.meb.gov.tr/ultrasonik-cerrahi-maske-makinesi-uretiminde-ilk-mujde-kucukkoy-mesleki-ve-teknik-anadolu-lisesinden/haber/20612/tr> adresinden erişildi.
239. MEB. (2020, 4 Nisan). Cerrahi maske üretiminde hedef 10 milyona çıkarıldı. <http://www.meb.gov.tr/cerrahi-maske-uretiminde-hedef-10-milyona-cikarildi/haber/20644/tr> adresinden erişildi.
240. MEB. (2020, 12 Mart). Meslek liselerinde bir haftada üretilen 500 bin maskenin dağıtımı yapıldı. <http://www.meb.gov.tr/meslek-liselerinde-bir-haftada-uretilen-500-bin-maskenin-dagitimi-yapildi/haber/20600/tr> adresinden erişildi.
241. MEB. (2020, 19 Mart). Meslek liseleri tek kullanımlık çatal-bıçak üretecek. <http://www.meb.gov.tr/meslek-liseleri-tek-kullanimli-catal-bicak-uretecek/haber/20545/tr> adresinden erişildi.
242. MEB. (2020, 21 Mart). Meslek liseleri tek kullanımlık önlük ve tulum üretimine başladı. <https://www.meb.gov.tr/meslek-liseleri-tek-kullanimli-onluk-ve-tulum-uretimine-basladi/haber/20567/tr> adresinden erişildi.
243. MEB. (2020, 7 Nisan). Sağlık çalışanları için günde 10 bin adet tek kullanımlık önlük üretilecek. <http://www.meb.gov.tr/saglik-calisanlari-icin-gunde-10-bin-adet-tek-kullanimli-onluk-uretilecek/haber/20659/tr> adresinden erişildi.
244. MEB. (2020, 9 Nisan). Ayda 300 bin "yüz koruyucu siperlik" için seri üretim başladı. <http://www.meb.gov.tr/ayda-300-bin-yuz-koruyucu-siperlik-icin-seri-uretim-basladi/haber/20668/tr> adresinden erişildi.
245. MEB. (2020, 17 Nisan). Meslek liseleri uzaktan kontrollü solunum cihazı üretmeyi de başardı. <http://www.meb.gov.tr/meslek-liseleri-uzaktan-kontrollu-solunum-cihaz-uretmeyi-de-basardi/haber/20720/tr> adresinden erişildi.
246. MEB. (2020, 17 Nisan). Meslek liseleri uzaktan kontrollü solunum cihazı üretmeyi de başardı. <https://www.meb.gov.tr/meslek-liseleri-uzaktan-kontrollu-solunum-cihaz-uretmeyi-de-basardi/haber/20720/tr> adresinden erişildi.

247. MEB. (2020, 22 Nisan). Koronavirüsle mücadelede meslek liselerinden yeni hamle: uvc hava sterilizasyon cihazı. <https://www.meb.gov.tr/koronavirusle-mucadelede-meslek-liselerinden-yeni-hamle-uvc-hava-sterilizasyon-cihazı/haber/20757/tr> adresinden erişildi.
248. MEB. (2020, 24 Nisan). Meslek liseleri bu kez sağlıkçıların sağlığı için üretti. <https://www.meb.gov.tr/meslek-liseleri-bu-kez-saglikcilarin-sagligi-icin-uretti/haber/20784/tr> adresinden erişildi.
249. MEB. (2020, 27 Nisan). Meslek lisesi öğretmenleri, 'hava dezenfekte cihazı' ve 'temassız termometre' üretti. <https://www.meb.gov.tr/meslek-lisesi-ogretmenleri-hava-dezenfekte-cihazı-ve-temassız-termometre-uretti/haber/20794/tr> adresinden erişildi.
250. MEB. (2020, 26 Nisan). Meslek lisesi öğretmenlerinden "şifa veren ele vefa". <https://www.meb.gov.tr/meslek-lisesi-ogretmenlerinden-sifa-veren-ele-vefa/haber/20790/tr> adresinden erişildi.
251. MEB. (2020, 14 Mayıs). Meslek lisesinde ultraviyole ışınlarıyla dezenfeksiyon yapan robot geliştirildi. <http://www.meb.gov.tr/meslek-lisesinde-ultraviyole-ışınlarıyla-dezenfeksiyon-yapan-robot-gelistirildi/haber/20903/tr> adresinden erişildi.
252. MEB. (2020, 15 Mayıs). Tasarım ve üretimi tamamen İskenderun MTAL'ye ait N95 ve cerrahi maske makinesi. <http://www.meb.gov.tr/tasarim-ve-uretimi-tamamen-iskenderun-mtalye-ait-n95-ve-cerrahi-maske-makinesi/haber/20911/tr> adresinden erişildi.
253. MEB. (2020, 15 Haziran). Meslek lisesinden ihracat atağı. <http://www.meb.gov.tr/meslek-lisesinden-ihracat-atagi/haber/21121/tr> adresinden erişildi.
254. MEB. (2020, 20 Mart). Uzaktan eğitim döneminde işletmelerde mesleki eğitim konulu yazı. [http://trabzonmem.meb.k12.tr/icerikler/cirak-calistirmaya-devam-etmek-isteyen-isletmelere\\_9504309.html](http://trabzonmem.meb.k12.tr/icerikler/cirak-calistirmaya-devam-etmek-isteyen-isletmelere_9504309.html) adresinden erişildi.
255. MEB. (2020, 7 Nisan). Okulların tatil edildiği dönemde mesleki eğitim uygulamaları. <https://sgk360.com/wp-content/uploads/2020/04/Meb-Stajer.pdf> adresinden erişildi.
256. YÖK. (2020). YÖK başkanı Saraç üniversitelerde verilecek olan uzaktan eğitime ilişkin açıklama yaptı (18.03.2020). <https://www.yok.gov.tr/Sayfalar/Haberler/2020/universitelerde-uygulanacak-uzaktan-egitime-iliskin-aciklama.aspx> adresinden erişildi.
257. YÖK. (2020). Başkan Saraç'tan üniversitelerdeki uzaktan eğitim süreci ve YKS'nin yeni tarihine ilişkin basın açıklaması (26.03.2020). <https://www.yok.gov.tr/Sayfalar/Haberler/2020/YKS%20Ertelenmesi%20Bas%C4%B1n%20A%C3%A7%C4%B1klamas%C4%B1.aspx> adresinden erişildi.
258. YÖK. (2020). 15 Haziran 2020 tarihi itibarıyla üniversitelerde akademik takvime dönülmesi kararına ilişkin açıklama (05.05.2020). <https://www.yok.gov.tr/Sayfalar/Haberler/2020/akademik-takvime-donulmesine-iliskin-aciklama.aspx> adresinden erişildi.
259. YÖK. (2020). YÖK'ten üniversitelerdeki sınavların yüz yüze gerçekleştirilemeyeceğine ilişkin karar (12.05.2020). <https://www.yok.gov.tr/Sayfalar/Haberler/2020/yok-ten-sinavlara-iliskin-karar.aspx> adresinden erişildi.
260. YÖK. (2020). YÖK, üniversitelerde dijital ortamda gerçekleştirilebilecek sınavların temel ilkelerini açıkladı (27.05.2020). <https://www.yok.gov.tr/Sayfalar/Haberler/2020/universitelerde-dijital-sinavlarin-temel-ilkeleri.aspx> adresinden erişildi.

261. YÖK. (2020). “YÖK Dersleri Platformu” öğrencilerin erişimine açıldı (23.03.2020). <https://www.yok.gov.tr/HaberBelgeleri/BasinDuyurusu/2020/yok-dersleri-platformu-erisime-acildi.pdf> adresinden erişildi.
262. YÖK. (2020). YÖK Dersleri Platformu’na öğrencilerden yoğun ilgi (31.03.2020). <https://www.yok.gov.tr/Sayfalar/Haberler/2020/yok-dersleri-platformuna-yogun-ilgi.aspx> adresinden erişildi.
263. YÖK. (2020). YÖK’ten üniversite öğrencileri için kayıt dondurma ve erteleme hakkı (01.04.2020). <https://www.yok.gov.tr/Sayfalar/Haberler/2020/erteleme-ve-kayit-dondurma-hakki.aspx> adresinden erişildi.
264. YÖK. (2020). Üniversite öğrencilerine ücretsiz 6 GB’lık “uzaktan eğitime destek” kotası (29.04.2020) <https://www.yok.gov.tr/Sayfalar/Haberler/2020/ogrencilere-egitime-destek-kotasi.aspx> adresinden erişildi.
265. YÖK. (2020). YÖK’ten Üniversitelere “Siber Güvenlik ve Ağ Yönetimi” Eğitimi (01.05.2020). <https://www.yok.gov.tr/Sayfalar/Haberler/2020/universiteler-siber-guvenlik-ag-yonetimi-egitimi.aspx> adresinden erişildi.
266. YÖK. (2020). YÖK’ten üniversitelerdeki uzaktan eğitime yönelik değerlendirme (03.05.2020). <https://www.yok.gov.tr/Sayfalar/Haberler/2020/uzaktan-egitime-yonelik-degerlendirme.aspx> adresinden erişildi.
267. YÖK. (2020). Engelli öğrencilerin uzaktan eğitimde yaşadığı sıkıntılara yönelik YÖK harekete geçti (07.05.2020). <https://www.yok.gov.tr/Sayfalar/Haberler/2020/engelli-ogrenciler-icin-uzaktan-egitim.aspx> adresinden erişildi.
268. YÖK. (2020). YÖK’ten Tez Aşamasındaki Lisansüstü Öğrencilerine Ek Süre Hakkı (10.06.2020). <https://www.yok.gov.tr/Sayfalar/Haberler/2020/lisansustu-ek-sure-hakki.aspx> adresinden erişildi.
269. YÖK. (2020). Başkan Saraç’tan üniversitelerdeki uzaktan eğitim süreci ve YKS’nin yeni tarihine ilişkin basın açıklaması (26.03.2020). <https://www.yok.gov.tr/Sayfalar/Haberler/2020/YKS%20Ertelenmesi%20Bas%C4%B1n%20A%C3%A7%C4%B1klamas%C4%B1.aspx> adresinden erişildi.
270. MEB. (2020). 2020 YKS’de 12. sınıfın ikinci dönemi sorulmayacak. <https://www.meb.gov.tr/2020-yksde-12-sinifin-ikinci-donemi-sorulmayacak/haber/20595/tr> adresinden erişildi.
271. YÖK. (2020). Yükseköğretim Kurumları Sınavı’nın (YKS) tarihine ilişkin açıklama (04.05.2020). <https://www.yok.gov.tr/Sayfalar/Haberler/2020/yks-basin-aciklamasi.aspx> adresinden erişildi.
272. YÖK. (2020). YÖK’ten 2020-YKS’ye özel öğrencileri sevindirecek önemli kararlar (05.05.2020). <https://www.yok.gov.tr/Sayfalar/Haberler/2020/2020-yks-onemli-karat.aspx> adresinden erişildi.
273. YÖK. (2020). Öğretmen adayı öğrencilere müjde (07.04.2020). <https://www.yok.gov.tr/Sayfalar/Haberler/2020/ogretmen-adayi-ogrencilere-mujde.aspx> adresinden erişildi.
274. YÖK. (2020). YÖK’ten uygulamalı eğitimi gören öğrencilere staj kolaylığı (09.04.2020). <https://www.yok.gov.tr/Sayfalar/Haberler/2020/uygulamali-egitimde-degisiklik.aspx> adresinden erişildi.
275. YÖK. (2020). YÖK’ten hemşirelik programlarındaki son sınıf öğrencileri için alınan yeni karar (10.04.2020). <https://www.yok.gov.tr/Sayfalar/Haberler/2020/hemsirelik-programlarindaki-ogrencilere-uzaktan-egitim-imbani.aspx> adresinden erişildi.

276. YÖK. (2020). Dış hekimliği ve eczacılık programlarında mezuniyet aşamasında bulunan öğrencilere ilişkin alınan yeni kararlar (13.04.2020). <https://www.yok.gov.tr/Sayfalar/Haberler/2020/eczacilik-programlarindaki-ogrenciler-icin-alinan-karar.aspx> adresinden erişildi.
277. YÖK. (2020). YÖK'ten salgın sürecinde doktor adaylarının mezuniyetlerini kolaylaştıracak yeni karar (24.04.2020). <https://www.yok.gov.tr/Sayfalar/Haberler/2020/intornlere-uygulamali-egitim-kolayligi.aspx> adresinden erişildi.
278. YÖK. (2020). YÖK'ten küresel salgın ile mücadele sürecinde yeni düzenlemeler - II (04.06.2020). <https://www.yok.gov.tr/Sayfalar/Haberler/2020/kuresel-salgin-surecinde-yapisal-duzenlemeler-2.aspx> adresinden erişildi.
279. YÖK. (2020). YÖK'ten küresel salgın ile mücadele kapsamında yeni düzenlemeler - I (30.05.2020) <https://www.yok.gov.tr/Sayfalar/Haberler/2020/yapisal-duzenlemeler-1.aspx> adresinden erişildi.
280. YÖK. (2020). YÖK, Türk üniversitelerinin yurt dışında tanıtımı için ilk sanal fuar hazırlıklarını tamamladı (03.07.2020). <https://www.yok.gov.tr/Sayfalar/Haberler/2020/study-in-turkey-yok-sanal-fuari-2020.aspx> adresinden erişildi.
281. TÜİK. (2019). Son üç ay içinde bireylerin yaş grubuna ve cinsiyetine göre bilgisayar ve İnternet kullanım oranları, 2004-2019. [http://www.tuik.gov.tr/PreTablo.do?alt\\_id=1028](http://www.tuik.gov.tr/PreTablo.do?alt_id=1028) adresinden erişildi.
282. YÖK. (2020). YÖK'ten üniversite öğrencileri için kayıt dondurma ve erteleme hakkı (01.04.2020). <https://www.yok.gov.tr/Sayfalar/Haberler/2020/erteleme-ve-kayit-dondurma-hakki.aspx> adresinden erişildi.
283. YÖK. (2020). YÖK'ten küresel salgın ile mücadele sürecinde yeni düzenlemeler - II (04.06.2020). <https://www.yok.gov.tr/Sayfalar/Haberler/2020/kuresel-salgin-surecinde-yapisal-duzenlemeler-2.aspx> adresinden erişildi.
284. University World News. (2020). New academic year postponed by up to three months. <https://www.universityworldnews.com/post.php?story=20200430161619965> adresinden erişildi.
285. UMD. (2020). Internship guidance during COVID-19. <https://careers.umd.edu/internship-guidance-during-covid-19> adresinden erişildi.
286. OSU. (2020). Important information about university measures to avoid spread of coronavirus COVID-19. <https://www.osu.edu/24645/important-information-about-university-measures-to-avoid-spread-of-coronavirus-covid-19/> adresinden erişildi.
287. MUNI. (2020). Information for students. <https://www.muni.cz/en/coronavirus/information-for-students#teaching> adresinden erişildi.
288. Demir, Ö., Toprak, M., Yıldız, S., Demir Z., Bakan-Kalaycıoğlu, D., Güç, A., Uğur, Z. B., Eyerci, C., Toprak, Ö., Yıldız, Ö. F., ve Çelikkaya, R. (2020). İzolasyon döneminin Türkiye'deki akademisyenler üzerindeki etkileri. Ankara: Türkiye. [http://omer-demir.net/wp-content/uploads/2020/07/Proje\\_Genel\\_Raporu\\_23.-07-2020-final.pdf](http://omer-demir.net/wp-content/uploads/2020/07/Proje_Genel_Raporu_23.-07-2020-final.pdf) adresinden erişildi.
289. McKinsey. (2020). Coronavirus: How should US higher education plan for an uncertain future? <https://www.mckinsey.com/industries/public-sector/our-insights/coronavirus-how-should-us-higher-education-plan-for-an-uncertain-future> adresinden erişildi.

- <sup>290</sup>. Chronicle. (2020). Here's a list of colleges' plans for reopening in the fall. <https://www.chronicle.com/article/Here-s-a-List-of-Colleges-/248626?cid=cp275> adresinden erişildi.
- <sup>291</sup>. CSUF. (2020). Will fall 2020 classes be virtual, or will we go back to our traditional model? <http://coronavirus.fullerton.edu/frequently-asked-questions/> adresinden erişildi.
- <sup>292</sup>. University of Cambridge. (2020). Update from the Senior Pro-Vice-Chancellor (Education) regarding the academic year 2020-21 [https://www.cam.ac.uk/coronavirus/news/update-from-the-senior-pro-vice-chancellor-education-regarding-the-academic-year-2020-21?utm\\_medium=socialveutm\\_source=twitterveutm\\_content=1589988864](https://www.cam.ac.uk/coronavirus/news/update-from-the-senior-pro-vice-chancellor-education-regarding-the-academic-year-2020-21?utm_medium=socialveutm_source=twitterveutm_content=1589988864) adresinden erişildi.
- <sup>293</sup>. Boston University. (2020). BU students will have choice of in-person or remote classes this fall. <https://www.bu.edu/articles/2020/remote-in-person-hybrid-teaching-undergraduate-programs/> adresinden erişildi.
- <sup>294</sup>. The California State University. (2020). <https://www2.calstate.edu/csu-system/news/Pages/CSU-Chancellor-Timothy-P-Whites-Statement-on-Fall-2020-University-Operational-Plans.aspx>
- <sup>295</sup>. Harvard University. (2020). Decision for 2020-21 academic year. <https://www.fas.harvard.edu/fas-decision-2020-2021-academic-year> adresinden erişildi.
- <sup>296</sup>. Government of the Netherlands. (2020). Frequently Asked Questions about COVID-19 and higher education. <https://www.government.nl/topics/coronavirus-covid-19/questions-about-coronavirus-and-the-education-sector/higher-education> adresinden erişildi.
- <sup>297</sup>. YÖK. (2020). Uyruğa göre öğrenci sayıları. <https://istatistik.yok.gov.tr/> adresinden erişildi.
- <sup>298</sup>. U.S. News. (2019). Most international students. <https://www.usnews.com/best-colleges/rankings/national-universities/most-international> adresinden erişildi.
- <sup>299</sup>. University World News. (2020). 40% of students changing study abroad plans, says survey. <https://www.universityworldnews.com/post.php?story=20200414082756282> adresinden erişildi.
- <sup>300</sup>. London Economics. (2020). Impact of COVID-19 on university finances. [https://www.ucu.org.uk/media/10871/LE\\_report\\_on\\_covid19\\_and\\_university\\_finances/pdf/LEreportoncovid19anduniversityfinances](https://www.ucu.org.uk/media/10871/LE_report_on_covid19_and_university_finances/pdf/LEreportoncovid19anduniversityfinances) adresinden erişildi.
- <sup>301</sup>. YÖK. (2020). Değişim programına katılan öğrenci sayıları. <https://istatistik.yok.gov.tr/> adresinden erişildi.
- <sup>302</sup>. CDC (Updated July 23, 2020). The Importance of Reopening America's Schools this Fall. <https://www.cdc.gov/coronavirus/2019-ncov/community/schools-childcare/reopening-schools.html>.
- <sup>303</sup>. <https://www.nbcnews.com/news/us-news/gov-cuomo-says-new-york-schools-can-reopen-september-n1236153>
- <sup>304</sup>. World Health Organization (2020). Are children at lower risk of COVID-19 than adults? <https://www.who.int/news-room/q-a-detail/q-a-schools-and-covid-19>
- <sup>305</sup>. CDC (Updated August 1, 2020). What is known about the signs and symptoms, burden, and transmission of SARS-CoV-2 among children? <https://www.cdc.gov/coronavirus/2019-ncov/community/schools-childcare/prepare-safe-return.html#fn27>
- <sup>306</sup>. CDC (Updated July 23, 2020). The Importance of Reopening America's Schools this Fall. <https://www.cdc.gov/coronavirus/2019-ncov/community/schools-childcare/reopening-schools.html>.



- <sup>307.</sup> American Federation of Teachers (2020). Reopening Schools During a Time of Triple Crisis: Financial Implications. <https://www.aft.org/sites/default/files/wysiwyg/reopen-schools-financial-implications.pdf>
- <sup>308.</sup> Melnick, H., & Darling-Hammond, L. (with Leung, M., Yun, C., Schachner, A., Plasencia, S., & Ondrasek, N.). (2020). Reopening schools in the context of COVID-19: Health and safety guidelines from other countries (policy brief). Palo Alto, CA: Learning Policy Institute. <https://learningpolicyinstitute.org/product/reopening-schools-covid-19-brief>.
- <sup>309.</sup> CDC (Updated August 1, 2020). What is known about how schools have reopened and the impact on SARS-CoV-2 transmission? <https://www.cdc.gov/coronavirus/2019-ncov/community/schools-childcare/prepare-safe-return.html#fn29>.



## COVID-19 Sürecinde Eğitim: Uzaktan Öğrenme, Sorunlar ve Çözüm Önerileri



### TÜRK EĞİTİM DERNEĞİ

Kocatepe Mah. Kızılırmak Cad. No:8, 06440, Çankaya / Ankara

0 (312) 939 50 00

[www.ted.org.tr](http://www.ted.org.tr) | [www.tedmem.org](http://www.tedmem.org)

[info@ted.org.tr](mailto:info@ted.org.tr) | [info@tedmem.org](mailto:info@tedmem.org)

ISBN: 978-605-67125-7-9